

ចាន់ ដារា ឥឡុង ថ្មង ប៉ែន នារ៉ាវី

Chan Dara Ith Thong Nguon Pen Nearovi

កម្ពុជា

កម្ពុជា

សហព័ន្ធនៃអាស៊ី

*Le Kampuchea
et
La federation
Indochinoise*

សេចក្តី ថ្លែង អំណរ គុណ

ក្នុងនាម អ្នក សេដ្ឋីពិទ្ធ របស់ខ្ញុំ ទាំងពីរនាក់ នឹងក្នុងនាមខ្ញុំផ្ទាល់ ខ្ញុំសូមថ្លែងអំណរគុណ យ៉ាងប្រាសច្រក ច្រក ច្រក យុទ្ធ ពីម៉្លេះ ដែលបានខិតខំ ចម្រើនជាមួយយុទ្ធ (កុំព្យូទ័រ) ហើយឱ្យយុទ្ធសាស្ត្រ ឌីជីថល នឹង អាំងទែណែត ឆ្លងស្រូវរំហៅ *កម្ពុជា នឹង សេដ្ឋីពិទ្ធ ពិសេស* ។ កិច្ចការនេះ ជាសក្ខីភាពនៃ សេចក្តីស្នេហា អក្សរសាស្ត្រជាតិ នឹង ប្រវត្តិសាស្ត្រជាតិ ដែលណាក៏យោង យុទ្ធ ពីម៉្លេះ ហើយបញ្ហាញាតិ ខេមរេសឃើង អាចនេះសាមញ្ញត្តិ ក្នុង ករណី ពិសេស ម្យ៉ាងៗ ដើម្បីជាប្រយោជន៍ សាធារណៈ ទូរទៅ ។

ម៉ុងជ័រ ថ្ងៃ ២៦ កញ្ញា ២០០៤

ម៉ែន ទារី

អតីតៈ ប្រធាន សេដ្ឋកម្ម ខ្មែរ នៅ កាណាដា

កម្ពុជា ព្រះរាជាណាចក្រ កម្ពុជា

សហព័ន្ធនៃកម្ពុជា

កំរងអត្ថបទ

អត្ថបទដើមជាភាសាបារាំងដោយ ចាន់ តារា បុរេក្នុងព្រឹត្តិប័ត្រ
សហគមន៍ខ្មែរនៅកាណាដា លេខ ២-៣-៧ និង ៨

ប្រែសម្រួលដោយ ប៊ែន នារី និង អ៊ុត ប៊ុន ឆ័ន
ពិនិត្យឡើងវិញ កែ និង បន្តបន្ទាប់ដោយ ចាន់ ដារា
១៩៧៦ - ១៩៨៧

បោះពុម្ពនៅម៉ុងរេអាល់ កាណាដា

មេសា ១៩៨៧

ដំកល់ទុកតាមច្បាប់ - បណ្ណាល័យជាតិ នៃ កេប៊ិក

លេខ D8300817

តាំងពីយើងបានទទួលអារ្យធម៌ពីឥណ្ឌាមក រហូតដល់ផុតសម័យសិលាចារិក (សតវត្សរ៍ទី១៤) ភាសាខ្មែរជាភាសាទី២ (...) ឯភាសាដែលអ្នកចេះដឹងប្រើ (...) គឺភាសាសំស្ក្រឹត (...) យើងខំតុបតែងថែទាំទុកសំស្ក្រឹតឆ្លុះស្រព្វប្រហែស មិនបានរៀបចំផ្ចិតផ្ចង់កំពង់ខ្មែរផង។

លុះមកដល់សតវត្សរ៍ទី ២០ (...) ចំណេះថ្មី គំនិតថ្មី (...) បានចូលមកកាន់ប្រទេសយើងដែរ តែចូលដោយអាស្រ័យភាសាបារាំង ជាយានផ្ទុកយកមក (...) ភាសាបារាំង គេក៏កាន់តែប្រើប្រាស់ក្នុងប្រទេសខ្មែរច្រើនឡើង (...) ក្នុងវេលាជាមួយនេះ ភាសាខ្មែរមានប្រើការកាន់តែតិចទៅ (...) ឯចំនួនអ្នកចេះភាសាបារាំង ល្មមប្រើការបានមែនពិតនោះ បើទុកជាបង្កើតឲ្យច្រើនឡើងយ៉ាងណាក៏ដោយ កាលបើយកទៅប្រៀបនឹងចំនួនប្រជាជនខ្មែរទាំងមូលហើយ ក៏មិនខុសពីចំនួនគ្រាប់អង្ករមួយក្តាប់ ដែលប្រៀបទៅនឹងចំនួនអង្ករមួយតោននោះទេ។ បើនឹងឧបមាមួយយ៉ាងទៀត គឺដូចជាគេស្រោចទឹកដាក់ដីឲ្យលូតលាស់តែដើមឈើ ៣-៤ ដើម ក្នុងឧទ្យានមួយដ៏ធំទូលាយ, ឯឈើដទៃទៀតក្នុងឧទ្យាននោះ ក៏នៅត្រឡប់ដែល ដូចក្នុងសតវត្សរ៍ទី ១៩ ថែមទាំងក្នុងឧទ្យាននោះ មានស្មៅបន្ទាដុះវារពាសពេញទៀតផង។

កាលណាភាសាយើងមានប្រើការច្រើនឡើង ក៏នឹងត្រូវរៀនសូត្រភាសាយើងច្រើនឡើងដែរ។ កាលបើរៀនច្រើនឡើង ក៏នឹងមានមនុស្សចេះភាសាយើងកាន់តែច្រើនគ្នាឡើង កាន់តែជ្រាលជ្រៅទៅ។ អ្នកដែលស្វែងរកចំណេះបានមកពីភាសាក្រៅ មានភាសាបារាំងជាដើម កាលបើចេះភាសាខ្មែរជ្រាលជ្រៅហើយ ក៏នឹងអាចនាំយកវិជ្ជាដែលខ្លួនស្វែងបានមកនោះ មករៀបរៀងសរសេរជាភាសាខ្មែរ ចែកចាយផ្សាយដល់បងប្អូនរួមជាតិទាំងឡាយ ឲ្យបានចេះដឹងដោយសារផង។

អៀវ កើស, នៅឆ្នាំ ១៩៤៧

(ក្នុង “ភាសាខ្មែរ, ការល្បួងពិនិត្យដោយរកហេតុផល” បោះពុម្ពផ្សាយនៅឆ្នាំ ១៩៦៧ ដោយបណ្ណាល័យ មិត្តសេរី, ភ្នំពេញ, កម្ពុជា)

បរិក្ខារ

ទំព័រ

កាតទីមួយ	
ដើមកំណើតខ្មែរ	៥
កាតទីពីរ	
ពី ការប៉ះលើកដំបូងនឹងបស្ចឹមប្រទេស ទៅ អាណានិគម	១២
កាតទីបី	
ពី អាណានិគម ទៅ សហភាពឥណ្ឌូចិន	១៧
កាតទីបួន	
ពី សហភាពឥណ្ឌូចិន ទៅ សហព័ន្ធត្រីណូចិន	២៧
កាតទីប្រាំ	
សហព័ន្ធត្រីណូចិន ដើម្បីអ្វី?	៧១
ទំព័រភ្ជាប់១	
ការទាក់ទង ខ្មែរ-ចិន	១២៦
ទំព័រភ្ជាប់២	
វិភាគចុងក្រោយ	១៣៣
ទំព័រភ្ជាប់៣	
ផែនទី	១៤២
ទំព័រភ្ជាប់៤	
លំដាប់ពេលនៃការពង្រីកទឹកដីយួន	១៥៦

សេចក្តីផ្តើម

ដើមកំណើតរបស់សៀវភៅនេះ គឺអត្ថបទមួយចំនួនដែលបានត្រូវបានបោះផ្សាយក្នុងចន្លោះខែវិច្ឆិកា ១៩៧៦ និងខែតុលា ១៩៧៧ ភាគទី៥ ឈ្មោះ “សហព័ន្ធតំណូចិចដើម្បីអ្វី?” គ្រាន់តែជាការសិក្សា និង ការវិភាគលើ ព្រឹត្តិការណ៍ទាំងឡាយដែលបានកើតឡើងក្នុងប្រទេសកម្ពុជាក្នុងរយៈពេលនោះ ដែលគេដឹងជាសាធារណៈ ពី អង្គការផ្សាយព័ត៌មាន និងតាមសក្ខីភាពរបស់អ្នករៀនសូត្រ

ការពិត ការណ៍ពិតមែនទែនលើផ្ទៃនយោបាយ អាចចេញតែពីមាត់ ឬពីស្មារតីរបស់សាមីជនទេ គឺអតីតពួកដឹកនាំរដ្ឋកម្ពុជាប្រជាធិបតេយ្យ អ្នករៀបរៀងដំកល់ទុកស្ទើរតែទាំងស្រុងនូវអត្ថបទដើម ហើយកែ តែកន្លែងខ្លះដែលព្រឹត្តិការណ៍ក្រោយមកបានបំភ្លឺយ៉ាងច្បាស់។

លើផ្ទៃពង្សាវតារ អ្នកអាននឹងអាចឃើញថា សម័យមហានគរ សម័យពួកវ័ន្តដំបូរ ពុំសូវបានវាយ រ៉ាប់រងច្រើនទេ ផ្ទុយទៅវិញ គេនឹងឃើញហេតុការណ៍ខ្លះដែលធ្វើឲ្យក្រាក់ ឲ្យអៀន ហើយឲ្យរិះគិត រយៈវេលា ខ្លះទៀត គឺសម័យសង្គមរាស្ត្រនិយម និងសម័យសាធារណរដ្ឋ ក៏ពុំបានត្រូវបរិយាយជាវគ្គពិសេស ឬឲ្យបាន ក្បោះក្បាយវែងឆ្ងាយចប់សព្វគ្រប់នោះក៏ទេដែរ ហើយត្រូវមានគេសរសេរចារទុកជាសៀវភៅ សំរាប់សាធារណជនខ្មែរយើង។ ដូចឈ្មោះខ្លួនបានបង្ហាញស្រាប់ សៀវភៅនេះ កំរងអត្ថបទនេះ ល្បួងសិក្សារកមូលហេតុ ខ្លះៗ ដែលបានធ្វើឲ្យស្រុកខ្មែរយើងធ្លាក់ខ្លួនមកក្នុងស្ថានភាពសព្វថ្ងៃ គឺស្ថានភាពជាប្រទេសក្រោមការអាណា ព្យាបាលរបស់វៀតណាម ក្នុងរង្វង់តំណូចិច ចាប់ផ្តើមពីនោះទៅ “សហព័ន្ធតំណូចិច” នេះ បានជាមានឈ្មោះ ជាក់ច្បាស់ដូច្នោះ ព្រោះមានកំណើតរួចម្តងទៅហើយ នៅក្នុងសម័យអាណានិគមបារាំង។ ដូច្នោះ គឺជាការធម្មតា ដែលសៀវភៅនេះមានបីភាគ ដែលអធិប្បាយអំពីយុគអាណានិគម។

លើផ្ទៃអក្សរសាស្ត្រ អ្នកអាននឹងចាប់កំហុសជាច្រើន ខាងវាក្យសព្ទ ខាងវេយ្យាករណ៍ និងខាងអក្ខរ វិរុទ្ធ។ នេះមកពីរបរនៃអ្នករៀបរៀងផង ដែលគ្មានទំនាក់ទំនងអ្វីសោះនឹងអក្ខរសាស្ត្រ និងមកពីការខ្វះខាត ផ្ទាល់របស់ភាសាយើងផង។ ជាពិសេស គេត្រូវមានយ៉ាងយឺតនូវការសូត្រឃ្លា (សុីតាស្យុង) របស់អ្នកនិពន្ធ បរទេស។ យើងជឿលើការយោគយល់របស់អ្នកអាន។

ជាបង្ហើយ ក្រុមអ្នករៀបរៀង ឥតអះអាងធ្វើសៀវភៅប្រវត្តិសាស្ត្រ ឬប្រវត្តិសាស្ត្រនយោបាយទេ ប៉ុន្តែគ្រាន់តែជូនទិដ្ឋភាពមួយនៃកម្ពុជា ក្នុងកាលៈទេសៈទូទៅនៃតំណូចិច ទិដ្ឋភាពដែលខ្លួនយល់ថាមានប្រយោជន៍ ដល់ការត្រិះរិះពិចារណា រកមធ្យោបាយសំរាប់សនាប្រទេសយើង និងប្រជាជនយើង។

ម៉ឺនរ៉េអាល ខែមេសា ១៩៨៣ ។

ភាគទី១

ដើមកំណើតនៃខ្មែរ

កាយមិនសំខាន់ជាងព្រលឹងទេ

ពេលដែលបារាំងមកដល់កម្ពុជាក្នុងឆ្នាំ ១៨៦៣ ស្រុកខ្មែរបង្ហាញទិដ្ឋភាពមួយដែលធ្វើឲ្យខ្មោចផ្សារកម្ពុជាសព្វថ្ងៃ, ប្រទេសមួយដែលស្ទើរតែអស់មនុស្សរលីង, ហៀបនឹងទៅជាខេត្តមួយរបស់អ្នកជិតខាងទិសឯលិចទៅហើយ គឺប្រទេសថៃ (សម័យនោះសៀម), ក្នុងពេលដែលអ្នកជិតខាងទិសឯកើត គឺប្រទេសវៀតណាម (សម័យនោះអណ្ណាម) បានយកធ្វើជារបស់ខ្លួនតាំងតែពីដំណាច់សតវត្សរ៍ទី ១៨ នូវខេត្តខ្មែរទាំងអស់ខាងទិសអគ្នេយ៍ គឺ **កម្ពុជាក្រោម**

សង្គ្រាមកំឡុង ៥០០ ឆ្នាំ, ដំបូងទល់នឹងការត្រួតត្រារបស់សៀម រួចមកទល់នឹងការត្រួតត្រារួម (condominium) របស់សៀម និងយួន (ការត្រួតត្រារួមដែលបានធ្វើឲ្យខ្មែរថែកបាក់គ្នាយ៉ាងខ្លាំង), បានធ្វើឲ្យបណ្តាជនខ្មែរទ្រុឌទ្រោម រហូតដល់បាត់ចំណងទាំងអស់ជាមួយប្រវត្តិសាស្ត្រខ្លួន ហើយបង្រួញចំនួនប្រជាជនខ្មែរនៅសល់តែ ៨០០ ០០០ នាក់។ ការធ្វើឲ្យទីផ្ទះអង្គរមានជីវិតឡើងវិញ^(*) ដោយអ្នកប្រាជ្ញបារាំងនៃសាលាបារាំងនៅចុងបូព៌ាប្រទេស^(២) បានធ្វើឲ្យមនុស្សជាតិឃើញឡើងវិញនូវអច្ឆរិយវត្ថុ ដែលជាសំណល់និងជាកស្តុតាំងនៃអារិយធម៌មួយ ក្នុងចំណោមពពួកភ្នំស្វាយជាងគេទាំងអស់នៃពិភពលោក៖ **អារិយធម៌ខ្មែរ** ។

ការសិក្សាសិលាចារឹក, ការរុករកដល់ប្រភពចិន, អារ៉ាប់, ព័រទុយហ្គេ និងបារាំង បើកឲ្យរៀបរៀងឡើងវិញបាននូវប្រវត្តិនៃប្រជាជាតិខ្មែរ, ប្រវត្តិមួយដែលធ្វើឲ្យភ្នែកផង, ពោរពេញទៅដោយទុក្ខ ក័យផង, ធ្វើឲ្យខ្មោចចិត្តផង។ ក្នុងពេលនោះ កិច្ចការជួសជុលប្រាសាទអង្គរត្រូវធ្វើមុនអ្វីទាំងអស់។ ដោយហេតុនេះ ការពិនិត្យរក **បុព្វប្រវត្តិសាស្ត្រ**^(*) នៃប្រទេសទាំងបីនៃឥណ្ឌូចិន ពុំសូវបានត្រូវធ្វើច្រើនឡើយ បើជាគេពុំសូវយកចិត្តទុកដាក់លើក៏ស្ទើរតែបាន។ ទាល់តែដល់ដំណាច់ឆ្នាំ ១៨៧១ ទើបគេចាប់ឃើញទីស្រាវជ្រាវបុព្វប្រវត្តិសាស្ត្រជាង ៦០ នៅក្នុងឥណ្ឌូចិនបារាំង។ ការសិក្សាខាងមនុស្សសាស្ត្រ (anthropologie) បង្ហាញឲ្យឃើញថា កម្ពុជាក្នុងយុគថ្ម ជាអង្រឹងរបស់ជាតិសាសន៍មួយចំនួន ដែលអ្នកតពូជ^(៣) នៅមានរហូតសព្វថ្ងៃក្នុងកោះស្រីលង្កា, នៅម៉ាឡេស៊ី, ហ្វីលីពីន, ឥណ្ឌូណេស៊ី^(៤) និង នៅអូស្ត្រាលី។

ភាគអគ្នេយ៍នៃទ្វីបអាស៊ី ជាទីរស់នៅនៃសាសន៍ដំបូង គឺសាសន៍ម៉ុងហ្គោលខាងត្បូង និង សាសន៍ឥណ្ឌូណេស៊ីយែន^(៥) ជាតិយួន ជាលទ្ធផលនៃការបង្កាត់សាសន៍ទាំងពីរ។ ឯជាតិថៃ និងជាតិកូម៉ា ក៏ដូច្នោះដែរ។ ប៉ុន្តែចំពោះជាតិខ្មែរវិញ, ទោះបីសាវតាខ្លួនពោរពេញទៅដោយចំបាំងរាំងដល់មិនចេះចប់ មិនចេះហើយជាមួយអ្នកជិតខាង —ចំបាំងដែលធ្វើឲ្យមានការបង្កាត់គ្នាចុះឡើងជាច្រើនដង— ក៏លក្ខណៈនៃសាសន៍ស្បែកលឿង មិនលេចឡើងឲ្យជាក់ស្តែង ដូចករណីប្រជាជាតិឯទៀត នៅអាស៊ីអគ្នេយ៍^(៦) ៖ ស្បែកក្រមៅជាន់, ភ្នែក

(*) **បុព្វប្រវត្តិសាស្ត្រ** (préhistoire) គឺការសិក្សាប្រវត្តិមនុស្សរលាក មុនពេលមានឯកសារសរសេរ។ គេអាចតាមដានបានដោយសិក្សាសំណល់ឆ្អឹង និងសំណល់ឧបករណ៍ផ្សេងៗ ដែលគេបានគាស់កាយឃើញ។ គេបែងចែកបុព្វប្រវត្តិសាស្ត្រជាបីយុគ ដែលមានដូចតទៅ៖

- ១- **យុគថ្មចាស់** (paléolithique) ៖ ភាគច្រើននៃជីវិតទី ៤ នៃធរណី (quaternaire) មកដល់ឆ្នាំ ៨០០០ មុនគ.ស.។ ជីវិតទី ៤ នៃធរណី គឺសម័យដែលធាតុអាកាសចាប់ត្រជាក់ខ្លាំង ហើយទឹកកករីងទាំងអស់ (ចាប់ផ្តើមពី ២ ទៅ ៣ លានឆ្នាំមុន)។ មនុស្សរលាកកើតឡើងក្នុងជីវិតទី ៤ នៃធរណីនោះ។ ក្នុងយុគថ្មចាស់, មនុស្សកាន់តែចេះធ្វើឧបករណ៍ផ្សេងៗ (វាយប័បែកថ្ម ហើយចាត់ឲ្យស្រួច), ប្រើឆ្អឹងនិងភ្នែក, មានសិល្បៈខ្លះ (គំនូរក្នុងរូងភ្នំឡាសូ, បារាំង) ។
- ២- **យុគថ្មកណ្តាល** (mésolithique) ពីឆ្នាំ ៨០០០ មុន គ.ស. ដល់ ៧០០០ មុន គ.ស. ។ ហួសពីការរកចិញ្ចឹមជីវិតដោយបរាណ គេឃើញលេចចេញនូវសេដ្ឋកិច្ចដំណាំដុះ។ ការចេះប្រើប្រាស់ដែក ក៏ចាប់ផ្តើមឡើងហើយ។
- ៣- **យុគថ្មថ្មី** (néolithique) ពី ៧០០០ មុន គ.ស. ដល់ ១៥០០ មុន គ.ស. ។ មនុស្សចេះកាត់សំលៀងថ្ម, ធ្វើថ្ម និង បំពង់ផ្សេងៗ ពីអំដូ, ចេះត្បាញ។ កសិកម្មកាន់តែចំរើន, រីងខាងលោហធាតុ មនុស្សចេះប្រើមាស, ស្ពាន់ និងសិរីទូ។

ផ្ទៀងផ្ទាត់ គេពុំសូវមានឃើញទេ, សក់រួញអង្គាដី ឬមួយក្រញាញ់តែម្តង មួយចំណែកទៀត លក្ខណៈមនុស្ស សាស្ត្រនៃជាតិខ្មែរ នៅតែជាទីទំនាស់នៃទ្រឹស្តីទាំងពួង អ្នកមនុស្សសាស្ត្រខ្លះ ភ្ជាប់ខ្មែរទៅនឹងពួក “ណេត្រីតូ” (négrito, មនុស្សខ្មៅតូចនៅ ម៉ាឡេស៊ី)^(៧), អ្នកខ្លះទៀត ភ្ជាប់ទៅជំពូក ឥណ្ឌូណេស៊ីយែន។

ផ្លូវក្បាល ដែលគេគាស់ចេញពីស្រទាប់ដី ចាស់ជាងគេ នៅរណ្តៅស្រាវជ្រាវ នៅសំរោងសែន ក្នុង ប្រទេសកម្ពុជា នៅឃ្លានភ្នំ ជួបិញយ៉ា និង លឿងកីង ក្នុងវៀតណាមខាងជើង, នៅឃ្លានភ្នំ មីញ៉ាកាំ ក្នុង វៀតណាមខាងត្បូង, និងនៅអណ្តូងរ៉ៃ ចាំហាង ក្នុងប្រទេសលាវ សុទ្ធតែនៅក្នុងជំពូក “ណេត្រីតូ- មេឡាណេ ស៊ីយ៉ាង” ដែលប្រហែលគ្នានឹងផ្លូវក្បាលនៃមនុស្សខ្មៅនៅ អូស្ត្រាលី និងនៃពួក ប៉ាពួ នៅមេឡាណេស៊ី។ គេ អាចរកចម្លើយខ្លះបាន បើគេដាក់កម្ពុជាក្នុងកាលៈទេសៈទូទៅនៃអាស៊ីអាគ្នេយ៍ ដូច្នោះមែន, ក្នុងភូមិភាគនេះ ដំណាក់ជំនាន់នៃការវិវត្តន៍នៃសណ្ឋានសត្វបំបៅកូនដែលជឿនលឿនជាងគេ (primates) បានត្រូវគេបង្ហាញយ៉ាង ច្បាស់ ដោយសារការរកឃើញផ្លូវនៃ “អូមីនីយ៉ាង” (hominien), សណ្ឋានសត្វស្វាស្ទើរមនុស្ស^(៨)។ សំណល់ពី យុគថ្មចាស់ បានត្រូវគេរកឃើញនៅកោះជ្វា និងនៅលើទ្វីប។ សំណល់ទាំងនេះ ដូចគ្នានឹងសំណល់ដែល គេរកឃើញក្នុងភូមិភាគ ដែលនៅចន្លោះប្រទេសចិនខាងជើង និងអាស៊ីកណ្តាល។ ទីស្រាវជ្រាវនៅកោះជ្វា បានត្រូវគេសិក្សាយ៉ាងហ្មត់ចត់ជាងទីដទៃទៀតទាំងអស់^(៩)។ នៅឆ្នាំ ១៨៧១ ផ្លូវក្បាលមួយភាគ នៃមនុស្ស-ស្វា (pithécanthrope) បានត្រូវគេគាស់ឃើញនៅកណ្តាលកោះជ្វា។ មនុស្ស-ស្វា នេះ ជាសត្វជឿនលឿនណាស់ ហើយ ក្នុងសណ្ឋានសត្វបំបៅកូនជឿនលឿន (primates)។ ក្រោយមកទៀត នៅកណ្តាលកោះជ្វាដែល, គេរក ឃើញផ្លូវនៃ “អូមីនីយ៉ាង” ដែលបានរស់នៅក្នុងយុគថ្មចាស់។ ផ្លូវខ្លះនៃជំពូកមនុស្សថ្មីជាងនេះ (១២០០០ ឆ្នាំ មុន គ.ស.) បានត្រូវគេរកឃើញនៅ វ៉ាដ្យាក់ លើឆ្នេរខាងត្បូងនៃកោះជ្វា។ ក្នុងឆ្នាំ ១៨៤២ នៅអូស្ត្រាលីគេរក ឃើញផ្លូវក្បាលមួយ ដែលប្រហែលគ្នានឹងផ្លូវក្បាលនៅ វ៉ាដ្យាក់ ដែរ។ នៅប្រទេសលាវ អ្នកវិទ្យាសាស្ត្រ ខាងធរណី ហ្ស. ហ្រូម៉ាហ្សិ រកឃើញក្នុងអណ្តូងរ៉ៃ ចាំហាង, ចាំប៉ុង និង ចាំប៉ាឡាយ នូវ ផ្លូវ “អូមីនីយ៉ាង” ដែល ប្រហែលគ្នានឹងផ្លូវ “មនុស្សចិន” (sinanthrope) ដែលគេកាយឃើញនៅប៉េកាំង ហើយនិងផ្លូវដែលគេគាស់ ឃើញនៅ ម៉ុងដេវ៉ៃតូ ក្នុងកោះជ្វា ហើយដែលសល់មកពីយុគថ្មចាស់។ បុព្វការីនៃមនុស្សលោកទាំងនេះ, ដែលបានរស់នៅក្នុងជីវិតទី៤ នៃធរណី, មិនទាន់ចេះធ្វើប្រដាប់ប្រដារប្រើនៅឡើយទេ។

នៅក្នុងយុគថ្មកណ្តាល គេឃើញការមកដល់ជាលើកទីមួយ នៃបណ្តាជនដែលនៅក្នុងជំពូក “អូស្ត្រាលី អ៊ីដ-វ៉េដ្យាដ” (australoides-veddoïdes)^(១០) ដែលលក្ខណៈកាយមានជាអាទិ៍ គឺ ៖ ស្បែកក្រមៅ និងសក់រួញ អង្គាដី។ ដំណាងយ៉ាងបរិសុទ្ធ (ឥតកាត់) នៃបណ្តាជនសម័យដើមទាំងនេះ មាននៅឡើយរហូតសព្វថ្ងៃក្នុង អូស្ត្រាលី, ម៉ាឡេស៊ី (កន្ទាញភ្នំ), កោះស៊ូម៉ាត្រា និងកោះស្រីលង្កា (កន្ទាញ)។ បណ្តាជនយុគថ្មកណ្តាលនេះ រស់នៅដោយគ្រេចចររហូត ហើយចាប់ធ្វើឲ្យតែបានៗ ពីផ្លូវ ពីថ្ម និងពីឈើ នូវឧបករណ៍ប្រើប្រាស់។ បណ្តា ជនដែលមកដល់ជាលើកទី២ ក្នុងយុគថ្មកណ្តាល នៅក្នុងជំពូក “ណេត្រីតូ”៖ មនុស្សខ្លួនទាប (ក្នុងក្រុម “ពិចមេ” pygmée), ស្បែកក្រមៅ, សក់ក្រញាញ់, រោមខ្លួនពុំសូវមាន ឬគ្មានតែម្តង។ បណ្តាជនទាំងនេះ នៅ មានយ៉ាងបរិសុទ្ធនៅឡើយ ក្នុងម៉ាឡេស៊ី, អូស្ត្រាលី និងហ្វីលីពីន។ បណ្តាជនដែលមកដល់ ជាលើកទី បង្ហើយក្នុងយុគដដែល នៅក្នុងជំពូក “មេឡាណេស៊ីដ” (melanésioïde, ដូចមនុស្សនៅម៉េឡាណេស៊ី) (សម័យ ខាងក្រោយនេះ គេច្រើនតែឲ្យឈ្មោះថា “សម័យហ្វាប៊ីញ” ដោយហេតុថា គេបានរកឃើញនៅ ហ្វាប៊ីញ, វៀតណាមខាងជើង, នូវផ្លូវក្បាលដែលដូចរបស់មនុស្សនៅម៉េឡាណេស៊ី)។ ដំណាងយ៉ាងបរិសុទ្ធនៃបណ្តាជន លើកក្រោយនេះ បានបាត់អស់ពីអាស៊ីភាគអាគ្នេយ៍ទៅហើយ, ប៉ុន្តែនៅសល់ច្រើននៅឡើយ ក្នុងកោះ

ម៉េចឡោណេស៊ី និងនៅអូស្ត្រាលី។ ពួកនេះបរិភោគមនុស្ស, នៅតែប្រើឧបករណ៍ធ្វើពីថ្ម ប៉ុន្តែចេះធ្វើដំបូងអំពីអំប៊ុដ ហើយប្រើប្រាស់ទឹកដើម្បីនេសាទ។

ទាល់តែមកដល់យុគថ្មថ្មី ទើបមនុស្សសាសន៍ ឥណ្ឌូណេស៊ីវ័យន ចុះពីទិសខាងជើង ហើយ ចូលមក រស់នៅបន្តបន្ទាប់គ្នារហូតពេញ អាស៊ីកាតអគ្នេយ៍។ ឧបករណ៍ “ត្រាត” ជាងមុនបានត្រូវគេឃើញមានឡើងៗ បណ្តាជនទាំងនេះ សង់ផ្ទះ, ធ្វើទូក ហើយនាំចូលមកឥណ្ឌូចិននូវការដាំស្រូវ។ ជឿថាវត្តមានផ្សេងៗ មានព្រលឹង នៅខាងក្នុង, ពួកនេះគោរពអារក្ស អ្នកតារា រូបបដិមាករជាច្រើន ហើយគោរពបូជាដល់ដួនតា បុព្វការី។ ប៉ុន្តែគេពុំ ដឹងថា មានការតទល់គ្នារវាងពួកសាសន៍ ឥណ្ឌូណេស៊ីវ័យន និងពួកបណ្តាជនដើម —ដូច្នោះ គ្មានការលាយ បង្កាត់គ្នា— ឬមួយផ្សេងទៅវិញ មានការបង្កាត់លាយគ្នារវាងសហគមន៍ទាំងពីរ^(១១)។ យុគសិវិទ្ធិ (Age de Bronzes) មានឡើងរវាងឆ្នាំ ៣០០ មុន គ.ស. ។ កន្លែងទីមួយដែលមានឧស្សាហកម្មធ្វើសិវិទ្ធិ បានត្រូវគេ រកឃើញនៅជុនស៊ីង, ប្រទេសវៀតណាម។ សម័យនោះ ជាសម័យនឹងតស៊ូនៃប្រវត្តិសាស្ត្រខ្មែរ —យើងថា «នៃបុព្វប្រវត្តិសាស្ត្រខ្មែរ» ទៅចុះ— ដែលឥតមាននរណាដឹងរឿងហេតុអ្វីឡើយ ហើយដែលយើងសង្ឃឹមថា នឹងបានត្រូវបំភ្លឺក្នុងថ្ងៃណាមួយ។

ជនជាតិចិននិងជនជាតិឥណ្ឌា ទើបនឹងចូលមកដល់ដោយជាក់លាក់ក្នុងឥណ្ឌូចិន នៅដើមគ្រិស្តសក រាជ្យ ពួកឥណ្ឌា, ដោយនាំមកនូវអរិយធម៌ខ្លួន (សាសនា, អក្សរ, ការយល់ឃើញនយោបាយ ។ល។), បាន បញ្ចូលប្រជាជាតិខ្មែរទៅក្នុងប្រវត្តិសាស្ត្រ។ ខ្មែរយើងចូលមកលើឆាកប្រវត្តិសាស្ត្រ ជាប្រជាជនចំណុះអាណា ចក្រ ហ្វី-ណាន (នគរភ្នំ ក្នុងភាសាចិន) ដែលជាអាណាចក្រទីមួយនៅអាស៊ីអគ្នេយ៍ ហើយដែលស្តេចលើក ដំបូង, តាមគេស្មាន, សុទ្ធតែជាជនជាតិឥណ្ឌា។ គឺរវាង គ.ស. ៥៤៥ ដែលនគរចិន-ឡា, ឈ្មោះចិននៃនគរ ពួកកម្ពុជា^(១២), ផ្តាច់ខ្លួនចេញពីអាណាចក្រហ្វី-ណាន ហើយច្បាំងដណ្តើមរហូតដល់ស្របបានអាណាចក្រ ទាំងមូល (ចិន-ឡា នេះហាតសន្ធិនឹងតាមជនទន្លេមេគង្គ ចាប់ពីក្រចេះនៅទិសខាងត្បូង ទៅដល់ ប៉ាក់សេ (លាវ) នៅទិសខាងជើង ហើយវាតទៅទិសខាងលិច លើកាតច្រើននៃជនទន្លេសេម៉ូន ក្នុងប្រទេសថៃសព្វថ្ងៃ^(១៣))។ តើ ចំបាំងនេះជាការដណ្តើមរាជ្យគ្នារវាងស្តេចនៃអាណាចក្រ ដូចដែលអ្នកប្រវត្តិសាស្ត្របានអះអាង, ឬមួយជាការ បះបោរនៃជាតិសាសន៍មួយដែលគេជិះជាន់ ទល់នឹងអ្នកត្រួតត្រាខ្លួន? ចំណុចនេះត្រូវតែគេរកបំភ្លឺឲ្យច្បាស់។ ប៉ុន្តែ យើងអាចកត់សំគាល់ការរាយការរបស់ចិនម្នាក់ឈ្មោះ កាំង-តៃ, សមាជិកនៃគណៈបេសកកម្មចិនមួយ ដែលបានស្ថិតនៅក្នុង ហ្វី-ណាន (គ.ស. ២៤៥ - គ.ស. ២៥០), ដែលបានចែងដូចតទៅ អំពីជីវភាពនៅ ក្នុងប្រទេស (កុំច្រឡំ កាំង-តៃ ជាមួយ ចៅ តា ក្វាន់ ដែលបានមកដល់ក្នុងសម័យអង្គរ នៅ គ.ស. ១២៨៦)៖ «រាជធានីមានវិមានដ៏ធំតែឆាយនៅព័ទ្ធជុំវិញ។ ព្រះរាជានិងនាម៉ឺនសព្វមុខមន្ត្រី រស់នៅក្នុងភាពថ្លៃថ្លើងរឿង ហើយធ្វើដំណើរផ្សេងៗដោយប្រើជើងជាយាន។ ប៉ុន្តែរាស្ត្រប្រជាជននៅខ្លួនទេ, រូបអាត្រក់, ខ្មៅ ហើយសក់ក្រ- ញាញ់។ ប្រជាសាស្ត្ររស់នៅក្នុងផ្ទះធ្វើពីឫស្សី សង់លើបង្គោលសសរ...។»

ជាយោបល់បញ្ចប់, ប្រហែលជាមានការប្រវេសនៃបណ្តាជននៅកម្ពុជាក្នុងយុគថ្ម ឆ្ពោះទៅកាន់កោះ ម៉េចឡោណេស៊ី, តាស្ថានី និងអូស្ត្រាលី^(១៤)។ ទ្រឹស្តីជាច្រើនគាំទ្រថា ការប្រវេសនេះអាចធ្វើទៅបាន ក្នុង សម័យត្រជាក់ដ៏យូរលង់អង្វែងនៃជីវិតទី៤ នៃធរណី, សម័យដែលកោះទាំងអស់ ដូចជាជាប់នឹងទ្វីបដែរ ដោយ សារការរឹងទឹកសមុទ្រ (ស្រកចុះពី ២០០ ទៅ ៣០០ ម៉ែត្រ)^(១៥) មួយចំណែកទៀត ជនជាតិខ្មែរសព្វថ្ងៃអាច ជាលទ្ធផលនៃការលាយបង្កាត់រវាងសាសន៍ពីរ៖ មួយសាសន៍ដំនាន់ដើមនៅក្នុងស្រុក (ណេត្រីតូ— មេឡាណេ ស៊ីយ៉ាង), មួយទៀត សាសន៍ ឥណ្ឌូណេស៊ីវ័យន^(១៦) ។

(*) មើលផែនទី ទំព័រ ១៤៧ និង ១៥៧

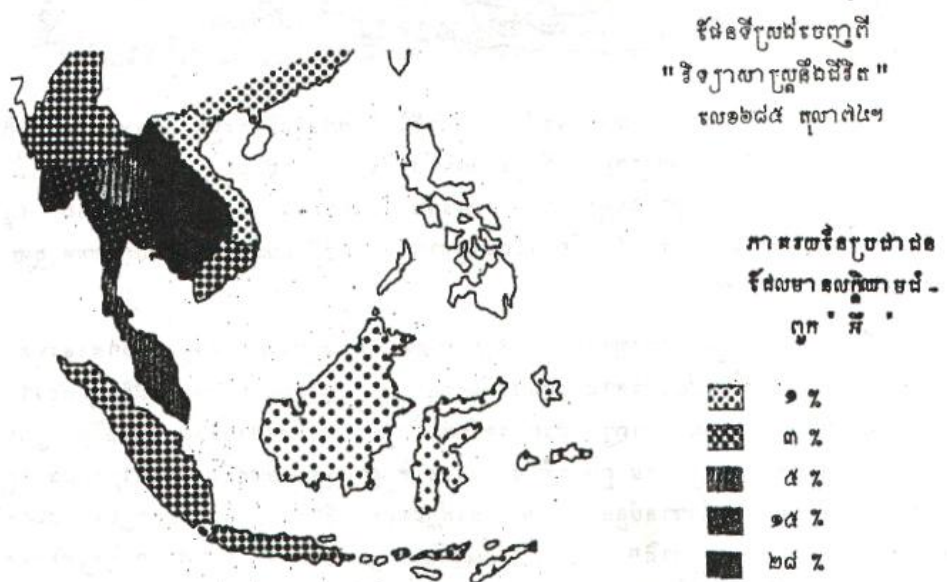
អធិប្បាយ

- (១)- អ្នកវិទ្យាសាស្ត្រធម្មជាតិបារាំងឈ្មោះ មូអូ បានប្រទះឃើញប្រាសាទអង្គរនៅឆ្នាំ ១៨៥៧ អង្គរវត្ត, កសាងដោយព្រះបាទសូរិយាវរ្ម័នទី២ (១១១៧-១១៥០), បានត្រូវខ្មែរយើងបោះបង់ចោល តាំងពីឆ្នាំ ១៤៣២ (ស្តេចពញាយ៉ាត)។
- (២)- សាលាបារាំងនៅចុងបូព៌ាប្រទេស (Ecole Française d'Extrême-Orient) បានត្រូវបង្កើតដោយ ប៉ូល ឌូមែរ ក្នុងឆ្នាំ ១៨៧៨ នៅហាណូយ។ កូនសំអប់នៃអាណានិគមកម្ពុជាបារាំង, កម្ពុជាបានទទួលតិចណាស់ ពីការបរិច្ចាគនៃបារាំង ចំពោះវឌ្ឍនភាពវប្បធម៌នៃឥណ្ឌូចិន។
- (៣) អ្នកតពូជនៃ “ខ្មែរយុគថ្ម” ទាំងអស់នេះ រស់នៅជាអាណិកជន ហើយនឹងផុតតំណនៅក្នុងអនាគត។
- (៤) មេឡានេស៊ី (Mélanesie, កោះមនុស្សខ្មៅ): កោះមួយក្រុមនៅមហាសមុទ្រប៉ាស៊ីហ្វិកខាងត្បូង ហើយ ដែលមានជាអាទិ៍: នូវវែល ហ្គីណេ, សាឡូម៉ុង (ក្លាដាល់កាណាល់) នូវវែល កាឡេដូនី ។ល។
- (៥) គុណនាម “ឥណ្ឌូណេស៊ីយែន” នេះ បានត្រូវប្រើដោយអ្នកមនុស្សសាស្ត្រ ដោយមកពីលក្ខណៈដូចគ្នា ជាមួយពួក ដាយ៉ាក់ នៅកោះ ប៊ីណេអូ និងពួក បាត់តាក់ និង អាត្យៈ នៅ ស៊ូម៉ាត្រា។
- (៦) ពាក្យ “អាស៊ីកាតអគ្គេយ៍” នេះ មានដើមកំណើតជាអង់គ្លេស (អានទំព័រ ៣៧)។ ប្រទេសនៃអាស៊ី អគ្គេយ៍មាន : កូម៉ា ថៃ លាវ កម្ពុជា វៀតណាមទាំង២ សហព័ន្ធម៉ាឡេស៊ី សិង្ហបុរី ឥណ្ឌូណេស៊ី និង ហ្វីលីពីន។ អាស៊ីកាតអគ្គេយ៍ដែលធ្វើឲ្យភិតភ័យ, ឲ្យស្រឡាញ់, ឲ្យអាណិត គឺជាផែនដីនៃភាពផ្សេង គ្នាផង នៃឯកភាពផង។ ផ្សេងគ្នាដោយជាតិ ដោយរបបនយោបាយ ដោយភាសា និងដោយសាសនា។ ឯកភាពដោយមកអំពីសាសនាស្បែកលឿងរបស់ខ្លួន ចំណីអាហាររបស់ខ្លួន ទីលំនៅរបស់ខ្លួន។
- (៧) គេឃើញលក្ខណៈ “ណេត្រីតូ” នេះ នៅរស់ច្រើនបូកបូកប្រជាកសិករយើង។ បណ្តាជននៅតាមក្រុង នៅក្នុងជំពូកមួយផ្សេងទៀត ដែលដូចជាកាត់ទៅវិញ កាត់ច្រើនគឺជំពូកខ្មែរកាត់ចិន។ ដូច្នោះមែន ជន ជាតិចិនបានចាកចេញពីស្រុកកំណើតខ្លួន មករស់នៅក្នុងប្រទេសដទៃនៅទិសខាងត្បូង ដោយមកអំពី សង្គ្រាមដ៏ច្រើន ការមានប្រជាជនច្រើនហួសប្រមាណ និងការរហេមរហាម។ ចេញពីជំពូកកាត់នេះ គឺ វណ្ណៈអ្នកក្រុងនៃសង្គមខ្មែរ។ ប្រជាកសិករខ្មែររស់នៅក្នុងអត្តសេដ្ឋកិច្ច (autarcie) មួយដ៏ពេញលេញ ហើយ, បើប្រៀបធៀបទៅសង្គមអ្នកក្រុងនិងអ្នកមាន, សង្គមកសិករ គឺជាសង្គមមួយដទៃ។ ចំពោះការ បែកជាពីរនេះ តើគេត្រូវដាក់កំហុសលើការព្រងើយកន្តើយនៃរដ្ឋាភិបាលទាំងឡាយ ឬលើ “ការប្រ- កាន់ពិណសម្បុរ” នៃពួកអ្នកក្រុង? ការណាមួយដែលពិតគឺ ចាប់តាំងពីអាណាចក្រខ្មែរចុះអានថយមក ប្រជាជនខ្មែរសុទ្ធ ដើរតួបំពេញធាកទេ ក្នុងនាដកសាលនយោបាយនិងសង្គម។
 ថ្វីត្បិតតែបណ្តាជនខ្មែរ (៧លាននាក់នៅឆ្នាំ១៩៧០) មានលក្ខណៈមូលតែមួយដែរ* ក្នុងភាព ទូទៅ, ប្រទេសខ្មែរជាទីរស់នៅនៃក្រុមអាណិកជនក្នុងស្រុក (ខ្មែរលើ ៥០ ០០០ នាក់) និងនៃអាណិក ជនអន្តោប្រវេសន៍បីក្រុម: ចិន (៤៥០ ០០០ នាក់), យួន (២២០ ០០០ នាក់, ២០០ ០០០ នាក់ បានត្រឡប់ទៅវៀតណាមវិញ ក្រោយខែមីនា ១៩៧០), ចាម (៨០ ០០០ នាក់)។
 (* - មិនដូចប្រជាជនលាវ ឬ ប្រជាជនសិង្ហបុរី ជាដើម។)
- (៨) ក្នុងវាក្យសព្ទមនុស្សសាស្ត្រ, “អូមីនីយ៉ា” (hominien) ជាក្រុមមនុស្សនិងបុព្វការីខ្លួន ក្នុងសណ្ឋាន សត្វបំបៅកូនជឿនលឿនជាងគេ។ សត្វដែលជាបុព្វការីចំនែកមនុស្ស ច្រើនតែគេឲ្យឈ្មោះថា “អូមីសា

ព្យាង្គ” (homosapiens, មនុស្សសព្វថ្ងៃ)។ អូមីនាងទី១ បានកើតឡើង កាលពី ៣ លានឆ្នាំមុន។ ចំណែក ឯធរណី មានជីវិត ៤ ៥០០ លានឆ្នាំមកហើយ។

- (៧) ទីស្រាវជ្រាវនៅកោះដូ បានត្រូវគេសិក្សាជ្រៅជ្រះណាស់ ពីព្រោះការរកឃើញមនុស្ស-ស្វា ដែលជា សត្វកើតមុន “អូមីនាព្យាង្គ”។ ចំណែកឯការស្រាវជ្រាវខាងមនុស្សសាស្ត្រ និងខាងបុរាណវិទ្យានៅ ឥណ្ឌូចិន បានត្រូវគេបញ្ឈប់សិនព្រោះសង្គ្រាម។
- (១០) ពាក្យ “អូស្ត្រាឡូអ៊ីដ-វេខាអ៊ីដ” បានត្រូវប្រើ ដោយមកពីពួកខ្មៅក្នុងស្រុកនៅអូស្ត្រាលី មានលក្ខណៈ កាយដូចពួកវេខៈ នៅកោះស្រីលង្កា។
- (១១) តាមទ្រឹស្តីខ្លះ ជាតិខ្មែរអាចឲ្យគេសំគាល់ជាសាសន៍ ឥណ្ឌូណេស៊ីយែន ដែលត្រូវគ្របដណ្តប់ដោយពួក មន-ខ្មែរ ។ ពួក មន-ខ្មែរ បានចាកចេញពីភ្នំ ហ៊ីម៉ាឡាយ៉ាខាងត្បូង ឆ្ពោះមកទិសឯកើត ហើយទុក ចោលតាមផ្លូវនូវក្រុមជាច្រើន ដែលអ្នកតពូជនៅមានរហូតសព្វថ្ងៃ; ពួកខ្លះស៊ី នៅស្រុកអស្សាម៉ា (ចន្លោះ ប៊ីង្គលាទេស និង កូម៉ា), ពួកប៉ាឡេន និងពួកវ៉ា នៅប្រទេសកូម៉ាខាងជើង, ពួកល្វ៉ា និងពួកវ៉ា នៅ ប្រទេសចិនខាងនិរតី និងនៅប្រទេសថៃខាងជើង, ពួកមននៅប្រទេសកូម៉ាខាងត្បូង និងនៅប្រទេស ថៃកណ្តាល, និងពួកខាវនៅប្រទេសលាវ។ ម្យ៉ាងទៀត ភាសាខ្មែរបានត្រូវរាប់បញ្ចូលក្នុងអំបូរភាសា មន-ខ្មែរ រួចមកហើយ។

ទ្រឹស្តី មន-ខ្មែរ ខាងលើនេះ បានត្រូវជំទាស់ដោយមនុស្សសាស្ត្រទំនើប ហោចណាស់ក៏ខាងមតិជីវ-សាស្ត្រដែរ។ បច្ចេកទេសមួយឈ្មោះ វិជ្ជារកជំពូកឈាម (hémostypologie) សិក្សាកត្តាឈាមទាំង ឡាយ ដែលខុសគ្នាតាមធាតុដែលផ្សំខ្លួនឡើង ពីជនម្នាក់ទៅជនម្នាក់ទៀត ពីប្រជាជនមួយទៅប្រជាជន មួយ ពីសាសន៍មួយទៅសាសន៍មួយ (មើលក្នុងទស្សនាវត្តី “វិទ្យាសាស្ត្រ និងជីវិត (Science et Vie) ” លេខ ៦៨៥ ខែតុលា ៧២)។

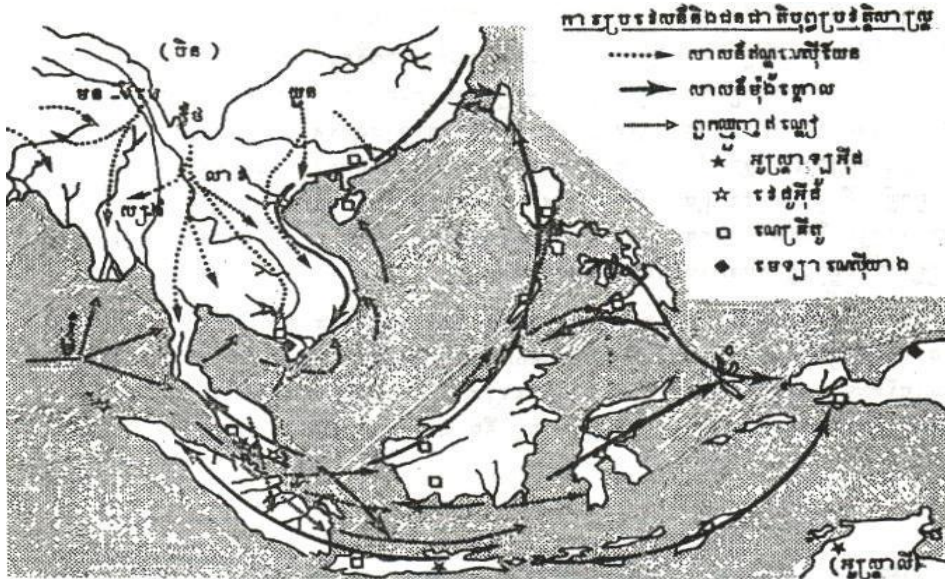

ការសិក្សាបានបង្ហាញថា កម្ពុជានៅក្នុងផ្ទៃមនុស្សសាស្ត្រមួយយ៉ាងពិសេស។ ដូច្នេះមែន ស្ទើរ តែមានតែខ្មែរទេ ដែលមានយ៉ាងច្រើនហូរហៀរនូវលក្ខណៈឈាម (hémostypologie) ម្យ៉ាងដែលប្រែប្រួល (mutante) ហើយដែលនៅក្នុងជំពូក "អី"។ ដោយសារការសិក្សាលើកត្តាឈាម នៃបណ្តាជននៅអាស៊ី

ភាគអគ្នេយ៍ អ្នកស្រាវជ្រាវបានគូសឡើងវិញនូវព្រំដែន (មួយភាគ) នៃអាណាចក្រខ្មែរពីដើម គេពុំ ត្រូវច្រលំឡើយ ពីការណែនាំដែលកំរិតលក្ខណៈមាម “អី” នៅកម្ពុជាក្រោមមាន ៣% ក្នុងពេលដែលនៅ កម្ពុជា គឺ ២៨% ព្រោះថាបណ្តាជន នៅកម្ពុជាក្រោមគឺ ... យួនខាងត្បូង

(១២) “ពួកកម្ពុជា” ឬ ពួកកូនឥស័យ : ស្តេចប្រទេសចិនឡា តាំងខ្លួនជាអ្នកតវ័ន្តសី កម្ពុ-ព្រះនាងមេរាង ឈ្មោះវង្សស្តេចនេះបានក្លាយទៅជាឈ្មោះប្រជាជន រួចមកទៅជាឈ្មោះប្រទេស រីឯព្រាហ្មណ៍ កោណ្ឌញ្ញ និងព្រះនាងសោមា, ស្តេចទីមួយនៃហ្វូណន, បានចូលក្នុងរឿងព្រេងជាព្រះចៅនាងនាគ នៃនគរគោកធុក

(១៣) ការប្រវេសន៍នៃ “ខ្មែរយុគថ្ម” :

(១៤) ក្នុងលក្ខណៈវិទ្យាសាស្ត្រធរណី កម្ពុជាជាដែនដីទើបនិងដុះថ្មី បើទន្លេសាបកាលពីដើមជាយូរ សមុទ្រមួយ បើមួយដែលមានត្រីច្រើនជាងបឹងឯទៀតទាំងអស់ក្នុងពិភពលោក, ទន្លេសាបបាន ចិញ្ចឹមបណ្តាជនខ្មែរទាំងមូល ហើយថែមទាំងដឹកត្រីចេញទៅក្រៅទៀតផង វត្ថុជាទីបង្កនៃអ្នកជិត ខាង, គេនៅតែពុំដឹងថាបឹងទន្លេសាបនៅតែចិញ្ចឹមបណ្តាជនខ្មែរដូចកាលមុន ឬមួយទៅជាយ៉ាងដូចម្តេច ឡើយ

(១៥) អ្នកតពូជយ៉ាងបរិសុទ្ធនៃសាសន៍ឥណ្ឌូ-មេសូតាមីយ៉ាម នៅកម្ពុជា លាវ និងយួន នៅមានរហូតសព្វថ្ងៃ ហើយរស់នៅជាក្រុមអាណិកជន កម្រាញទាំងនេះខំរក្សាជីវិតខ្លួនតទៅទៀត នៅតាមកូមិភាគដែល “ចាញ់” ជាងគេទាំងអស់នៃទ្វីប នៅកម្ពុជាមានពូជសៀង ក្តុយ ក្តុយ ក្តុយ នៅលាវ ពួកខាង នៅ រៀតណាម ពួកយ៉ាវ៉ាយ វ៉ាដេង កម្រាញទាំងអស់នេះ រស់នៅក្នុងតំបន់ “ព្រំដែនបី” (តំបន់ទួលខ្ពស់) ហើយមានចំនួន ៥០ ០០០ នាក់ ក្នុងកម្ពុជា និង ៧០០ ០០០ នាក់ ក្នុងរៀត-ណាម (តាមទស្សនាវត្តិ “កូមិសាស្ត្រជាតិ” (National Geographic) ខែមករា ១៩៦៥) ថ្វីត្បិតតែគេដាក់ចោលក្នុងផ្ទៃទី២ នៃជីវិតសង្គម អាណិកជនទាំងនេះបានត្រូវគេប្រើប្រាស់ក្នុងសង្គ្រាមទាំងឡាយនៃឥណ្ឌូចិន : ដំបូង ដោយពួកបារាំង ក្រោយមកពួកអាមេរិកាំង (កន្ត្រីប័ប័តន), ដោយយួនខាងជើង និងដោយខ្មែរយើង (រណសិរ្សរួមតយុទ្ធនៃជាតិសាសន៍គេជិះជាន់, “ហ្វុលរូ”) វាសនានៃសាសន៍ឥណ្ឌូ-មេសូតាមីយ៉ាមទាំង នេះ មិនដឹងយ៉ាងណាដែរក្នុងអនាគត

#####

ភាគទី ២

តី

ការប៉ះពាល់ដំបូង

នឹងបស្ចិមប្រទេស

ទៅ

អាណានិគម

កូនអើយក្មេងមេបា ចូររក្សាតែក្មេងល្អ ។

រហូតមកដល់ដំណាច់សតវត្សរ៍ទី១២, ការដឹងស្គាល់នៃបស្ចឹមប្រទេសលើទ្វីបអាស៊ី នៅត្រឹមតែការស្គាល់ប្រទេសចិន តាមការនិទានវាយរ៉ាប់នៃអ្នកដើរទេស ដែលបានទៅដល់ទីនោះដោយកាត់តាមអាស៊ីកណ្តាល បន្ទាប់ពីការពង្រីកអំណាចយ៉ាងមហិមាដ៏ពួកម៉ុងហ្គោល នៅសតវត្សរ៍ទី១៣ មក —ការពង្រីកដែលមាន ហ្សឺន ហ្ស៊ីន ខាន់ និងបន្ទាប់មក ចៅរបស់ខ្លួន, យូឌីស្តូខាន់ ជាអ្នកដឹកនាំ^(១) ហើយដែលបានសាបព្រោះមហន្តរាយពាសពេញទ្វីប ចន្លោះអឺរ៉ុប-អាស៊ី រហូតដល់ដំណាច់ប្រទេសហុងគ្រី— ប្រទេសចិនបានទៅជាទីទាក់ទាញមួយចំពោះបស្ចឹមប្រទេស។

ដំណើរស្វែងរកពិនិត្យជាច្រើនបានត្រូវធ្វើឡើង ដូចដំណើរពីរដងដ៏រន្ធតែន ម៉ារកូ ប៉ូឡូ នៅស្រុកចិនជាដើម^(២)។ រវាងដំណាច់សតវត្សរ៍ទី១៣, បន្ទាប់ពីការរកឃើញផ្លូវសមុទ្រមួយមកបូព៌ាប្រទេស, ពួកព័រទុយហ្គេសម្តោធយុគមែននៃដំណើរស្វែងរកពិនិត្យ វ៉ានូ ដឺ ហ្គាម៉ា មកដល់ កាលីគុត (កាល់កត្តា) នៅឆ្នាំ ១៤៩៨។ អាស៊ីប៊ូតែក យកបានកំពង់ផែ ហ្គោ (ឥណ្ឌូ) នៅឆ្នាំ ១៥១០ រួចហើយកំពង់ផែ ម៉ាឡាកា (ឥណ្ឌូណេស៊ី) នៅឆ្នាំ ១៥១១, ហើយមកដល់ កងតុង នៅឆ្នាំ ១៥១៧។ កូឡុយម្នាក់របស់ អាស៊ីប៊ូតែក, អង់តូនីញ៉ូ ដឺ ហ្គារីយ៉ា ចូលមកក្នុងឆកសមុទ្រ ឡាន (រឿតណាមខាងត្បូង) ហើយកត់សំគាល់ទីកុមិ ហ្វូហ្វូ ដែលក្រោយមកបានទៅជាកំពង់ផែតែមួយនៃឥណ្ឌូចិន^(៣) ដែលបើកចំហរទៅបរទេស។ ការនិទានវាយរ៉ាប់នៃអ្នកស្វែងរកលើកដំបូងទាំងនេះ ទាក់ទាញពួកឈ្មួញ និងអ្នកផ្សាយសាសនាគ្រិស្តឲ្យមកអាស៊ី។

នៅឆ្នាំ ១៥៥៥ អ្នកបួស “ដូមីនីកាំង” ជាតិព័រទុយហ្គេ ឈ្មោះ ហ្គាស្ស៊ី ដឺ គ្រុយហ្ស៍ មកដល់ រាជវាំងនៃស្តេចអង្គចាន់ទី១ ។ កាលនោះកម្ពុជាកំពុងតែអោនថយពេញទំហឹង ដោយហិនហោចនឹងការចូលវាយនៃពួកសៀម^(៤)។ តាមដានជើងនៃ ហ្គាស្ស៊ី ដឺ គ្រុយហ្ស៍, អ្នកបួស “ដូមីនីកាំង” និង “ហ្វ្រង់ ស៊ីស្តាំង” ព័រទុយហ្គេ ឯទៀតមកដល់កម្ពុជា^(៥)។ ជនជាតិព័រទុយហ្គេសមួយក្តាប់ ក៏បានចូលរួមជាមួយស្តេចខ្មែរ ក្នុងការតយុទ្ធសង្គ្រោះនឹងពួកសៀម^(៦), ការជួយតយុទ្ធដែលនឹងចប់នៅឆ្នាំ ១៦២៧ ព្រោះថា ក្រុមព័រទុយហ្គេទាំងឡាយនៅអាស៊ី ក៏ចុះសាបសូន្យខ្លួនឯងដែរ។ ពី គ.ស. ១៦២៧ ដល់ ១៦៨២ គឺដល់វេនពួក ហ្វូលីដេ ម្តង ដែលខិតខំដាក់ហាន់ជំនួញមួយនៅស្រុកខ្មែរ ប៉ុន្តែមិនបានសំរេចឡើយ។ ក្នុងចន្លោះពេលនោះ, ពួកអ្នកបួស “យេស៊ូត”, បន្ទាប់ពីបរាជ័យនៃពួក “ដូមីនីកាំង” ក្នុងការផ្សាយសាសនានៅកម្ពុជា បានសង់ទីផ្សាយសាសនាមួយនៅកំពង់ផែ ហ្វូហ្វូ ក្នុងឆ្នាំ ១៦១៥ ហើយសំរេចសង់មួយទៀតក្នុងឆ្នាំ ១៦២៥ នៅស្រុកតុងកីង^(៧)។ ក្នុងគោលដៅនេះ ពួក “យេស៊ូត” តាំងអ្នកបួសបារាំងម្នាក់, អាឡេចសង់ដ្រឺ ដឺ រ៉ូដ, ជាមេគណៈបេសកកម្ម ដឺ រ៉ូដ ខិតខំបំបាក់កាតផ្តាច់មុខនៃកិច្ចត្រួតត្រា (ផ្លូវសង្ឃ) កាតូលិកនៅបូព៌ាប្រទេស ដែលកាលនោះនៅក្នុងដៃពួកព័រទុយហ្គេ។ ពេលត្រឡប់មកស្រុកបារាំងវិញ, គាត់រុញច្រានមហាសន្និបាតសង្ឃបារាំងឲ្យធ្វើកិច្ចបង្ខំតបង្ខំក្រុងរ៉ូម ដើម្បីតែងតាំងមេគណៈ (អេវ៉ែត) បារាំងនៅឥណ្ឌូចិន^(៨)។ នៅឆ្នាំ ១៦៦៧, ដោយមាន កុលប៊ែរ និង ស្តេចល្វីទី១៤ គាំទ្រផង អង្គការមួយឈ្មោះ “ Société des Missions Etrangères ” (សមាគមក្រុមចេញផ្សាយសាសនានៅបរទេស) បានត្រូវបង្កើតឡើង ហើយដែលមានការរើសរកអ្នកផ្សាយសាសនាជាតិបារាំងដើម្បីឥណ្ឌូចិន។

នៅសតវត្សរ៍ទី១៨ ឈ្មួញបារាំងលើកដំបូងមកដល់ឥណ្ឌូចិន។ ការប៉ុនប៉ងទីមួយរបស់ពួកនេះ ដើម្បីរស់នៅក្នុងអណ្តូរាម និងក្នុងតុងកីងឥតមានជោគជ័យទេ ដោយហេតុថា ការទាត់ចោល, ការមិនទទួលពីសំណាក់ជនជាតិយួន បានមានឡើងយ៉ាងពេញទំហឹង។ មកដល់ឆ្នាំ ១៧៧៧ ក៏មានបងប្អូនបីនាក់ ដែលមានដើមកំណើតនៅ តៃស៊ីន នាំយួនបះបោរទល់នឹងស្តេចខាងជើងនិងស្តេចខាងត្បូង។ ពួកនេះដណ្តើមយកបល្ល័ង្កបាន, ហើយស្តេចអណ្តូរាមឈ្មោះ ហ្វូ រឿង ដែលរៀនខ្លួនទៅកម្ពុជាក្រោម បានត្រូវគេសម្លាប់នៅឆ្នាំ ១៧៧៧។ ក្នុង

ស្តេចឈ្មោះ ឆៀង អាន់, អ្នកបន្តរាជ្យ, កែនទ័ពដើម្បីច្បាំងបងប្អូន “តៃស៊ីង”។ ធ្វើឱកាសពីការតយុទ្ធ ខាងក្នុងនេះ, មេគណនៅកម្ពុជាក្រោម, ពីញ៉ូដីបេអែន, រុញម្ចាស់ ឆៀង អាន់ ដែលខ្លួនបានធ្វើជាមិត្តយ៉ាងស្និទ្ធ ឲ្យសុំជំនួយបារាំង។ បន្ទាប់ពីបានច្បាំងឆ្នក់ ៥ ឆ្នាំដោយឥតជោគជ័យមក ឆៀង អាន់ ព្រមតាមយោបល់ មេគណ^(៤)។ ដីបេអែន, ដោយមានកូនច្បង ឆៀង អាន់ អាយុ ៥ ឆ្នាំ មកជាមួយផង, ក៏ចុះសំពៅមកដល់ ឡូវយ៉ង់ (ស្រុកបារាំង) នៅឆ្នាំ ១៧៨៧។ នៅពេលនោះ បារាំងកំពុងតែបោះបង់ចោលអាណានិគមរបស់ខ្លួននៅ អាមេរិក, កាណាដា ដែលពុំសូវជាទីពេញចិត្តនៃស្តេចល្វីទី១៦។ ម៉ឺនម៉ូរ៉ាំង, រដ្ឋមន្ត្រីការបរទេស, ដែលឃើញថា ឱកាសដើម្បីសងបំពេញការបង់ខាតនៅប្រទេសឥណ្ឌាមកដល់ហើយ, ក៏ចុះសន្និសីទសន្យាសម្ព័ន្ធភាពទី១ ជាមួយ អណ្តូម នៅ វេស ក្នុងថ្ងៃ ២៨ វិច្ឆិកា ១៧៨៧^(៥)។ ជំនួយសឹកមួយបានផ្តល់ឲ្យ ឆៀង អាន់។ តបទៅវិញ ម្ចាស់យួននេះត្រូវឲ្យកោះត្រឡាច (ពូឡូកុងខា) និងកំពង់ផែ ទូរ៉ាន ទៅប្រទេសបារាំង ដែលត្រូវមានកម្មសិទ្ធិ ផ្តាច់មុខខាងជំនួញទៀត។ ប៉ុន្តែពេលមេគណកាតូលិកត្រឡប់មកដល់កម្ពុជាក្រោមវិញ, ឆៀង អាន់ យកបាន ព្រៃនគររួចទៅហើយ ព្រមទាំងដែនដីទិសខាងត្បូងទាំងអស់។ នៅឆ្នាំ ១៨០២, ឆៀង អាន់ វាយឈ្នះ “តៃស៊ីង” ក្រោយបង្ក្រាបនៅហាណូយ ហើយប្រកាសខ្លួនជាអធិរាជក្រោមឈ្មោះថា យ៉ាឡុង^(៦)។

ចំណោទផ្សេងៗ នៃការបដិវត្តន៍ (១៧៨៧) បានធ្វើឲ្យបារាំងខ្វល់ខ្វាយ។ ការទាក់ទងជាមួយប្រទេស យួន ក៏បានត្រូវគេពុំសូវយកចិត្តទុកដាក់លើមួយរយៈទៅ។ ជនជាតិបារាំងមួយក្រុម, ភាគច្រើនជាអ្នកផ្សាយ សាសនា, បានរស់នៅដោយសន្តិភាពដោយសារការគាំពារនៃយ៉ាឡុង។ អ្នកតរាជ្យនៃស្តេចនេះ, មិញម៉ាំង រួច មក ទីឌីក ចាប់ប្រទូស្តរ៉ាយនឹងបារាំងឡើងវិញ។ ការព្យាបាទធ្វើទុក្ខបុកម្នេញលើពួកអ្នកផ្សាយសាសនា ក៏កើត ឡើងម្តងទៀត។ យកលេសថាជាកំណែកម្មលើអធិរាជយួន ទីឌីក អំពីការសម្លាប់រង្គាលអ្នកផ្សាយសាសនា គ្រីស្ទ, ណាប៉ូឡេអុងទី ៣ បញ្ជាឲ្យលើកទ័ពបារាំងមួយកងមកវាយយួន^(៧)។ ថ្ងៃ ៣១ សីហា ១៨៥៨, សំពៅមួយកងដែលដឹកនាំបេសកៈយោធពលបារាំង-អេស្ប៉ាញ៉ាល ៣០០០ នាក់ ក្រោមបញ្ជានៃឧត្តមនាវី រ៉ែហ្គា ដីហ្ស៊ីនូយី, បោះយុទ្ធនៅឆកសមុទ្រ ទូរ៉ាន។ ពី ទូរ៉ាន មេទ័ពបារាំងគិតគូរវាយរាជធានី ហ្វូ ប៉ុន្តែសំពៅ បាញ់កាំភ្លើងធំរបស់ខ្លួន ពុំអាចចូលតាមស្ទឹងហ្វូបានឡើយ។ ក្រោយពីកងសំពៅបារាំងបាននៅនឹងថ្កល់យ៉ាង យូរ, ដីហ្ស៊ីនូយីសំរេចប្តូរទីដៅ ៖ ឬមួយតុនកីង ឬមួយកម្ពុជាក្រោម។ ខ្យល់រដូវរងានាំសំពៅមកកម្ពុជាក្រោម ឆាប់ជាង។ កងសំពៅក៏ចុះមកខាងត្បូង ហើយឡើងតាមស្ទឹងព្រៃនគរ, ក្រុងដែលបានត្រូវវាយសំរុកនៅថ្ងៃ ១៧ កុម្ភៈ ១៨៥៧។ បារាំងបានស្នើសុំប្តូរកុងស៊ុលគ្នាជាមួយយួន ប៉ុន្តែ ចំពោះមុខចំនួនស្តេចស្នើនៃទ័ពបារាំង, ទី ឌីក ទាត់ចោលសំណើនេះ។ យ៉ាងណាមិញ កងទាហានបារាំងនិងអេស្ប៉ាញ៉ាល ដែលផ្គុំគ្នាក្នុងបន្ទាយមួយ ទប់ទល់ បាននឹងការវាយបញ្ចេញទាំងប៉ុន្មានរបស់ទ័ពយួន។ នៅខែកុម្ភៈ ១៨៦០ នាវាចំបាំងបារាំង ៧០ គ្រឿង ចុះពី ស្រុកចិនមក, ហើយមិនត្រឹមតែវាយបំបែកបាននូវការឡោមព័ទ្ធនោះ ថែមទាំងកាន់កាប់ខេត្តបីនៅខាងជើងព្រៃ នគរទៀត។ ថ្ងៃ ៥ កក្កដា ១៨៦២ ទី ឌីក, ដោយរវល់នឹងការបះបោរនៅតុនកីង, ចុះសន្និសីទមួយជាមួយ ឧត្តមនាវី បេណ្តា ដែលនៅក្នុងនោះ អធិរាជយួនអនុញ្ញាតសេរីភាពកាន់សាសនាកាតូលិក ហើយឲ្យខេត្តបី (ហៀងហ្វា, យ៉ាឌីញ និងវិញឡើង) និងកោះត្រឡាចទៅបារាំង^(៨)។

យក កូសាំងស៊ីន (កម្ពុជាក្រោម, អានលេខយោង២ ចំពោះដើមកំណើតនៃឈ្មោះនេះ) បានមិនទាន់ អស់ពាក់កណ្តាលផង បារាំងចោលភ្នែកមកកម្ពុជា ដែលបានអស់ដីមួយដុំទៅហើយ។ ខែកញ្ញា ១៨៦២ ឧត្តម នាវី បេណ្តា មកធ្វើទេស្យនកិច្ចដល់ព្រះបាទនរោត្តមនៅឧដុង្គ ដែលកាលនោះជារាជធានី, ទេស្យនកិច្ចដែលជា ការស្តាប់សូន្យមើល ក្រែងអាចទាញកម្ពុជាជាកំក្រោមការគាំពារបារាំងបាន។ ដូច្នោះមែនក្នុងសម័យនោះ បារាំង រកផ្លូវមួយចូលមកក្នុងប្រទេសចិនខាងត្បូងដើម្បីធ្វើជំនួញ។ បើត្រួតត្រាកម្ពុជាបាន, បារាំងមិនគ្រាន់តែត្រួតត្រា

បាននូវទន្លេមេគង្គទេ ដែលអាចជាផ្លូវមួយចូលទៅដល់ប្រទេសចិនខាងត្បូង^(១៤) គឺថែមទាំងភូមិភាគបង្កាទុកខាង មុខមួយទៀតសំរាប់ពេលណាមានការយាយីពីស្រុកសៀម ដែលបានត្រូវពួកអង្គក្រុងស្រុកសៀមចេញទៅហើយ។

ថ្ងៃ ១០ សីហា ១៨៦៧ ឧត្តមនារី ដីឡាត្រង់វឌ្ឍរ, “គូវែនរ៉ា” (ចៅហ្វាយ) ទី១ នៃកូសាំងស៊ីន ដែល មេគណកាតូលិក, មីស, មកជាមួយផង បានមកដល់ក្រុងឧដុង្គ ហើយ “ឲ្យ” ព្រះបាទនរោត្តម ចុះហត្ថលេខា លើសន្ធិសញ្ញាទទួលការគាំពារ (ប្រតិកត្តវ៉ា) ពីបារាំង^(១៥), សន្ធិសញ្ញាដែលនឹងទទួលហត្ថលេខានៃ ណាប៉ូឡេ អុងទី៧ នៅពេលខាងក្រោយ។ ការណ៍នេះ បានត្រូវធ្វើឡើងដោយសម្ងាត់ ហើយក្នុងពេលដែលពញាភាគ — នាម៉ឺនសៀមដែលក្រុងទេព (បាណក) ចាត់ឲ្យឃ្នាំមើលស្តេចខ្មែរ— មិននៅ។ ថ្ងៃ ៤ វិច្ឆិកា ១៨៦៤ សាស្ត្រី លូឡូបា, រដ្ឋមន្ត្រីក្រសួងនាវាចរ ដាក់សេចក្តីរាយការណ៍មួយទៅណាប៉ូឡេអុងទី៧, ដែលនៅក្នុងនោះ រដ្ឋមន្ត្រី បង្ហាញការចាំបាច់ត្រូវរក្សាទុកឥណ្ឌូចិន។ នៅឆ្នាំ ១៨៦៧ ដីឡាត្រង់វឌ្ឍរ យកខេត្តបីទៀតនៅ កូសាំងស៊ីន ៖ វិញឡុង, សុកត្រាង (ឃ្នាំង) និងចូដុក (មាត់ជ្រូក)។ គឺក្នុងពេលដែលខ្លួនធ្វើអន្តរាគមន៍សុំឲ្យអធិរាជយួនដោះ លែងអ្នករត់ពន្ធអារុដបារាំងម្នាក់ឈ្មោះ ហ្សង់ ឌុយត្វី ដែលពួកបារាំងចូលក្នុងការច្បាំងយកតុនកីង។ ការវាយ ដំបូងបានត្រូវដឹកនាំដោយ ហ្សង់ស៊ីស ហ្គារេន ទៅថ្ងៃទី ២០ វិច្ឆិកា ១៨៧៧។ ប្រទេសចិនក៏គំរាមថានឹងធ្វើ អន្តរាគមន៍តាមផ្លូវសឹក។ នាយករដ្ឋមន្ត្រី ហ្ស៊ុល ហ្ស៊ុរី ឲ្យសភាបោះឆ្នោតបើកឥណទាន ដើម្បីបញ្ជូនរបេសកៈ យោធាមួយកង, ដែលនឹងវាយជូនគ្នាលើអណ្តូមផង លើតុនកីងផង។

ការវាយប្រទេសអណ្តូមធ្វើទៅដោយឥតចំណោទឡើយ ដោយស្តេច ទី-ឌីក បានស្លាប់ក្នុងខែកក្កដា ១៨៨៧។ រដ្ឋាភិបាលយួនមិនទប់ទល់ទេ ហើយចុះក្នុងថ្ងៃ ២៥ សីហា នូវសន្ធិសញ្ញាទទួលការគាំពារ(ប្រតិកត្តវ៉ា) បារាំង លើប្រទេសអណ្តូម។ ប៉ុន្តែការវាយប្រទេសតុនកីង បាននាំឲ្យចិនធ្វើអន្តរាគមន៍។ ទាល់តែបារាំង (ឧត្តមនារី គូ បេ) វាយបំប្លែង (ឬព្រមទាន) លើកោះហ្ស៊ុរម៉ូស និងកោះ បេស្កាទ័រ (Pescadores) ទើបចិន បញ្ឈប់ការប្រទូស្តវាយ ហើយចុះសន្ធិសញ្ញានៅ តៀនឡឺន (៩ មិថុនា ១៨៨៥) ទទួលស្គាល់ការគាំពារនៃ ប្រទេសបារាំងលើអណ្តូម និងលើតុនកីង។

អធិប្បាយ

- (១) នៅ គ.ស. ១២៨២ យូប៊ីឡែ បញ្ជូនទ័ពមួយកងឲ្យមកកាន់កាប់ប្រទេសចំប៉ា និងប្រទេសកម្ពុជា (ជ័យ វ្រៃនីដ ឲ្យស្នូយសាអាករទៅពួកម៉ុងហ្គោលនៅឆ្នាំ ១២៨៥)។ ប៉ុន្តែទ័ពនេះបានត្រូវយួនវាយកំបាត់ មិន ឲ្យឆ្លងតាមដងក្នុងអណ្តូងបានឡើយ។
- (២) រវាង គ. ស. ១២៨០ ម៉ារកូ ប៉ូឡូ ឈប់សំចតនៅតុងកីង ហើយប្រើពាក្យ “កៅជីហ្គូ” (caugigw) ដើម្បី ចង្អុលវាលត្រីកោណ ដែលទន្លេក្រហមហូរកាត់ចូលក្នុងសមុទ្រ។ ពួកដើរសំពៅជាតិចាម-ជា ប្រើ ក្លាយជា “គុតជី” រួចមកពួកជប៉ុនថាជា “កូឈី”។ ក្រោយមក បារាំងប្រើជា “កូសាំង” ដោយបន្ថែម “ស៊ីន” នៅខាងចុងដើម្បីបញ្ជាក់ថា កូសាំងនៅខាងចិន (មិនមែនកំពង់ផែកូសាំងនៅឥណ្ឌា)។ បារាំង ច្រឡំមួយជាន់ទៀត ដោយចង្អុលវាលត្រីកោណក្រោមបង្គុលទៅវិញ គឺវាលត្រីកោណរបស់ទន្លេមេ គង្គី ។
- (៣) ពាក្យ “ឥណ្ឌូចិន” បានត្រូវបង្កើតឡើងជាលើកដំបូង ដោយអ្នកកូមិសាស្ត្រជាតិ ដាលីម៉ាក ឈ្មោះ ម៉ាលត៍-ប្រង (Malte-Brun) នៅឆ្នាំ ១៨៥២។ ពាក្យនេះយកមូលដ្ឋានលើហេតុដែលដងក្នុងអណ្តូងខ័ណ្ឌ ប្រទេសលាវនិងកម្ពុជា ដែលមានវប្បធម៌របៀបឥណ្ឌា ពីប្រទេសយួនដែលមានវប្បធម៌របៀបចិន។
- (៤) សៀមវាយយកបានអង្គរកាលពីឆ្នាំ ១៣៥១ (ស្តេចលំពង័, ក្រុមញាតិគាត្រសក់ផ្អែម)។
- (៥) ការណ៍ដែលគួរកត់សំគាល់ គឺបរាជ័យពេញទី នៃ “គ្រិស្តសាសនូបនីយកម្ម” លើកម្ពុជា។ ដោយមាន សង្គាយ៉ាងជ្រៅលើពុទ្ធសាសនា ខ្មែរយើងទាត់ចោលការបញ្ជូនខ្លួននៃគ្រិស្តសាសនា មិនមែនតាមការ ព្យាបាទធ្វើបាបទេ ប៉ុន្តែតាមការមិនព្រមទទួលជំនឿថ្មី។ ក្នុងពេលដែលនៅប្រទេសវៀតណាម ក្រោយ ពេលអស់ការព្យាបាទមក ពួកអ្នកផ្សាយសាសនាគ្រិស្តបានទទួលបរិស័ទយ៉ាងច្រើន រហូតដល់ក្នុង ៨% នៃបណ្តាជន។
- (៦) រយៈពេលបួនសតវត្សរ៍ ពីគ.ស. ១៤៧៤ (ការប្រជែងត្រីកាតី រមាធិបតី-ធម្មាណា-សូរិយោទ័យ) ទៅគ.ស. ១៨៥៨ ជារយៈពេលខ្មោគគ្រេចនៃប្រវត្តិសាស្ត្រខ្មែរ។ គឺជាសម័យនៃការដណ្តើមរាជ្យគ្នា រវាងក្រុមញាតិស្តេច, នៃការធ្វើយាជនយោបាយ, នៃការសម្លាប់រង្គាល, ក្នុងពេលដែលទឹកដីកម្ពុជា ចេះតែរលាយបាត់ទៅ ក្រោមការរុញច្រាននៃសៀមនិងយួន។ ពួកអ្នកចង់បានសេចក្តីត្រេ ខ្លះហៅសៀម មកជួយ ខ្លះហៅយួនមកពួតដៃ ក្នុងសង្គ្រាមកាតរយាដដើម្បីអំណាច (អាទទំព័រ៧២ ដែរ, លេខយោង ៣, ប្រយោគទី ២)។

ក្នុងរាជ្យនៃអង្គនន់ទី២ (១៧៧៥-១៧៧៨) កម្ពុជាដកខ្លួនពីការត្រួតត្រារបស់សៀម ដើម្បីចូល ក្រោមការគាំពាររបស់យួន។ ប៉ុន្តែប្រទេសយួន ដោយចុះខ្សោយព្រោះការបះបោរនៃពួកតៃស៊ីង ក៏បន្តរ ដែរវិញក្រោយបន្តិចមក ហេតុដែលបើកឲ្យសៀមត្រឡប់មកវិញ។ ក្នុងរាជ្យនៃអង្គចាន់ទី២ (១៨០៦- ១៨៣៤) កម្ពុជាទៅជាអាណាបយួន (ក្រោមយ៉ា-ឡុង)។ មិញ-ម៉ាំង, តកជ្យពី យ៉ា-ឡុង, ជន្លៀស ក្សត្រិយានីអង្គមី (កូនស្រីអង្គចាន់) និងនាម៉ឺនវ៉ាំងទាំងអស់មកព្រៃនគរ ហើយដូរឈ្មោះ កម្ពុជា ជា “ទឹកដី មី-ឡាំ”។ ម្ចាស់ខ្នង, បងប្អូនបង្កើតម្នាក់របស់អង្គចាន់ទី២, ត្រឡប់មកពីប្រទេសសៀមវិញ ដែលខ្លួនបានរត់ទៅជ្រក ហើយបំបះបំបោរខ្មែរឡើងជាមួយជំនួយរបស់សៀម។ សង្គ្រាមមួយរវាង សៀមនិងយួនក៏ផ្ទុះឡើង ហើយបានចប់ដោយការព្រមព្រៀងគ្នាជាក់ម្ចាស់ខ្នងក្រោមសេចក្តីត្រេ និង ក្រោមការត្រួតត្រារួម យួន-សៀម។

ព្រះបាទអង្គឌួង, ដោយជឿជាក់ថា ប្រទេសកម្ពុជាមុខជានឹងត្រូវយួននិងសៀមហែកចែកគ្នា ដោយយកទន្លេមេគង្គជាព្រំដែនរួម, ក៏សំរេចអំពាវនាវដល់អធិរាជណាប៉ូឡេអុនទី៧ តាមរយៈ “មុន ស៊ីញ៉ាវ” មីស មេគណកាតូលិក ប៉ុន្តែ, ដោយមកពីការបិទមាត់មិនជិតនៃរដ្ឋមន្ត្រីទទួលបំពេញ បេសកកម្មនៅប្រទេសចិននិងប្រទេសសៀម ដែលណាប៉ូឡេអុនទី៧ ចាត់ឱ្យចុះសន្និសីទសម្ពន្ធភាព ជាមួយព្រះបាទអង្គឌួង, នាម៉ឺនសៀមដែលមានការឃ្នាំមើលស្តេចខ្មែរ ក៏បានដឹងរឿងអស់ ហើយ បញ្ចេញកំហឹងរបស់ខ្លួន ដោយវាយក្បាលព្រះចៅអង្គឌួងនិងស្បែកជើង បាក់មុខខ្លាំងណាស់ ប៉ុន្តែពុំ ហ៊ានធ្វើអ្វីគេ, អង្គឌួងក៏សុខចិត្តឈប់ហៅរកបារាំង បួនឆ្នាំក្រោយមក ព្រះបាទអង្គឌួងខំរកទាក់ទង ម្តងទៀតជាមួយបារាំងដែលមកកូសាំងស៊ីនទៅហើយ ប៉ុន្តែស្តេចសុគតនៅដំណាច់ឆ្នាំ ១៨៥៧ កូន ប្រុសឈ្មោះ អង្គវង្ស ឡើងសោយរាជ្យបន្ត ក្រោមឈ្មោះថា **នរោត្តម**, ឈ្មោះដែលសៀមឱ្យក្នុងពេល អភិសេក ក្រោយមក ព្រះបាទនរោត្តមចុះសន្និសីទ “ប្រតិកត្តា” ជាមួយប្រទេសបារាំង, ការ អាណាព្យាបាលដែលរំដោះកម្ពុជាចេញផុតពី “ការមើលខុសត្រូវ” សៀម រហូតមកដល់សព្វថ្ងៃនេះ។

(៧) តុនកីង ក្រោយមករៀបរាប់ខាងជើង ជាអង្រ្នីនៃជាតិសាសន៍យួន ពីសតវត្សរ៍ទី១០ ទៅទី១៧ យួនចាប់ធ្វើការពង្រីកទឹកដីចុះមកខាងត្បូង នៅដំណាច់សតវត្សរ៍ទី១៧ ប្រទេសចំប៉ា, រាជាណាចក្រ នៃពួកចាម (អានទំព័រ១១៦ ដែរ, លេខ១យោង៨), បានត្រូវយួនលេបអស់ទាំងមូល ហើយឱ្យឈ្មោះថ្មី ថា អណ្ណាម បន្ទាប់ពីការយកបាននេះ យួនបានមកនៅជាប់នឹងខ្មែរ ប៉ុន្តែការរីកអំណាច និងរីកទឹក ដីនេះ បានបំបែកឯកភាពយួន ការប្រកួតប្រជែងគ្នាភ្នំមានឡើងវាងក្រុមទ្រិញ (ស្តេចត្រាញ់ ខាងជើង) និងក្រុមឆៀង (ស្តេចត្រាញ់ខាងត្បូង) ការបាក់បែកដែលនៅតែជាទឹកតំសំគាល់ រហូត ដល់សព្វថ្ងៃ។

នៅឆ្នាំ ១៦២៧ ស្តេចជ័យជេដ្ឋាដែលបានរៀបការជាមួយម្ចាស់ស្រីយួនម្នាក់ ដើម្បីទប់ទល់នឹង ការរុញច្រានរបស់សៀម សុំជំនួយពីស្តេចយួននៃទិសខាងត្បូង ហៀន-រឿង ជាប្អូន ស្តេចខ្មែរត្រូវ បើកឱ្យជនជាតិយួនមកបើកហានជំនួញនៅខេត្តព្រៃនគរ ការកកើតកម្ពុជាក្រោម ក៏ចាប់ផ្តើមឡើង ហើយបេះដូងនៃនគរ ហ្វូ-ណន ក៏រិចរិលអស់នៅឆ្នាំ ១៧៧៥ ក្នុងដំណាច់រាជ្យស្តេចឧទ័យទី២ (លើក លែងតែស្រុកយ៉ាង ក្រោយមកខេត្តសុកត្រាង ដែលយួនចូលកាន់កាប់ក្នុងឆ្នាំ ១៨៤០)។

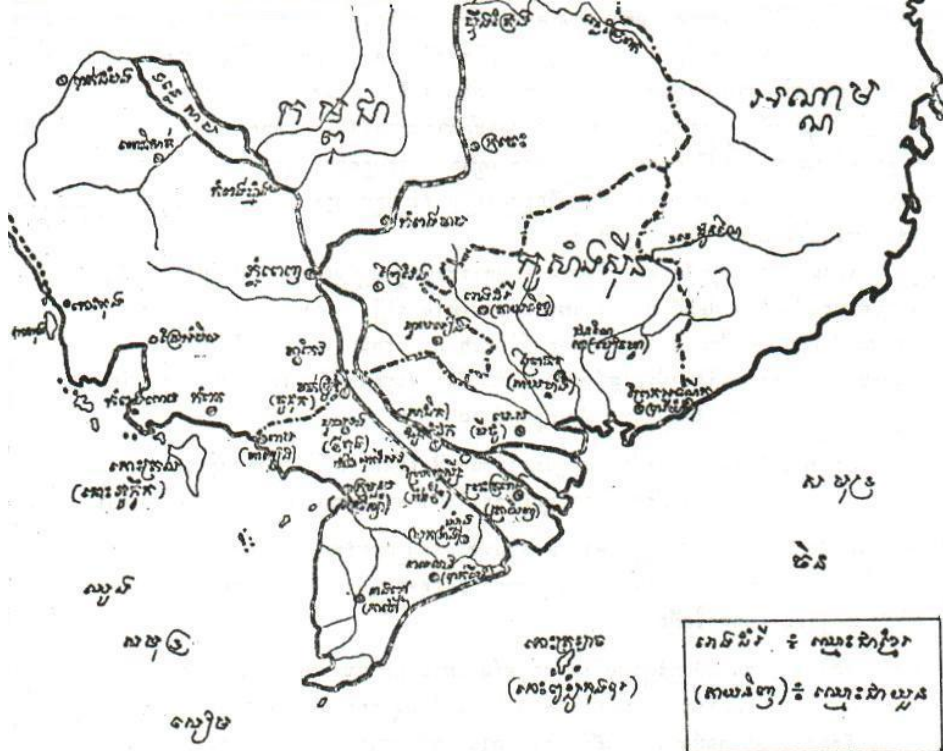
(៨) “អេវ៉ែក” បារាំងលើកដំបូងនៅឥណ្ឌូចិន មិនមែនជាអេវ៉ែកពេញសមត្ថភាពរបស់ក្រុងភីទឹកដីទេ ប៉ុន្តែ បានត្រូវគេហៅឱ្យមានតែឈ្មោះប៉ុណ្ណោះ (in partibus)។

(៩) ដំបូងឡើង ឆៀង-អាន់ លំអៀងទៅកាន់ជំនួយសៀមមុន តាមបញ្ជារបស់ស្តេចសៀម បេសកៈយោធា ពលខ្មែរមួយកង បានត្រូវបញ្ជូនទៅក្រុងហ្វូ នៅឆ្នាំ ១៨០០ ដើម្បីជួយច្បាំងតទល់នឹងពួកតៃ-ស៊ីង។

(១០) ដោយមិនសូវលុះលឺដែរ ម៉ុងម៉ុកាំង ឱ្យមកតាមសារសំនាត់មួយ នូវលទ្ធភាពពេញលេញ (carte blanche) ដល់ កុងធី មេបញ្ជាការកងទ័ពបារាំងនៅឥណ្ឌូ ដែលតាំងទីក្នុងក្រុងប៉ុងឌី សេរី ដើម្បី សំរេចបញ្ជូន ឬមិនបញ្ជូនទ័ពមួយកងទៅឥណ្ឌូចិន កុងធីមិនព្រម មេគណកាតូលិក ដី បេវ៉ែន ក៏រៀបចំខ្លួនឯងនូវការលើកទ័ពនេះ ជាមួយប្រាក់កាសនៃគ្រួសារខ្លួន និងនៃពួកអាណានិគម នៅ ប៉ុងឌីសេរី។

(១១) យ៉ា-ឡុង ទទួលចុះចូលប្រទេសចិន ហើយបានត្រូវអភិសេកនៅហាណូយ ក្នុងឆ្នាំ ១៨០៤ អធិរាជ ចិន គា គីង ដាក់ឈ្មោះឱ្យប្រទេសយួនថា “វៀត-ណាម” ដែលប្រមូលផ្តុំតុនកីង (បាក់គី) អណ្ណាម (ឡុងគី) និង កូសាំងស៊ីន (ណាមគី)។

- (១២) នេះគ្រាន់តែជាលេសទេ តាមពិត ដោយឧស្សាហកម្មខ្លួនស្គាល់វឌ្ឍនភាពយ៉ាងខ្លាំង ពួកអឺរ៉ុបបោះខ្លួន ក្នុងការដណ្តើមគ្នាយកផ្សារនៅអាស៊ី និងក្នុងការរកធនធានដើមថ្មី បារាំងនិងអង់គ្លេស យកចិត្តទុក ដាក់ជាពិសេសលើប្រទេសចិន ពួកអង់គ្លេសបានបើកយុគនៃអាណានិគមកម្មលើអាស៊ី ជាមួយ “សង្គ្រាមអាគៀន” នៅឆ្នាំ ១៨៤១ (ដើមអាគៀនដុះនៅប្រទេសឥណ្ឌា ពែរស៊ីប៊ុអឺរ៉ង់ និងនៅទ្វីបភីន ពួកអឺរ៉ុបបាននាំចូលមកដាក់ក្នុងប្រទេសចិន) បារាំងនិងអង់គ្លេសដណ្តើមគ្នាយកកម្មសិទ្ធិផ្តាច់មុខខាង ជំនួញ ដោយចាញ់ពួកអង់គ្លេសស្ទើរតែគ្រប់ទីកន្លែង បារាំងលោតមកសង្រួបលើឥណ្ឌូចិន ម្យ៉ាង ទៀត ស្របគ្នានឹងការលើកទាហានមកកូសាំងស៊ីន ទាហានមួយកងបានត្រូវបញ្ជូនទៅប៉េកាំង ដើម្បី វាយ “ជាណូកម្ម” និងបញ្ឈប់ការសំឡាប់រង្គាលពួកកាន់សាសនាគ្រិស្ត។
- (១៣) ក្នុងសម័យនោះ កម្ពុជាក្រោមបានត្រូវស្តេចខ្មែរបោះបង់ចោលទៅហើយ បណ្តាជនខ្មែររៀបចំដោយខ្លួន ឯង នូវការបោះបោរទាំងឡាយលើនឹងយួន បន្ទាប់ពីការភ្ជាប់កូសាំងស៊ីនទៅវៀតណាម ដែលប្រទេសបារាំងបានសំរេចនៅថ្ងៃទី ២១ ឧសភា ១៨៤៧ ជនជាតិខ្មែរយើងនៅកម្ពុជាក្រោម បានក្លាយទៅ ជា “ពលរដ្ឋវៀតណាម ដើមកំណើតខ្មែរ” (វៀត ហុក មៀន, ក្នុងកាសាយួន)។ តទៅនេះ គឺទី ប្រជុំជនខ្មែរយើងខ្លះ ដែលគេនៅចាំឈ្មោះនៅឡើយ :

- (១៤) គណៈបេសកកម្មបារាំងមួយ ដឹកនាំដោយ ឌុដា ដឺឡាហ្គ្រេ ឡើងតាមទន្លេមេគង្គ ដើម្បីស្វែងរកពិនិត្យ នៅខែមិថុនា ១៨៦៦។
- (១៥) ដោយលាក់មិនឲ្យ ព្រះបាទនរោត្តម ដឹង បារាំងនិងសៀមធ្វើសន្និសីទមួយទៀតនៅប៉ារីស ក្នុងឆ្នាំ ១៨៦៧។ ក្នុងនោះ សៀមលែងទាមទារស្នូយសាអាករពីខ្មែរ ប៉ុន្តែបានជាប្តូរវិញនូវខេត្តបាត់ដំបង សៀមរាប ស៊ីសុផុន ទន្លេពៅ និងម្លូព្រៃ បន្ទាប់ពីការតវ៉ារបស់ហ្វ្រង់ នរោត្តម, ដឺឡា ក្រុងខ្មែរ ចបា បានពីសៀមវិញតែមាត្រាបន្ថែមមួយ : ខ្មែរអាចធ្វើនេសាទក្នុងបឹងទន្លេសាប ដូចសៀមបាន។

#####

ភាគី ៣

ពី

អាណានិគម

ទៅ

សហភាពឥណ្ឌូចិន

ខ្លួនតាមឲ្យខំគោរព ដៃខ្លីឲ្យខំឈោង ទើបយើងលូតលាស់ ។

ពីឆ្នាំ ១៨៦៣ ដែលព្រះបាទនរោត្តម^(១) ចុះសន្ធិសញ្ញាទទួលការគាំពារពីបារាំង ដល់ឆ្នាំ ១៨៨៥ ដែល ចិនទទួលស្គាល់តាមសន្ធិសញ្ញា តៀន-ឡិន ដល់ការគាំពារបារាំងលើអណ្តូងនិងតុនកីង, ព្រះរាជាណាចក្រ ក្រុងកម្ពុជា (ឈ្មោះជាផ្លូវការរហូតដល់រដ្ឋកាលព្រះមហាក្សត្រីយានី ស៊ីសុវត្ថិ-កុសមៈ) បានរងឥរិយាបថការបះ បោរជាច្រើន ក្នុងពីរឆ្នាំដំបូង (១៨៦៥- ១៨៦៧) នរោត្តមត្រូវប្រឈមមុខទល់នឹងការបះបោរពីរ ៖ មួយដឹក នាំដោយ អាចារ្យស្វា មួយទៀតដោយ ពោកំបោរ^(២) ការបះទី១ បានត្រូវបង្រ្កាបយ៉ាងរហ័ស។ អាចារ្យស្វា បានត្រូវគេសំឡាប់នៅឆ្នាំ ១៨៦៦។ ប៉ុន្តែដើម្បីទប់ទល់នឹងពោកំបោរ ដែលប្រកាសថាខ្លួនជាកូនរបស់ អង្គចាន់ ទី២, នរោត្តមត្រូវហៅកងទ័ពអាណានិគម^(៣) មកជួយ។ ដោយមានខ្មែរលើជួយផង ពោកំបោរ បំបះ បណ្តាជនដោយចាប់ផ្តើមពីខេត្តក្រចេះ។ តែក្នុងរយៈពេលប៉ុណ្ណោះ ចលនាពោកំបោរបានមកដល់ក្រុងឧដុង្គ ។ នៅឆ្នាំ ១៨៦៧ ពោកំបោរបានត្រូវគេនាំចូលអន្តរាគមន៍ ហើយគេកាត់កន្លែងខេត្តកំពង់ធំ។ ការបះបោរមួយទៀត ដែលធ្វើឡើងស្ទើរតែពេញរដ្ឋកាលនៃ នរោត្តម បានត្រូវដឹកនាំដោយប្អូនស្តេចបង្កើត គឺម្ចាស់ ស៊ីវត្តា^(៤) ។

ក្រោយពីការស្លាប់នៃពោកំបោរ បារាំងគិតធ្វើការកែទំរង់ដល់រចនាសម្ព័ន្ធរដ្ឋបាលខ្មែរ ដែលបានត្រូវគេ វិនិច្ឆ័យថាប្រហែលគ្នានឹងរបៀបប្រែ^(៥)។ នៅឆ្នាំ ១៨៨៤ ប្រទេសបារាំងហៅប្រទេសកម្ពុជាឲ្យចូលក្នុង <រដ្ឋា រដ្ឋ> ម្យ៉ាងដោយបំបាត់ការយកពន្ធគយរវាងកម្ពុជា កូសាំងស៊ីន និងអណ្តូងម។ បន្ទាប់ពីការមិនព្រមនៃព្រះបាទ នរោត្តម <គូវ៉ែនរ៉ា ហ្ស្រណេវ៉ាល់> (ចៅហ្វាយទួរទៅ) នៃកូសាំងស៊ីន ឈ្មោះ សាល ចុមសុន, ជាមួយការយល់ ព្រមនៃនាយករដ្ឋមន្ត្រីបារាំង ហ្ស៊ុល ហ្ស៊ុរី, ឡើងគោកនៅឧដុង្គ ជាមួយទាហានជើងទឹកបារាំង ៤-៥ នាក់, ចូល មកយ៉ាងគំហុកក្នុងព្រះបរមរាជវាំង ហើយ —ចំពុះទុនក្នុងនឹងបំពង់ក— គំរាមព្រះនរោត្តមថានឹងបំបាត់^(៦)។ ដោយយ៉ាងនេះ បារាំងបានហែកទាញពីដៃស្តេចខ្មែរនូវសន្ធិសញ្ញាមួយ ដែលធ្វើឲ្យកម្ពុជាក្លាយទៅជាអាណា និគម <តាមផ្លូវហេតុ> នៃប្រទេសបារាំង។ ក្នុងសន្ធិសញ្ញានេះ នរោត្តម យល់ព្រមទទួលយកទាំងអស់នូវការ កែទំរង់រដ្ឋបាល ហិរញ្ញវត្ថុ និងពាណិជ្ជកម្ម ដែលបារាំងយល់ឃើញថាមានប្រយោជន៍ដល់កម្ពុជា។ ជាពិសេស សន្ធិសញ្ញានេះតំរូវទៅការលុបបំបាត់ទាសកាត^(៧)។

ក្នុងឆ្នាំ ១៨៨៥, ឆ្នាំនៃសន្ធិសញ្ញា តៀន-ឡិន, បានចប់សម័យមួយនៃប្រវត្តិអាណានិគម ដែលគេឲ្យ ឈ្មោះថា «ពួកឧត្តមនារី»។ ដូចនេះមែន សម័យនោះគឺជារយៈពេលនៃការចូលកាន់កាប់ស្រុកខ្មែរ និងស្រុក យួន តាមសកម្មកិច្ចយោធាសុទ្ធសាធ ដែលដឹកនាំដោយមេទ័ពជើងទឹក។ ចេញពីការវាយយកគេឯងធ្វើអាណា និគមនេះ (ទាំងនៅអាហ្វ្រិក ទាំងនៅអាស៊ី), នាយទាហានពីរនាក់, ល្បាតិ និង ហ្គា ល្បនី, បានត្រូវគេ សំគាល់ជាមេទ័ពយ៉ាងចំណាន។ នៅឆ្នាំ ១៨៨៦ បារាំងដាក់អំណាចស៊ីវិលជំនួសអំណាចទាហាន ដោយតែង តាំង ប៉ូល ហ្វីរ ជា «រ៉េស៊ីដង់ ហ្ស្រណេវ៉ាល់» (របៀបជាអ្នកមើលខុសត្រូវទួរទៅ) នៅអណ្តូងនិងនៅតុនកីង ជំនួសលោកឧត្តមសេនីយ ដីគូស៊ី (កូសាំងស៊ីន មាន គូវ៉ែនរ៉ា ស៊ីវិលហើយ)។ ក្រោយ «ការធ្វើឲ្យមាន សន្តិភាព» នៃពួកឧត្តមនារី, សម័យនៃការស្វែងរក ហើយទាញយកកំរៃពីធនធានរ៉ែ និងធនធានកសិកម្មនៃ ប្រទេសក្រោមអំណាច ក៏ចាប់ផ្តើមឡើង។ ធនធានដែលគេបានហៅក្នុងសម័យនោះថា «របស់របរអាណា និគម» (denrées coloniales)។ ដើម្បីអំពើនេះ បារាំងបានដាក់រចនាសម្ព័ន្ធដែលត្រូវការ ហើយប្រមូលផ្តុំអំ ណាចទាំងអស់។ អាជ្ញាធរយួនជួយកំណត់កិច្ចការទាំងនេះ ដោយដឹងខ្លួនថានឹងអាចជំនួសបារាំងក្នុងថ្ងៃណាមួយ។

ត្រីត្សមួយចុះថ្ងៃ ១១ វិច្ឆិកា ១៨៨៧ បង្កើត «សហភាពឥណ្ឌូចិន» (Union Indochinoise) ដោយ បំបាត់ចោលនូវព្រំដែនរវាងស្រុកខ្មែរនិងស្រុកយួន (សម័យនោះ តុនកីង, អណ្តូងនិងកូសាំងស៊ីន)។ ប្រទេស ទាំងពីរបានត្រូវគេបញ្ចូលគ្នាជារដ្ឋតែមួយថ្មី៖ ឥណ្ឌូចិនបារាំង (កាលនោះប្រទេសលាវ មិនទាន់បារាំងយកបាន នៅឡើយទេ)។ នៅលើរដ្ឋនេះ មាន «គូវ៉ែនរ៉ា ហ្ស្រណេវ៉ាល់» ម្នាក់ ដែលកាន់អំណាចទាំងអស់ ហើយដែល

នៅក្រោមរដ្ឋមន្ត្រីក្រសួងអាណានិគមឯស្រុកបារាំង មន្ត្រីនេះចាត់ការរដ្ឋឥណ្ឌូចិន ជាមួយមេកុងស្រុកបួននាក់ (ជាតិបារាំងជាការធម្មតា) ៖ «គូវ៉ែនរ៉ៃនៃកូសាំងស៊ីន, និងវ៉ែស៊ីដង់ ស៊ូបេរីយ៉ា» (អ្នកមើលខុសត្រូវជាន់ខ្ពស់) នៅតុងកីន, នៅអណ្ណាម និងនៅកម្ពុជា^(២)។

ការចូលកាន់កាប់នៃបារាំងបានជួយ —ស្ទើរតែមិនទាន់— កម្ពុជាឲ្យពីការបាត់បង់ ប៉ុន្តែនៅទិសខាងជើង, ប្រទេសលាវកំពុងតែស្គាល់វាសនា ដែលប្រទេសកម្ពុជាទើបនឹងគេចចេញចេញនៅឆ្នាំ ១៨៦៧ ៖ ការកករលេបទឹកដីពីសំណាក់សៀមនឹងយូរ តាំងតែពីដើមសតវត្សរ៍ទី១៩, ប្រទេសសៀមបានយកវាជាអាចក្រវៀងចន្ទ ក្នុងពេលដែលយួនកាន់កាប់ «នគរ» សៀងខ្វាង និង «នគរ» ខាំមួន។ នៅ ឆ្នាំ ១៨៦៤ ពួក «ហូ», ក្រុមចោរចិនចុះពីយុនណាន, ចូលមកលុកលុយតុងកីន និងលាវខាងជើង។ ការលុកលុយនេះ ធ្វើឲ្យមានអន្តរាគមន៍នៃយោធាប្រទេសសៀមដែល, ដោយឆ្លៀតឧកាសពង្រីកឥទ្ធិពលរបស់ខ្លួនផង, បញ្ជូនទ័ពមួយកងមកស្រុក ស៊ីម-ស៊ុនចៅ-ថៃ (ឡាយ-ចៅ, រៀតណាមខាងជើង) (១៨៨៧-១៨៨៩)។ ពួកបារាំង, ដែលបានមកតាំងទីនៅស្រុកខ្មែរនិងស្រុកយួនហើយ, សង្ស័យថាប្រទេសអង់គ្លេសចូលដៃជាមួយសៀម^(៦) ដើម្បីមើលខុសត្រូវលើទន្លេក្រហម ដែលជាផ្លូវចេញចូលសំរាប់ជួញជាមួយប្រទេសចិនខាងត្បូង^(៧)។ រដ្ឋការអាណានិគមបារាំងដែលចង់យកទន្លេមេគង្គធ្វើជាព្រំប្រទល់ធម្មជាតិនៃឥណ្ឌូចិនរបស់ខ្លួន ក៏សំរេចចូលប្រឡូកក្នុងរឿងលាវដែរ ក្រោមលេសថាជួយយួន ឲ្យដាក់អធិបតេយភាពខ្លួនលើប្រទេសលាវខាងជើងវិញ។ បារាំងវិញច្រានអធិរាជ ដុន ខាញ់ ឲ្យប្រាប់រឿងនេះទៅសៀម, ហើយក្នុងពេលស្របគ្នា ស្នើទៅសៀមសុំដាក់ទឹកស៊ីលរងមួយនៅប្លូងព្រះបង្គំ ក្រុងទេព (បាងកក) យល់ព្រម។ អូហ្គុស បារី, ភ្នាក់ងារជាន់ទាបម្នាក់នៃក្រសួងប្រៃសណីយ៍នៅកំពត បានត្រូវតែងតាំងក្នុងមុខតំណែងនេះ។ ដោយឥតចាំសេចក្តីអនុញ្ញាតឲ្យបំពេញមុខងារ (exequatur) ពីសៀម, បារីចេញដំណើរមកប្រទេសលាវ ជាមួយបារាំងប្រមាណ ៤០ នាក់ និងខ្មែរ ២-៣ នាក់ ដែលជាអ្នកបកប្រែភាសា។ ពេលមកដល់ប្លូងព្រះបង្គំ នៅខែកុម្ភៈ ១៨៨៧, ក្រុងនេះបានត្រូវកងទាហានសៀមកាន់កាប់ទៅហើយ។ ស្តេចលាវ អ៊ិនខាំ, ដោយមាន «ស្នងការ» សៀមនៅ «អម» ផង, លែងមានអំណាចអ្វីហើយ។

ខែឧសភា កងទាហានសៀមបោះបង្គំប្លូងព្រះបង្គំវិញ។ ថ្ងៃ ១០ មិនា, ពួក«ហូ» បី-បួនរយ នាក់ ចូលលុកលុយរាជធានីលាវ ដោយចូន់និងសម្លាប់រង្គាលបណ្តាជន។ ស្តេច អ៊ិនខាំ, ដោយធ្វើអ្វីពុំកើតហើយធ្វើខ្លួនឲ្យកម្ពុជល, រង់ចាំសេចក្តីស្លាប់លើរាជបល្ល័ង្ក^(*), សេចក្តីស្លាប់ដែលប្រហែលជាជួបប្រទះមែន បើគ្មានខ្មែរដែលជាអ្នកបកប្រែភាសារបស់ បារី ប្រអូសប្រទាញយកទៅចុះទូកជាមួយទេ។ ក្នុងពេលគេចខ្លួនជាមួយគ្នា, ព្រះចៅនិយាយទៅក្នុងស៊ីលរង បារី សុំការគាំពារ (ប្រតិកត្តារ៉ា) ពីបារាំង។ ទំនាស់ទីមួយរវាងបារាំងនិងសៀមក៏ចាប់ផ្តើមឡើង។ កងទាហានសៀមត្រួតត្រាទន្លេមេគង្គ, កាន់កាប់ក្រុងអត្តពៅ (លាវខាងត្បូង) ហើយចូលមកក្នុងខេត្តស្ទឹងត្រែង។ បារី (ដែលបានត្រូវគេតែងតាំងជាក្នុងស៊ីលប្រទេសបារាំងប្រចាំប្រទេសសៀម) ដាក់កំហិតឲ្យពីរដង (Ultimatum) ដល់ស្តេចសៀម។ ក្នុងពេលជាមួយគ្នា កងសំពៅបារាំងមួយឡើងតាមទន្លេម៉ែណាមរហូតដល់ក្រុងទេព។ ការបញ្ចេញអាវុធភាពនាវាមួយនៅមុខរាជធានីសៀម, ហើយបន្ទាប់មក ការពង្រីកខ្ទប់រត្នរសមុទ្រ បានធ្វើឲ្យសៀមចុះចាញ់ ហើយចុះហត្ថលេខាលើសន្ធិសញ្ញាបារាំង-សៀម នៃថ្ងៃ ៣ តុលា ១៨៩៣, ថ្ងៃនៃការចូលមកក្នុងសហភាពឥណ្ឌូចិន នៃប្រទេសលាវ។ តាមសន្ធិសញ្ញានេះ, លក្ខខណ្ឌដូចតទៅបានត្រូវបង្ខំឲ្យសៀមទទួល ៖

(*) ក្រោយមក, ក្នុងឆ្នាំ ១៩៥៧ ពេលដែលកងវៀតមិញពង្រីកប្លូងព្រះបង្គំ ព្រះចៅស៊ីសារ៉ាងវង្ស ក៏ក្រាញនៅក្នុងរាជវាំងដែរ។

- ប្រទេសសៀមត្រូវឈប់ចង់បានទឹកដីនៅត្រើយខាងឆ្វេងនៃទន្លេមេគង្គ (ទឹកដីលាវ) ហើយទទួលស្គាល់ជា «ភូមិភាគឥតកងទ័ព» ដែនដីមួយបន្ទះទទឹងប្រវែង ២៥ គម. នៅត្រើយ ខាងស្តាំនៃទន្លេមេគង្គ (ដែនដីសៀម)។
- ប្រទេសបារាំងកាន់កាប់ចន្ទបុរី (បាវ៉ាន់ប៊ុន) ជា «ការកកបញ្ចាំ» រហូតដល់ពេលកងទ័ពមានសៀមដកខ្លួនចេញអស់ពីត្រើយខាងឆ្វេងនៃទន្លេមេគង្គ។
- ប្រទេសសៀមមិនត្រូវមានកងទ័ពនៅបាត់ដំបងនិងសៀមរាប (ខេត្តទៅជាអព្យាក្រឹត) និងទូកសំពៅ ផ្សេងៗ លើបឹងទន្លេសាប (អានទំព័រ ១៨, ១៩, ១០, ១១, ១២)

ប៉ុន្តែការវិវាទទាំងនេះ ទាល់តែ ១៤ ឆ្នាំក្រោយមកបានចប់ជាមួយសន្ធិសញ្ញា និងកិច្ចសន្យាបារាំងសៀមមួយចំនួន ៖

- កិច្ចសន្យានៃឆ្នាំ ១៨០២ ៖ បារាំងលប់បំបាត់ភូមិភាគឥតកងទ័ពទទឹង ២៥ គម. នៅត្រើយខាងស្តាំនៃទន្លេមេគង្គ។ តបមកវិញ, សៀមឲ្យមកកម្ពុជាវិញនូវខេត្តម្លូប្រៃ និង ទន្លេរពៅ (ម្លូប្រៃ + ទន្លេរពៅ = កំពង់ធំនិងព្រះវិហារ)។ រីឯប្រទេសលាវបានទទួលខេត្ត បាស្យាក។
- កិច្ចសន្យានៃឆ្នាំ ១៨០៤ ៖ កំពង់ត្រាត ហើយនិងទឹកដីនៅទិសខាងត្បូង, ព្រមទាំងកោះទាំងឡាយដែលនៅជិតឆ្នេរ ចាប់ពីឡែមស៊ីងទៅ បានត្រូវឲ្យមកឥណ្ឌូចិន ដែលទទួលស្រុកជាន់ស្រឡៅត។
- សន្ធិសញ្ញានៃឆ្នាំ ១៨០៧ ៖ ប្តូរជាមួយជាន់ស្រ, ត្រាតនិងកោះទាំងឡាយដែលនៅខាងត្បូងជ្រោយឡែមស៊ីង, ប្រទេសសៀម (ដែលនឹងផ្លាស់ឈ្មោះជាប្រទេសថៃនៅឆ្នាំ ១៨៣៧)^(១១) ឲ្យមកកម្ពុជាវិញនូវខេត្តសៀមរាប, បាត់ដំបង និងស៊ីសុផុន^(១២)។

នៅថ្ងៃ ២៤ មេសា ១៨០៤, ព្រះបាទនរោត្តមចូលទីវង្គត់។ ដោយបំពានលើប្រពៃណីចំណាស់ពាន់ឆ្នាំ ក្រុមប្រឹក្សារាជសម្បត្តិ, ប្រជុំក្រោមអធិបតីភាពនៃ «វេស៊ីដង់ ស៊ូបេរីយើរ» បារាំង, ចង្អុលប្តូរស្តេច, ម្ចាស់ស៊ីសុផុន ឲ្យសោយរាជ្យបន្ត^(១៣)

អធិប្បាយ

- (១) ព្រះបាទនរោត្តម ទទួលម្តងនៅថ្ងៃទី ៣ មិថុនា ១៨៦៤ ជាមួយវត្តមាននៃតំណាងបារាំង ឌូដា ដឺ ឡាហ្គ្រេ និងតំណាងសៀម ពញារាជ្យ នរោត្តម បានបង្កើតទង់ជាតិខ្មែរ (មុនទង់សាធារណរដ្ឋ) និងក្លែងជាតិ, នគររាជ, ដែលទំនុកបទបានត្រូវតែងដោយវរសេនីយត្រី-ពេទ្យបារាំង ម្នាក់
- (២) គេពិបាកនឹងថាដែរ តើការបះបោរទាំងនេះ ប៉ុនប៉ងដេញបារាំង ឬមួយរំលំស្តេច តាមបារាំងអាណានិគមនិយម ការបះបោរនេះគឺទល់នឹងស្តេច, ជាការណាវធម្មតា ក្នុងមេរៀននៅសាលាបឋមសិក្សាទៀតសោត ក៏គ្រូបង្រៀនគ្រាន់តែឲ្យកត់ “បះអាចារ្យស្វា”, “បះពាក់បោ” ដោយឥតមាន (ឬហ៊ាន) វែកញែកទៅឆ្ងាយឡើយ
- (៣) ក្នុងសម័យនោះ គឺពួក “ទាវ៉ែយ៉ា” យួន (tirailleurs annamites) ក្រោមបញ្ជានាយទាហានបារាំងម្នាក់
- (៤) ព្រះបាទអង្គឌួង មានកូនប្រុសបីនាក់ : នរោត្តម, ស៊ីវត្តា និង ស៊ីសុវត្ថិ ពេលស្តេចសុគតនៅឆ្នាំ ១៨៩៨ កូនច្បង, នរោត្តម, ត្រូវឡើងសោយរាជ្យបន្ត ប៉ុន្តែ ក្នុងពេលនោះពិធីអភិសេក ស៊ីវត្តា ចង់សោយរាជ្យដែរ ដោយក៏យើងនឹងការឡើងប្រជាប្រិយភាពនៃស៊ីវត្តា, នរោត្តមរត់ទៅស្រុកសៀម ដោយយកម្តងនិងព្រះខាន់រាជ្យទៅជាមួយ បន្ទាប់ពីអន្តរាគមន៍នៃមេគណកាតូលិក មីស, តាមរយៈទីក្រុងស៊ុលបារាំងនៅក្រុងទេព (បាងកក), នរោត្តមបានត្រូវបញ្ជូនមកមាតុប្រទេសវិញនៅឆ្នាំ ១៨៦២ ការប្រកួតរបស់ស៊ីវត្តា បានក្លាយទៅជាសង្គ្រាមធ្ងន់ ទល់នឹងការកាន់កាប់នៃបារាំង ចាប់តាំងពីឆ្នាំ ១៨៨៥ ទៅ ១៨៨៧ ស៊ីវត្តា “រំដោះ” បានតំបន់មួយ ហើយបង្កើតជារាជធានី (ភូមិភាគកំពង់ស្វាយ) ដោយប្រមូលនឹងការបែកបាក់នៃកម្ពុជានេះ ហើយដោយខ្លាចក្រែងសៀមធ្វើអន្តរាគមន៍ជួយស៊ីវត្តា បារាំងជ្រើសរើសយកការចង្រៃ ហើយគិត “ពលីកម្ម” នរោត្តម ដើម្បីស៊ីវត្តាវិញ ឈ្មោះ ប៉ូល កុលឡា បានត្រូវចាត់ឲ្យបំពេញបេសកកម្មនេះ ប៉ុន្តែស៊ីវត្តាបានសុគតទៅ ក្នុងពេលដែលការចង្រៃហៀបនឹងត្រូវបញ្ឈប់ដែរ
- (៥) ពួកបារាំងអាណានិគមនិយមលើកដំបូង បានបញ្ចេញ, ចំពោះប្រជាជនយើង, នូវការមើលងាយយ៉ាងខ្លាំង—រហូតដល់ដល់អារិយធម៌ យើងអាចវិនិច្ឆ័យលើការសរសេរខ្លះនៃពួកនេះ :

អ. បួន ក្នុងសៀវភៅខ្លះឈ្មោះ “ឥណ្ឌូចិន” ចេញនៅឆ្នាំ ១៩០០ : “ប្រជាជននៅកម្ពុជា ប្រហែលជាខ្លាំងតាមផ្លូវកាយ ជាងប្រជាជននៅអណ្ណាមមែន ប៉ុន្តែខ្លះថាមពល ខ្លះសកម្មភាព ការរៀបចំលើផ្ទៃសង្គមនៅរាក់រំកិល ហើយស្រដៀងនឹងរបៀបព្រៃ គ្មានការបណ្តុះបណ្តាលគំនិតប្រាជ្ញាឡើយ (ក្នុងពេលដែលនៅអណ្ណាម យួនក្រយ៉ាងណាក៏ដោយ ហើយគ្រួសារខ្លះតូចតាចយ៉ាងណាក៏ដោយ ក៏នៅតែមានការអប់រំស្ទើរតែគ្រប់គ្នា ភូមិយួនទាំងអស់ មានសាលាបង្រៀនឥតយកថ្លៃ បើមិនចង់ថា គេត្រូវឲ្យកូនក្មេងទៅរៀនគ្រប់គ្នា), គ្មានសាមគ្គីធម៌តាមផ្លូវចិត្តឡើយ ហើយដោយហេតុនេះ ឥតមានមនោសញ្ចេតនាជាតិបន្តិចបន្តួច ឥតយល់ថាមាតុភូមិជាអ្វីឡើយ ជនខ្មែរអន់ជាងជនយួនយ៉ាងឆ្ងាយក្នុងគ្រប់ផ្នែកទាំងអស់ ប៉ុន្តែបើខ្មែរគ្មានគុណសម្បត្តិយួន ខ្មែរមានគុណវិបត្តិយួន រហូតដល់ទៅប្រាក់ចំណូលមែនទែននៃស្តេចខ្មែរ បានមកតែពីការយកគុណលើបន្ថែមស៊ីសុវត្ថិដែលចិនកាន់ ហើយដែលធ្វើឲ្យប្រទេសហិនហោច... ពាណិជ្ជកម្មទាំងមូលនៅក្នុងដែនប្រទេស : យួន ចិន ចាម-ជ្វា”

និយាយពីការវិវត្តន៍នៃខ្មែរយើង, សៀវភៅ “ទំលាប់ និង ទំនៀមនៃខ្មែរ” ចេញនៅឆ្នាំ ១៩៣៨, ដោយ ហ្គី ប៊ូរ៉េ និង អេវីលីន ម៉ាស្ប័រ : “ខ្មែរទាំងឡាយដែលថាលូតលាស់ ច្រើនតែមិនសូវប្រាជ្ញា មិនសូវចេះដឹងអ្វីទេ ហើយឥតយកចិត្តទុកដាក់លើអ្វីទាំងអស់។ តាមពាក្យនិយាយរបស់សិស្សក្មេង ម្នាក់នៃវិទ្យាល័យស៊ីសុវត្ថិ មួយពួកជា «ក្របីអត់ឃ្នាន» ដែលស៊ីប្រទេសឯង មួយពួកទៀតជា «ពពែ ល្វីល្វី» ដែលចេះតែស្រែកតែពីសត្វពាស ឥតដឹងខុសត្រូវ។

ពួកទី១ បើខ្លួនមានបងប្អូន ឬអ្នកគាំពារធំៗ បានមុខងារ «ខ្នាញ់» ជាអ្នករាជការ ហើយទាញ យកកម្រៃឲ្យអស់ពីដៃ, យឺតស្តីក ប្រាជ្ញាទាល ប៉ុន្តែស្មានតែខ្លួនវៃត្រាត។ ពួកនេះមើលងាយ ជួនកាល ជនជាតិអឺរ៉ុប ក្នុងនាមនៃប្រពៃណីអាចិក់ប៉ាន់អ្វីម្យ៉ាង ដែលយើងទៅមិនដល់ឡើយ ហើយដែលនៅ ក្រោយនោះ គេលាក់ប៉ាន់ការល្ងង់ខ្លៅរបស់គេ ជួនកាល បងប្អូនរួមជាតិឯង ដែលគ្នាត្រីក្រហើយមិន លូតលាស់។ ការសំខាន់ចំពោះអស់លោកទាំងនេះ គឺមិនបាច់ធ្វើអ្វី មានឋានន្តរសក្តិមួយ (បណ្ណទូត ក្នុងរដ្ឋការ ស៊ីនតែជាងារអភិជនមួយហើយ) វាយបូក «ពូជអង្ករវត្ត» នៅមុខពួកអឺរ៉ុប ធ្វើត្រាប់តាម ពួកជនជាតិអឺរ៉ុប ដើម្បីឲ្យអ្នកនៅក្រោមបង្គាប់ខ្លួនកោត ហើយនិងស្ថាបអង្គលសន្តិកប្រាកនៅគ្រប់ ពេលណាបើកឧកាសឲ្យ។ ត្រង់កន្លែងនេះ ពួកនេះធ្វើតាមប្រពៃណីមួយយ៉ាងចាស់មកហើយ ហើយខ្ញុំ យល់ថា កិច្ចការនៃជីដូនជីតាពួកនេះក្នុងសម័យអង្គរ នៅត្រឹមត្រង់ការយ៉ាងធ្ងន់នៃអ្នកទារលុយ។

ក្រុមទី២ ពួក «ពពែ» ដែលមានចំនួនធំជាងគេ មានច្រើនតែអ្នករងគ្រោះ។ ពិតហើយ ពួក នេះចង់បានជោគជ័យដូចពួកទី១ ដែរ ប៉ុន្តែគ្នាដឹងខ្លួនថាអស់កម្លាំងពេក ដើម្បីទៅដល់នោះរួច។ តាម សំដីពួកនេះ ការខិតខំនៃជីដូនជីតាខ្លួនដែលជាជាន់ (កសាងអង្គរ) និងជាអ្នកច្បាំង បានធ្វើឲ្យខ្លួនហៅ ហើតរហែរ ខ្លួនមិនអាចទៅជាវេជ្ជបណ្ឌិតកើតទេ សាស្ត្រាចារ្យក៏មិនកើត គិលានុបដ្ឋាក៏មិនកើត អ្នក ជំនួញក៏មិនកើត និយោជិតក៏មិនកើត កម្មករក៏មិនបាន អ្នកក៏មិនបានដែរ ក្រៅពីនាហ្មឺន ឬមួយ បណ្ណទូត។”

ប៉ូល ខូមែរ «គូរែរ ហ្សេរ៉ាល់» នៃឥណ្ឌូចិន ពីឆ្នាំ ១៨៩៧ ទៅ ១៩០២ បានទៅរហូតដល់ ការជេរគ្នា។ ចូរយើងវិនិច្ឆ័យសំដីវា ក្នុងសៀវភៅឈ្មោះ «ឥណ្ឌូចិនបារាំង» ចេញនៅឆ្នាំ ១៩០៥ : “តើសាសន៍ (ខ្មែរ) នេះមាននៅសល់ទេ? សាសន៍នេះបានឃើញការចុះអាប័ននៃខ្លួនទេ? ជនានុជន កម្ពុជាសព្វថ្ងៃ តើសៀមជាកូនរបស់ខ្លួនឬអ្វី? មិនមែនទេ។ ពួកអ្នកឈ្នះ មិននៅត្រឹមតែយកទ្រព្យ សម្បត្តិទេ គេបានកំទេចសាសន៍នេះលប់ចេញពីបញ្ជីមនុស្សរស់។ កស្មតាង គឺនៅក្នុងជនានុជនកម្ពុជា គ្មាននៅសល់ប្រពៃណីអ្វីមួយ អនុស្សាវរីយ៍អ្វីបន្តិច នៃកាសាខ្មែរ។ យើងបានឃើញពួកនេះឈរមើល ជាទស្សនិកជនព្រងើយកន្តើយ និងឥតយល់អ្វី នៅមុខអច្ឆរិយភាពនៃស្ថាបត្យកម្មបុរាណ ឥតដឹងយល់ អ្វីទាំងអស់ អំពីអក្សរចារិកលើថ្ម នៃសំណល់ប្រាសាទដ៏ថ្លៃថ្លាទាំងនេះ គឺជាបរទេសដូចយើងដែរ ចំពោះមុខមនុស្សដែលបានរស់នៅក្នុងទីនេះមុនខ្លួន ក្នុងជីវិតមួយដែលខ្ពស់ជាង។ គ្មានប្រជាជនណា មួយឡើយ ហើយស៊ីនតែគ្មានបុគ្គលណាម្នាក់ផង ដែលអាចអួតខ្លួនថាមានពូជអំបូរជាខ្មែរ។ ករណី ជាតិខ្មែរនៅអាស៊ី គឺដូចជាករណីជាតិក្រិកនិងរ៉ូម៉ាំងនៅអឺរ៉ុបដែរ។”

“សេចក្តីស្លាប់បានផ្តាច់ជីវិតមនុស្សទាំងឡាយដែរ ក្នុងពេលជាមួយគ្នា ដែលខ្លួនបានផ្តាច់ជីវិត ប្រជាជាតិទាំងពួង។ ក៏ប៉ុន្តែមានកូមិ២ ក៏ត្រាយដាច់ស្រយាលក្នុងកម្ពុជា កប់បាត់ក្នុងព្រៃស្រាវជ្រាវជំរុល មិនចុះ ដែលមានបណ្ណាជនក្នុងសាសន៍មួយខុសពីសាសន៍កម្ពុជា ហើយដែលនិយាយកាសាប្រាសាទ បុរាណលែងពីរោះអស់ទៅហើយ រយឹករយាមអស់ហើយ ប៉ុន្តែដែលគេអាចស្គាល់បានភ្លាម។ តើ

មនុស្សមួយក្រុមតូចនេះ មានខ្មែរដ៏ឧត្តមជាបុព្វការីឬ? គ្រួសារមួយ ពីរ បី ក៏មិនដឹង ប្រហែលជាបាន ផុតខ្លួនពីការបំផ្លិចបំផ្លាញ ដែលបានត្រូវធ្វើឡើង កាលពី ៥ ឬ ៦ សតវត្សរ៍មុន ហើយនៅរស់រានមាន ជីវិត បន្ទាប់ពីបានភៀសខ្លួនទៅនៅទីតំបន់ព្រៃភ្នំ ហើយបន្តពូជរៀងរហូតមក ក្នុងភាពតោកយ៉ាក និង ក្នុងភាពអាប័ននៃការកម្រៃខ្លាចជានិច្ចនិរន្តរ៍ តើមនុស្សរហេមរហាមទាំងនេះ ជាកូនអ្នកចំបាំងដំបៅ ជា កូននៃសិល្បករដ៏ឧត្តម នៃរាជាណាចក្រដែលរលាយបាត់នោះឬ? ការណ៍នេះអាចពិតដែរ ឬ? ប៉ុន្តែបើ ដូច្នោះមែន មិនដឹងជាឧត្តម ដែលមើលឃើញកូនពីលើឋានសួគ៌ព្រះពុទ្ធនោះ ឈឺចិត្តចុកចាប់ក្នុងខ្លួន យ៉ាងណាទេ! ច្បាស់ជាគាត់ចង់ឲ្យការសំឡាប់រង្គាល (ដែលបានយកជីវិតគាត់នោះ) កុំទុកកូនគាត់ឲ្យ នៅសល់ម្នាក់ ជាជាន់ទុកឲ្យសល់លើដីនូវអនុស្សាវរីយ៍របស់គាត់របៀបនេះ ឲ្យសល់ដំបូន្មានរបៀប នេះ ដល់ប្រជាជនទាំងឡាយណាដែលបោះបង្គោលចោល។”

ផលដែលចេញពីការមើលឆ្ងាយនេះ គឺអាណានិគមបារាំង ឬមូលធននិយមបារាំងវិញត្រូវ ជាង បានវិនិច្ឆ័យថា កម្ពុជាជាកន្លែងមួយ «មិនសូវឲ្យចំណេញ» ហើយក៏ប្រមូលផ្តុំការខិតខំរបស់ខ្លួន ដើម្បីជំរឿនវឌ្ឍនភាពសេដ្ឋកិច្ចនិងវប្បធម៌ ទៅលើវៀតណាមតែមួយ។ ប្រទេសនេះក៏បានទទួលរដ្ឋា ស្ថាននិងមន្ទីរស្រាវជ្រាវជាច្រើន រហូតទៅដល់សាកលវិទ្យាល័យទៀត (១៩០៤)។ ក្នុងពេលដែលនៅ កម្ពុជា គេបានរាប់ឃើញ, នៅឆ្នាំ ១៩៣៩, សិស្សចំនួន ៤ នាក់(!) ក្នុងមធ្យមសិក្សាភាគទី២, ៤ នាក់ លើចំនួនបណ្តាជន ៧ លាន! បារាំងបានទៅរហូតដល់មិនព្រមប្រើនិយោជិតខ្មែរ ហើយនាំចូលនូវជន ជាតិយួន ដើម្បីប្រើក្នុងរដ្ឋការខ្លួននៅស្រុកខ្មែរ។ ភាគច្រើននៃជនអន្តោប្រវេសន៍យួននេះ បានរស់នៅ បន្តពូជរហូតក្នុងប្រទេសយើង។ មានជនដើមកំណើតយួនជាច្រើននាក់ ដែលកាន់កាប់មុខការសំខាន់ៗ ក្នុងរដ្ឋការខ្មែរ រហូតដល់ខែមីនា ១៩៧០ (ពេលដែល លន់-នល់ និង សិរិមតៈ សំរេចធ្វើការបោស សំអាតមួយ។ បេសកកម្មបានត្រូវប្រគល់ឲ្យ លន់-ណុន ឬនរបស់ លន់-នល់ ហើយកិច្ចការនេះក៏ ក្លាយទៅជាការកាប់សំឡាប់។ ក្រោយមក ក្នុងពេលដែលទាហានយួនខាងជើង ធ្វើឲ្យកម្ពុជាក្លាយទៅ ជារង្វើកភ្លើង កងទាហានយួនខាងត្បូងបានយកការសងសឹកជាបេសកកម្មរបស់ខ្លួន៖ ក្នុងរយៈពេលតែ ២-៣ ថ្ងៃប៉ុណ្ណោះ ភូមិភាគ «ចំពុះទា, ស្វាយរៀង» បានប្រែទៅជាក្លើងអវិច័យពោះបង្កើនយើងនៅ ទីនោះ។

- (៦) នេះមិនមែនជាការគំរាមចោលទេ។ អំណាចអាណានិគមប្រើប្រាស់ការបំបរបង ជាអាវុធចិត្តសាស្ត្រ សំរាប់បំបាក់ការប៉ុនប៉ងបះបោរទាំងពួង ដូចដែលយើងនឹងឃើញក្នុងពេលខាងមុខ។
- (៧) «ខ្ញុំគេ» សម័យនោះ (រហូតមកដល់ពេលថ្មីៗ នេះទៀត) ជាសម្បត្តិដាច់ថ្លៃរបស់ម្ចាស់។ គួរឲ្យខ្លឹម ជាងទាសភាពអាមេរិកាំង ដែលយកមនុស្សខ្មៅពេញវ័យមកឲ្យជាកប្បាស, ទាសភាពខ្មែរប្រើប្រាស់ តាំងពីកូនកូន ដែលសង្គមមានអារិយធម៌ត្រូវការពារ ដោយឲ្យរៀនសូត្រ។ គួរឲ្យហួសចិត្តទៅទៀត ទាសភាពខ្មែរ ដែលបារាំងប៉ុនប៉ងលប់បំបាត់តាំងពីក្នុងរាជ្យស្តេចនរោត្តម បានឡើងដល់កិច្ចមហា អស្ចារ្យ ក្នុងពេលដែល «អ្នកស្នេហាជាតិ» មួយក្តាប់បានយកប្រជាជនឯងធ្វើជា «ខ្ញុំរដ្ឋ»។
- (៨) ការបង្កើតនេះមានតែឈ្មោះទេ ព្រោះថាទាលតែ ១០ ឆ្នាំក្រោយមក ទើបអង្គការផ្សេងៗ នៃសហភាព ចាប់ដើរមែនទែនក្នុងរដ្ឋការនៃ ប៉ូល ឌូមែរ។ «រដ្ឋធានី» បានត្រូវតាំងនៅហាណូយ។ កូសាំងស៊ីន ដែល គេសំគាល់ជាអាណានិគមពេញទី (កូឡូនី) មានលក្ខន្តិកៈពិសេស ហើយនៅក្រោមការត្រួតត្រានៃ «គូវែនវ៉ែ» ម្នាក់ៗ កម្ពុជា អណ្តូម និង តុនកឹង នៅក្រោមការចាត់ចែងនៃ «រ៉េស៊ីដង់ ស៊ូប៊ែរីយ៉ែ» (ស្តេចទាំងឡាយ មានអំណាចដែលមានតែឈ្មោះ) ដែលការរើធ្វើបន្តិចម្តងៗ នូវការកែទំរង់រចនា

សម្ពន្ធរដ្ឋបាលនៃប្រទេសក្រោមអំណាច ក្រុមច្បាប់ផ្សេងៗ បានត្រូវចម្លងតាមគំរូបារាំង។ ការបែងចែករដ្ឋបាល : ខេត្ត ស្រុក ខ័ណ្ឌ ឃុំ បានត្រូវប្រើប្រាស់រហូតដល់សព្វថ្ងៃ (ក្រោយមក បំណែង ខ័ណ្ឌ បានត្រូវលប់ចោលវិញ, ខ. ខ័ណ្ឌ ពោធិបិទតុន)។

(៩) នៅសតវត្សរ៍ទី១៧ ល្វីទី១៤ ស្តេចព្រះអាទិត្យបារាំង មិនទាក់ចិត្តនឹងឥណ្ឌូចិនទេ ប៉ុន្តែនឹងប្រទេសសៀម។ ឆ្នាំ១៦៨៥ សៀមចុះសន្ធិសញ្ញាទី១ ខាងពាណិជ្ជកម្មជាមួយបារាំង។ ៧ ឆ្នាំក្រោយមក ជនជាតិក្រិកម្នាក់ឈ្មោះ កុងស្តង់ទីន ហូលកុន ដែលធ្វើការជាកម្មករ (ម៉ាតឺឡូ) លើសំពៅបារាំងមួយ ឡើងបុណ្យសក្តិជាទីប្រឹក្សារបស់ស្តេចសៀម។ ដោយមានអ្នកផ្សាយសាសនាជាតិបារាំងបីនាក់ជួយផង ហូលកុនធ្វើការរកអ្នកយុបយិត ដើម្បីយកប្រទេសសៀមចូលក្រោមអំណាចបារាំង។ ប៉ុន្តែក្រោយបន្តិចមក (១៦៨៨) ការ «បដិវត្តន៍រ៉ាន់» មួយរំលំស្តេចសៀម សម្លាប់ក្រិកហូលកុន ហើយដេញបារាំងចេញ។ រដ្ឋប្រហារនេះ បានបញ្ចប់ឥទ្ធិពលរបស់បារាំងលើប្រទេសសៀម។

មួយសតវត្សរ៍កន្លះក្រោយមក នៅឆ្នាំ ១៨២៦ ស្តេចសៀមរាមាទី៧ ចុះសន្ធិសញ្ញាពាណិជ្ជកម្មទី១ ជាមួយប្រទេសអង់គ្លេស។ ក្នុងឆ្នាំដដែល កងទ័ពអង់គ្លេសចាប់ផ្តើមចូលកាន់កាប់ប្រទេសម៉ាឡេស៊ី និងភូមា។ ថ្ងៃ ១៥ មករា ១៨៧៦ សន្ធិសញ្ញាបារាំង-អង់គ្លេសមួយ (កិច្ចសន្យាក្រុងឡុងដ្រ៍) បែងចែកប្រទេសសៀមជាបីភូមិភាគ : ខាងកើត នៅក្រោមឥទ្ធិពលបារាំង ខាងលិច (ជាមួយជ្រោយម៉ាឡេស៊ី) ទៅជាសម្បត្តិអង់គ្លេស ចំណែកភូមិភាគកណ្តាល គឺវាលតាមដងទន្លេមេណាមចៅជ្រាយ៉ា ទៅជាមណ្ឌលអព្យាក្រឹត (ដូច្នោះ ប្រទេសសៀមមិនមែនមិនដែលបានត្រូវបរទេសត្រួតត្រាទេ គ្រាន់តែមិនពេញលើប្រទេសទាំងមូលប៉ុណ្ណោះ) ការតម្រិតម្រូវគ្នាសារឡើងវិញ រវាងអង់គ្លេសនិងបារាំង លើការចែកទឹកដីនេះ ចេញជាសន្ធិសញ្ញាឆ្នាំ ១៨០២ ១៨០៤ និង ១៨០៧។

(១០) ចេញពីឧបទ្វីបនៅខែមិថុនា ១៨៦៦ បេសកកម្ម ខូដាដឺឡាហ្គេ ដែលទៅស្វែងរកពិនិត្យទន្លេមេគង្គ បានឲ្យកស្តុតាងថា ផ្លូវទឹកតែមួយដែលនាំពីសមុទ្រទៅក្នុងប្រទេសចិនខាងត្បូង គឺទន្លេក្រហម។ ដូច្នោះមែនចាប់ពីក្រុងក្រចេះទៅ ចរាចរណ៍តាមទន្លេមេគង្គលែងអាចធ្វើបាន ពីព្រោះមានទឹកជ្រោះ និងទឹកធ្លាក់ជាច្រើន (ជាពិសេស ទឹកធ្លាក់ដំណូរិសាលនៅខ្លួន លើព្រំដែនខ្មែរ-លាវ)។

(១១) រដ្ឋមន្ត្រីទីមួយថៃ កិបុលសង្គ្រាម ដូរឈ្មោះប្រទេសសៀមជាប្រទេសថៃ ព្រោះមានបំណងចក្រពត្តិនិយម។ សាសនាថៃមាននៅក្នុងប្រទេសសៀម លាវ (ឡាវជាសាច់ឈាមថៃដែរ) វៀតណាម (កម្រាញ) និងចិន (យុនណាន) ចំណែកឯវប្បធម៌ថៃមាននៅក្នុង... ស្រុកខ្មែរ។ ពេលដែលជប៉ុនកំពុងលុកលុយចិន និងគំរាមបារាំងនៅឥណ្ឌូចិន ក្នុងឆ្នាំ ១៨៧៨ នោះ កិបុលមានគំនិតប៉ុនប៉ងប្រមូល «ដី» ថៃទាំងនោះ។ ក្រោយមក សារិតថាណារ៉ាត បានត្រូវអ្នកពិតមានបស្ចឹមប្រទេសម្នាក់សួរថា តើចង់ផ្លាស់ឈ្មោះប្រទេសថៃជាប្រទេសសៀមវិញទេ? ចម្លើយសារិត : ខ្ញុំមិនដឹងថាលោកចង់និយាយអំពីអ្វីទេ។

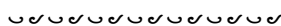
(១២) បារាំងបានយល់ដល់ការកន្ត្រៃច្រឡំរបស់ខ្លួន ដែលបានឲ្យទៅសៀមនូវខេត្តខ្មែរដ៏សម្បូរណាស្រូវទាំង៧នេះ (៧០ ០០០ គម.ក្រឡា ក្នុងកាលនោះ)។ ក្នុងកិច្ចការរកប្រមូលទឹកដីមកវិញ នាយទាហាន ២ នាក់ ខាងភាគីបារាំង-ខ្មែរ ដឹកនាំគណកម្មការបោះបង្គោលព្រំដែន : បារាំងម្នាក់ វេសេនីយត្រី ប៊ែណា (បានសរសេរសៀវភៅមួយអំពីរឿងនេះ សៀវភៅដែលពិបាករកអានណាស់ ព្រោះគេលាក់) និងខ្មែរម្នាក់ អនុសេនីយឯក អ៊ុម។ ព្រំប្រទល់ខាងលិចនៃកម្ពុជាសព្វថ្ងៃ ក៏បានមានរូបរាងឡើងដោយយ៉ាងនេះឯង (១៨០៧)។

ឆ្នាំ ១៩០៧ អាចឲ្យគេចាត់ទុកជាឆ្នាំបង្ហើយជោគជ័យ នៃអាណានិគមកម្មរបស់បារាំងលើឥណ្ឌូ
ចិន ដែលយើងអាចសរុបដំណាក់កាល ដូចនៅតារាងក្នុងទំព័របន្ទាប់។

(១៣) ខែកញ្ញា១៩០៨ ព្រះបាទស៊ីសុវត្ថិទៅអតីតមហារាជធានីអង្គរ ដើម្បីទទួលយកខេត្តទាំងបីមកវិញ ដែល
បាននៅក្រោមសៀម ៤០ ឆ្នាំ។ ដើម្បីរំលឹកព្រឹត្តិការណ៍នេះ ទីឋានអនុស្សាវរីយ៍មួយបានត្រូវលើកឡើង
ក្នុងទីក្រុងភ្នំពេញ រាជធានីថ្មី។ អ្នកផងតែងឃើញ, គង់លើចង្កេះភ្នំដូនពេញ ហើយសម្លឹងទៅវិមាន
ឯករាជ្យ, រូបសំណាកពីសិរីទ្រង់និងតាមទំហំធម្មជាតិនៃស្តេចស៊ីសុវត្ថិ នៅចន្លោះផ្ទាំងសិលាពីរដែលចែង
ពីការបានមកវិញនូវខេត្តបីនេះ។ ផ្ទាំងសិលាមួយចំហៀង បានត្រូវគាស់យកមកឲ្យគេវាយថ្ងៃនៅហុង
កុង ដោយឧត្តមសេនីយ៍ម្នាក់នៃសាធារណរដ្ឋខ្មែរ (១៩៧០-១៩៧៥)។

ឆ្នាំ	ទឹកដី	សន្និសីទ, សាមីជន
<p>១៨៦២-៦៤ ១៨៦៧ ១៨៦៧ ១៨៦៧ ១៨៨៧-៨៩ ១៨៩៧ ១៩០២ ១៩០៧</p>	<p>ពាក់កណ្តាល កូសាំងស៊ីន ខាងជើង កម្ពុជា ពាក់កណ្តាល កូសាំងស៊ីន បង្ហើយ (បារាំងឲ្យខេត្តបាត់ដំបង ស៊ីសុផុន សៀមរាប ទន្លេរពៅ និង ម្លូព្រៃ ទៅប្រទេសសៀម) អណ្តូម រួចមក តុនក័រ លាវ ខេត្តទន្លេរពៅ និង ម្លូព្រៃ កម្ពុជា បង្ហើយ (បាត់ដំបង ស៊ីសុផុន និង សៀមរាប)</p>	<p>ទីឌីក- បោណ្ណា នរោត្តម, ដី ឡាក្រុងខ្សែរ ទីឌីក, ដី ឡាក្រុងជៀរ បារាំង-សៀម, (នរោត្តម) រដ្ឋាភិបាលយួន ក្រោយទីឌីក រួច មក តៀនឡែន (បារាំង-ចិន) អ៊ុនខាំ, បារាំង-សៀម បារាំងសៀម, (នរោត្តម) បារាំង-សៀម, (ស៊ីសុផុន)</p>
<p>៤៥ ឆ្នាំ</p>	<p>ឥណ្ឌូចិន</p>	

តារាង : ដំណាក់កាល នៃ អាណានិគមកម្ពុជា

ពាក្យ ៤

ពី

សហព័ន្ធតំណាច

ទៅ

សហព័ន្ធតំណាច

ប្រវត្តិសាស្ត្រជាផ្នែកការកាន់កាប់នៃមនុស្ស
(ប៉ូលវ៉ាឡេវី, សេស្រេវិទូ)
ដូច្នេះចូរយើងកុំខ្ចីមន្ទីរគាស់កាយមើល។

ព្រះបាទស៊ីសុវត្ថិ (១៩០៤-១៩២៧) ឡើងសោយរាជ្យដំណាលគ្នានឹងព្រឹត្តិការណ៍មួយយ៉ាងសំខាន់ គឺ ជ័យជំនះនៃជប៉ុនក្នុងសង្គ្រាមជប៉ុន-រុស្ស៊ី (១៩០៤-១៩០៥)។ ព្រឹត្តិការណ៍សំខាន់មួយទៀត ដែលកើតឡើងក្នុង រជ្ជកាលស៊ីសុវត្ថិនេះដែរ គឺការបដិវត្តន៍ចិននៃឆ្នាំ ១៩១១ (សាធារណរដ្ឋនៃ ស៊ិន-យ៉ាត សេន)។

ជ័យជំនះនៃជប៉ុនបានធ្វើឲ្យបាត់នូវជំនឿថា ជាតិស្បែកសព្វកែលើសលុបពុំចេះចាញ់គេ។ ជ័យជំនះនេះ បានធ្វើឲ្យអ្នកចេះដឹងយូនមានប្រតិកម្មភ្លាម ៖ អ្នកអក្សរសាស្ត្រឈ្មោះ ជាន់ ប្លុយចូវ, ដោយមានម្ចាស់ គួង ដេ ដែលជាញាតិនៃអធិរាជ យ៉ា ឡុង និងអ្នកអក្សរសាស្ត្រ ៣-៤ នាក់ទៀតជូនទៅផង, បានទៅដល់ប្រទេសជប៉ុន ហើយក៏ចាប់បំបះបំបោរយូនពីទីនោះ។ ចាប់តាំងពីឆ្នាំ ១៩១២ ដែលគណបក្ស គូ មិន តាន់ (ចិនជាតិនិយម) កើតឡើង, ប្រទេសចិនក៏ទៅជាទីជំរកមួយនៃអ្នកជាតិនិយមយូនដែរ។ ក្នុងពេលសង្គ្រាមលោកឆ្នាំ ១៩១៤-១៩១៨ ពលទាហាន ១៣០ ០០០ នាក់ ដែលជាជនជាតិរបស់ប្រទេសទាំង៣ នៃឥណ្ឌូចិន បានត្រូវគេបញ្ជូន ទៅអឺរ៉ុប (ក្នុងនោះមានខ្មែរយើងច្រើនកងវរសេនាតូច ដែលគេដាក់ទៅសមរកូមីមុខ, ខ្សែទី១^(១))។ ទាញចេញ ពីពិភពសក្តិកូមីរបស់ខ្លួន ដាក់ចូលទៅក្នុងពិភពលោកមួយទៀត, អ្នកទាំងនោះបានជួបប្រទះនឹងគំនិតថ្មីៗទៀត៖ ប្រជាធិបតេយ្យ, សហជីព, សង្គមនិយម, កុម្មុយនិស្ត, មូលធននិយម និងការប្រកាន់ពណ៌សម្បុរ។ ការ «ប៉ះពាល់» នឹងបស្ចឹមប្រទេសនេះ បានធ្វើឲ្យកើតឡើងនូវគណបក្សនយោបាយក្នុងស្រុកយូន ហើយគណបក្សទាំង នេះ ជាស្នូលនៃគំនិតប្រឆាំងនឹងការកាន់កាប់ត្រួតត្រានៃ **បារាំង**។

ប៉ុន្តែក្នុងប្រទេសកម្ពុជា ស្ថានភាពរាជានិយមនៅពេញ ពេលដែលមកដល់ស្រុកខ្មែរ បារាំងបានឃើញ ប្រទេសមួយដែលហិនហោច, និងសំណល់នៃប្រជាជាតិមួយដែលទ្រុឌទ្រោម ព្រោះតែសង្គ្រាម និងការជិះជាន់ ពីបរទេសជាប់កប់សតវត្សរ៍។ សល់ពីស្តេចដែលមានអំណាចដូចព្រះអាទិទេព^(២) និងសល់ពីប្រជាជនដែល រស់នៅជុំវិញភិក្ខុសង្ឃនិងអាចារ្យ, ចន្លោះសង្គមនៅប្រហោងទេ ឥតមានខ្មែរចិបចំពេញ ៖ របរនេសាទ, របរ ចិញ្ចឹមសត្វ, ការរកស៊ីធ្វើជាន់ នៅក្នុងកណ្តាប់ដៃយូន, ចំណែកការធ្វើជំនួញ នៅក្នុងរង្វង់ក្រចកចិន។ ការខំ សាកល្បងបញ្ចូលខ្លួនក្នុងសង្គមខ្មែរ ពីសំណាក់អ្នកអន្តោប្រវេសន៍ទាំងនោះ^(៣) បានធ្វើឲ្យមានអាពាហ៍ពិពាហ៍ ចិន-ខ្មែរ ជាច្រើន។ ពួកកូនកាត់ដែលកើតឡើងជាបន្តបន្ទាប់មកនោះ បានត្រូវអ្នកនិពន្ធបារាំងឈ្មោះ ហ្វីលីព ដឺរីល្វេ កត់សំគាល់ថាជាជន «ពូកែ និងស្វាហាប់»។ ដោយយល់ឃើញដូច្នោះដែរ ទើបរដ្ឋការអាណានិគម, ដែលពីមុនបាននាំចូលមកស្រុកខ្មែរនូវអ្នកធ្វើការជាតិយូន, ចាប់រើសយកកូនកាត់ចិន-ខ្មែរ (តិចឬច្រើនតំណ) មកធ្វើជាក្របខ័ណ្ឌរដ្ឋការ។

ក្នុងរាជ្យព្រះបាទស៊ីសុវត្ថិនិងមុនីវង្ស (១៩២៧-១៩៤១)^(៤) ប្រទេសកម្ពុជាបានទទួលការកែទម្រង់ជា ច្រើន^(៥) ដែលធ្វើឡើងដើម្បីបំបាត់បន្តិចម្តងៗ នូវស្ថាប័នចាស់នៃរដ្ឋ។

-នៅឆ្នាំ ១៩១០ ដើម្បីជំរុញការអប់រំឡើងវិញ ព្រះចៅស៊ីសុវត្ថិបញ្ជាឲ្យបង្រៀនភាសាខ្មែរ ដល់ក្មេង អាយុ ៨ ឆ្នាំឡើងទៅ ក្នុងគ្រប់ទីវត្តអារាមទាំងអស់។ យើងយល់ណាស់នូវកាយវិការ ព្រះស៊ីសុវត្ថិ ដែល បង្ហាញនូវបំណងត្រឹមត្រូវនៃប្រជាជាតិទាំងអស់ ដែលចង់ចេះដឹងនិងចំរុះចំរើនក្នុងភាសារបស់ខ្លួន។ ប៉ុន្តែស្រប គ្នានឹងកាយវិការនេះ រដ្ឋការអាណានិគមក៏បានជួយជាច្រើនដែរ ដល់ការរីកចំរើននៃសាលា ដែលគេបានហៅថា «សាលារាជការ» ដែលគេបង្រៀនភាសាបារាំង និងមុខវិជ្ជាច្រើនទៀត ដែលឥតបង្រៀននៅសាលា «វត្ត»។ សាលា «រាជការ» ទាំងនោះ មាននៅតែក្នុងរាជធានី និងទីប្រជុំជនធំៗ ហើយកូនសិស្សស្ទើរតែជាកូនអ្នកមាន- អ្នកធំទាំងអស់ គឺថាចេញមកពីវណ្ណៈធូរស្រួល។ លទ្ធផលនៃការមានសាលាពីរយ៉ាងនេះ យើងបានឃើញគ្រប់ គ្នាមកហើយ ៖ ប្រទេសទៅជាមានសង្គម២ ដែលខុសពីគ្នាទាំងស្រុង^(៦)។ សង្គមមួយជាសង្គមនៃអ្នក «លូត លាស់» ដែលការអប់រំនិងចំណេះវិជ្ជាខ្លួនអនុញ្ញាតឲ្យប៉ះពាល់នឹងពិភពលោកខាងក្រៅ ហើយដើរទៅមុខតាមពិ

ភពក្រៅនោះ។ អ្នកទាំងនេះខំប្រើគ្រប់មធ្យោបាយ ដើម្បីធ្វើជីវិតខ្លួនឲ្យទាន់សម័យ។ សង្គមមួយទៀត ជាសង្គម «អ្នកល្ងង់ខ្លៅ» ដែលជោគជ័យយ៉ាងជ្រៅនឹងពុទ្ធសាសនា ហើយចូលចិត្តរស់នៅក្នុងពិភពលោកមួយពោរពេញ ទៅដោយជំនឿលើហេតុមហាអស្ចារ្យ ហើយដែលការគោរពទំនៀមទំលាប់ បានក្លាយទៅជាការនៅស្ងៀមមិន កំរើក។

- ក្នុងឆ្នាំ ១៩១២, «គូវែនរ៉េ ហ្ស៊ូណេរ៉ាល់» អាល់បែរ សារ៉ូ បង្កើត «សកាឲ្យយោបល់អាយ» (Assemblée consultative indigène) ដែលមានសមាជិកជ្រើសតាំង (១ភាគ៨) និងសមាជិកជាប់ឆ្នោត (អ្នកដែលគេ ឲ្យមានអំណាចបោះឆ្នោតរើសសកានេះ មានចំនួនតិចណាស់)។ សកាឲ្យយោបល់នោះ គ្រាន់តែជាការសាក ល្បងមើលទេ ព្រោះមួយឆ្នាំធ្វើការតែ ១០ ថ្ងៃ។

- នៅឆ្នាំ ១៩១៥ មុខងារជាចៅហ្វាយខេត្តបានត្រូវគេបង្កើតឲ្យមានឡើងសំរាប់ខ្មែរ។ ពីមុន ខេត្តត្រួត ដោយបារាំងដែលមាននារជា «រ៉េស៊ីដង់»។

- ក្នុងឆ្នាំ ១៩២០ សាលាបាលីជាន់ខ្ពស់បានកើតឡើងនៅភ្នំពេញ^(៧)។

- នៅឆ្នាំ ១៩២២ ទីប្រឹក្សាច្បាប់បារាំងម្នាក់ជួយណែនាំកិច្ចការបង្កើតសាលាឧក្រិដ្ឋ (នៅភ្នំពេញ) សំរាប់ ជំនុំជំរះបទឧក្រិដ្ឋក្នុងប្រទេសទាំងមូល។

- ក្នុងឆ្នាំ ១៩៣០ (រាជ្យព្រះបាទមុនីវង្ស) ពុទ្ធសាសនបណ្ឌិត្យ បានកើតឡើងនៅភ្នំពេញ ដើម្បីបង្ហាត់គ្រូ បង្រៀនសាលាបាលី (អាចារ្យសាលាបាលី)។

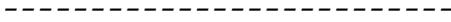
- នៅឆ្នាំ ១៩៣៧, ប្រទេសយើងមានសាលាចំនួន ៩៥២ (ក្នុងនោះ ៨១៣ ជាសាលាវត្ត), សាលា អនុវត្តន៍ឧស្សាហកម្មមួយ, សាលាសិល្បៈខ្មែរមួយ និងសាលាច្បាប់និងរដ្ឋបាលមួយ^(៨)។

ចំណែកឯវឌ្ឍនភាពខាងសេដ្ឋកិច្ចវិញ គេឃើញមានការរីកចម្រើននៃកសិកម្ម^(៩) ៖ ស្រូវ, ដើមកៅស៊ូ^(១០), ពោត, ម្រេច ។ល។ ការកើនឡើងនេះ គឺទាំងខាងទំហំផ្ទៃដាំ ទាំងខាងចំនួនផលិតផលតាមផ្ទៃដាំ។ ប៉ុន្តែ គេត្រូវ តែទទួលស្គាល់ការមួយនេះ ៖ បើការកែទំនើនៃសិក្សាធិការធ្វើឲ្យមានការចែករំលែកក្នុងសង្គម, វឌ្ឍនភាព សេដ្ឋកិច្ចធ្វើឲ្យចម្រើនមែនទែន តែជនបរទេសមួយក្តាប់ ជាតិបារាំង, ចិន និងយួន ដែលផ្តើមលុយខ្លួននៅបារាំង, ហុងកុង, សិង្ហបុរី និងព្រែនគរ។

គឺនៅក្នុងកាលៈទេសៈ (សង្គមសាស្ត្រ) នោះហើយ ដែលប្រទេសកម្ពុជាឈានជើងចូលមកក្នុង (ប្រវត្តិ សាស្ត្រ) ពិភពលោកសព្វថ្ងៃ។ បើសង្គ្រាមលោកលើកទី១ ពុំបានធ្វើឲ្យអាណាចក្រអាណានិគមបារាំងប្រែ ប្រួលទេ សង្គ្រាមលោកលើកទី២ ជាសញ្ញានៃការចាប់ផ្តើមរំលំនៃអាណាចក្រនោះ។ ភ្លៀងឧកាសដែលបារាំង ចុះអន់ខ្សោយ ដោយការលុកលុយអាណ្លីម៉ង់, ប្រទេសទាំងបីនៃឥណ្ឌូចិនយល់ឃើញថា ពេលវេលាមកដល់ ហើយ ដើម្បីរកឯករាជ្យរៀងខ្លួន។

តទៅនេះ យើងត្រូវចែកព្រឹត្តិការណ៍ដែលកើតមានឡើងជាពីរចំពូក គឺ ៖

- ក) **រឿងក្រៅប្រទេស**, គឺព្រឹត្តិការណ៍ទាំងឡាយដែលបានកើតឡើង ដោយមកពីនយោបាយបរទេស, ប៉ុន្តែ ដែលមានឥទ្ធិពលយ៉ាងផ្ទាល់ មកលើប្រទេសកម្ពុជា (ហើយដែលនឹងចែងនៅទំព័រ ៣៦)
- ខ) **រឿងក្នុងប្រទេស**, គឺការរីករាលដាលនៃនយោបាយក្នុងប្រទេសកម្ពុជា ដែលមានជាអាទិ៍ ទំនាក់ទំនងជាមួយបារាំង និងការសាកល្បងរបបប្រជាធិបតេយ្យមួយ តាមរយៈគណបក្សនយោបាយ (ចែងនៅទំព័រ ៥១)

អធិប្បាយ

- (១) ដើម្បីរំលឹក និង ជាកិត្តិយសដល់ពលទាហានខ្មែរដែលបានស្លាប់ដើម្បីប្រទេសបារាំង ក្នុងសង្គ្រាមលោក ១៩១៤-១៨ នោះ ទីមានមរណសញ្ញាមួយ បានត្រូវលើកឡើងក្នុងក្រុងភ្នំពេញ ក្បែរកីឡាដ្ឋាន «ស្តាដឡឺប៊ែ» ហើយដែលមហាជនហៅថា «រូបពីរ» (រូបសំណាកបារាំងម្នាក់ និងខ្មែរម្នាក់)។ អ្នកជនតែងថា ខ្មែរនោះគឺ តាម៉ែន ដែលជានាយទាហានបញ្ជាករពលទាំងនោះ។
- (២) ចំពោះជនធម្មតាក្នុងប្រទេសកម្ពុជាយើង ពាក្យ «ស្តេច» និង «ជាតិ» មានន័យដូចគ្នា។ ក្បួនស្តេច គឺក្បួនជាតិហើយ។ គេដូចជាចាំថា អ្នកនយោបាយនៃសង្គមកម្រិតមធ្យម បានបំប្លែងការយល់ឃើញនេះឲ្យកាន់តែខ្លាំងឡើង ដើម្បីតម្រើនអំណាចខ្លួន។ តាមទំនៀមទំលាប់ដែលជាកេរ្តិ៍មរតកនៃព្រហ្មញ្ញសាសនា ខ្មែរគ្រប់រូប លើកលែងតែភិក្ខុ ត្រូវលុតជង្គង់ក្រាបនៅមុខស្តេច។ ប៉ុន្តែក្នុងសម័យនេះ ការយល់ឃើញអំពីស្តេច លំអៀងទៅតាមពុទ្ធសាសនា បានឡើងសោយរាជ្យជាស្តេច គឺជាវង្វាន់ផុតលេខ ចំពោះមនុស្សលោក ដែលកាលពីជាតិមុនបានកសាងតែអំពើល្អ ហើយកាន់យ៉ាងខ្ជាប់ខ្ជួននូវសីលនៃព្រះពុទ្ធ។ ស្តេចសឹងតែដូចអាទិទេព ដែលគេពុំអាចវិនិច្ឆ័យកាត់ទោស កាយវិការនិងអំពើបានឡើយ។ ព្រោះតែការយល់ឃើញនេះ ប្រជាជនខ្មែរពីមុន ជាប្រជាជនដែលចាំតែទទួលសុខ ទទួលទុក្ខ ទទួលបញ្ហា.....។
- (៣) អ្នកប្រវត្តិសាស្ត្រ ដែលមកពិនិត្យរឿងហេតុនៅអាស៊ីភាគអាគ្នេយ៍ ហើយដែលក្លែងគិតទៅដល់កត្តាជាតិសាសន៍នៃមនុស្សក្នុងសង្គម ច្បាស់ជាមិនយល់ដោយត្រឹមត្រូវឡើយ ថាតើប្រទេសដែលខ្លួនពិនិត្យនេះនៅក្នុងកាលៈទេសៈអ្វី។ ហេតុដែលធ្វើឲ្យមានជនជាតិចិនចាកចេញពីស្រុកខ្លួន មកនៅស្រុកឯទៀតនៃអាស៊ីភាគអាគ្នេយ៍ មាន២ ជំពូក គឺ ចំបាំងរវាងគ្នាឯងក្នុងស្រុក និងការណាដែលមានបណ្តាជនច្រើនហួស។ ភាគច្រើននៃអ្នកអន្តោប្រវេសន៍ទាំងនោះ មកពីខេត្ត៧ នៃប្រទេសចិនខាងត្បូង គឺក្វាន់ស៊ី ក្វាន់ទុង និង ហ៊ូតាន។ ប៉ុន្តែចិនទាំងនោះនិយាយទេសភាសាជាច្រើន ដែលគេចែកជា ៥ ក្រុមធំ គឺ ទេសភាសាហុកគាន ហាក់កា ហៃណាន់ កន្តាំង និងតេវជីវ។ ក្នុងឆ្នាំ ១៩៧០ ចិននៅស្រុកខ្មែរមានចំនួន ៤៧៥ ពាន់នាក់ គឺថា ៦,៤ % នៃបណ្តាជនស្រុកខ្មែរ ដែលមានចំនួន ៦ ៧០១ ០០០ នាក់ (តាមសៀវភៅរបស់ សូម៉េស ហាយឌូស)។ ៣០ % នៃចិនស្រុកខ្មែរ រស់នៅឯភ្នំពេញ។ ដែលហៅថាចិនស្រុកខ្មែរ គឺចិនអន្តោប្រវេសន៍ថ្មី និងជនដែលកើតពីឪពុកម្តាយចិន ហើយនិយាយនិងកាន់ទំនៀមទំលាប់ចិន។ នៅឆ្នាំ ១៩៧០ ពួកភាគច្រើនគឺពួកតេវជីវ ចុះមកគឺពួកកន្តាំង។

ពិបាកនឹងថាដែរ តើចិនចាប់ចូលមកនៅប្រទេសកម្ពុជាតាំងពីសម័យណា។ ប៉ុន្តែគេដឹងថា ចិនចាប់ចូលមកក្នុងឆាកនយោបាយខ្មែរ តាំងពីសតវត្សរ៍ទី ១៧។ ស្តេចបរមរាជាទី៤ (១៦៦០-១៦៧២) បានត្រូវស្តេចយួនបង្ខំឲ្យចុះសន្តិសញ្ញាមួយ ព្រមទទួលឲ្យជនជាតិយួន និងជនជាតិចិន ៣ ០០០ នាក់ ចូលមកនៅស្រុកខ្មែរ។ ជនភៀសខ្លួនចិននោះ ជាបក្សពួករាជវង្សមិន ដែលបានត្រូវរាជវង្សតាន់រំលំ គឺក្នុងពួកចិនទាំងនោះហើយ ដែលអង្គនេះបានជ្រើសរើសទាហានស៊ីលឃ្នូល ដើម្បីដណ្តើមបល្ល័ង្កពីបងប្អូនជីដូនមួយខ្លួន ស្តេចជ័យជេដ្ឋាទី៤ (អង្គសុរ)។ នៅឆ្នាំ ១៦៨៩ ជាមួយនឹងទាហានចិនស៊ីលឃ្នូលខ្លួន និងទ័ពយួនដែលមកជួយអង្គនេះដណ្តើមបានក្រុងភ្នំពេញ។ ជ័យជេដ្ឋាទី៤ ដែលរត់ទៅនៅកំពង់

ហ្នឹង ក៏ចុះសន្និសីទមួយទៀតជាមួយយួន ទទួលស្គាល់យួនជាចៅហ្វាយ។ នៅឆ្នាំ ១៧១០ គឺចិនម្នាក់ ទៀត ឈ្មោះម៉ាក់គី ដែលខ្មែរឲ្យទទួលបន្ទុកការពារភូមិភាគពាយ (សព្វថ្ងៃហាឡើង) ក្រមួនស (រ៉ាច ស្យា) និងកោះត្រល់។ អ្នកពីរនាក់អង្គអែម (កូនប្រសាស្តេចជ័យជេដ្ឋាទី៤) ដែលឈ្មោះគ្នានឹងធម្មារាជ (កូនបង្កើតជ័យជេដ្ឋាទី៤) ដែលមានសៀមជាអ្នកគាំទ្រ ដោយហេតុនេះ ភូមិភាគត្នេសមុទ្រទាំងនោះ បាននៅក្រោមអំណាចម៉ាក់គី និងដៅសន្តានរបស់ខ្លួន រហូតដល់ឆ្នាំ ១៨៦៧ (១៥៧ឆ្នាំ!) ហើយចិននោះ ធ្វើការឲ្យយួន។

ចិនស្រុកខ្មែរ តែងតែបានទទួលអភ័យឯកសិទ្ធិពិសេស។ អ្នកដែលកើតនៅប្រទេសកម្ពុជា ហើយកាន់យកទំនៀមទំលាប់ប្រទេស គឺទៅជាពលរដ្ឋខ្មែរតែម្តង។ អ្នកដែលមិនព្រមបញ្ចូលខ្លួនក្នុង សង្គមខ្មែរ នៅក្រោមអំណាចចិនម្នាក់ដែលមានឈ្មោះ «ចៅទា» ហើយដែលតែងតាំងឡើងដោយ ស្តេចខ្មែរ ហើយចិនទាំងនោះ រាជការមិនអាចកែនយកទៅប្រើបានទេ (ក្រោមរបបអាណានិគម)។ ការ អាណាព្យាបាលបារាំងបានបើកយុគនៃអាពាហ៍ពិពាហ៍ចិន-ខ្មែរ។ កត្តាធំជាងគេហេតុនៃអាពាហ៍ពិ- ពាហ៍ (អន្តរសាសន៍) នេះ មាន២ : ការស្វាហាប់នៃសាសន៍ចិន ដែលធ្វើឲ្យចិនមាន និងការខ្វះស្រីចិន។ នៅឆ្នាំ ១៨២១ អ្នកនិពន្ធ ដារីដ ស្តែងប៊ែក ឲ្យចំនួនកូនកាត់ចិន-ខ្មែរ ថាប្រហែល ៦៨ ០០០ នាក់។ ក្រោយពី ប្រទេសកម្ពុជាបានឯករាជ្យ ចំនួនអាពាហ៍ពិពាហ៍ប្រុសចិន-ស្រីខ្មែរ បានថយច្រើនណាស់។ ប៉ុន្តែ ក្នុងគោលបំណងនឹងពង្រីកអំណាចសេដ្ឋកិច្ចខ្លួន ចិនស្រុកខ្មែរប្រើចំណងគ្រួសារដើម្បីបំពុក រំលួយរដ្ឋការខ្មែរ ដោយកម្លាអាពាហ៍ពិពាហ៍ស្រីចិន-ប្រុសខ្មែរ។ ចំពោះអ្នកសង្កេតការណ៍បរទេសជា ច្រើន ការអន្តោប្រវេសន៍ចិន បាននាំមកឲ្យសង្គមខ្មែររួចរន្តស្វាហាប់ ហើយទោះបីប្រទេសកម្ពុជាមិន មែនជាសម្បត្តិរបស់ចិនសុទ្ធ ក៏កម្ពុជាជាសម្បត្តិជាប់មុខរបស់ខ្មែរកាត់ចិនដែរ (ហ៊ុយ-យន់, ហ៊ុយ-និម, ខៀវ-សំផន ជាខ្មែរកាត់ចិន)។

ចំណែកឯខ្មែរកាត់យួនវិញ មានចំនួនតិចទៅប្រទេសកម្ពុជា មកពីហេតុដែលគេដឹងគ្រប់គ្នា។ ការអន្តោប្រវេសន៍យួន ដែលមានយ៉ាងខ្លាំងជាលើកដំបូងមកប្រទេសកម្ពុជា (ក្នុងព្រំដែនសព្វថ្ងៃ) គឺ ក្នុងសម័យអាណានិគមបារាំង។ យួនស្រុកខ្មែរភាគច្រើន រស់នៅតាមព្រំដែនខ្មែរ-យួន។ នេះជាសញ្ញា ថាយួនទាំងនោះនៅតែបារម្ភ។ ក្នុងឆ្នាំ ១៨៥២ កាលសមាជជាតិអនុម័ត ការបញ្ញត្តិហាមជនបរទេសមិន ឲ្យប្រកបរបរខ្លះ បញ្ញត្តិទាំងនោះតំរូវទៅជាពិសេសដល់ពួកយួន។ ការមិនទុកចិត្តរបស់ខ្មែរលើយួន មាននៅគ្រប់កន្លែង គ្រប់ពេលវេលា។ រឿងខ្លីមួយ គួរលើកយកមកនិយាយ : កាលព្រឹត្តិការណ៍ខែមីនា ១៨៧០ផ្ទុះឡើង ឧត្តមសេនីយ លន់-នល់, ជាមួយគ្នានឹងការសុំឲ្យយួនខាងត្បូង ជួយទប់ការវាយសំ រុករបស់យួនខាងជើង, បានបំរុងបញ្ឈប់ពីតំណែង នាយទាហានទាំងអស់ដែលមានប្រពន្ធយួន។ លុះ ដល់ដឹងថា នាយទាហានជាទីទុកចិត្តគាត់ជាច្រើននាក់ នៅក្នុងស្ថានភាពនេះ គាត់ក៏ត្រូវបញ្ឈប់ការប្រុង ប្រយ័ត្ននេះវិញទៅ។

- (៤) ពេលជិតចប់រដ្ឋកាលព្រះស៊ីសុវត្ថិ បារាំងចង់ដាក់រាជវង្ស នរោត្តម លើបល្ល័ង្កវិញ។ គេពេញចិត្តនឹង កូនព្រះនរោត្តមម្នាក់ ដែលជាអ្នកនិពន្ធយ៉ាងចំណាន ម្ចាស់ នរោត្តម-សុធារស។ ប៉ុន្តែដោយបានតវ៉ា នៅក្រុងប៉ារីស អំពីការរំលោភខ្លះនៃអាជ្ញាធរអាណានិគម ម្ចាស់សុធារស ក៏ត្រូវគេដកវិញទៅ។ ជំរើស ក៏តំរូវទៅកូនម្នាក់ទៀតរបស់ស្តេចនរោត្តម ទ្រង់កាណុវង្ស តែមិនដាច់ស្រេច។ សំរេចទៅ បល្ល័ង្កបាន មកកូនស្តេចស៊ីសុវត្ថិ ម្ចាស់មុនីវង្ស ដែលបានធ្វើទាហានក្នុងកងទ័ពបារាំងនៅឆ្នាំ ១៨០៨។

(៥) អំណាចអាណានិគមបារាំង មិនគ្រាន់តែបង្ខំឲ្យកែទំរង់ទេ ថែមទាំងធ្វើឲ្យការយល់ឃើញអំពី “ស្តេច” កែប្រែទៀតៗ ក្រោយឆ្នាំ ១៨៧៧ ដើម្បីបែងចែករំលែកអំណាចដែលរហូតមកដល់ពេលនោះនៅតែក្នុង ដៃស្តេចម្នាក់ បារាំងបានបង្ខំស្តេចឲ្យទទួលស្គាល់ប្តីមួយ ដែលគេពុំដែលស្គាល់សោះក្នុងប្រទេស កម្ពុជា : រដ្ឋាភិបាលៗ ក្រីក្រមួយបញ្ជាក់មុខការរដ្ឋាភិបាលនោះ : ប្រទេសត្រូវដឹកនាំដោយរដ្ឋាភិបាល ដែលមានគណៈរដ្ឋមន្ត្រីមួយ (កុន្រី សេនាបតី) មានរដ្ឋមន្ត្រីប្រាំមួយនាក់ (សេនាបតី, ខ្មែរ) គណៈរដ្ឋ មន្ត្រីត្រូវដឹកនាំដោយ រ៉េស៊ីដង់ស៊ីបើរីយ៉េបារាំង។ អំណាចអាណានិគមបង្ខំស្តេចឲ្យទុកនាទីជាអគ្គមហា សេនា (រដ្ឋមន្ត្រីទី១) ឲ្យមនុស្សដែលបានធ្វើជាអ្នកបកប្រែភាសា ក្នុងរដ្ឋការខ្លួនៗ ឯងរាជ្យសេនាបតី មានជាអាទិ៍ : ក្រឡាហោម (នាវាចរ) យមរាជ (យុត្តិធម៌) ចក្រី (ការពារប្រទេស) រ៉ាន់ និងអគ្គមហា សេនា។

អគ្គមហាសេនាមុនគេបង្កើត គឺលោកអ៊ុម បន្ទាប់មកលោកប៉ុក ទាំង២នាក់ជាកូននាម៉ឺន។ នៅ ឆ្នាំ ១៩០២ បារាំងឈប់តាមទំលាប់នេះ (ដែលទុកនាទីសេនាបតីឲ្យកូននាម៉ឺន) ដោយតែងតាំងលោក ជួន (អ្នកបកប្រែភាសា) ជាសេនាបតីក្រសួងរ៉ាន់។ លោក «រ៉ាន់» ជួន នៅកន្លែងនោះជាង ៣០ ឆ្នាំ រហូតដល់រាជ្យព្រះបាទមុនីវង្ស។ លោកជួននេះ បានទៅជាមនុស្សទំនុកចិត្តរបស់បារាំង —ភាសា សម័យថាចារបុរស, ហើយបានឲ្យបារាំងដឹងពីការបំរុងក្បត់ទំលាក់ស្តេចស៊ីសុវត្ថិ ពីសំណាក់ម្ចាស់ មយូរ៉ា (កូននរោត្តម)។ នៅឆ្នាំ ១៩១៧ (មយូរ៉ាបានត្រូវគេបំបែរដល់ទៅសៀងខ្វាង, ប្រទេសលាវ)។ លោក ប៉ែន-នុត បានចាប់ផ្តើមជីវិតនយោបាយដ៏វែងរបស់គាត់ ជាកូលយូយសេនាបតីក្រសួងរ៉ាន់ នៅ ឆ្នាំ ១៩៤០។

(៦) ហេតុនេះ គេសង្កេតឃើញជាទូទៅ នៅក្នុងប្រទេសទាំងឡាយនៃលោកទី៣ (ប្រទេសក្រ ក្រៅពី លោកសេរី និងលោកកុម្មុយនិស្ត)។ ជីវិតរហេមរហាម នៅក្នុងតួនាទីជីវិតឆ្លើយតប រាជធានី ភ្នំពេញ ជាតំណាង «កម្ពុជាទំនើប»។ នៅជិតបង្កើយសោះ ពិភពកសិករ នៅតែរស់នៅតាមរបៀប បុរាណ។ នេះហើយជាចំណុចខ្សោយនៃប្រទេស ភាពផុយជ្រាយនៃប្រទេស។ ក្រោយកិច្ចព្រមព្រៀង ហ្សឺណែវឆ្នាំ ១៩៥៤ សង្គ្រាមរវាងវៀតណាមទាំង២ បានផ្តល់សន្តិភាពរវាង ១៥ ឆ្នាំឲ្យកម្ពុជា។ ក្នុងកំ- ឡុង ១៥ ឆ្នាំនោះ អ្នកដឹកនាំខ្មែរឥតមានសមត្ថភាពធ្វើឲ្យពិភពកសិករ មានអគ្គីសនីនិងទឹក «ម៉ាស៊ីន» ប្រើឡើយ : មិនគិតផ្តល់ឲ្យប្រទេសនូវសម្ភារៈការពារខ្លួនគ្រប់គ្រាន់ សំរាប់ពេលណាមានអាសន្ន អ្នក ដឹកនាំទាំងនោះបែរជាវិសយក «អព្យាក្រឹត», «បញ្ចសីលា» ទៅវិញ។ អព្យាក្រឹតខ្មែរបានទៅជា អសារឥតការ ឯសីល៥ ក៏ពុំបានធ្វើឲ្យខ្មែរសុខ ព្រោះខ្មែរ “សុ” តែម្នាក់ឯង។

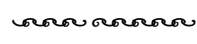
(៧) មុនឆ្នាំ ១៩៧០ ព្រះសង្ឃខ្មែរត្រូវទៅបាត់បង់ ដើម្បីរៀនឲ្យជ្រៅទៅទៀតនូវភាសាបាលី។ នៅក្រុងនោះ ព្រះសង្ឃតែងជួបនឹងម្ចាស់យុគន្ទរ ដែលជាកូនម្នាក់ទៀតរបស់ស្តេចនរោត្តម។ យុគន្ទរបានត្រូវស្តេច បញ្ជូនទៅស្រុកបារាំង ដើម្បីប្តឹងតវ៉ាដល់រដ្ឋាភិបាលបារាំង អំពីការរំលោភនៃអាជ្ញាធរអាណានិគម មក ដល់ស្រុកបារាំងនៅខែសីហា ១៩០០ ម្ចាស់យុគន្ទរប្រគល់ឲ្យរដ្ឋាភិបាលបារាំង នូវកំណត់ហេតុយ៉ាង វែងមួយ ពេញទៅដោយបណ្តឹងរបស់ប្តីនរោត្តម។ ដោយមានអ្នកសារពិតមានបារាំងម្នាក់ឈ្មោះ ហ្សង់ ហេស្ស ជួយផង ទ្រង់យុគន្ទរទំលាក់ឲ្យដល់មតិមហាជនបារាំង រហូតដល់បានចុះអត្ថបទមួយក្នុង ឯកទិន “ឡឺ ហ្វីហ្គារ៉ូ”។ មិនត្រឹមតែទិញអាជ្ញាធរអាណានិគម យុគន្ទរហែកបង្ហាញ “ការយុបយិត របស់បារាំងពុករលួយ” ជាមួយលោកអ៊ុម (អគ្គមហាសេនា) និងលោកជួន (បន្ទាប់មកសេនាបតី ក្រសួងរ៉ាន់) ដើម្បីជញ្ជក់ឈាមប្រទេស (exploiter le pays, sic) និងបំបែកបំបាក់អ្នករាជការខ្មែរស្ងួត

ត្រង់។ រឿង អាឡិចស៊ីស ឈុន)។ រដ្ឋមន្ត្រីបារាំងក្រសួងអាណានិគម តបវិញយ៉ាងខ្លាំងដោយបញ្ជា
ឲ្យ រ៉េស៊ីដង់ស៊ីបេរីយ៉េ បង្ខំស្តេចនរោត្តមឲ្យដាក់ទោសដល់ម្ចាស់យុគន្ទរ : កាលណាមកដល់វិញ
ហើយ យុគន្ទរត្រូវសូមទោសជាសាធារណៈ ដល់សេនាបតី “ដែលត្រូវគេមូលបង្គាប់”។ ពុំនោះសោត
ម្ចាស់នេះនឹងអាចត្រូវគេបំបរមនឹង ហើយរឹបអូសយកទ្រព្យសម្បត្តិ។ ចេញពីស្រុកបារាំងនៅដំណាច់ឆ្នាំ
១៧០០ យុគន្ទរ, ដោយក្រែងត្រូវទណ្ឌកម្មខ្លាំង, ក៏សុខចិត្តរស់នៅឯបារាំងកក រហូតដល់ពេលសុគតនៅ
ឆ្នាំ ១៧៧៤។ ចេញពីក្រុងបារាំងកក ព្រះសង្ឃតែងតែនាំទៅក្នុងពេញវិញ នូវគំនិតបះបោរដែលផ្តុំពីម្ចាស់
យុគន្ទរ។ ដើម្បីខាយាំងព្រះសង្ឃគំនិតដ៏មានគ្រោះថ្នាក់នេះ គេក៏បង្កើតសាលាបាលីជាន់ខ្ពស់មួយ
នៅរាជធានីខ្មែរទៅ។

(៨) សង្គ្រាមលោកលើកទី១ បានបន្ថយយ៉ាងច្រើននូវចំនួនជនជាតិបារាំង ដែលមករស់នៅក្នុងឥណ្ឌូចិន។
បែរមករកអ្នកចេះធ្វើការ ក្នុងចំណោមជនជាតិដើមវិញ រដ្ឋការបារាំងបង្កើតសាលា “រដ្ឋបាល” ដើម្បី
បង្ហាត់អ្នករាជការខ្មែរ (មុខងារជាទីចង់បានសម័យនោះ គឺ “បីរ៉េស៊ីដង់” ដែលសំរាប់អ្នកណាបានជាប់
“ឌីបូម”។ ដូច្នេះហើយបានជា នៅឆ្នាំ ១៧៧៧ គេឃើញមានសិស្សតែ ៤ នាក់ ដែលរៀនបន្ថយក “បា
សូ”។ គឺក្នុងសាលារដ្ឋបាលនោះហើយ ដែលដុះដាលរាជននយោបាយលើកទី១ នៃប្រទេសកម្ពុជា។
ភាគច្រើននៃអតីតអ្នកដឹកនាំខ្មែរ ចេញពីសាលានោះ។ ក្រោយពេលបានឯករាជ្យ សាលារដ្ឋបាលបាន
ប្តូរមុខការពីរាជ្យ : លើកទី១ គឺគ្រាន់តែជាកន្លែងផ្តល់កម្មសិក្សា បន្ថែមឲ្យអ្នករាជការចាស់ (ឧ. អ្នក
ក្របខ័ណ្ឌរដ្ឋបាល ដែលប្រឡងចេញជាប់លេខ១ នឹងបានត្រូវតែងតាំងជាអភិបាលខេត្ត) លើកបង្កើយ
សមនឹងឈ្មោះថ្មី “សាលាកូមិទូរដ្ឋបាល” គឺសំរាប់និស្សិតដែលមានសញ្ញាបត្រខាងច្បាប់ហើយដែល
គេនឹងបង្ហាត់ឲ្យទៅបំពេញមុខងារក្នុងក្រសួងនានា។ ដោយប្រណែននឹង “ក្មេងៗ” ដែល “ឡើងបុណ្យ
សក្តិ” លឿនពេក អ្នករដ្ឋការចាស់ៗ ទាមទារឲ្យបិទសាលានោះ។ សាលាជាតិរដ្ឋបាលត្រូវបិទទ្វារនៅ
ដំណាច់ឆ្នាំសិក្សា ១៧៧៥ ទ្វារដែលបានត្រូវបិទឆាប់ជាងដូចបំរុងទុក ដោយសារការចូលមកនៃខ្មែរ
ក្រហម។

(៩) មានតែកូសាំងស៊ីន (កម្ពុជាក្រោម) ទេ ដែលបានទទួលពីបារាំងច្រើនជាងគេ នូវបច្ចេកទេសខាង
កសិកម្ម។ នៅកម្ពុជាយើង ការកើនឡើងនៃផលិតផលកសិកម្ម មកពីសន្តិភាពដែលមានឡើងវិញ
ក្រោយចំណាត់ការដល់រាប់សតវត្សរ៍។

(១០) ជាលើកទី១ ដើមកៅស៊ូបានត្រូវយកចេញពីប្រទេសម៉ាឡេស៊ី មកដល់ព្រែនគរនៅឆ្នាំ ១៨៧៧ ដោយ
ឧសថការីបារាំងម្នាក់ឈ្មោះ រ៉ាអ៊ូល។ ចំពោះកម្ពុជានិងវៀតណាម កៅស៊ូបានទៅជាធនធានធំ១ ដែល
នាំមកនូវរូបិយបណ្ណបរទេស។ ប៉ុន្តែប្រទេសកម្ពុជាបានទទួលតិចណាស់នូវផលពីធនធាននេះ ព្រោះ
បារាំងម្ចាស់ចំការកៅស៊ូ បានធ្វើដីចំការរបស់ខ្លួនឲ្យទៅជា “ស្រុកបារាំង” មួយក្នុងស្រុកខ្មែរហើយ។
ជនជាតិខ្មែរយើង ចូលមិនចុះទេក្នុងសហគ្រាសនោះ ដែលប្រើតែជនជាតិយួន ទាំងជាអ្នកបច្ចេកទេស
ទាំងជាកម្មករ។ ស្ថានភាពនេះមានជាងកន្លះសតវត្សរ៍ នៅក្រោមភ្នែកស៊ីគ្រូល នៃអ្នកដឹកនាំខ្មែរ។

ភ្លើងក្រហមខ្មែរ

ក្នុងកំឡុង ១០ ឆ្នាំ មុនការផ្ទុះនៃសង្គ្រាមលោកលើកទី២, មហាអំណាចថ្មីមួយបានផុសឡើងបន្តិចម្តងៗ ពីទ្វីបអាស៊ី។ ការលាតសន្ធឹងឥទ្ធិពលនៃមហាអំណាចថ្មីនោះ មកលើអាស៊ីភាគអាគ្នេយ៍ ក្រោយឆ្នាំ ១៩៤០, បាន ធ្វើឲ្យរលាយអាណាចក្រ អាណានិគមបារាំងនិងអង់គ្លេស។ មហាអំណាចថ្មីនោះគឺប្រទេសជប៉ុន។

សង្គ្រាមរវាងរុស្ស៊ីនិងជប៉ុន ដែលឆេះឡើងក្នុងឆ្នាំ ១៩០៤ បានចប់ដោយជ័យជំនះ ជប៉ុន ដែលដណ្តើម យកបានក្រុង ព័រ-អាធុរ នៅថ្ងៃ ២ មករា ១៩០៥។ ក្រោមការសំរុះសំរួល នៃប្រធានាធិបតីអាមេរិកាំង តេអូឌរ រុស្ស៊ីវែល, សន្និសីទប្រចាំនៅ ពរស៍មូថ ឲ្យទៅជប៉ុន នូវប្រទេសកូរ៉េ និង ម៉ាន់ជូរីខាងត្បូង។ ថ្ងៃ ១៩កញ្ញា ១៩៧១ (២៦ឆ្នាំក្រោយមក) ជប៉ុនបានយកម៉ាន់ជូរីទាំងមូល, ហើយឆ្នាំក្រោយមក ក៏កាន់កាប់បានស្រុក យេ ហូល ទៀត (ខេត្តចិនពីដើម, ជាទ្វារចេញចូលទៅស្រុក ម៉ុងហ្គោល)។ ក្នុងពេលដែលចិន ក្នុងនាម (ជាតិ និងយម) និងចិនកុម្មុយនិស្ត កំពុងច្បាំងគ្នាឯង, ជប៉ុនចូលលុកលុយប្រទេសចិន នៅឆ្នាំ ១៩៧៧ ហើយយកបាន ក្រុងប៉េកាំងនៅខែកក្កដា, ក្រុងកងតុង នៅខែតុលា ១៩៧៨, និងកោះហៃណាន់ ក្នុងខែកុម្ភៈ ១៩៧៩។ ដូច្នោះ នៅ ពេលដែលសង្គ្រាមលោកលើកទី២ ផ្ទុះឡើងនៅឆ្នាំ ១៩៧៩ នោះ, ឥណ្ឌូចិនរបស់បារាំងនៅចំក្រោមការគំរាម របស់ជប៉ុន។ នៅទ្វីបអឺរ៉ុបវិញ, ខែមិថុនា ១៩៤០ បានឃើញសាធារណរដ្ឋទី៧ របស់បារាំង រមៀលក្រោមជើង ដើរសង្វាក់ក្លាននៃពួកណាហ្ស៊ី។ ថ្ងៃ ១៦ មិថុនា សេនាប្រមុខ ប៉េតាំង ចុះហត្ថលេខាសុំចុះចាញ់។

ភ្លើងពេលដែលអំណាចបារាំងនៅឥណ្ឌូចិនកំពុងឡេះឡោះ, ជប៉ុនចាត់វិធានការណ៍បញ្ឈប់ការរត់ពន្ធ អាវុធ ដែលយកមកឲ្យទ័ពរបស់ ជាន់កាយជាក តាមកំពង់ផែយួន, ហៃ-ផុន (កំពង់ផែចិនទាំងឡាយត្រូវជប៉ុន ពង្រីកជាប់)។ ថ្ងៃ ១៩ មិថុនា (១៩៤០) ជប៉ុនដាក់កំណត់ (ultimatum) ឲ្យ, ជាលើកទី១, ដល់ «គូរ៉ែរ៉េ ហ៊ីរូណេ រ៉ាល់» នៃ ឥណ្ឌូចិន, ឧត្តមសេនីយ កាទ្រូ ដែលទើបនឹងត្រូវតែងតាំងថ្មីៗ។ កាទ្រូ ខំសុំជំនួយពីអង់គ្លេស និង អាមេរិកាំង តែឥតបានឡើយ^(១)។ ថ្ងៃ ២៩ មិថុនា ឧត្តមសេនីយជប៉ុន, នីស៊ីហារ៉ា, មកដល់ហាណូយ ហើយ ទាមទារឲ្យ បញ្ឈប់ចរាចរលើផ្លូវរទេះភ្លើង ដែលចូលទៅខេត្តចិន យួនណាន, និងឲ្យបិទព្រំប្រទល់ ចិន-យួន ទាំងមូល (ដោយដាក់គណៈកម្មការត្រួតពិនិត្យមួយ)។ ការទាមទារ ដែល កាទ្រូ យល់ព្រមឲ្យទាំងអស់។ ថ្ងៃ ២០ កក្កដា បារាំងតែងតាំងឧត្តមនារី ជីគូ ជំនួសឧត្តមសេនីយ កាទ្រូ។ ថ្ងៃ ២ សីហា ជប៉ុនដាក់កំណត់ម្តងទៀត ដោយទាមទារឲ្យទ័ពខ្លួនចេញចូលតាមស្រុក តុងកីង ដោយសេរី ព្រមទាំងឲ្យបារាំងដាក់វាលអាសយាន ជាច្រើននៅ តុងកីង ឲ្យជប៉ុនប្រើ។ កិច្ចព្រមព្រៀងបារាំង-ជប៉ុនមួយ បានត្រូវធ្វើឡើង នៅថ្ងៃ ៣០ សីហា តាម រយៈរដ្ឋទូតបារាំង ដីសាំងកិនតាំង, ដែលនៅក្នុងនោះ បារាំងព្រមធ្វើតាមការទាមទាររបស់ជប៉ុនទាំងអស់ ក្នុង រឿងយោធា ហើយទទួលស្គាល់ថា នឹងអាចមានលទ្ធភាពប្តូរសេដ្ឋកិច្ចគ្នា។ តបមកវិញ ជប៉ុនយល់ព្រម “គោរព អធិបតីភាពនៃបារាំងលើឥណ្ឌូចិន និងបូរណភាពទឹកដីខ្លួន”។ ប៉ុន្តែនៅឥណ្ឌូចិន ឧត្តមនារី ជីគូ ដែលមិនពេញ ចិត្តនឹងគំនិតឲ្យការសំរួលទាំងនោះទៅជប៉ុន ក៏សំរេចថាត្រូវរៀបចំទ័ពដើម្បីទប់ទល់។ នៅយប់ថ្ងៃ ៥ កញ្ញា កង វរសេនាតូចជប៉ុនមួយ ឆ្លងកាត់ព្រំដែនចិន-យួន នៅ ជុងដាង ជិតក្រុង ឡាន-ស៊ីង។ ថ្ងៃ ១៩ កញ្ញា នីស៊ីហារ៉ា ដាក់កំណត់ឲ្យ ជីគូ ម្តងទៀត ជាលើកទី៣ ជាមួយគ្នានឹងការសំឡេត ដោយបញ្ចេញអាវុធភាពកងទ័ពក្នុងឈ្នួល សមុទ្រ តុងកីង, នៅថ្ងៃ ២០ កញ្ញា។ រដ្ឋាភិបាលនៅ វីស៊ី (រដ្ឋាភិបាលដែលព្រមនៅក្រោមអំណាចអាណានិគម)

ក៏បញ្ហាឲ្យ ដីគូ ចុះហត្ថលេខាលើកិច្ចព្រមព្រៀងបារាំង-ជប៉ុនមួយទៀត, ថ្ងៃ ២២ កញ្ញា នៅហាយដុន, ដែល គ្រាន់តែធ្វើឲ្យច្បាស់ឡើងនូវកិច្ចព្រមព្រៀងមុន^(២) ទ្រង់ជប៉ុនអាចធ្លាក់ស្រុក តុនកីន បាន, ទុកយោង ៦ ពាន់ នាក់ នៅខាងជើងទន្លេក្រហម ហើយអាចប្រើប្រាស់វាលអាកាសយាន ៧ នៅតុនកីន។

ការចាប់ផ្តើមឡើងអំណាចនៃជប៉ុនលើឥណ្ឌូចិន បានបញ្ចុះកិត្យានុភាពបារាំងខ្លាំងណាស់ ចំពោះមុខ បណ្តាជននៃប្រទេសទាំងបី។ ប៉ុន្តែគឺប្រទេសថៃទេ ដែលបានឆ្លៀតយកចំណេញមុនគេ ពីការធ្លាក់កិត្យានុភាពនៃ អាណានិគមនិយមបារាំងនេះ។ ទំនាក់ទំនងពិសេសរវាងសៀមនិងជប៉ុន^(៣) បានធ្វើឲ្យបារម្ភដល់រដ្ឋាភិបាល បារាំង ដែលបានចុះកិច្ចព្រមព្រៀងមិនឈ្លានពានគ្នាមួយ ជាមួយរដ្ឋាភិបាលថៃនៅថ្ងៃ ១២ មិថុនា ១៩៤០។ ក្នុង ខែកញ្ញា, ពេលដែលបារាំងកំពុងវិវាទជាមួយជប៉ុនក្នុងរឿង តុនកីន, រដ្ឋាភិបាល វីស៊ី សុំឲ្យរដ្ឋាភិបាលបារាំងកក «ធ្វើឲ្យកិច្ចព្រមព្រៀងមិនឈ្លានពានគ្នា មានប្រសិទ្ធភាពឡើង ដោយមិនបាច់ប្តូរហត្ថលេខាគ្នា» (ព្រោះកិច្ចព្រម ព្រៀងនេះបានធ្វើឡើងជាមួយរដ្ឋាភិបាលជប៉ុន, មិនទាន់ចាញ់អាណ្លីម៉ង់។ និយាយតាមពាក្យសាមញ្ញថា ៖ សុំថែ កុំមកឈ្លានពាន)។ កិបុលសង្គ្រាម, រដ្ឋមន្ត្រីទី១ ថៃ, មិនយល់ទាស់ ប៉ុន្តែដល់ថ្ងៃទី ១៧ កញ្ញា បានទាមទារយក ពីរដ្ឋាភិបាល វីស៊ី វិញនូវទឹកដីដែលបានឲ្យទៅឥណ្ឌូចិនបារាំង តាមសន្ធិសញ្ញាឆ្នាំ ១៩០៧ និងទឹកដីមួយភាគ ទៀត ដែលបារាំងសន្យាតាមសន្ធិសញ្ញាឆ្នាំ ១៩០៤ និង ១៩០៧ ថានឹងឲ្យទៅសៀមពេលណាខ្លួនឈប់ត្រួតត្រា ឥណ្ឌូចិន។ ហើយ ថៃនៅតែរក្សាសិទ្ធិត្រួតត្រាប្រទេសលាវ និង កម្ពុជា! (មើលភាគទី៣, ទំព័រ ២២)។ ការមិន ព្រមនៃរដ្ឋាភិបាល វីស៊ី រុញឲ្យសៀមប្រើកម្លាំង។ នៅដំណាច់ខែកញ្ញា កិបុល បញ្ជាទ័ពឲ្យធ្វើទុក្ខបុកម្នេញ តាម ព្រំដែនលាវនិងខ្មែរ។ បារាំងតបតវិញដោយទម្លាក់គ្រាប់បែកនៅពេលយប់ ទៅលើទីប្រជុំជនសៀមខាងភាគឦសាន។ ចាប់តាំងពីថ្ងៃ ១៩ វិច្ឆិកា កងយោធពលចំរុះបារាំង-ខ្មែរ ធ្វើប្រតិបត្តិការជើងគោក ការពារព្រំដែន, ប៉ុន្តែ ត្រូវទទួលបរាជ័យជាច្រើនដង^(៤)។ ថ្ងៃ ៥ មករា ១៩៤១ កងយោធពលសៀមចាប់ផ្តើមកាន់កាប់ភូមិខ្មែរជាច្រើន ដែលនៅតាមព្រំដែន។ បរាជ័យនៅលើផ្ទៃគោក បញ្ហាឲ្យ “គូរ៉ែន ហ្ស៊ូណេវ៉ាល” ដីគូ — ដែលជានាយទាហាន ជើងទឹក— ធ្វើប្រតិបត្តិការមួយតាមសមុទ្រ។ កងឯកភាពនាវាបារាំងមួយដែលមាននាវាល្បាត “ឡាម៉ុត-ពីក្ត” និងកប៉ាល់តូច ៤ ទៀត (ឡឺឌុយម៉ុងឌុកវីល, ឡាម៉ីវ៉ាល-សាក់នៃ, ឡឺតាអូរ និងឡឺម៉ាន) ក្រោមបញ្ជាការនៃ វរនាវីឯក បេរីងហ្ស៊ូ បានទៅវាយកងទ័ពជើងទឹកថៃមួយភាគ ដែលបោះយុទ្ធជាទៅកោះចង, ពេលព្រលឹម ស្រាងៗ ថ្ងៃ ១៧ មករា។ កប៉ាល់បារាំងបានបំផ្លាញនាវាក្រោះរក្សាឆ្នេរសៀម «ប៉ូនបុរី» និងនាវាសំរាប់បំផ្លាញ កប៉ាល់បាញ់គ្រាប់បែកទឹកជាច្រើនទៀត ដែលបីត្រូវលិចបាត់ (ជិត ៤០% នៃទ័ពជើងទឹកថៃត្រូវប្រើការលែង កើត)។

ថ្ងៃ ២១ មករា ជប៉ុនបង្ខំថៃ និងបារាំងឲ្យទទួលការសំរុះសំរួលរបស់ខ្លួន។ អ្នកតំណាងបារាំង, ជប៉ុន និងថៃ ប្រជុំគ្នាក្រោមអធិបតីភាពនៃឧត្តមសេនីយ ស៊ូមិត, ថ្ងៃ ៣១ មករា នៅព្រែនគរ, ហើយចុះហត្ថលេខាព្រម ឈប់បាញ់គ្នានៅលើនាវាល្បាតជប៉ុន “ណាកូរី”។ ការចងចាំដើម្បីសន្តិភាព ចាប់ផ្តើមឡើងនៅថ្ងៃ ៧ កុម្ភៈ ឯក្រុង តូក្យូ ក្រោមអធិបតីភាព អ្នកតំណាងរដ្ឋាភិបាលជប៉ុន, ម៉ាត់ស៊ូកាយ ខាងបារាំងមានរដ្ឋទូតបារាំងនៅតូក្យូ, អាក សែន អង់រី និងខាងសៀមមានម្ចាស់ វ៉ានវ៉ៃប្រាកន, ទីប្រឹក្សានៃរដ្ឋមន្ត្រីក្រសួងការបរទេស។ ការចងចាំនេះចប់ និងការធ្វើកិច្ចសន្យាសន្តិភាពបារាំង-ថៃ នៅថ្ងៃ ៩ ឧសភា ១៩៤១ ដែលតាមកិច្ចនោះ បារាំងឲ្យទៅសៀម នូវ ខេត្តស៊ីសុផុន, បាត់ដំបង, ភាគខេត្តស្ទឹងត្រែង, កំពង់ធំ និងសៀមរាប ដែលនៅខាងជើងខ្សែ “ហ្គ្រាដ” លេខ ១៥ (កុំប្រឡំខ្សែស្របដែលជា “ដីហ្គ្រា” ហើយខ្ពស់ជាង) លើកលែងតែបរិវេណអង្គរ^(៥)។ ការបាត់បង់ជា លើកទី២ នូវខេត្តសម្បូណិស្រូវទាំងនេះ ធ្វើឲ្យជុនជាបសេដ្ឋកិច្ចខ្មែរ ជាហេតុធ្វើឲ្យប្រជាជនយើងវេទនាយ៉ាង ខ្លាំង ក្នុងរយៈសង្គ្រាមលោកលើកទី២ ទាំងមូល។

ក្រោយមកទៀត, នៅស្រុកបារាំង, ជប៉ុនធ្វើកិច្ចព្រមព្រៀងមួយទៀតជាមួយបារាំង (ហៅកិច្ចព្រមព្រៀង ជារឿង-កាតូ នៃថ្ងៃ ២៨ កក្កដា ១៩៤១) ដែលអនុញ្ញាតឱ្យទ័ពជប៉ុន «ស្នាក់នៅ» លើទឹកដីឥណ្ឌូចិនទាំងមូល។ គ្រាន់តែស្លឹកឈើឯស្រុកបារាំងទុំហើយជ្រុះភ្លាម, កងអាកាសចរជប៉ុនក៏ចាប់ផ្តើមប្រើវាលចុះយន្តហោះនៅកម្ពុជានិងនៅកូសាំងស៊ីន, កិច្ចដែលឱ្យសញ្ញានៃការរៀបរយប្រទេសថៃនិងប្រទេសកូម៉ា។ ថ្ងៃ ៨ ធ្នូ ១៩៤១ គឺមួយថ្ងៃបន្ទាប់ពីការទម្លាក់គ្រាប់បែកលើ ភើលហ៊ិបបួរ, កងយោធពលជប៉ុនចូលទៅស្រុកសៀមតាមស្រុកខ្មែរ^(៦)។

ទោះបីជាជប៉ុនបានគោរពអធិបតីភាពបារាំងលើឥណ្ឌូចិនក៏ដោយ (រហូតដល់ខែមីនា ១៩៤៥), វត្តមាននៃកងទ័ពជប៉ុន បានឱ្យសន្ទុះមួយដល់ពួកអ្នកជាតិនិយមនៅឥណ្ឌូចិនទាំងអស់ ឱ្យហ៊ានចេញពីភាព ស្ងៀមស្ងៀម-ស្ងៀមចេញមុខរបស់ខ្លួន។ ប៉ុន្តែស្នូលនៃចលនាជាតិនិយមខ្មែរ បានកើតឡើងយូរមកហើយ មុន "ជប៉ុនចូល" ទៅទៀត^(៧), បើបញ្ជាក់ឱ្យច្បាស់មែនទែន គឺក្នុងឆ្នាំ ១៩៣៨, ពេលដែលអាចារ្យបាលីម្នាក់ ឈ្មោះ ប៉ាច-ឈឺន និងមន្ត្រីម្នាក់នៅបណ្តាលយុទ្ធសាសនាបណ្ឌិត្យ ឈ្មោះ ស៊ីន ឆឹកថាន់ បានបង្កើតសារពិព័ទ្ធនៃទី១ ជាភាសាខ្មែរ ៖ កាសែត (ពេលនោះមិនទាន់មានពាក្យសារពិព័ទ្ធនៅឡើយទេ) «នគរវត្ត»។ នាមទាំង២ នេះ, ជាមួយនិងនាមមួយទៀត - ហែម ចៀវ, បានដកជាប់ក្នុងជួនចិត្តនិងក្នុងសតិខែមរជនជាច្រើន ដែលសំគាល់អ្នកទាំង៣ ថាជាអ្នកស្នេហាជាតិដោយសកម្ម។ គោលដៅដំបូងនៃកាសែតនគរវត្ត គឺ ញុះញង់បណ្តាជនឱ្យទាមទារស្វ័យភាពឱ្យបានកាន់តែច្រើន ពីអាណានិគមនិយមបារាំង, គឺថាឱ្យត្រឡប់មករបបមុន ដែលមិនសូវតឹងតែង ហើយដែលបានចែងក្នុងសន្ធិសញ្ញាឆ្នាំ ១៨៦៣ (មុនការ "ក្នុងនឹងចំពុះទុំន" នៃឆ្នាំ ១៨៨៤)។ ក្នុងការតយុទ្ធនេះ លោកស៊ីន ឆឹកថាន់^(៨) នឹងទៅពឹងផ្អែកលើព្រះសង្ឃ, ដែលមិនមែនគ្រាន់តែជាកម្លាំងនៃព្រះពុទ្ធសាសនាដែលប្រជាជនខ្មែរបានរំលាយចូលជាពួកមួយ ជាមួយប្រទេសនិងជាតិសាសន៍ខ្លួនទេ^(៩), ព្រះសង្ឃជាកម្លាំងនយោបាយ១ ដោយសារសកម្មភាពក្នុងការអប់រំប្រជារាស្ត្រ។

ជាមួយនឹងកិច្ច ហែម ចៀវ, សាស្ត្រាចារ្យបាលី និងអាចារ្យនយោធភូមិទាហាន "ជើងក្រហម" ទាំងអស់^(១០), លោក ស៊ីន ឆឹកថាន់ បង្កើតមហាគមន៍មួយឈ្មោះ សមាគមពុទ្ធិមាមិកជន (មិត្តនៃពុទ្ធសាសនា) ដែលបើកឱ្យគាត់ទាក់ទងយ៉ាងស្រួល ជាមួយឧបាសកនិងព្រះសង្ឃនៃគណៈទាំង២, ធម្មយុត្តិ និងមហានិកាយ។ ថ្ងៃ ១៥ កក្កដា ១៩៤២ លោកអាចារ្យ ហែម ចៀវ ត្រូវគេចាប់ ក្រោមការចោទថា ចែកត្រាក់ប្រឆាំងនឹងបារាំង ហើយនិង "ទាក់ទងនឹងជប៉ុន"។ នៅក្នុងសាលជំនុំនៃគណៈរដ្ឋមន្ត្រី, ចំពោះមុខលោក ទា សាន, រដ្ឋមន្ត្រីក្រសួងធម្មការ, បារាំងឈ្មោះ បារ៉ូ ដែលជាអធិការកិច្ចការនយោបាយ បានដកស្បែងចិត្តចេញពីលោកអាចារ្យ ចៀវ ដែលរួចមក ត្រូវគេយកទៅឃុំឃាំង។ ថ្ងៃ ១៩ កក្កដា, កិច្ច ១ ៥០០ អង្គដែលមកពីគ្រប់តំបន់នៃប្រទេស, ប្រជុំគ្នាកកកុញនៅមុខផ្ទះ "រ៉េស៊ីដង់ស៊ីបេរីយ៉ា" ឈ្មោះ ដីឡែម ដោយលើកបដា "ដោះលែងអាចារ្យ ចៀវ!"។ ការវាយតប់គ្នាបានកើតមានឡើង រវាងកិច្ចនិងទាហានបារាំង (តាមសៀវភៅបារាំង) ដែលគេហៅមកបន្ថែម (ព្រោះទាហានខ្មែរពុំហ៊ានប្រមាថកិច្ច)។ បារាំងបានចង់ឱ្យការបង្រៀមបុគ្គលកម្មទី១ ដែលប្រឆាំងនឹងខ្លួននេះ ទៅជាគំរូ។ គេក៏ឥតបានឃើញមានប្រតិកម្មឆ្លើយនឹងការបង្រៀមបកិច្ចនេះ ហើយចាប់តាំងពីថ្ងៃនោះមក ប្រទេសក៏ស្ងប់ស្ងាត់វិញ រហូតដល់ឆ្នាំ ១៩៤៥។ "អ្នកនាំអាទិ" បានត្រូវគេចាប់ឃុំឃាំង។ លោក ស៊ីន ឆឹក ថាន់ ដែលគេរកមុខ, ត្រូវទៅជ្រកនឹងទាហានជប៉ុន ដែលបញ្ជូនគាត់មកដល់តូក្យូ តាមរយៈស្ថានទូតជប៉ុននៅបាណ៍កក។ តុលាការស៊ីកនៅព្រៃនគរ, ក្នុងថ្ងៃ ១៩ ធ្នូ, កាត់ទោសប្រហារជីវិតលោក ប៉ាច ឈឺន និង លោកអាចារ្យ ហែម ចៀវ។ ប៉ុន្តែនៅថ្ងៃ ១៥ មិថុនា ១៩៤៧, ទោសនោះបានត្រូវបន្ថយមកត្រឹមដាក់គុក១ជីវិតវិញ ហើយអ្នកទាំង២ ក៏ត្រូវគេ

យកទៅយុំយ៉ាងឯកោះត្រឡាច^(១១) ដែលនៅទីនោះ, ក្រោយមក លោកអាចារ្យ ហែម-ចៀវ បានសុគត (បើតាមវិន័យសង្ឃ កិក្ខុ ហែម-ចៀវ ឥតបានត្រូវគេជឿក៏ទេ)។ នេះគឺក្នុងរាជ្យព្រះបាទ នរោត្តម សីហនុ។

ការឆេះឆ្នួលនៃគំនិតជាតិវិនិយមន៍នេះ បានត្រូវកម្លាយដោយការរយោសនាជប៉ុនអំពីការបង្កើតឡើង, ក្នុងអនាគតកាល, នូវ «ពិភពសម្បូរណិសប្បាយជាមួយគ្នានៅមហាអាស៊ីបូព៌ា»^(១២)។ បុរាណវិទូនិងការណ៍នេះ, ដឹកច្រើនប្រើប្រាស់ធ្វើឲ្យមានឡើងនូវគំនិត «សហព័ន្ធនិយម» ថ្មីមួយអំពីឥណ្ឌូចិន^(១៣)។ ដើម្បីកិច្ចនេះ, វិធានការណ៍ខ្លះបានត្រូវចាត់ឡើងដោយអាជ្ញាធរបារាំង ៖ ពិនិត្យឡើងវិញនូវទំនាក់ទំនងផ្លូវមនុស្ស រវាងបារាំង និង ជនជាតិក្នុងស្រុក, តំកើងកិច្ចការភាពនៃស្តេចនៅឥណ្ឌូចិន^(១៤), បង្កើតចលនាយុវជននិងកីឡា^(១៥), ចំរើនអក្សរសាស្ត្រស្នេហាជាតិថ្មីមួយដើម្បីយុវជន, បង្កើតសកាសហព័ន្ធនៃឥណ្ឌូចិនមួយដែលមានសមាជិក៧០នាក់ ជាជនជាតិឥណ្ឌូចិន ទល់នឹង ២៣ ខាងបារាំង។ នៅប្រទេសកម្ពុជា, «រស្មីដង្កី ស៊ូបេរីយ៉េ» ហ្គោដេ នៅតែបង្ខំឲ្យមានការកែទម្រង់ដ៏តឹងតែង, ជាហេតុដែលខុសនឹងគំនិត «សហព័ន្ធនិយម» នៃ ដឹកនាំ រាជបញ្ញត្តិមួយ ចុះ ថ្ងៃ ១៣ សីហា ១៩៤៧ បង្ហាបង្ហាប្រើអក្សររ៉ូម៉ាំង ដើម្បីសរសេរជាភាសាខ្មែរ (របៀបដូចអក្សរយួនសព្វថ្ងៃ ខ្មែរយើងជាច្រើននៅមានបញ្ជីជាតិ ឬបញ្ជីចុះអាពាហ៍ពិពាហ៍ដែលសរសេររបៀបនោះ)។ រាជបញ្ញត្តិមួយទៀត ថ្ងៃ ១៧ កក្កដា ១៩៤៥ បង្ហាបង្ហាប្រើជាផ្លូវការនូវប្រក្រតិទិន «បារាំង» (ហ្គោដេ បង្ខំឲ្យឈប់ប្រើប្រក្រតិទិនតាមចន្ទគតិព្រោះចង់បំបាត់បុណ្យចូលឆ្នាំខ្មែរ)។

ពេលដែលខត្តមនារី ដឹក, ពិល្យងសមុទ្រសៀម ទៅល្បងសមុទ្រតុងកីង, កំពុងកាច់ចង្កូតទប់នាវាឥណ្ឌូចិនកុំឲ្យឃ្នឹងឃ្នោង - នាវាឥណ្ឌូចិនដែលលើកទងជ័យបារាំងនៅឡើយ- ខត្តមសេនីយ ដីហ្គោល, ដែលនៅជាមួយអារ៉ាប់ក្បែរវាលខ្សាច់សាហារ៉ា, កំពុងដោះស្រាយចំណោទផ្សេងទៀត។ ៣-៤ អាទិត្យក្រោយការកើតមាន «កងកម្លាំងបារាំងសេរី» មក, ដីហ្គោល បង្កើត «សកាការពារអាណាចក្រ» ៖ ចំពោះ ដីហ្គោល, ការដោះស្រុកបារាំងត្រូវធ្វើជាមួយគ្នានឹងការប្រុងប្រៀបកសាងឡើងវិញ នូវអាណាចក្រអាណានិគមបារាំង, ដែលអាចរលាយខ្ចាត់ខ្ចាយ ព្រោះតែការរលំនៃសាធារណរដ្ឋទី៣។ កសាងអាណាចក្រឡើងវិញ គឺធ្វើឲ្យស្រុកបារាំងទៅជាមហាអំណាចវិញ។ ថ្ងៃ ២២ កុម្ភៈ ១៩៤១ សកាការពារអាណាចក្រ ចេញសេចក្តីប្រកាសទី១ ថាខ្លួននឹងមិនទទួលស្គាល់ការបោះបង់ចោល (ទឹកដីអាណានិគម) ណាមួយឡើយ ពីសំណាក់រដ្ឋាភិបាល វីស៊ី, ជាពិសេសឥណ្ឌូចិន។ ដូច្នោះ ដីហ្គោល នៅតែសម្លឹងមកឥណ្ឌូចិនជានិច្ច។ ខែមិថុនា ១៩៤៣ នៅក្រុងអាល់ហ្ស៊ែរ, “គណៈកម្មការបារាំងដោះជាតិ” បានត្រូវប្រកាសឡើង។ ដីហ្គោល មិនបានភ្លេចទេនូវការណ៍ដែលសម្ពន្ធមិត្តអង់គ្លេស និងអាមេរិកាំងរបស់គាត់ - ល្បួកយិល និង រូស៊ីវែល- បានបែរទៅចង្រាយជាមួយ ជានិច្ច និងខត្តមសេនីយ ហ្ស៊ីវី វិញ (តំណាងរដ្ឋាភិបាល វីស៊ី) ក្នុងករណីដែលត្រូវដាក់ទ័ពលើ «ទឹកដីបារាំង» (ម៉ាដាហ្គាស្ការ, អាល់ហ្ស៊ែរ)។ ការនេះបានមានឡើងក្រោយពេលដែលកងទ័ពបារាំងសេរីទទួលបរាជ័យ ក្នុងការឡើងគោកលើប្រទេស ស៊ីរី មួយចំណែកទៀត ដីហ្គោល ដឹងច្បាស់ថា ហ្វ្រង់គ្លិន រូស៊ីវែល ឥតពេញចិត្តទាល់តែសោះ នឹងអាណានិគមនិយមរបស់បារាំង។ ហេតុនេះហើយបានជា ដីហ្គោល មិនទុកចិត្តសម្ពន្ធមិត្តរបស់គាត់ហើយយល់ថា ត្រូវតែជនជាតិបារាំងតយុទ្ធនឹង ដើម្បីរក្សាអធិបតេយភាពលើឥណ្ឌូចិន។

នៅខែសីហា ១៩៤៣, សន្និសីទនៃក្រុងកែប៊ិក សំរេចបើកឆាកប្រយុទ្ធមួយទៀត ដាក់ក្រោមបញ្ជាការខត្តមនារីអង់គ្លេស ម៉ោន បទ្វីន។ មណ្ឌលចំបាំងរបស់ ម៉ោន បទ្វីន ដែលទទួលឈ្មោះថា «បញ្ជាការអាស៊ីអគ្នេយ៍» (គឺក្នុងពេលនោះហើយ ដែលពាក្យថា "South East Asia", អាស៊ីភាគអគ្នេយ៍, បានត្រូវប្រើជាលើកដំបូង)។ បេសកកម្មរបស់ ម៉ោន បទ្វីន គឺធ្វើ “វិទ្ធផល” ផ្លូវសឹកនៅគ្រប់កន្លែងដែលជប៉ុនកាន់កាប់, ឥណ្ឌូចិន ក៏ដែរ។ គណៈកម្មការនៅ អាល់ហ្ស៊ែរ របស់ ដីហ្គោល ក៏ខំប្រើប្រាស់ធ្វើឲ្យគេបញ្ចូលកងទ័ពបារាំងទៅក្នុង

បញ្ហាការអាស៊ីអគ្គីយ៍នោះ។ វាសេនីយត្រី ដ៏ឡើងក្លាត (ក្រោយមកឡើងជាឧត្តមសេនីយ៍ត្រួតទ័ពជើងគោកនៅ ស្រុកខ្មែរមុនបានឯករាជ្យ) ដែលជាអ្នកទាក់ទងរវាងកងទ័ពហានបារាំងនៅស្រុកចិន និងកងទ័ពហានអង្គក្រសែនៅ ស្រុកឥណ្ឌា ពន្យល់ ម៉ាន បទ្ទិន អំពីប្រយោជន៍នៃយោធពលបារាំង ដែលស្គាល់ច្បាស់នូវទឹកដីឥណ្ឌូចិន។ ម៉ាន បទ្ទិន ដែលតាំងទីបញ្ជាការនៅក្នុងកោះស្រីលង្កា, ក៏ព្រមទទួលឲ្យបារាំងចូលរួមជាមួយ។ មិនយូរប៉ុន្មាន នាយទាហានបារាំងមួយក្រុមមកនៅក្រុងកាល់កត្តា ហើយរៀបចំធ្វើការទាក់ទងតាមវិទ្យុជាមួយឥណ្ឌូចិន។ ដ៏ឡើងក្លាត ទទួលការយល់ព្រមពី ដ៏ហ្គោល ឲ្យបង្កើត «ក្រុមសកម្ម» មួយ ដែលនឹងទៅរៀបចំបង្ក «ពួកភ្នាក់ ងារសម្ងាត់ស៊ីនីជប៉ុន» នៅឯឥណ្ឌូចិន^(១៦)។

ប៉ុន្តែកិច្ចការសម្ងាត់នេះមិនមែនស្រួលទេ, ពីព្រោះឥណ្ឌូចិនរបស់ ដ៏គូ មិនដែលលាក់ថាខ្លួនមិនចូលចិត្ត នឹង “ពួក” ដ៏ហ្គោល ឡើយ។ ដ៏គូ យល់ថាត្រូវតែទុកស្ថានភាពការណ៍នៅឥណ្ឌូចិនឲ្យនៅដដែល (Statu Quo), កុំធ្វើ កិច្ចអ្វីដែលអាចធ្វើឲ្យ ជប៉ុន មានប្រតិកម្មខ្លាំង, ប្រតិកម្មដែលអាចបញ្ចប់អធិបតេយភាពបារាំងលើឥណ្ឌូចិន។ ប៉ុន្តែមេទ័ពបារាំងនៅតុងកីង, ឧត្តមសេនីយ៍ ម៉រដង់, បានត្រូវគេឡើយប្រាប់អំពីសកម្មភាពសម្ងាត់លើទឹកដីខ្លួន។ ឆាប់ដឹងថាខ្យល់បក់មកពីខាងណា, ម៉រដង់ វិនិច្ឆ័យថា ពេលវេលាមកដល់ហើយ ដែលត្រូវចុះចូលនឹងឧត្តម សេនីយ៍ ដ៏ហ្គោល។ ម៉រដង់ ក៏ចាប់ប្តូរសារសម្ងាត់ជាមួយ “កាល់កត្តា” ហើយសុំបញ្ជាពី ដ៏ហ្គោល។ ថ្ងៃ ៦ កក្កដា ១៩៤៤, គឺមួយខែគត់ ក្រោយការឡើងគោកនៅ នរម៉ង់ឌី របស់កងទ័ពសម្ព័ន្ធមិត្ត, ដ៏ឡើងក្លាត លោតត្រលើតុងកីង ហើយជួបជាមួយ ម៉រដង់ និងកូឡុយ, ឧត្តមសេនីយ៍ អែមេ, ឯហាណូយ។ ការនេះ ដ៏គូ ឥតជឿទេ បន្ទាប់ពីបានឃើញគំរោងការណ៍ផ្សេងៗ នៃ “ការតស៊ូ” ទល់នឹងជប៉ុនមក, ម៉រដង់ និង អែមេ ក៏ សុខចិត្ត “ចូលដៃ” ជាមួយទាំង២ នាក់។ ថ្ងៃ ២៥ សីហា, ដ៏ហ្គោល, នាយករដ្ឋាភិបាលបណ្តោះអាសន្ន, ដើរចូល ក្រុងប៉ារីស — ដំណើរចូលដែលបានជាប់ក្នុងប្រវត្តិសាស្ត្របារាំង។ ថ្ងៃ ១២ កញ្ញា, ឧត្តមសេនីយ៍ ម៉រដង់, ដែល បានចូល “រ៉ឺត្រត” តាំងតែពីខែកក្កដា ហើយដែលឧត្តមសេនីយ៍ អែមេ ជំនួស, បានត្រូវរដ្ឋាភិបាលបណ្តោះអាសន្ន ដ៏ហ្គោល តែងតាំងដោយសម្ងាត់ជាអគ្គប្រតិភូនៃរដ្ឋាភិបាលបារាំងនៅឥណ្ឌូចិន។ នាទីថ្មី ហើយមិនទាន់ ចេញមុខនេះ នៅក្រោមបង្គាប់ផ្ទាល់របស់ «គណៈកម្មការសកម្មដើម្បីការរំដោះឥណ្ឌូចិន» ដែលគេបង្កើតឡើង ស្របគ្នានៅស្រុកបារាំង, ហើយដែលរដ្ឋមន្ត្រីក្រសួងអាណានិគម រ៉ូណេ ប្រើវ៉ែន ដឹកនាំ។ ដល់ថ្ងៃ ២៤ តុលា ទើបរដ្ឋាភិបាលបណ្តោះអាសន្ន បានត្រូវទទួលស្គាល់ពីប្រទេសអង់គ្លេស, អាមេរិកាំង, រុស្ស៊ី និងកាណាដា (ពួកសម្ព័ន្ធមិត្ត)។ ៤ ថ្ងៃក្រោយមក អែមេ ឲ្យ ដ៏គូ ដឹងអំពីរឿង ម៉រដង់។ តូចចិត្តល្មមដែរ, ដ៏គូ មិនព្រមនៅ ក្រោមបង្គាប់ ម៉រដង់, ហើយក៏វាយទូរលេខសុំលាឈប់ ទៅរដ្ឋាភិបាលបណ្តោះអាសន្ន។ ប៉ុន្តែ បន្ទាប់ពីបានជួប គ្នា ២ដង ជាមួយ ដ៏ឡើងក្លាត, ដ៏គូ ក៏សុខចិត្ត “លេងជាមួយ” ៖ ដើម្បីកុំឲ្យជប៉ុនសង្ស័យ, ដ៏គូ នៅតែធ្វើ “តូវ៉ៃ នរ ហ្ស៊ីណេវ៉ាល់” ដដែល ប៉ុន្តែអំណាចមែនទែន ទាំងខាងស៊ីវិលទាំងខាងទាហាន ត្រូវកាន់កាប់ដោយ ម៉រដង់។

តាំងពីខែតុលា មក (១៩៤៤), អាកាសយាននៃទ័ពជើងអាកាសអង្គក្រសែបានទ្វេភាពតាមរយៈត្រយោង នូវមនុស្សនិងអាវុធ លើស្រុកលាវ ស្រុកយួន និងស្រុកខ្មែរ^(១៧)។ ប៉ុន្តែការណ៍ដែលឧស្សាហកម្មយន្តហោះ អង្គក្រសែក្នុងអាកាសឥណ្ឌូចិន ដែលជាប់របស់បារាំង, ថែមនឹងការរើសបានត្រយោងនិងសម្ភារៈ ដែលវាយោ បានទាញឲ្យខុសពីទីដៅ, បានបំផុសការសង្ស័យរបស់ “កាំបែតែ”, ក្រសួងសម្ងាត់ជប៉ុន។ “កាំបែតែ” នេះ បាន ទទួលការកែតម្រូវអាយ៉ាងខ្លាំង ពីសំណាក់បារាំង (នៅឥណ្ឌូចិន), អង្គក្រសែ (នៅភូមា និងម៉ាឡេស៊ី) និង អាមេរិកាំង (នៅហ្វីលីពីន), ដោយសាររបៀបធ្វើការរបស់ខ្លួន ដែលអ្នកខ្លះថា មិនសូវខុសគ្នាពី «អិន.កា.វ៉េ. ដេ.» រុស្ស៊ី, ឬតាមអ្នកខ្លះទៀតថាស្រដៀងនឹង «ហ្គេស្តាប៉ូ» អាណូម៉ង់។ មិនយូរប៉ុន្មាន, ជប៉ុនក៏ដឹងអស់អំពី «ការដើរឲ្យលើ» របស់បារាំងនេះ។ ថ្ងៃ ២០ កញ្ញា ពលទាហានរបស់ឧត្តមសេនីយ៍ ម៉ាក់អាវុធ ឡើងគោកនៅ

ហ្វីលីពីន ហើយថ្ងៃ ២៥ កុម្ភៈ ១៩៤៥ ដណ្តើមបានក្រុងម៉ានីល។ ឥណ្ឌូចិនក៏បានលេចចេញមកដូចជាទីដាំមួយ នៃការឡើងគោកលើក្រោយរបស់ពួកអង់គ្លេស-អាមេរិកាំង ថ្ងៃ ៧ កុម្ភៈ, កងអាកាសចរអាមេរិកាំង ចេញពី មូលដ្ឋាននៅឥណ្ឌា ហើយទម្លាក់គ្រាប់បែកលើទីតាំងជប៉ុននៅឥណ្ឌូចិន^(១៨) និងនៅប្រទេសថៃ។ ជប៉ុនក៏សំរេច ថាទៅមុនជើងការណ៍ ហើយបង្ខំ ដឹក ឲ្យ "ទម្លាក់បៀ" របស់ខ្លួន។

ថ្ងៃ ៩ មីនា ១៩៤៥, ក្នុងវិមាន នរោត្តម (ទីស្តីការ គូរ៉ែនរ ហ្សឺណែរ៉ាល់) ឯព្រៃនគរ, រដ្ឋទូតជប៉ុន ម៉ាត់ ស៊ីម៉ូតូ ដាក់កំណត់ឲ្យ ដឹក ដោយទាមទារឲ្យកងទ័ពទាំងអស់នៅឥណ្ឌូចិន មកនៅក្រោមបញ្ជាការជប៉ុន។ ដឹក មិនយល់ព្រម, ជប៉ុនក៏វាយភ្លាម។ ក្នុងកំឡុងមួយយប់ប៉ុណ្ណោះ កងទ័ពបារាំងទាំងមូលនៅឥណ្ឌូចិន បានរលាយ បាត់, ហើយជាមួយការណ៍នេះ គ្រឹះស្ថានអាណានិគមក៏បានរលំ។ លើកលែងតែយោធា ៣-៤ ពាន់នាក់, ក្រោម បញ្ជាការឧត្តមសេនីយ៍ អាឡេសង់ទ្រី និងសាបាដេ, ដែលបានចេញរួចទៅដល់ស្រុកចិន។ ដឹក និងមេទាហាន ទាំងអស់បានត្រូវគេយកទៅដាក់គុក។ នៅប្រទេសកម្ពុជា, កងទាហាន "ជើងក្រហម" ប្រមាណ ១០ យោធាកូមី នោះ បានត្រូវជប៉ុនមកចាប់ដោយឥតទាំងដឹងខ្លួនបានបន្តិចឡើយ។ ស្តេចឡើង, តាមសេចក្តីសុំរបស់ជប៉ុន ព្រះ បាទនរោត្តម សីហនុ នៅភ្នំពេញ, ព្រះបាទស៊ីសាវ៉ាវង្ស នៅរៀងចន្ទន៍, **ប្រកាសឯករាជ្យ** របស់ប្រទេសរៀងខ្លួន និងការបំបាត់ចោលនូវអាណានិគម (ប្រតិកត្តិ) បារាំង។ ចំណែកឯអធិរាជ បារាំង-ជាយ នៅក្រុងវ៉ែ ក៏បានធ្វើ ដូច្នោះដែរ ១ ថ្ងៃក្រោយមក, ថ្ងៃ ១១ មីនា។

បណ្តាជនទាំងឡាយនៅឥណ្ឌូចិន បានភ្ញាក់គ្រប់គ្នានឹងដំណឹងថាបានឯករាជ្យនេះ។ ប៉ុន្តែនៅស្រុកបារាំង, ឧត្តមសេនីយ៍ ដឺហ្គាល យល់ថា ពេលវេលាមកដល់ហើយ ដែលត្រូវបង្ហាញឲ្យជាក់លាក់ នូវនយោបាយលើ ឥណ្ឌូចិន។ ថ្ងៃ ១៥ មីនា, ដឺហ្គាល និយាយទៅកាន់ប្រជាជនបារាំង ដោយបន្ទោសនយោបាយបោះបង់របស់ (រដ្ឋាភិបាល) វីស៊ី, ហើយអះអាងការសង្ឃឹមនិងចំណង់របស់ប្រទេសបារាំង ដែលចង់ឃើញឥណ្ឌូចិន "រំដោះ" ថ្ងៃ ២៤ មីនា រដ្ឋមន្ត្រីក្រសួងអាណានិគម ស្យាកុបប៊ី ប្រកាសថា កាលណាឥណ្ឌូចិន"រំដោះ" ហើយ គេនឹង បង្កើត «សហព័ន្ធឥណ្ឌូចិន» ដែលនឹងនៅក្នុង សហភាពបារាំង^(១៩), ហើយដែលបារាំងនឹងការពារផលប្រយោជន៍លើផ្ទៃអន្តរជាតិដ៏ទូលំទូលាយ។ ប៉ុន្តែ រចនាសម្ព័ន្ធនៃសហព័ន្ធនោះ មិនទាន់បានរៀបចំនៅឡើយទេ មានតែ ពាក្យសន្យាខ្លះ ដូចតទៅនេះ ៖ «ជនជាតិនៅសហព័ន្ធនឹងទៅជាពលរដ្ឋឥណ្ឌូចិន និង ពលរដ្ឋនៃសហភាព បារាំង។ អ្នកនោះនឹងអាចបំពេញមុខងារ (ក្នុងរដ្ឋ) សហព័ន្ធនៅឥណ្ឌូចិន និងនៅក្នុងសហភាព។ សហព័ន្ធនឹង មានរដ្ឋាភិបាល (កណ្តាល) មួយ ដឹកនាំដោយ គូរ៉ែនរ ហ្សឺណែរ៉ាល់ ម្នាក់ៗ ប្រទេសទាំង ៥ ដែលខុសគ្នា ដោយអារិយធម៌, ជាតិសាសន៍, នឹងរក្សាទុកនូវលក្ខណៈផ្ទាល់របស់ខ្លួន នៅក្នុងសហព័ន្ធ»... ។ល។ ការ ប្រកាសនៃថ្ងៃ ២៥ សីហានេះ បានទៅជាមូលដ្ឋាននៃខ្សែនយោបាយបារាំងក្នុងឆ្នាំក្រោយៗ ទៀត។

យើងបានឃើញមកហើយថា ស្ថានភាពនៅឥណ្ឌូចិនកំពុងវិវត្តន៍ទៅតាមទិសមួយផ្សេងទៀត។ ការ រលាយបាត់ភ្លាមនៃអំណាចបារាំង បានបំផុសឡើងភ្លាមដែរ នូវបញ្ហាទឹកដី, ជាពិសេសបញ្ហាកម្ពុជាក្រោម, កូ សាំងស៊ីន។ ពេលដែលបារាំងឡើងគោកនៅឥណ្ឌូចិនជាលើកដំបូង, យួននិងសៀមកំពុងហែកចែកគ្នា នូវស្រុក ខ្មែរ និងស្រុកលាវ។ ការបង្ខិតបង្ខំលើសៀមព្រមគ្នា, ពីសំណាក់បារាំងនិងអង់គ្លេស, បានធ្វើឲ្យសៀមដកដៃ ចេញមួយភ្លែតសិន ពីកម្ពុជាក្នុងព្រំដែនសព្វថ្ងៃ ដែលហៀបនឹងទៅជាខេត្តសៀមមួយទៅហើយ។ ប៉ុន្តែ កម្ពុជា ក្រោម, ដែលយួនបានចូលមកនៅណែនណាន់តាន់តាប់ទៅហើយ, បានក្លាយទៅជាអាណានិគមពេញទី (កូឡូ នី) របស់បារាំង ក្រោមឈ្មោះថា «កូសាំងស៊ីន», ដូចដែលអ្នកដើរសំពៅជាតិអឺរ៉ុបបានធ្លាប់ហៅមក។

ដល់ជាតិខ្មែរនិងជាតិយួនបាន «ឯករាជ្យ», បញ្ហាបញ្ជាក់ព្រំដែនរវាងប្រទេសទាំង២ ក៏ត្រូវតែមាន ឡើង។ ថ្ងៃ ១៧ មេសា (១៩៤៥) នៅប្រទេសរៀត-ណាម (ឈ្មោះជាផ្លូវការសរសេរដូច្នោះ, កាលនោះ)

រដ្ឋាភិបាល ត្រឹងត្រង់គិម បានត្រូវតែងតាំងឡើង, ហើយក៏ចាប់គិតគូរ «បង្រួបបង្រួមប្រទេស» ក្លាម គឺក្លាប់ កូសាំងស៊ីនទៅរៀត-ណាម។ ថ្ងៃ ១៨ មិថុនា អធិរាជ បាវ-ងាយ ធ្វើសេចក្តីថ្លែងការណ៍ បញ្ជាក់បំណងខ្លួនថា នឹងបង្ហើយឯកភាពនៃរៀត-ណាម, ដោយប្រមូលមកដាក់ក្រោមការគ្រប់គ្រងនៃរដ្ឋាភិបាលក្រុងវ៉េ, មិនត្រឹមតែ ទ្រង់-គី (អណ្តាម) និង បាក់-គី (តុងកីង) ទេ គឺថែមទាំងទឹកដីឯទៀតនៃអាណាចក្រ ព្រះចៅ សីហនុ យល់ ច្បាស់ថាគេនិយាយពីកូសាំងស៊ីន, ក៏តបទៅវិញនៅថ្ងៃ ២៥ មិថុនា ៖ «ប្រទេសកម្ពុជាមិនអាចនៅព្រងើយ កន្តើយឡើយ ចំពោះការផ្លាស់ប្តូរលក្ខន្តិកៈនៃដែនដីមួយ ដែលខ្លួននៅតែមានសិទ្ធិលើដរាប», ហើយក៏សុំឲ្យមាន គណៈកម្មការមួយសំរាប់បញ្ជាក់ព្រំដែននៃប្រទេសទាំង២។ ជិតដាច់ខែកក្កដា, ត្រឹងត្រង់គិម បានធ្វើឲ្យជប៉ុន យល់ព្រមរំលាយការអភិបាលកណ្តាលលើឥណ្ឌូចិន (របស់ គូវ៉ែន ហ្ស៊ែណេរ៉ាល់), ហើយដាក់ តុងកីង ក្រោមឧវាទរដ្ឋាភិបាលក្រុងវ៉េ ដោយតែងតាំងប្រតិភូអធិរាជម្នាក់នៅហាណូយ (ឆារយួនថា “ខាំ-សៃ”)។ ប៉ុន្តែ ជប៉ុនទុកកូសាំងស៊ីនក្រោមឧវាទខ្លួនផ្ទាល់ ដោយតែងតាំងអភិបាលជប៉ុនម្នាក់ឈ្មោះ មីណូដា។ ព្រះបាទសីហនុ បញ្ជូនលោក ស៊ីង ឌីក ថាន់, ដែលពេលនោះជាអគ្គនាយកបរទេស ទៅព្រៃនគរ ដើម្បីនិយាយជាមួយជប៉ុន កុំ ឲ្យគេ “ឲ្យ” កូសាំងស៊ីនទៅយួន (កិច្ចប្រាស្រ័យជាមួយវាសេនីយឯក ហាយ៉ាស៊ី នៃក្រសួងនយោបាយជប៉ុន)។ មួយរំពេចនោះ ការតទល់គ្នារវាងខ្មែរក្រោមនិងយួន ក៏ផ្ទុះឡើងវិញ, ការតទល់គ្នាដែលបានត្រូវបញ្ឈប់ដោយ ដីឡូក្រុងខ្សែរ ពីឆ្នាំ ១៨៨៣។ ខ្មែរក្រោមយើងទាំងក្រុមៗ, ប្រដាប់ដោយដាវនិងផ្តាត់, នាំគ្នាដើរជួរ ហើយប្រ ហារយួនទាំងអស់ដែលខ្លួនប្រទះតាមផ្លូវ។ នៅតាមភូមិខ្លះក្នុងកូសាំងស៊ីន, គេឃើញសាកសពជាច្រើន អណ្តែត តាមបឹង, ស្ទឹង, ទន្លេ^(២០)។

ក្នុងចន្លោះពេលនោះ សង្គ្រាមនៅតែរងខ្លាំងក្នុងមហាសមុទ្រ ប៉ាស៊ីហ្វិក។ ថ្ងៃ ១ មេសា ១៩៤៥ ការប្រ យុទ្ធដ៏ខ្លាំងសាហាវដើម្បីកោះ អូគីណាវ៉ា បានចាប់ផ្តើមឡើង។ ថ្ងៃ ១២ រូស៊ីវែល ស្លាប់, ហារី ទ្រូម៉ាន់ អនុប្រធា នាធិបតី ឡើងជំនួស។ ថ្ងៃ ១៧ កក្កដា សន្និសីទនៅ ប៉ុតស្តាំ ដើម្បីបែងចែកពលកម្មចក្រ ចាប់ផ្តើមឡើងដោយ ទ្រូម៉ាន់, ស្តាលីន និង ឈូកឈិល (ដែលមកជាមួយ អាត់ទី, បន្តិចទៀតរដ្ឋមន្ត្រីទីមួយ)។ រឿងឥណ្ឌូចិនដែល មិនបាននិយាយនៅយ៉ាល់តា បានត្រូវយកមកនិយាយឯ ប៉ុតស្តាំ។ ទ្រូម៉ាន់ បន្តខ្សែនយោបាយនៃបុព្វការីខ្លួន (រូ ស៊ីវែល) ដែលមិនចង់ឲ្យបារាំងត្រឡប់មកឥណ្ឌូចិនវិញទេ^(២១)។ ការណ៍នេះបានត្រូវបញ្ជាក់ឡើងដោយសេចក្តី សំរេចរបស់សន្និសីទ ប៉ុតស្តាំ ៖ កាលណាជប៉ុនចាញ់ហើយ, ឥណ្ឌូចិននឹងត្រូវបែងចែកជា ២ មណ្ឌល ដោយ ខ្សែស្របលេខ១៦ ដើម្បីទទួលបានការដាក់អាវុធចុះចាញ់ពីជប៉ុន។ ការដកអាវុធពីកងឯកភាពជប៉ុននៅស្រុកលាវ និងនៅស្រុកយួន ខាងលើខ្សែស្រប ព្រមទាំងការត្រួតត្រាបណ្តោះអាសន្ននៃមណ្ឌលនោះ នឹងត្រូវប្រគល់ទៅឲ្យ ចិន (ជាន់កាយជាក), ចំណែកនៅស្រុកខ្មែរ នឹងនៅកាតស្រុកយួន ក្រោមខ្សែស្រប, កិច្ចការដូចគ្នានឹងត្រូវ ប្រគល់ទៅឲ្យអង់គ្លេស។ ពីក្រុងប៉ុតស្តាំ, ទ្រូម៉ាន់ គំរាមជប៉ុនឲ្យចុះចាញ់ ហើយដាក់ថ្ងៃ ៣ សីហា ជាថ្ងៃបង្ហើយ។ ថ្ងៃ ៦ សីហា (១៩៤៥) យន្តហោះ បេ-២៩ អាមេរិកាំងមួយ ទម្លាក់គ្រាប់បែកបរមាណូលើ ហ៊ីរ៉ូស៊ីម៉ា។ ថ្ងៃ ៨ សីហា ជប៉ុនផ្ទេរការត្រួតត្រាកូសាំងស៊ីន ទៅឲ្យ “ខាំ-សៃ”, គឺថាឲ្យស្រុកកូសាំងស៊ីន ទៅរៀត-ណាម^(២២)។ ថ្ងៃ ១៦ សីហា ជប៉ុនសុំចុះចាញ់។

*****

ក្នុងសន្និសីទនៅយ៉ាល់តា ក៏គេមិនហៅទៅ, នៅប៉ុតស្តាំ ក៏គេមិនហៅទៅ, ដីហ្គោល ទទួលបានការ «ក្លែង ក្លាំង» របស់សម្ព័ន្ធមិត្តភាពនេះ ដូចជាត្រូវកំភ្លឺង ២-៣ ដែរ មួយថ្ងៃបន្ទាប់ពីការទំលាក់អាវុធនៃ “អាណាចក្រ នៃព្រះអាទិត្យរះ” មក ដីហ្គោល ថ្លែងសារមួយទៅកាន់សហភាពបារាំង៖ សាធារណរដ្ឋបារាំង “ប្រាថ្នាដាក់អធិ តេយភាពខ្លួននៅឥណ្ឌូចិនឡើងវិញ”។ ការប្រាថ្នា (voew) ដែលមានន័យយ៉ាងមុតតំរង់ទៅប្តូរ អង់គ្លេស-អាមេរិ

កាំង^(២៣) ពេលដែលកងកម្លាំងអង្គការនិងចិន បានចាប់ផ្តើមការរៀបចំខ្លួនទៅហើយ (គំរោងការណ៍ “ប៉ុតស្តាំ”), ដីហ្គាល ទើបតែតែងតាំងមេកើយរបស់គាត់ ៖ ជាមេបញ្ជាការនៃ “បេសកៈយោធពលបារាំងនៅចុងបូព៌ាប្រទេស”, ឧត្តមសេនីយ៍ ឡឺត្រៃ ដែលថ្វីដៃក្នុងចំណុំបានទៅជារឿងព្រេងទៅហើយ។ ជាអគ្គស្នងការនៃប្រទេសបារាំងនៅឥណ្ឌូចិន (នាទីដូច “គូវ៉ែនរ៉េ ហ្ស៊ែណេរ៉ាល” ដែលបានត្រូវបោះចោល) និង អគ្គមេបញ្ជាការកងកម្លាំងជើងគោក, ជើងទឹក និងជើងអាកាស, ដីហ្គាលដាក់មេទ័ពសំណប់របស់គាត់ម្នាក់, ឧត្តមនារីផ្កាយ៥ ជាហ្សឺនលឿយ ឡឺត្រៃ ត្រូវឡើងគោកឯឥណ្ឌូចិនតាមដានជើងពួកអង្គការ ជាហ្សឺនលឿយ មានបេសកកម្មពីរផ្ទះគ្នា ៖ ការគ្រប់គ្រងសហព័ន្ធតណ្ឌូចិន ក្រោយពេលអស់សកាតជ្រុលច្របល់ និងការដុសលាងឥណ្ឌូចិនឲ្យអស់ «ក៏អលវីស៊ី»។

នៅឥណ្ឌូចិន ព្រឹត្តិការណ៍ផុសឡើងបន្តបន្ទាប់គ្នាយ៉ាងលឿន។ ថ្ងៃ ១៤ សីហា ១៩៤៥ លោក ស៊ីង ឆឹក ថាន់ បានត្រូវតែងតាំងជារដ្ឋមន្ត្រីទី១ ហើយអំពាវនាវដល់ប្រទេសឲ្យប្រុងប្រៀបតយុទ្ធដើម្បីឯករាជ្យ។ នៅរៀត-ណាម, ពួករៀតមិញ ដែលបានជួយដប៉ុនដេញបារាំងកាលពីខែមីនា, ចូលកាន់កាប់គ្រប់ក្រុងទាំងអស់, ហើយនៅថ្ងៃ ២៩ សីហា ហ្សឺនលឿយ ប្រកាសឡើងឯហាណូយ នូវ “សាធារណរដ្ឋប្រជាធិបតេយ្យ រៀត-ណាម”, បន្ទាប់ពីបានទទួលការដាក់រាជ្យនៃស្តេចបាវ-ងាយ។ នៅរៀងចន្ទន៍ រដ្ឋមន្ត្រីទី១ ចៅ ផេត សារ៉ាត (មេចលនា “ឡាវ ឥស្សរា” ប្រកាសនៅថ្ងៃ ១ កញ្ញា, ថាការប្រកាសឯករាជ្យរបស់ស្តេច ស៊ីសារ៉ាវង័រឿ នៅតែតំកល់ទុកដដែល។ ដូច្នោះ ឃើញថាបំណងនៃរដ្ឋាភិបាលនៃប្រទេសទាំងបីនៃឥណ្ឌូចិន មានសកាតច្បាស់លាស់ណាស់, ក្រោយពេលដែលដប៉ុនទទួលបរាជ័យ ៖ ឥតឲ្យនឹមបារាំងចូលមកវិញទេ ដើម្បីសំរេចបំណងនេះ, រដ្ឋាភិបាលទាំងបីក៏ខំប្រឹងប្រែងរៀងៗខ្លួន ឲ្យពួកសម្ព័ន្ធមិត្តទទួលស្គាល់តាមផ្លូវហេតុ (de facto)។ ថ្ងៃ ៦ កញ្ញា, កងទាហានអង្គការ បញ្ជាដោយឧត្តមសេនីយ៍ ហ្គ្រេស៊ី ចាប់មកដល់ជាហូរហែងព្រៃនគរ។ ថ្ងៃ ៧, ទាហានអង្គការមួយក្រុមមកដល់ភ្នំពេញ។ នៅស្រុកយួនភាគខាងជើង, កងទាហានចិន បញ្ជាដោយឧត្តមសេនីយ៍ លូហាន់ មកដល់ហាណូយ នៅថ្ងៃ ៩ កញ្ញា។ ក្នុងរយៈពេលនោះ ស្ថានភាពឥណ្ឌូចិនទាំងមូលមានសកាតច្រឡំបល់ មិនដឹងអ្នកណាជាអ្នកណា។ បើសិនជាក្នុងស្រុកខ្មែរ និងស្រុកលាវ គេឥតឃើញមានប្រតិកម្ម “ស្តាប់បរទេស” ពីសំណាក់បណ្តាជនទេ, នៅស្រុកយួន ផ្ទុយទៅវិញ, ការប៉ះទង្គិចគ្នារវាងយួននឹងជាតិបារាំង ដែលបានមករស់នៅយូរហើយ ធ្វើឲ្យមានការសំឡាប់រន្ធលើលនៅឯហាណូយ ក៏ដូចជានៅឯព្រៃនគរ។

ថ្ងៃ ៥ តុលា ឡឺត្រៃ មកដល់ព្រៃនគរជាមួយទាហាន ៣៥ ០០០ នាក់ (ជាហ្សឺនលឿយមកដល់ថ្ងៃ ៣១)។ នៅទីនោះ “ការណ៍ល្អ” មួយនៅចាំគាត់ស្រាប់។ “ការណ៍ល្អ” នោះ គឺលោក យឹម-ទិត, នៃរដ្ឋាភិបាលខ្មែរ, ដែលយកមកឲ្យ ៖ ព្រះរាជាណាចក្រក្រុងកម្ពុជានៃព្រះបាទ នរោត្តម សីហនុ យកខ្លួនមកឲ្យបារាំង ដោយឥតមានទាមទារយកអ្វីទៅវិញឡើយ (អាន រឿងក្នុងប្រទេស)។ នៅឆ្នាំ ១៨៦៧ ស្តេច នរោត្តម ពឹងបារាំងឲ្យមកទាញកម្ពុជាចេញពីក្រញាំសៀម។ ៨២ ឆ្នាំក្រោយមក, ចៅទួតពឹងម្តងទៀត, ប៉ុន្តែលើកនេះ ដើម្បីជួយរបបរាជានិយមកុំឲ្យបាត់បង់។ ថ្ងៃ ១៦ តុលា ឡឺត្រៃ ឈៀងចូលភ្នំពេញ ៤៥ នាទី, ពេលវេលាគ្រប់គ្រាន់ដើម្បីចាប់ ស៊ីង ឆឹកថាន់ យកទៅ។ ប្រទេសកម្ពុជាបានត្រូវយកបានមកវិញ ដោយមិនបាច់ប្រយុទ្ធ ទៅដល់ព្រៃនគរវិញ, ឡឺត្រៃ ចាប់ផ្តើមការ “ធ្វើឲ្យមានសន្តិភាព” នៅកូសាំងស៊ីន។ នៅពេលនោះ គណបក្សនយោបាយ និងក្រុមអ្នកកាន់សាសនាផ្សេងៗ នៅកូសាំងស៊ីន មានចំនួនច្រើនមីរដេរដាស ជាហេតុធ្វើឲ្យរៀតមិញមិនទាន់ខ្លាំងនៅឡើយ។ ដោយបានទទួលជំនួយពីអង្គការអង្គការមកផង, ឡឺត្រៃវាយបំបែកយ៉ាងធ្ងន់ការឡោមព័ទ្ធរបស់រៀតមិញ ដែលមានមនុស្សនិងសម្ភារៈតិចជាង។ ថ្ងៃ ២៨ មករា ១៩៤៦ កងទាហានអង្គការចេញពីព្រៃនគរ, ទុកបារាំងតែឯងនៅកាន់អំណាច។ ថ្ងៃ ៥ កុម្ភៈ ឡឺត្រៃ អាចថ្ងៃនោះមុខអ្នកសារពិតមានថា «ការធ្វើឲ្យមានសន្តិភាពនៅកូ

សាំងស៊ីន និងនៅអណ្តាមខាងត្បូង បានចប់សព្វគ្រប់ហើយ»។ ប៉ុន្តែ ចំពោះបុរសដែលបានដណ្តើមយក បានត្រង់គូប្រា, បារីស, ស្រ្តាស្សរ និង ប៊ែត្រីហ្គាឌីន, សង្រ្គាមមួយបែបទៀតបានបញ្ចេញខ្លួនឡើង ៖ សង្រ្គាម ធ្ងក់។ ឡឺត្រៃ យល់ឃើញថា ស្ថានភាពសេដ្ឋកិច្ចនៃប្រទេសបារាំងនៅពេលនោះ ពុំអាចឲ្យខ្លួនឈមមុខតទល់នឹង សង្រ្គាមថ្មីនោះឡើយ។ សង្រ្គាមដែលនឹងធ្វើឲ្យបារាំងត្រហេបត្រហេបយ៉ាងរហ័ស ហើយរហ័សខ្លាំងទៅទៀត ព្រោះខ្លួនត្រូវធ្វើឲ្យសេដ្ឋកិច្ចដើរឡើងវិញ ដើម្បីឡើងទៅកាន់អតីតៈ ឋានៈខ្លួនក្នុងអឺរ៉ុប។

កូសាំងស៊ីនបានសន្និភាពហើយ, កម្ពុជាក៏បានមកវិញយូរហើយ ឡឺត្រៃ ដោះស្រាយបញ្ហា លាវ និង តុងកីង។ ពេលនោះ, មាននៅពីមុខគាត់ មិនគ្រាន់តែអង្គការកណ្តាលរបស់វៀតមិញទេ, គឺមានទាំងកងទ័ពចិន ៤ កងទៀត (ជាតិនិយម, ១៨០ ០០០ នាក់) ដែលកាន់កាប់ទឹកដីតាមការសំរេចនៅប៉ុតស្តាំ។ ការទៅយកតុង កីងវិញ មិនអាចធ្វើតាមរបៀប “ក្តៅ” របស់ ហ្គាលេនី ឬ ល្បោគី បានឡើយ។ ឡឺត្រៃ ប្រើយុទ្ធសាស្ត្រមួយ ទៀត ៖ ការចោទ។ ការចោទត្រូវធ្វើលើផ្ទៃ ៖ ផ្ទៃទូតជាមួយចិន, និងផ្ទៃនយោបាយជាមួយ ហ្វ្រង់ស៊ីស្កា (ឡឺត្រៃ ប្រាប់អ្នកចោទបារាំងថាកុំញញើតនឹងប្រើពាក្យ “ឯករាជ្យ” !)។ ថ្ងៃ ២៨ កុម្ភៈ ១៩៤៦, ឯជុន-គីង, បារាំងនិង ចិនចុះសន្ធិសញ្ញាមួយ ធ្វើការប្តូរដួងទៅ ៖ ទ័ពចិនទាំងអស់នឹងចេញពីតុងកីង និងពីលាវ, បារាំងប្រគល់សិទ្ធិ ខ្លួនទៅចិនវិញ ដែលខ្លួនធ្លាប់មាននៅសៀងហៃ, ជាន់ហ្វីន, ហាន់កេវ និងកងតុង, បារាំងឲ្យដីល្បួល ក្លានចេវរ៉ាន់ ទៅចិនវិញ, កំពង់ផែ ហៃផុង ឥតយកពន្ធអាករ លើផលិតផលចិន, ជនជាតិចិននៅឥណ្ឌូចិន នឹងបង់ពន្ធដារ មិនលើសពីអ្នកដទៃទៀត ហើយនឹងមានឯកសិទ្ធិដូចជនជាតិបារាំងក្នុងផ្លូវច្បាប់និងផ្លូវតុលាការ។ ថ្ងៃ ៦ មីនា នៅ ហាណូយ, សាំងតីនី^(២៤) និង ហ្វ្រង់ស៊ីស្កា ចុះហត្ថលេខាលើកិច្ចសន្យាផ្ដើមសេចក្តីបារាំង-យួន ដែលចែងថា ៖ “រដ្ឋាភិបាលបារាំងទទួលស្គាល់សាធារណរដ្ឋវៀត-ណាម ជារដ្ឋសេរី” ដែលមានរដ្ឋាភិបាល, រដ្ឋសភា, កងទ័ព និង ហិរញ្ញវត្ថុខ្លួន ហើយដែលនៅក្នុងសហព័ន្ធឥណ្ឌូចិន និងសហភាពបារាំង។ ចំពោះការបង្រួបបង្រួម «គី» ទាំងបី, បារាំងទទួលតាមការសំរេចរបស់បណ្តាជន (ប្រជាមតិ)។ ពលទាហានបារាំង ១៥ ០០០ នាក់ នឹងអាច ចូលទៅតុងកីងដើម្បីជំនួសទាហានចិន, ប៉ុន្តែ ៥ ឆ្នាំក្រោយមកត្រូវចេញឲ្យអស់ ។ល។

ប៉ុន្តែ ជាហ្វ្រង់ស៊ីស្កា យល់ឃើញផ្ទុយទាំងស្រុងពី ឡឺត្រៃ ៖ ការយកឥណ្ឌូចិនមកដាក់ក្រោមអំណាច បារាំងវិញ ត្រូវធ្វើតែតាមកម្លាំង, ហើយរបបគ្រប់គ្រង គឺរបបអាណានិគមជំនាន់មុន។ ដោយទ័ពបារាំងមាន ក្បាល២, ជាហ្វ្រង់ស៊ីស្កា ដឹងយឺតហួសទៅហើយ អំពីការចុះកិច្ចសន្យាជាមួយវៀតមិញនោះ, ហើយក៏អាចតែ បញ្ចេញពាក្យប្រវត្តិសាស្ត្រនិងអក្សរសាស្ត្រខ្លះប៉ុណ្ណោះ។ ការប្រជែងរវាងគំនិតទាំង២ បានក្លាយយ៉ាងរហ័ស ទៅជាការប្រជែងរវាងមនុស្សទាំង២។ ប៉ុន្តែក្រោយបន្តិចមក ឡឺត្រៃបានស្លាប់ទៅក្នុងគ្រោះថ្នាក់យន្តហោះមួយ។ ដើម្បីផ្តាច់ ហ្វ្រង់ស៊ីស្កា ដែលតយុទ្ធយ៉ាងស្វិតស្វាញរកក្តាប់កូសាំងស៊ីនទៅវៀត-ណាម, ជាហ្វ្រង់ស៊ីស្កា លេង សន្លឹកបៀ «កូសាំងស៊ីនផ្សេង- វៀតណាមផ្សេង»។ សន្លឹកបៀនេះ បានរុញប្រទេសបារាំងឲ្យបញ្ឆេះភ្នក់ភ្លើង មួយ ដែលប្រវត្តិសាស្ត្រពិភពលោកបានដាក់ឈ្មោះថា សង្រ្គាមទី១នៃឥណ្ឌូចិន។

*****

សង្រ្គាមនេះ ទាល់តែឆ្នាំ ១៩៥៤ ទើបបានចប់ ហើយបានធ្វើឲ្យស្លាប់និងរងរបួសជាង ៧៧ ០០០ នាក់ គ្រាន់តែខាងបារាំងនិងសមាគមរដ្ឋ^(២៥)។ នៅលើដីមួយដែលឆ្លុះឆ្លាយទៅហើយ អាមេរិកាំងមកជំនួសបារាំង។ ឥតព្រមចប់ សង្រ្គាមបន្តទៅមុខទៀតនូវការកំទេចនិងប្រហាររបស់ខ្លួន។ សាកសពខ្មែររាប់លាន និងសំរែក ដង្ហោយព្រោះការឈឺចាប់ដ៏មហិមាប្រជាជនយើង ដែលយើងឮខ្សាវៗ ក្នុងពេលនេះ គឺជាហេតុផលត្រង់ៗ នៃសង្រ្គាមនេះ។

អធិប្បាយ

(១) រូស៊ីវែល មានបំណងខ្លាំងនឹងបំផ្លាញអាណានិគមនិយមបារាំង។ ក្នុងពេលដែលកិច្ចការចង្រៃ អាមេរិកាំង-ជប៉ុន លើរឿងចិនកំពុងតែធ្វើ (តាំងពីដើមឆ្នាំ ១៩៤១), ទ័ពជប៉ុនចូលទៅប្រទេសយួនភាគខាងត្បូង និងប្រទេសកម្ពុជា (ខែកក្កដា ១៩៤១)។ អាមេរិកាំងសួរនាំជប៉ុនអំពីរឿងនេះបណ្តើរ ស្មើទៅជប៉ុនអំពីការធ្វើឲ្យឥណ្ឌូចិនទៅជា “អព្យាក្រឹត” បណ្តើរ។ ថ្ងៃ ២៦ កក្កដា រូស៊ីវែល បញ្ជាឲ្យផ្តើមទ្រព្យសម្បត្តិជប៉ុនទាំងអស់ ទុកក្នុងសហរដ្ឋ។ កិច្ចនេះបានត្រូវធ្វើតាម ដោយអង្គការនិងប្រទេសទាំងអស់ក្រោមឧវាទខ្លួន។ ប៉ុន្តែកិច្ចការចង្រៃនៅតែបន្តទៅទៀត។ ជប៉ុនសុំឲ្យសហរដ្ឋអាមេរិកបញ្ឈប់ការប្រឆាំងប្រៀបរៀបចំការពារកោះហ្វីលីពីន, ឈប់ឲ្យជំនួយទៅអង្គការនិងហ្វូឡង់ (ដែលយកទៅពង្រឹងការការពារទឹកដីខ្លួន ក្នុងសមុទ្រប៉ាស៊ីហ្វិក) ហើយ, លើសអ្វីទាំងអស់, ឈប់ជួយចិន។ ស.រ.អា. ឆ្លើយទៅវិញថា នឹងគ្មានការព្រមព្រៀងអ្វីទាំងអស់ បើជប៉ុនមិនព្រមបញ្ឈប់ការពង្រីកអំណាចខ្លួន។

ថ្ងៃ១៧តុលា រដ្ឋាភិបាលម្ចាស់ កូណុយេ ផ្ទេរតំណែងឲ្យរដ្ឋាភិបាលទាហានរបស់ឧត្តមសេនីយ៍តូយោ តូយោ ទំបន្តិញសុទ្ធា្នុះ ដោយបញ្ជូនទៅរ៉ាស៊ីនីតោននូវរដ្ឋទូតដែលក្នុងជាន់គេ, សាប៊ូរ គូរស៊ូរ ថ្ងៃ ២០ វិច្ឆិកា សាប៊ូរ ឲ្យទៅរដ្ឋលេខាធិការ គរដែល ហ៊ុល នូវការឲ្យថ្ងៃចុងក្រោយរបស់ជប៉ុន : “ បើ ស.រ.អា. ឈប់ផ្តើមទុកសម្បត្តិជប៉ុន, បើកឲ្យមានការលក់សាំងឲ្យប្រទេសជប៉ុនវិញ ហើយ, លើសអ្វីទាំងអស់, ឈប់ជួយចិន, ជប៉ុននឹងដកខ្លួនពីកម្ពុជានិងពីរៀតណាមខាងក្រោម ហើយត្រឡប់មកទីតាំងខ្លួនឯគុនកីនវិញ”។ ថ្ងៃ ២៦ ហ៊ុល ឆ្លើយថា ប្រទេសខ្លួនចង់និយាយពីបំណែងទូទៅនៅអាស៊ី ហើយសុំឲ្យជប៉ុនដកទ័ពចេញពីស្រុកចិន។ គឺថាដូចមនុស្សច្រើនដៃដកគ្នា! ១១ ថ្ងៃក្រោយមក, ថ្ងៃ ៧ ធ្នូ, ជប៉ុនវាយកើលហិបបូរ។

(២) ដីគូ បានត្រូវគេបញ្ជូនទៅមុខតុលាការជាន់ខ្ពស់ ដូចដែល ដីហ្គោល បានគ្រោងទុកក្នុងវិធានការណ៍ “បោកលាង” របស់គាត់។ តុលាការបានកាត់ឲ្យរួចខ្លួន ដោយឥតច្បាប់ចោទ (non-lieu)។ ចំណែកឯកាត្រូ បានត្រូវគេដេញចោលក្រោមនាមពេលនោះ ហើយបន្ទាប់មកបានទៅចូលជាមួយ ដីហ្គោល ទៅ។

(៣) កាលពីឆ្នាំ ១៩៣៧ ក្នុងសន្និសីទនៃ “សមាគមប្រជាជាតិ” (បុព្វការីរបស់អង្គការសហប្រជាជាតិសព្វថ្ងៃ) មានតែគណៈប្រតិភូថៃទេ ដែលបោះឆ្នោតអនុប្បវាទ លើការផ្តន្ទាប្រទេសជប៉ុនដែលបានឈ្លានពានម៉ាន់ជូរី។ នៅឆ្នាំ ១៩៣៨ ប្រទេសថៃចុះសន្ធិសញ្ញាមួយជាមួយប្រទេសជប៉ុន អនុញ្ញាតឲ្យជនជាតិជប៉ុនក្នុងប្រទេសថៃ មានសិទ្ធិដូចជនជាតិថៃ ក្នុងផ្លូវច្បាប់រដ្ឋប្បវេណី និងផ្លូវច្បាប់ពាណិជ្ជកម្ម។

(៤) តាមសៀវភៅបារាំងខ្លះ អនាគតសេនាប្រមុខ លន់ នល់ បានចូលរួមក្នុងកិច្ចប្រតិបត្តិការទាំងនោះ ក្នុងកងវរសេនាតូចលេខ១ “ទាវ៉ែយ៉ា” (កងទាហានជើងក្រហម)។ ប៉ុន្តែ តាមសិទ្ធិស្រាវជ្រាវយើងខ្លះ លោក លន់ នល់ ឥតបានធ្វើទាហានជើងក្រហមទេ ហើយអស់លោកដែលបានបញ្ជាក្នុងកងទាវ៉ែយ៉ា នោះ មាន : ឧ.ស. សូកាខូយ, ឧ.ស. ដួង សំអុល, ឧ.ស. ឆាយ ឡាយ, លោក អ៊ុំ កង, លោក ហ៊ុម សេស និងលោក ស៊ិន ដែលបានត្រឡប់ចូលមកជីវិតស៊ីវិលវិញ។ កងទាហានបារាំងមួយផ្នែកទៀត ដែលអ្នកផងបានហៅថា ទាហានជើងខ្មៅនោះ គឺកងរក្សាឥណ្ឌូចិន (Garde Indochinoise)។ បានធ្វើទាហាន

ជើងខ្មៅ : ជាប ឈួន និង ឧ.ស. ខួត ប៊ុត ឯគុណនាម “ក្រហម” និង “ខ្មៅ” នោះ គឺមកពីពណ៌បន្ទះ កំណាត់ ដែលរុំកំកួនជើងពលទាហានទាំងនោះ។

- (៥) ជាថ្មីម្តងទៀត សៀមកាន់កាប់ខេត្តទាំងនេះ (កំឡុង ៥ ឆ្នាំ, អាទទំព័រ ៦៥, លេខយោង ១៣) ហើយបាន ខិតខំផ្សព្វផ្សាយវប្បធម៌ខ្លួន (ជាពិសេស ភាសា) ដោយបញ្ជូនមកជាច្រើន នូវគ្រូបង្រៀនទាំងប្រុស ទាំងស្រី។
- (៦) ថ្ងៃ ២៥ មករា ១៩៤២ រដ្ឋាភិបាលថៃនៃកិបុលសង្គ្រាម ប្រកាសសង្គ្រាមទល់នឹងអង្គភាព និងអាមេរិកាំង (តាមអ្នកខ្លះថា កិបុលចង់ទប់ទល់នឹងជប៉ុនដែរ ប៉ុន្តែសុំជំនួយពីអង្គភាពមិនបាន ព្រោះស្រុកនេះ ក៏កំពុងពិបាកដែរ)។ ព្រឹទ្ធិ ភ្នំយង់ ដែល “ប្រឆាំង” នឹងនយោបាយ កិបុល ត្រូវគេយកចេញហើយដាក់ ឲ្យធ្វើជាការនុស្សិទ្ធ ប៉ុន្តែរាជទូតថៃនៅរ៉ាស៊ីនីតាន, សេនីប្រាមោជ្ជ, (រាជទូតនៅអង្គភាពធ្វើដូច្នោះ ដែរ) មិនព្រមបញ្ជូនសេចក្តីប្រកាសសង្គ្រាមទៅរដ្ឋាភិបាល ស.រ.អា. ហើយបង្កើតក្រុមមួយឈ្មោះ “ថៃសេរី” ដោយមាននិស្សិតថៃនៅសហរដ្ឋជួយផង។ គឺជាមួយពួក “ថៃសេរី” នោះហើយ ដែលក្នុងឆ្នាំ ១៩៤៥ កិបុលទាក់ទងយ៉ាងសំងាត់តាមរយៈ ព្រឹទ្ធិ។ ដោយបាក់ចិត្តនឹងការរីករាននេះ អាមេរិកាំងបាន ឲ្យប្រទេសថៃរួចខ្លួន (ដោយមិនសំគាល់ជាបច្ចាមិត្រ) នៅពេលដែលជប៉ុនចាញ់។
- (៧) តាំងពីឆ្នាំ ១៩៣៥ លោក ស៊ីង ឆឹកថាន់ និងលោក ហួរ ហ៊ិន (ដែលជាសាច់ញាតិព្រះមហាក្សត្រី កុសមៈ) តែងជំនុំគ្នាជាមួយបញ្ជារន្តក្មេងៗ មួយក្រុម ដែលចង់ឲ្យវង្ស នរោត្តម សោយរាជ្យជួសវង្ស ស៊ីសុវត្ថិ វិញ (គេថាវង្ស នរោត្តម ស្រឡាញ់ជាតិជាន់វង្ស ស៊ីសុវត្ថិ)។ ពួក “រកក្សត” នោះ ក៏ខំចុះ- ឡើង ម្ចាស់សុធារស និង សុរាម្រឹត។ ពេលស្តេចមុនីវង្សសុគត ដីគូ ក៏ដូចជាបានសំរេចបំណងអ្នក ទាំងនោះដែរ ដោយដាក់ម្ចាស់ នរោត្តម សីហនុ លើបល្ល័ង្ក ក្នុងសៀវភៅ “ឥណ្ឌូចិនឃើញពីប៉េកាំង” សម្តេចសីហនុ វាយវ៉ាប់ : “ មុនដំបូង ពួកថាន់និយមសប្បាយរីករាយណាស់។ ឃើញថាបល្ល័ង្កបាន មកស្តេចក្មេងមួយអង្គនៃវង្ស នរោត្តម ហើយ ស្តេចដែលខ្លួននឹងអាចដឹកនាំទៅកាន់ការតស៊ូ ពួកនេះ នឹងធាត់ញញឹមយ៉ាងរហ័ស ហើយខ្ញុំក៏ដូចគ្នាដែរ។ ពេល ហ្គោដេ (រ៉េស៊ីដង់ ស៊ីបេរីយ៉ាវ៉ារ៉ា) មកដល់ យើងក៏បានដឹងថា អ្វីជារបបរបស់ ប៉េកាំង...។ រាល់ថ្ងៃអាទិត្យនៅទីលានកីឡា អ្នកមើលខ្មែរត្រូវច្រៀង បទ “ សេនាប្រមុខ, យើងមកដល់ហើយ” មុនពេលប្រកួតបាល់ទាត់។ ក្នុងនាទីជាស្តេច គេក៏ពិបាកឲ្យ ខ្ញុំច្រៀងដែរ ប៉ុន្តែខ្ញុំត្រូវតែក្រោកឡើងឈរធ្វើមជើង !”។
- (៨) កើតនៅព្រះត្រពាំង (សព្វថ្ងៃត្រាយិញ) កុមារ ស៊ីង ឆឹកថាន់ ធ្វើមធ្យមសិក្សានៅព្រៃនគរ។ រួចមក ចូលធ្វើ “បោយ” នៅលើកប៉ាល់បារាំងមួយ ដើម្បីមកស្រុកនេះ។ នៅស្រុកបារាំង ស៊ីង ឆឹកថាន់ បាន ធ្វើឧត្តមសិក្សាខ្លះ (តាមអ្នកខ្លះថា)។ មកដល់កូសាំងស៊ីនវិញ គាត់រកការធ្វើពុំបានសោះ ក្នុងរដ្ឋការអាណានិគម។ ពេលនោះហើយ ដែលគេបានហៅគាត់មកក្នុងពេញ ដែលនៅទីនោះមិត្តបារាំងខ្លះនឹងជួយ គាត់ឲ្យបានការធ្វើ។ ដំបូង ធ្វើជាសុភាវនៅក្រសួងយុត្តិធម៌ រួចមក ផ្លាស់ទៅពុទ្ធសាសនបណ្ឌិត្យធ្វើជា អ្នកកាន់កាប់បណ្ណាល័យ។ នៅទីនោះ លោក ស៊ីង ឆឹកថាន់ ជួបស្គាល់លោកអាចារ្យ ហែម ចៀវ លោក ប៉ាច ឈិន លោក ប៊ុណ្ណ ចន្ទមុល ។ល។ បើសិនជាគាត់ឥតបានកើតនៅកម្ពុជាក្រោមទេ បើ សិនជាឈ្មោះគាត់មិនមែន “ឈ្មោះយួន” ទេ បុរសនេះប្រហែលអាចបានទៅជា “ហ្វូដឹមិត្រាខ្មែរ”។ ពាក្យ ហៅខ្មែរក្រោម (មិនហៅ “ខ្មែរ” តែមួយម៉ាត់) ដែលគេប្រើដើម្បីនិយាយពីអ្នកដែលកើតនៅនិងរស់ នៅឯកម្ពុជាក្រោម បង្ហាញឲ្យឃើញ “ការមិនទទួល” មួយហើយពីសំណាក់អ្នកហៅ។ ខ្មែរក្រោម ដែលគេបានបោះបង់ចោលឲ្យរស់តាមយថាភូតខ្លួននៅសតវត្សរ៍ទី១៩, ខ្មែរក្រោម ដែលយួនទាំងលាន

នាក់មកគ្របដណ្តប់ដូចរលកជុំបំប្រាំង រស់នៅយ៉ាងចង្អៀតក្នុងសហគមន៍ខ្លួន ហើយខំការពាររក្សាទុក យ៉ាងស្វិតស្វាញ នូវកេរ្តិ៍មរតកខ្លួន ទាំងវប្បធម៌ ទាំងសាសនា។

ការតយុទ្ធយ៉ាងយូរជាប់រាប់តំណនេះ បានបញ្ចូលការស្វាហាប់ទៅក្នុងជំនាន់មនុស្សដែលកើត បន្តបន្ទាប់មក ការស្វាហាប់ដែលទទួលបានការច្រណែនពីសំណាក់ខ្មែរកណ្តាល។ ថ្វីត្បិតតែមិនបញ្ចេញឲ្យ គេដឹងការច្រណែននេះ, បូកចូលនឹងគំនិតកាន់បក្សពួក, បានបង្កើតសោកនាដកម្មនឹងការជួរចត់ជាច្រើន ក្នុងពង្រសាវតារខ្មែរក្រោមនៅកម្ពុជា។ ឧទាហរណ៍ជាក់ស្តែងមួយ គឺយាដកម្មលើកងយោធាខ្មែរកម្ពុជា ក្រោម ក្នុងសង្គ្រាមនៃប្រទេសកម្ពុជា (១៩៧០-១៩៧៥) : ដោយច្រណែននឹងការអង្វរអាចមុះមត់នៃកង យោធាខ្មែរក្រោម —ដែលជាជនរួមរយាមខ្លួនសោះ— ទីអគ្គមេបញ្ជាការនៃកងកម្លាំងជាតិខ្មែរបាន បញ្ជូនទៅឲ្យស្លាប់ទេរទេរ ខ្មែរកម្ពុជាក្រោមប្រមាណ ១០ ០០០ នាក់ នៃកងម៉ែកហ្វិក (Mike Force) ដែលចេញពីវៀតណាមខាងត្បូង មកជួយ “បងប្អូន” ឯកម្ពុជា។

លោក ស៊ីង ឌីកថាន បានមានជីវិតនយោបាយយ៉ាងយូរ ពីក្នុងរាជណាចក្រក្រុងសាធារណរដ្ឋ ហើយបានតទល់ ចូលដៃ ឬមិនរើរវល់ ជាមួយប្រមុខរដ្ឋ ៦ នាក់ : ព្រះបាទស៊ីសុវត្ថិ មុនីវង្ស, ព្រះបាទនរោត្តម សីហនុ, ព្រះបាទនរោត្តម សុរាម្រិត, សម្តេចនរោត្តម សីហនុ, លោក ចេង ហេង, និង សេនាប្រមុខ លន់ នល់។ ជីវិតនយោបាយដ៏វែង (១៩៣៥-១៩៧២) និងដែលកម្រមានចំពោះខ្មែរ កម្ពុជាក្រោម (នៅកម្ពុជា) នេះ មានខ្ពស់មានទាបជាច្រើន ហើយបានចប់នៅទីក្រុងភ្នំពេញជាមួយ... គ្រាប់បែកបាតុស្តិកមួយ !

- (៩) អ្នកនិពន្ធខ្មែរយើងម្នាក់បានសរសេរថា បើគេបំបាត់ពុទ្ធសាសនានៅកម្ពុជា គេបំបាត់ព្រមគ្នានូវព្រលឹង ខ្មែរ។ ក្នុងខែមេសា ១៩៧៥ សេចក្តីសន្មតនេះ បានបង្ហាញភាពត្រឹមត្រូវរបស់ខ្លួន។ ឥឡូវនេះ តើគេ អាចអះអាងថា “បើព្រលឹងខ្មែរផុសឡើងវិញនៅកម្ពុជា នឹងផុសឡើងជាមួយគ្នានូវពុទ្ធសាសនា” បាន ទេ? ឆ្លានៃអារិយធម៌ខ្មែរ ព្រះសង្ឃបានចែកជាមួយស្តេច នូវអំណាចគ្រប់គ្រងប្រទេស ក្នុងកំឡុងកាល ដ៏យូររាប់សតវត្សរ៍។
- (១០) ក្នុងទ័ពបារាំង (និងទ័ពប្រទេសកាន់សាសនាគ្រិស្ត ជាទូទៅ) មានអ្នកបួស ធ្វើជាអាចារ្យសំរាប់យោធា កូមិទាំងអស់ ឬដែលទៅជាមួយទាហានក្នុងពេលច្បាំង ហើយដែលបារាំងហៅថា “អូម៉ូនីញ៉េ”។ (មាន លេខយោង ៤ អំពីទាហានជើងក្រហម)។
- (១១) បារាំងបានយកកោះត្រឡាច (ពូឡូកុងខ័រ) ធ្វើជាគុកសំរាប់ដាក់មនុស្សទោសឧក្រិដ្ឋធំៗ និងមនុស្ស ទោសនយោបាយ។ លោក ប៉ាច ឈឺន (ដែលក្រោយមកបានត្រូវគេដោះលែងមកវិញ) តែងបង្ហាញ ដល់គេឯង នូវស្នាមកងដែកលើ កជើង គាត់ កងដែកដែលសំរាប់ចងក្លាប់មនុស្សទោសជាអល្លដ្ឋី។ នៅភ្នំពេញ លោក ប៉ាច ឈឺន បានចូលរួមច្រើនដង ក្នុងរដ្ឋាភិបាល (ធម្មការ យោសនាការ ។ល។)។ ក្រោយខែមីនា ១៩៧០ រដ្ឋាភិបាលសាធារណរដ្ឋបានសុំមកវិញ នូវអង្គព្រះអាចារ្យ ហែម ចៀវ ហើយ បានធ្វើបុណ្យរំលឹកវិញ្ញាណក្ខន្ធ វិរៈបុរសនៃការតស៊ូទល់នឹងបារាំងនេះ។
- (១២) ដូចពួកណាហ្ស៊ីអាណូម៉ីននៅអឺរ៉ុបដែរ ជប៉ុនចង់ធ្វើឲ្យប្រទេសអាស៊ីទាំងអស់ ទៅជារណបខ្លួន។ ប៉ុន្តែ ចំពោះប្រទេសនៃអាស៊ីភាគអគ្នេយ៍ ដែលនៅក្រោមអាណានិគមពួកស្បែកស ជប៉ុនជាអ្នករំដោះ ជាង ជាអ្នកលុកលុយ។ ការចង់ចែកគ្នាចំរុនចំរើន តាមកូមិភាគរៀងខ្លួននៃពិភពលោក (ហៅកូមិភាគ និយម) បានត្រូវគេយកមកសិក្សាច្រើនគ្នានៅអាស៊ីភាគអគ្នេយ៍ ក្រោយសង្គ្រាមលោកលើកទី២។ ចាប់តាំងពីឆ្នាំ ១៩៤៧ រឿង “ពិភពសម្បូរណិសប្បាយជាមួយគ្នា” (Sphère de co-prosperité) បានត្រូវ

ជនជាតិឥណ្ឌាម្នាក់ឈ្មោះ ប៉ាន្និការ យកមកសិក្សាម្តងទៀតក្នុងសៀវភៅ “អាណាគតនៃអាស៊ីភាគអគ្នេយ៍”។ ប៉ាន្និការ បានឲ្យយោបល់ថា គួរប្រទេសទាំងអស់នៅអាស៊ីភាគអគ្នេយ៍ ចូលរួមគ្នាក្នុងសម្ព័ន្ធភាព “សេដ្ឋកិច្ច” មួយ ក្រោមការដឹកនាំនៃប្រទេសឥណ្ឌា (ក្រោយបរាជ័យនៃជប៉ុន)។ តែងតាំងជារដ្ឋធីតឥណ្ឌាប្រចាំប្រទេសចិននៅឆ្នាំ ១៩៤៩ ប៉ាន្និការ ធ្វើកំណត់ហេតុមួយ ដែលនៅក្នុងនោះ គាត់បង្ហាញសក្តានុពលដ៏ល្អនៃស្ថានភាពនៅប្រទេសក្នុងអាស៊ីភាគអគ្នេយ៍ : “បើគ្មានជំនួយយ៉ាងហ័ស ហើយសមតាមការត្រូវការ នៅលើផ្ទៃសេដ្ឋកិច្ចទេ រចនាសម្ព័ន្ធនយោបាយនៃអាស៊ីភាគអគ្នេយ៍ គ្រាន់តែជាបេសដ៏ស្តើងមួយ ទល់នឹងការពង្រីកខ្លួននៃលទ្ធិកុម្មុយនិស្ត”។ ដោយដឹងថាឥណ្ឌាមិនអាចផ្តល់ជំនួយនោះបាន ប៉ាន្និការ សុំឲ្យរដ្ឋទូតអង់គ្លេសនិងអូស្ត្រាលី ធ្វើកំណត់ហេតុគាត់ទៅរដ្ឋាភិបាលទាំងឡាយនៃខ្មែរវៀតណាម (ប្រទេសក្រោមអំណាចអង់គ្លេសពីដើម)។ ឯកសារនេះ បានទៅជាមូលដ្ឋាននៃការពិភាក្សាគ្នា ដែលបានឲ្យកំណើតដល់ផែនការ កូឡុំបូ នៅឆ្នាំ ១៩៥០ (កម្ពុជាយើងបានចូលក្នុងផែនការនោះដែរ ជាមួយប្រទេស ២១ ទៀត)។ សម្ព័ន្ធកិច្ចខាងយោធានិងខាងសេដ្ឋកិច្ចឯទៀត ក៏ចេះតែកើតឡើងជាបន្ទាប់មកដែរនៅអាស៊ីអគ្នេយ៍ : សេអាតូ, សមាគមប្រជាជាតិនៅអាស៊ីភាគអគ្នេយ៍ (ASEAN), អូស្ត្រាលី-នូវែលហ្សេឡង់-អង់គ្លេស (ANZUK), អូស្ត្រាលី-នូវែលហ្សេឡង់-អាមេរិក (ANZUS), ក្រុមប្រឹក្សាអាស៊ីនិងប៉ាស៊ីហ្វិក(ASPAC) ។ល។ “ពិភពសម្បូណ៌សប្បាយជាមួយគ្នានៅមហាអាស៊ីភាគបូព៌ា” (Sphère de co-prosperité de la grande Asie orientale) បានត្រូវគេយកមកនិយាយម្តងទៀត នៅដើមឆ្នាំ ១៩៧៨ នៅពេលដែលប្រទេសជប៉ុននឹងបឡើងវិញ ទៅជាមហាអំណាចមួយយ៉ាងធំនេះ។

- (១៣) គំនិតធ្វើឲ្យឥណ្ឌាចិនបារាំងមានលក្ខណៈជាសហព័ន្ធ បានមានឡើងជាលើកដំបូងនៅឆ្នាំ ១៩៧០ ក្រោមរដ្ឋាភិបាល ជាឡាឡេ។
- (១៤) ស្តេច នរោត្តម សីហនុ បានឃើញ-បានស្គាល់ ប្រទេសកម្ពុជា ដោយសារឧត្តមនារី ដីគូ (តាមសំដីសម្តេចសីហនុ ផ្ទាល់ ក្នុង “ឥណ្ឌាចិនឃើញពីប៉េកាំង”)។
- (១៥) ប្រហែលជាសាស្ត្រាចារ្យបារាំងម្នាក់ឈ្មោះ ហ្ស៊ិក ឡង់ ដែលជាដើមហេតុនៃការបង្កើតចលនាយុវជនទាំងនេះ។ ផ្ទះសំបែកហាណូយមកភ្នំពេញ ហ្ស៊ិក ឡង់, ដើម្បីកំចាត់ការអផ្សុក, ក៏បង្កើតចលនាយុវជនមួយឈ្មោះ “ហ៊ីរូរេនីញ៉ា” ដែលធ្វើសកម្មភាពខាងកីឡានិងតូរ្យតន្ត្រី។ ដោយឃើញជោគជ័យនៃចលនានេះ ដីគូ ក៏មាន “គំនិតប្រមែប្រមូលយុវជននៃប្រទេសទាំង៧ ដាក់ក្នុងចលនាមួយឈ្មោះ “យុវជនឥណ្ឌាចិន” ក្រោមការដឹកនាំនៃទាហានបារាំងឈ្មោះ ឌុយកូរ៉ា។ ក្រៅពីកីឡានិងតូរ្យតន្ត្រី គេអប់រំបំផុសគំនិតជាតិនិយមនៃយុវជនទាំងនោះ ដើម្បីបញ្ចៀសពីការទាក់ទាញនៃជប៉ុន។ ជាការណាធម្មតា ដីគូ ក៏បានសំលៀងកំបិតមុខពីរដោយមិនដឹងខ្លួន។ ព្រោះបន្ទាប់ពីការប្រើកម្លាំងនៃជប៉ុន (ចាប់បារាំង) នៅថ្ងៃ ៩ មីនា ១៩៤៥ គឺក្នុងចំណោមសមាជិកនៃចលនានោះហើយ ដែលលោក ស៊ីង ឆឹកថាន់ រើសយកអ្នកស្ម័គ្រចិត្ត ទៅរំលំរដ្ឋាភិបាលចូលបារាំងនៃលោក អ៊ីង អ៊ុយ នៅស្រុកយួន មេចលនាយុវជន (ឈ្មោះថ្មីថា ថាន់ ញ៉ាង ទាង ផុង, យុវជនជួរមុខ), វេជ្ជបណ្ឌិត ផាន់ ឆឹក ថាច់, ជាសមាជិកសម្ងាត់នៃគណបក្សកុម្មុយនិស្តឥណ្ឌាចិន ហើយក្រោយមក បានទៅជាជ្ជមន្ត្រីក្រសួងអនាម័យ នៃរដ្ឋាភិបាលបណ្តោះអាសន្នយួនខាងជើង! ឥស្សរជនខ្មែរយើងខ្លះ នៅចាំនៅឡើយអំពីការស្នាក់អាស្រ័យនៅជាន់ជាក ក្នុងជំរំសម្រាប់បង្ហាត់មេ “យុវជន”។ នៅជាន់ជាក (រៀតណាមខាងត្បូង) គេបង្ហាត់ឲ្យប្រៀនបទដំណើរនៃចលនានោះ ដែលបានទៅជា, ដូចជាចៃដន្យ, បទក្នុងជាតិនៃសាធារណរដ្ឋប្រជាធិបតេយ្យរៀតណាម!

- (១៦) តាំងពីខែកញ្ញា ១៩៤៧ ឧត្តមសេនីយ៍ ជឺហ្គាល បញ្ជាឲ្យ ឧ. ស. ប្រហារ រៀបចំទ័ពមួយកងដើម្បីបញ្ជូន ទៅចុងបូព៌ាប្រទេស ដល់កងឯកភាពទាំងឡាយកើតមានហើយ រដ្ឋាភិបាលបារាំងសុំឲ្យគេបញ្ជូនកង ទាំងនោះ ក្នុងបញ្ជាការអាស៊ីភាគអាគ្នេយ៍របស់ ម៉ោន បទីន ពួកអង្គក្រសួង-អាមេរិកាំង មិនព្រម ដោយសំអាងថាឥណ្ឌូចិននៅក្នុងឆាកប្រយុទ្ធ “ឆាយណា” ដូច្នោះ នៅក្រោមការត្រួតត្រារបស់ ជាន់ កាយជាក ថ្ងៃ ២២ ឧសភា ១៩៤៥ រដ្ឋាភិបាលបារាំងបញ្ជូន ឧ. ស. ហ្សឺរ៉ាំង (ក្រោយមកសេនា ប្រមុខ), នាយអគ្គសេនាធិការទ័ពបារាំង, ទៅភ្នំស្រីសោនដើម្បីស្នើសុំមើលចិត្តអាមេរិកាំង ក្រែងមានការ ឡើងគោកលើឥណ្ឌូចិន ហ្សឺរ៉ាំង ក៏បានដឹងថា ការវាយសំរុកលើក្រោយនឹងត្រូវធ្វើលើប្រទេស ជប៉ុនតែម្តង បារាំងក៏ស្នើការប្តូរគ្នាយក “អធិបតីភាពបារាំងលើឥណ្ឌូចិន” លើនឹងការបូជាកងពល ជំពីរ ក្រោមបញ្ជាការ ឧ. ស. ឡឺត្រ ទៅឲ្យអាមេរិកាំងប្រើក្នុងការវាយសំរុក អាមេរិកាំងមិនព្រម ថ្ងៃ ៦ សីហា គ្រាប់បែកបរមាណូក៏ដុះឡើង
- (១៧) ១៥ ថ្ងៃ ក្រោយការប្រើកម្លាំងពីសំណាក់ជប៉ុននៅថ្ងៃ ៧ មីនា (១៩៤៥) មក មេ “តស៊ូ” និងពហាន ប្រមាណ ៥០ នាក់ នៃ “កងកម្លាំងបារាំងសេរី” (F.F.L) ដែលបានលោតឆ្នៀតលើស្រុកខ្មែរនោះ បាន ត្រូវជប៉ុនចាប់បានទាំងអស់ ហើយយកទៅដាក់ក្នុងគុកធំ ក្រោយវត្តឧណ្ណាលោម ឯភ្នំពេញ
- (១៨) នៅថ្ងៃនោះ (៧ កុម្ភៈ ១៩៤៥) ទីក្រុងភ្នំពេញបានស្គាល់ការទំលាក់គ្រាប់បែកទី១ នៃប្រវត្តិសាស្ត្រខ្មែរ យន្តហោះអាមេរិកាំងបានធ្វើឲ្យបែកបាក់ ឬលិចខ្ទេចខ្ទីនូវ ទូកនិងកប៉ាល់ស៊ីវិល នៅកំពង់ផែចតមុខ (នៅមុខវត្តឧណ្ណាលោម) ហើយបានធ្វើឲ្យស្លាប់និងរបួសបណ្តាជនជាច្រើនរយនាក់ តាមការនិយាយ នៃមហាជន ពួកជប៉ុនបានស្នើសុំជម្ងឺចិត្តលើការខូចខាតពីព្រោះសង្គ្រាម ដែលខ្លួនជាអ្នកដើមហេតុ នេះដែរ ប៉ុន្តែព្រះចៅសីហនុជាមិនបាច់ឲ្យសង ដោយ “ដឹងគុណ” ជប៉ុន ការណ៍មួយដែលពិត គឺ ការទំលាក់គ្រាប់បែក “នៅមាត់ទន្លេ” នេះ បានធ្វើឲ្យគេជឿកាន់តែខ្លាំង លើរូបបដិមាករមួយ (ហៅព្រះ គំលង់ ឬស្តេចគំលង់) ដែលឥតបានខូចខាតអ្វីឡើយ ក្នុងពេលដែលចេតិយនិងសំណង់ខ្លះទៀតក្នុងវត្ត បានត្រូវបាក់បែកខ្ទេចខ្ទីរ គេពុំបានដឹងពិតប្រាកដដែរ អំពីវាសនានៃបដិមាករនេះ ក្រោយខែមេសា ៣០ ឆ្នាំក្រោយមក
- (១៩) “សហភាពបារាំង” នេះ (១៩៤១) គឺចម្លងមកទាំងត្រង់ ពី “ខ្មែរវៃវៃ” អង្គក្រសួង (១៩៣១) បារាំង ធ្វើសហភាពបារាំងនេះ ដើម្បីខំបក្រសោបអាណាចក្រខ្លួនកុំឲ្យរលាយ ក្នុងពេលដែលខ្លួនត្រូវដោះ លែងបន្តិចម្តងៗ នូវប្រទេសអាណានិគមដែលកំពុងងើបឡើង លក្ខន្តិកៈនៃសហភាពបារាំង បានទៅ ជារឿង “ឈ្មោះគ្នា” យ៉ាងតឹងមាត់ ក្នុងរដ្ឋសភា (តែងរដ្ឋធម្មនុញ្ញ) ពីរ, សភាឆ្នាំ ១៩៤៥ និង ១៩៤៦ ពិតណាស់ទៅហើយ បញ្ហាពលរដ្ឋបានត្រូវលើកយកមកនិយាយ : តើពលរដ្ឋនៃសហភាព ជាពលរដ្ឋ បារាំងដែរឬអ្វី? ជាការណាធម្មតា ឥតមានរឿងឃើញខ្មែរម្នាក់ ឬអាហ្វ្រិកម្នាក់ មកធ្វើតំណាងរាស្ត្រនៅ ស្រុកបារាំងទេ! គេក៏រកបានសេចក្តីសុំរុះសំរួលមួយ (Compromis) អត្ថន័យនៃសហភាពបារាំង បានត្រូវឲ្យក្នុងសេចក្តីផ្តើម នៃរដ្ឋធម្មនុញ្ញបារាំងឆ្នាំ ១៩៤៦: “សហភាពបារាំងមានប្រជាជាតិនិងប្រជា ជនទាំងឡាយ ដែលដាក់មកជាមួយគ្នា នូវធនធានរបស់ខ្លួន និងការប្រឹងប្រែងរបស់ខ្លួន ដើម្បីចំរើន អារិយធម៌ខ្លួន ពង្រីកភាពសុខសប្បាយរបស់ខ្លួន និងសន្តិសុខរបស់ខ្លួន” ។ សភាមួយនៃសហភាព បារាំង បានត្រូវបង្កើតឡើង ដែលនៅក្នុងនោះ ពួកប្រតិភូ “នៃប្រទេសសមាជិក មានសិទ្ធិស្នើគ្នានឹង ប្រតិភូបារាំងដែរ ប៉ុន្តែ ច្បាប់ដែលបានត្រូវសំរេច, តាមធម្មតា, ដោយសភាអាយក្នុងប្រទេសសមា-

ជីក ត្រូវយកទៅដាក់ឲ្យសកានៃសហភាពពិនិត្យ របៀបរៀបចំដីសុគ្រស្នាញានេះ បានត្រូវព្រះបាទ សីហនុវិនិច្ឆ័យថា ផ្ទុយនឹងវិចារណញ្ញាណ (absurde)

- (២០) នាម៉ឺនយួនឈ្មោះ លើ ឱនយៀម បានចងគំនុំទុកយ៉ាងង៉ុយ ពេលដែលខ្លួនឡើងកាន់អំណាចក្នុងឆ្នាំ ១៩៥៥ (១០ ឆ្នាំក្រោយមក) យៀម ចាប់បើកយុគនៃការព្យាបាទខ្មែរកម្ពុជាក្រោម ក្នុងពេលនោះ រាជ រដ្ឋាភិបាលបានប្តឹងទៅអង្គការសហប្រជាជាតិ គឺក្នុងពេលដែលខ្មែរយើងចេះសម្លាប់យួននៅឆ្នាំ១៩៤៥ នោះហើយ ដែលយួនបានចាំឡើងវិញនូវពាក្យ “ម៉ា តុំ” (រាវបង្កង) ដូចដែលខ្មែរយើងចាំមិនភ្លេចនូវ ពាក្យ “កំពប់តែអុំ”។
- (២១) មរណភាពនៃ រូស៊ីវែល បានបង្វែរផ្លូវនៃសាវតាប្រទេសទាំងបីនៃឥណ្ឌូចិន។ គេជឿជាក់ថា បើសិនជា ប្រធានាធិការអាមេរិកាំង នៅរស់នៅឡើយក្នុងពេលនោះ បារាំងមិនអាចដាក់ជើងលើដីឥណ្ឌូចិនវិញបាន ឡើយ។
- (២២) កត្តាដែលសំរេចចិត្តពួកជប៉ុន (និងបន្ទាប់មកពួកបារាំង) ឲ្យប្រគល់កូសាំងស៊ីនឲ្យទៅយួន មាន២ : ទស្សនៈប្រាកដនិយម និងការមើលងាយ។ ប្រាកដនិយម ព្រោះខ្មែរនៅកូសាំងស៊ីនជាជនជាតិភាគតិច។ ការមើលងាយ ជានាមតែមួយដែលគេអាចប្រើ ដើម្បីចង្អុលអាកប្បកិរិយានៃបារាំងអាណានិគមនិយម ចំពោះមុខស្តេចខ្មែរយើងទាំងឡាយ ហើយតាមនោះ ចំពោះប្រទេសយើងទាំងមូល។ ការណ៍ដែល ស្តេចយើងរស់នៅក្នុងចំណោមស្រីស្នំទាំងហ្នួន ក៏ល្បឿននិងអាមាត្យទាំងកង ហើយដែលកិច្ចជំនុំរឿង រ៉ាវប្រទេស មានតែការគាល់ហ្វោពីសំណាក់នាម៉ឺន “ដែលមានងារជាយួន ជាហ្នួន ជាព្រះ ជាឧកញ៉ា... ប៉ុន្តែដែលគ្មានចេះអ្វី ក្រៅពីលុតជង្គង់ចុះក្រាបថ្វាយបង្គំ ហើយដើរទាចូលទៅតែប៉ុណ្ណោះ, ការណ៍នេះ រូបភាពនេះ ជាដើមហេតុនៃការមើលងាយប្រទេសជាតិយើង ពីសំណាក់បារាំងអាណានិគមនិយម។
- (២៣) ឧត្តមសេនីយ៍ ដ៏ហ្គោល, បុរសដែលសម្តេចសីហនុគោរពជាងអ្វីទាំងអស់ បន្ទាប់ពីព្រះសមណៈគោត្តម (ក្នុង “ឥណ្ឌូចិនឃើញពីប៉េកាំង”), បានធ្វើសុន្ទរកថាមួយទៀត ២១ ឆ្នាំក្រោយមក នៅទីក្រុងភ្នំពេញ ក្នុងឆ្នាំ ១៩៦៦។ ចំពោះត្រចៀកអាមេរិកាំង ដែលកំពុងទប់ទល់នឹងកុម្មុយនិស្ត ក្នុងរៀតណាមខាងត្បូង និងតាមព្រំដែនខ្មែរយើង សុន្ទរកថានៅភ្នំពេញនេះ ឲ្យតំបន់មួយទាំងស្រុង ពីតំបន់ដែលលេច ចេញពីការ “ប្រាថ្នា” នៃថ្ងៃ ១៧-៨-៤៥។ ហើយបើ រូស៊ីវែល ឮ ប្រហែលជាគាត់ប្រែខ្លួនក្នុងផ្លូវគាត់ ហើយ (តាមពាក្យនិយាយមួយរបស់បារាំង)។
- (២៤) បីថ្ងៃមុនសុំការចុះចាញ់នៃជប៉ុន “កាល់កត្តា” បានឲ្យទំលាក់តាមត្រយោងលើឥណ្ឌូចិន នូវភ្នាក់ងារ សម្លាប់មួយក្រុម ជាមួយគ្នានឹង ហ្សង់ សេឌីល និង ព្យែរមេនស្វី ដែលគេបំរុងឲ្យធ្វើជា ស្នងការនៃ សាធារណរដ្ឋប្រចាំគុនកីង។ ក្រៅពី សាំងតីនី ដែលបានមកដល់ហាណូយដោយចេញពីស្រុកចិន តាម កប៉ាល់ហោះអាមេរិកាំង, ពួកលោតត្រចៀកទាំងអស់ បានត្រូវរៀតមិញចាប់ទុក។ ឥស្សរជនបារាំងទាំង នេះ បានមានឥទ្ធិពលយ៉ាងខ្លាំង ទៅលើនយោបាយបារាំងលើឥណ្ឌូចិនជាពិសេស នឹងលើអតីតៈ ប្រទេសអាណានិគមបារាំងជាទូទៅ។
- (២៥) សមាគមរដ្ឋ ឬរដ្ឋ “ហ៊ិន” និងបារាំង (Etats associés) មានប្រទេសដែលនៅក្នុងសហភាពបារាំង (អានលេខយោង ១៧)។ កាលយើងមិនទាន់បានឯករាជ្យ អ្នកផងឧស្សាហ៍ឃើញ, ក្រៅពីទាហានបា រាំង, នូវទាហាន “អាព្រិច” និងទាហាន “អាម៉ាវុក” ដើរត្រួតត្រានៅភ្នំពេញ។ ក្នុងពួក សេ ណេហ្គាឡេ និង ម៉ារ៉ូកាំង ទាំងនោះ មានមួយចំណែកដែលបានស្លាប់ ក្នុង “ចំការកិត្តិយស” ឥណ្ឌូចិន ក្នុងចំណោមមួយរៀតមិញនេះ។^{១៣៧}

រឿងក្នុងប្រទេស

រដ្ឋកាលនៃព្រះចៅស៊ីសុវត្ថិ (១៧០៤-១៧២៧) និង មុនីវង្ស (១៧២៧-១៧៤១) មានសភាពស្ងប់ស្ងាត់, ហើយក្នុងកំឡុងពេលនោះ បារាំងបាននាំមកនូវការកែទម្រង់ជាច្រើន។ មុនពេលសុគតនៃព្រះមុនីវង្សបន្តិច, ប្រទេសកម្ពុជាបានបាត់បង់ម្តងទៀត នូវខេត្តបាត់ដំបង, ស៊ីសុផុន និងភាគមួយយ៉ាងធំ នៃខេត្តសៀមរាប, កំពង់ធំ និងស្ទឹងត្រែង។ ពេលឃើញថា ជីវិតព្រះមុនីវង្សជ្រាលជ្រៅហើយ, ដីគូ ក៏គិតទៅដល់ដំណែនរាជ្យ។ ម្ចាស់មុនីវត, កូនច្បងនៃព្រះមុនីវង្ស ហើយដែលត្រូវឡើងសោយរាជ្យ តតាមទំនៀមទំលាប់, ធ្វើឲ្យ ដីគូ បារម្ភព្រោះមានគំនិត “ឯករាជ្យនិយម”។ នៅស្រុកបារាំង, ម្ចាស់មុនីវត និងប្អូន, មុនីពង្ស, បានចូលធ្វើទាហានក្នុងកង “ឡេស្យុង” ទាហានជាតិក្រោយ ក្រោយពេលដាក់អាវុធឈប់បាញ់គ្នា (បារាំង-អាហ្វ្រិម៉ង់) នៅឆ្នាំ ១៧៤០, ម្ចាស់មុនីវត ត្រឡប់មកស្រុកខ្មែរវិញជាមួយគំនិតថ្មីៗ។ នៅក្នុងឥណ្ឌូចិនមួយ ដែលការទាក់ទងជាមួយប្រទេសបារាំង “ជាមួយ” បានប្រែប្រួលលែងដូចសព្វដង ដីគូ ខំការពារទុកឲ្យបានយូរបំផុត នូវអធិបតីភាពបារាំង ដែលកាន់តែបានទទួលការគាំទ្រកំហែងច្រើនឡើង, តាំងអំពីជប៉ុនបានឡើងមកលើឆាកឥណ្ឌូចិនដែរ (រឿងតុនកីង, ការបាត់បង់ខេត្តខ្មែរ)។ ដើម្បីប្រុងជើងការណ៍ទុក ពេលណាមានការបះបោរ, ដីគូ ត្រូវការដាក់លើបណ្តុំទាំងបីនៃឥណ្ឌូចិន, មនុស្សដែលខ្លួនស្រណុកក្តោបបំបត់បំបែន។ ព្រះមុនីវង្សសុគតនៅថ្ងៃទី ២៧ មេសា ១៧៤១។ ម្ចាស់មុនីវត ដែលឥតសមនឹងសេចក្តីត្រូវការរបស់គេ, ក៏បានត្រូវ ដីគូ ទាញចេញទៅ។ “គូវៃនាំហ្ស៊ីណេវ៉ាល” នៃឥណ្ឌូចិន ជ្រើសយកម្ចាស់នរោត្តម សីហនុ វិញ ដែលឥតបានដឹងខ្លួនឡើយ។ នៅពេលនោះ អាយុ ១៨ ឆ្នាំ, ក្មួយនៃម្ចាស់មុនីវត កំពុងបញ្ចប់មធ្យមសិក្សានៅ “លីសេ” សាស្ត្រីលូ-ឡូបា ឯព្រៃនគរ។ ថ្ងៃ ២៨ តុលា ១៧៤១, នៅក្នុងពិធីដំឡើង, ដីគូ បំពាក់ម្តងឲ្យម្ចាស់សីហនុ ហើយអភិសេកធ្វើជាព្រះចៅក្រុងកម្ពុជា។ ដូចជាជីវិតនឹងដ៏ឆ្លាតវៃ, ព្រះចៅសីហនុនឹងឃើញយ៉ាងរហ័សថា ស្តេចខ្មែរគ្រាន់តែជាអាយងដែល “រើស៊ីដង់ ស៊ូបេរីយ៉ែ” បារាំងទាញខ្សែប៉ុណ្ណោះ^(១)។ ស្តេចសីហនុ ដែលកាលនោះចូលចិត្តនារី និង ត្បូងត្រឡឹងជាងនយោបាយប្រទេស, ក៏បត់បែនបន្តខ្លួនយ៉ាងធ្ងរ តាមការត្រូវការរបស់បារាំង ដូចដែល ដីគូ បានបង្ហាញថា, ហើយស្ថានភាពនេះមានរហូតដល់ឆ្នាំ ១៧៤៥។

ការ “ប្រើកម្លាំង” នៃជប៉ុន នៅថ្ងៃទី ៧ មីនា ១៧៤៥ បានបោសកំបាត់ក្នុងរយៈពេលតែមួយយប់, ស៊ីងតែមួយសតវត្សរ៍នៃអំណាចបារាំង។ ជប៉ុនបាននិយាយនឹងមហាសេដ្ឋីចិនខ្មែរ តាន់ ប៉ា, ឲ្យព្រមទទួលការដឹកនាំរដ្ឋាភិបាលទី១ នៃយុគក្រោយអាណានិគម។ តាន់ ប៉ា មិនទទួល, ជប៉ុនក៏ទុករចនាសម្ព័ន្ធរដ្ឋាភិបាលចាស់ (អគ្គមហាសេនា អ៊ីង អ៊ី)។ នាទីជានាយករដ្ឋមន្ត្រីដែលពីមុននៅលើដៃ “រើស៊ីដង់ ស៊ូបេរីយ៉ែ”, ក៏ត្រឡប់មកក្នុងដៃស្តេចវិញ ដែលទទួលការឃ្នាំមើលពី “អគ្គទីប្រឹក្សា” ជប៉ុនម្នាក់ៗ ៤ ថ្ងៃក្រោយការរំលាយអំណាចបារាំង, លោក មាស ណាល់, រដ្ឋមន្ត្រីក្រសួងសិក្សាធិការ, បញ្ជាក្នុងថ្ងៃ ១៧ មីនា ឲ្យប្រើឡើងវិញ នូវប្រក្រតីទិនចនុគតិ, បំបាត់ការសរសេរជាភាសាខ្មែរដែលប្រើដោយអក្សរ រ៉ូម៉ាំង, ហើយបង្គាប់ឲ្យប្រើភាសាខ្មែរ ក្នុងកិច្ចការរដ្ឋបាល។ លោក ប៉ាច ឈិន បានត្រូវដោះលែងពីកោះត្រឡាច នៅថ្ងៃ ២១ មីនា^(២), ហើយបង្កើតឡើងវិញនូវសារពិតមាន នគរវត្ត។ នៅដើមខែឧសភា, លោក ស៊ីង ឆ័កថាន់ ត្រឡប់មកពីប្រទេសជប៉ុនវិញ, ហើយបានត្រូវតែងតាំងនៅថ្ងៃ ១ មិថុនា ជារដ្ឋមន្ត្រីក្រសួងការបរទេស, តាមសេចក្តីសុំរបស់ជប៉ុន។ នៅពេលនោះហើយ

ដែលគេបានឃើញមានឡើង នូវការប្រេះស្រាំជាលើកដំបូងនៃសង្គមខ្មែរ, ដោយហេតុមានលំនាំនយោបាយ២ ដែលយូរមកបានក្លាយទៅជាលំនាំមនោគមវិជ្ជា, ហើយដែលការតទល់គ្នាបានចប់ ជា សោកនាដកម្ម, នៅខែ មេសា ១៧៧៥។

លំនាំទី១ប្រមូលផ្តុំ ពួកដែលចង់បំបាត់របបរាជានិយម, ដែលខ្លួនឃើញថាជាឧបករណ៍ដែលអាណានិគម (ហើយក្រោយមកអាណានិគមនិយមជំនាន់ថ្មី) ប្រើប្រាស់ ដើម្បីក្រញាំក្រាបប្រទេសខ្លួន។ លំនាំនយោបាយនេះ^(៧) រំលាយការតយុទ្ធតទល់នឹងស្តេច ចូលជាមួយការតយុទ្ធតទល់នឹងអាណានិគមនិយម។ លំនាំទី២ គឺរបស់ពួកព្រូនសង្គម ដែលយកបុណ្យសក្តិខ្លួនធ្វើជាដើមទុន ប្រមូលទ្រព្យសម្បត្តិ, បុណ្យសក្តិដែលស្តេចចែកឲ្យ តាមការប៉ិនប្រសប់របស់ខ្លួនខាងលុតក្រាប។ ពួកព្រូនសង្គមនេះ គឺក្រុមនាហ្មឺន^(៨) ជាការធម្មតា ពួកនេះប្រាថ្នាឲ្យរបបរាជានិយមមានអាយុយ៉ិនយូរតទៅទៀត។ ដោយម្យ៉ាង គួរវាទាំងពីរក្រុមមើលឆ្ងាយការទូន្មាននៃប្រវត្តិសាស្ត្រ, ដោយម្យ៉ាងទៀត មហាជនស្លឹកឥតកំរើក រកខ្លួនប្រមូលជាកម្លាំងនយោបាយពុំបាន, ពួកទាំងពីរក្រុមនេះ រត់រកបរទេសរាល់ដង ដើម្បីជួយខ្លួនឲ្យឈ្នះក្នុងការវិវាទនេះ — ការវិវាទដែលក្រោយមក គ្រាន់តែជាកញ្ចក់ចុះសង្រួមត្រជាក់នៃមហាអំណាចទាំងឡាយ។ លែងនឹកឃើញថា ប្រទេសខ្លួននៅក្នុងកាលៈទេសៈភូមិសាស្ត្រនយោបាយមួយដែលជួរចត់, ខាងណាក៏ដូចខាងណា ពុំដែលព្រមរកសេចក្តីសុំរុះសំរួល (compromis) ឬរកជជែកគ្នាម្តងណាឡើយ។ ព្រោះតែការដណ្តើមអំណាចទាំងកំរោលនឹងតម្កល់នេះ, ប្រជាជនខ្មែរបានសងកំហុស និងកំពុងតែសងកំហុស ដោយបង្កតែលែមួយដ៏រន្ធត់ធ្វើអំពី — ដូចពាក្យអ្នកនិពន្ធបារ៉ង ប៊ែណា ហាម៉ែល— ឈាមនិងទឹកភ្នែក^(៩)។

ព្រះបាទសីហនុ, នៅក្នុងហើយឆាប់តាមគេ, ទទួលជំនួយក្នុងកិច្ចការពីសំណាក់ពួក “ទីប្រឹក្សា” ដែលជាអ្នកការពារដោយម៉ឺនម៉ាត់ នូវរបបរាជានិយម។ ពេលដែលលោក សីង ឆ័កថាន់ ឡើងមកលើឆាកនយោបាយវិញ, ព្រះចៅបានបង្កើតមុខការមួយហៅថា “ទីប្រឹក្សានៃរាជរដ្ឋាភិបាល” ហើយតែងតាំងនៅថ្ងៃ ៧ មិថុនា (១៧៤៥) ក្នុងនាទីនេះ, សម្តេចមុនីរ៉េត ដែលនឹងមានសម្លេងពិភាក្សាក្នុងគណៈរដ្ឋមន្ត្រីទៀត។ ដើម្បីកាន់កាប់ដោយស្ងាត់ៗ នូវការចាយវាយរបស់រដ្ឋាភិបាល, ស្តេចសីហនុ ដាក់ទីប្រឹក្សាពីរនាក់, លោក ប៉ែន នុត ជារដ្ឋមន្ត្រីរងក្រសួងហិរញ្ញវត្ថុ និងលោក ជូ ហ្រឿង ជាអធិការហិរញ្ញវត្ថុ។ ក្នុងកាលនោះ, ការខ្វល់ខ្វាយធំៗ នៃរដ្ឋាភិបាល គឺជួយជំនួយក្នុងសង្រួមរបស់ខ្លួន, នឹងដោះស្រាយបញ្ហាដ៏ពិបាកនៃលក្ខន្តិកៈរបស់ កូសាំងស៊ុន (សូមអានរឿងក្រៅប្រទេស)។ មហន្តរាយនៃ ហ៊ីរ៉ូសីម៉ា និង ណាហ្គាសាគី បានធ្វើឲ្យចប់សុបិន “មហាអាស៊ីកាតបូព៌ា” ក្រោមអធិបតីភាពនៃ “អាណាចក្រព្រះអាទិត្យរះ”។ នៅថ្ងៃ ១៧ សីហា ១៧៤៥, ៤ ថ្ងៃក្រោយការផ្ទុះគ្រាប់បែកបរមាណូទី១, លោក សីង ឆ័កថាន់ បង្កើតរឿងក្លែងបន្លំមួយ ហើយឲ្យគេចាប់រដ្ឋមន្ត្រីទាំងអស់ដែលគាត់យល់ថាចូលចិត្តបារ៉ង។ អ្នកដែលទៅចាប់រដ្ឋមន្ត្រីទាំងនោះ សុទ្ធតែសមាជិកនៃចលនា “យុវជនឥណ្ឌូចិន” ដែលគេបានដាក់ឈ្មោះថ្មីថា “យុវនកម្ពុជរដ្ឋ”។ ថ្ងៃ ១៤ សីហា, លោក សីង ឆ័កថាន់ បានត្រូវតែងតាំងជារដ្ឋមន្ត្រីទី១ ហើយនៅតែកាន់ក្រសួងការបរទេស។ លោក ប៉ែន នុត ទទួលក្រសួងហិរញ្ញវត្ថុ, លោក ញឹកជូឡង ក្រសួងសេដ្ឋកិច្ចជាតិ, លោក ប៉ាច ឈឺន ក្រសួងផ្តល់ស្បៀង និងកសិកម្ម, លោក ស៊ុម ហៀង ក្រសួងមហាផ្ទៃ, លោក យឹម ទិត ទទួលក្រសួងការពារប្រទេស ត្រួតគ្នានឹងក្រសួងសុខាភិបាល។ នៅថ្ងៃ ៨ កញ្ញា, កងទ័ពហានអង្គភាពមួយកងមកដល់ភ្នំពេញ ដើម្បីទទួលការដាក់អាវុធព័ទ័រហានដប៉ែន ហើយដោះលែងឈ្មើយសង្រួមជាតិអីរ៉ុប តាមកិច្ចព្រមព្រៀងនៅ ប៉ុតស្តាំ ។ មកជាមួយកងឯកភាពអង្គភាពនោះ, មាននាយទាហានបារ៉ងម្នាក់, វេសនីយត្រី ហ្គាល់ល្វា ដែលមាន “បេសកកម្មពិសេស”។ លោក សីង ឆ័កថាន់ ប្រាប់យ៉ាង

ច្បាស់ទៅនាយទាហាននោះថា រាជរដ្ឋាភិបាលខ្មែរនឹងធ្វើការចេញជាមួយបារាំង តែលើមូលដ្ឋានមួយ, គឺការ ទទួលស្គាល់ឯករាជ្យនៃប្រទេសកម្ពុជា។

ដោយបង្ខំបង្ខំព្រា, មួយផ្នែកទៅបារាំងនូវការគាំទ្ររដ្ឋាភិបាលគាត់ពីសំណាក់ប្រជាជន, មួយផ្នែកទៀត ទៅពួកសម្ព័ន្ធមិត្ត គាត់តែងតែជាប់ជំពាក់អ្វីជាមួយជប៉ុនទេ, សឹង ឆ្អឹង ឆ្អឹង បង្ខំបង្ខំធ្វើការស្មារតីប្រជាសម្រេច (plebiscite) នៅថ្ងៃ ៣ តុលា^(៦)។ គាត់តែងបានដឹងទេថា នៅក្រោយខ្លួនគាត់ រដ្ឋមន្ត្រីខ្លះកំពុងរៀបចំរំលំគាត់។ នៅថ្ងៃ ២៣ កញ្ញា, ស្តេចសីហនុ ដែលគាំទ្រតាមផ្លូវការនូវនយោបាយនៃរាជរដ្ឋាភិបាល, បានបញ្ជូនលោក យឹម ទិត —យ៉ាងសម្ងាត់— ទៅជួបអាជ្ញាធរបារាំងដ៏ព្រៃនគរ។ ថ្ងៃ ៥ តុលា ឧត្តមសេនីយ ឡឺត្រៃ មកដល់ព្រៃនគរ។ ថ្ងៃ ១៦, ដោយមានវរសេនីយឯក អ៊ុយវ៉ារ និងទាហានឥណ្ឌា ៣-៤ នាក់ នៃទ័ពអង្គរស្រីមកជន់, ឡឺត្រៃ មកដល់ភ្នំពេញ ហើយឲ្យចាប់លោក សឹង ឆ្អឹង ឆ្អឹង (ដែលព្រមឲ្យគេចាប់ឥតមានតម្លៃ) ក្រោមការចោទថា “ធ្វើសកម្មភាពប្រឆាំងនឹងពួកសម្ព័ន្ធមិត្ត”។ ឃុំយ៉ាងព្រៃនគរ, សឹង ឆ្អឹង ឆ្អឹង បានត្រូវគេវិនិច្ឆ័យភ្លាម ហើយ ទទួលទោសធ្វើការជាម្ចាស់ក្នុងវេលា ២០ ឆ្នាំ, ហើយឥតច្បាប់សំបត (ក្នុងស្រុកខ្មែរ) ក្នុងវេលា ២០ ឆ្នាំ។ ជា មួយពរសព្វសាធុការ នៃសក្តិ៥ បារាំង អ៊ុយវ៉ារ ដែល ឡឺត្រៃ ឲ្យមើលខុសត្រូវលើវាសនាប្រទេសកម្ពុជា, រាជ រដ្ឋាភិបាលថ្មីមួយបានត្រូវតែងតាំងឡើង ក្រោមការដឹកនាំនៃសម្តេចមុនីវេត ម្ចាស់មុនីវេត (ក្រោយមករាជ ទូតនៅបារាំង), លោក យឹម ទិត, ញឹក ជូឡុង, ស៊ុម ហៀង និង វ៉ា កាមីល នៅក្នុងនោះដែរ។ មកដល់ព្រៃនគរ បាន ៣-៤ ថ្ងៃ, ឧត្តមនារី ជាហ្សង់លេវី (អគ្គស្នងការ) ជួបសម្តេចមុនីវេត ឯព្រៃនគរ, ហើយគូសខ្សែនយោ- បាយបារាំងឲ្យធ្វើតាម ៖ អនុវត្តន៍សេចក្តីថ្ងៃដំបូងការណ៍ថ្ងៃ ២៥ មីនា ១៩៤៥ អំពីសហព័ន្ធតំណាច, ដាក់ឡើង វិញយ៉ាងចាប់ហេស នូវការអាណាព្យាបាល (ប្រតិកត្តិ) បារាំង លើប្រទេសកម្ពុជា (ថ្ងៃ ៤ ធ្នូ ១៩៤៥, ស្តេច សីហនុ ព្រមឲ្យអនុវត្តន៍ជាបណ្តោះអាសន្ន នូវសន្ធិសញ្ញានិងកិច្ចសន្យា ឆ្នាំ ១៨៦៣ និង ១៨៨៤), តែងតាំង គណៈកម្មការធ្វើកិច្ចសិក្សាបារាំង-ខ្មែរមួយ ដើម្បីចេញធ្វើសន្ធិសញ្ញាថ្មីរវាងប្រទេសកម្ពុជា និងប្រទេសបារាំង។

ប៉ុន្តែបន្ទាប់ពីការចាប់ សឹង ឆ្អឹង ឆ្អឹង យកទៅ, ខ្មែរជាច្រើននាក់យល់ឃើញថា ស្តេចបានយកប្រទេស ទៅឲ្យបារាំង។ អ្នកទាំងនោះវិនិច្ឆ័យថា កម្លាំងជាមធ្យោបាយតែមួយដើម្បីយកឯករាជ្យ, ហើយក៏នាំគ្នាចូលព្រៃ, ខ្លះទៅព្រំដែនខ្មែរ-សៀម, ខ្លះទៅព្រំដែនខ្មែរ-ឃុន។ ពួកចូលព្រៃនេះបង្កើតចលនាមួយឈ្មោះ “ខ្មែរឥស្សរៈ”^(៧)។ នៅទិសខាងជើង ខ្មែរឥស្សរៈទទួលជំនួយពីរដ្ឋាភិបាលថៃ របស់ ព្រឹទ្ធិ ភ្នំយង់ (ដែលខ្លាចពួកបារាំងធ្វើអន្តរ- គមន៍មួយ ក្នុងពេលខាងមុខ ដើម្បីយកខ្សែត្រខ្មែរទៅវិញ (ខ្សែត្រដែលសៀមបានពីសន្ធិសញ្ញា ក្រុងតូក្យូឆ្នាំ ១៩៤១)។ ឈ្មោះពីរលេចចេញពីចលនានៅទិសខាងជើងនេះ ៖ ជាប ឈួន និង កៅ តក់។ ចំណែកនៅទិសខាងត្បូង, ក្នុងខេត្តកំពត, លោក ប៉ាច ឈឺន ទទួលជំនួយពីឃុន តាមរយៈ សឹង ថៃ ឆៀង^(៨), បួនរបស់លោក សឹង ឆ្អឹង ឆ្អឹង។

ថ្ងៃ ៧ មករា ១៩៤៦, សម្តេចមុនីវេត ចុះកិច្ចព្រមព្រៀងសំរេច “របៀបរស់នៅ” មួយ (Modus Vivendi) ជាមួយឧត្តមសេនីយ អាឡេ រស័ន្ទ្រី, ស្នងការនៃសាធារណរដ្ឋ (ងារថ្មីរបស់រ៉េស៊ីដង់ ស៊ុប៊ែរីយ៉ា)។ ក្នុង សេចក្តីរបស់ “មុខុស រឺវេនឌី” នោះ (រូបមន្តនេះបារាំងចូលចិត្តណាស់, ប៉ុន្តែពួកអង្គរស្រីមាតិបារាំងសំរេចតាម) ប្រទេសកម្ពុជា ជា “រដ្ឋស្វយ័ត” នៅក្នុងសហព័ន្ធតំណាច (ដែលរូបរាងមិនទាន់ច្បាស់លាស់នៅឡើយទេ) ដែលខ្លួនឯងនៅក្នុងសហភាពបារាំងទៀត។ ក្នុងកិច្ចការផ្ទៃក្នុងសុទ្ធ, ប្រទេសកម្ពុជាមានសេរីភាពពេញទី។ ដើម្បី ឲ្យប្រទេសចាប់ដើរឡើងវិញ, បារាំងផ្តល់ជំនួយលើផ្ទៃរដ្ឋបាល និងបច្ចេកទេស ដោយបញ្ជូនមកនូវ “ទីប្រឹក្សា” ដែលនឹងអប់រំបុគ្គលិកខ្មែរ។ ក្នុងថ្ងៃ ១០ ខែ មួយនឹងត្រូវបង្កើតឡើង។ ការបង្កាត់បង្រៀនកងទ័ពនេះ នឹងត្រូវទទួល បន្តដោយគណៈបេសកកម្មយោធាបារាំងមួយ^(៩) ក្រោមបង្គាប់ទីប្រឹក្សាបារាំងម្នាក់ អមរដ្ឋមន្ត្រីក្រសួងការពារ

ប្រទេស ប៉ុន្តែក្រសួងរតនាគារ, គយ, សន្តិសុខ, អន្តរប្រទេស, ទូរគមនាគមន៍, អយស្វ័យយាន ។ល។ នៅលើដែនដីកិច្ចការសហព័ន្ធ ហើយនឹងត្រូវលើកទៅអគ្គស្នងការដ្ឋាន ឯព្រះគម្ភ វិនិយោគមួយម៉ាត់, ការអាណាព្យាបាល ត្រូវបំបែកលើប្រទេសកម្ពុជាវិញ, ព្រោះ “ម៉ូឌុស វិវេនឌី” ឥតនាំអ្វីមកឡើយ, ក្រៅពីពាក្យពីរម៉ាត់ ប៉ុន្តែជំហានវែងមួយ ក៏បានបោះទៅមុខដែរ ៖ គណៈកម្មការធ្វើកិច្ចសិក្សា បានត្រូវគេឲ្យបន្តធ្វើគំរោងរដ្ឋធម្មនុញ្ញមួយ, គ្រឿងដែលត្រូវមានខានពុំបាន ដើម្បីបន្ថយរបៀបគ្រប់គ្រងផ្តាច់ការលើកមុន ឲ្យមានប្រជាធិបតេយ្យខ្លះៗ។ សម្តេច “ក្រមព្រះ” មុនីរ័ត ប្រឆាំងយ៉ាងខ្លាំងនឹងគំរោងការនេះ, ដោយសំអាងប្រជាស្រុតមានការអប់រំនយោបាយទាល់តែសោះ, ហើយចង់ឲ្យត្រូវបំបែករបបផ្តាច់ការវិញ — ការយល់ឃើញដែលព្រះចៅស្របតាមដែរ។

*
*   *
*

យោបល់របស់ មុនីរ័ត បានត្រូវប្រឆាំងដោយពួកបញ្ជីរដ្ឋក្នុងៗ ប្រមាណម្ភៃនាក់ ដែលទើបនឹងត្រូវបំបែកពីស្រុកបារាំងថ្មីៗ ហើយដែលសុំឲ្យបង្កើតសភាផ្សេងៗ ជ្រើសរើសដោយការបោះឆ្នោត ព្រមទាំងធ្វើឲ្យរបបនយោបាយក្នុងប្រទេសមានលំនាំ ដូចរបបនៅបស្ចឹមប្រទេស គឺមានរដ្ឋសភាត្រួតត្រារដ្ឋាភិបាល។ ជាមួយនឹងកិច្ចព្រមព្រៀង “មកពីស្រុកបារាំង” របស់ខ្លួន, ចេះយ៉ាងស្មាត់នូវវាក្យសព្ទប្រជាធិបតេយ្យបស្ចឹមប្រទេស, ពួកនេះប្រមូលផ្តុំបានយ៉ាងហ័សនូវបញ្ជីរដ្ឋក្នុងប្រទេស (សម័យនោះសិស្សវិទ្យាល័យស៊ីសុវត្ថិ), អ្នករាជការទាំងអស់, ហើយជាពិសេសបក្សពួកលោក ស៊ីន ង៉ឹកថាវង់ ក្នុងចំណោមពួកបញ្ជីរដ្ឋមួយក្តាប់នោះ ឈ្មោះពីរបានលេចចេញមក ៖ ឈាន វ៉ែម និង ស៊ីសុវត្ថិ យុត្តិវង្ស បន្ទាប់ពីបានដឹងអំពីកិច្ចសន្យា បារាំង-យួន ដែលចុះនៅហាណូយក្នុងថ្ងៃ ៦ មីនាមក (សាំងតីនី-ហូជីមិញ, អានរឿងក្រៅប្រទេស), មតិនៅភ្នំពេញកាន់តែទិញស្តេចឡើង ដែលគេបន្ទោសថាបានចាញ់ប្រាក់បារាំង។ ប្រទេសកម្ពុជាដែលបានលើកខ្លួនទៅឲ្យបារាំង, ឥតទទួលមកវិញនូវកំរែ ដូចដែល ហូជីមិញ ទាញយកបានដោយប្រើអាវុធ។ ទឹកដីខ្មែរដែលបារាំងឲ្យទៅសៀមតាមសន្ធិសញ្ញាក្រុងតូក្យូ ឆ្នាំ ១៨៤១ (ខេត្ត ៥) ក៏នៅតែក្រោមអំណាចសៀម, ក្នុងពេលដែលពួកអង់គ្លេស, តាំងពីថ្ងៃ ១ មករា ១៨៤៦, បានយកពីសៀមទៅឲ្យកូម៉ា និង ម៉ាឡេស៊ីវិញ នូវទឹកដីដែលសៀមបានកាន់កាប់។ ការមិនសប្បាយចិត្តមានជាទូទៅ។ សម្តេច មុនីរ័ត និងព្រះចៅ សីហនុ ក៏យល់ឃើញថាត្រូវតែធ្វើដំណើរមួយទៅស្រុកបារាំង ដើម្បីបង្ហាញចំណោទទាំងអស់ទៅរដ្ឋាភិបាលបារាំង^(១០)។

រដ្ឋាភិបាល មុនីរ័ត ត្រូវគេកាន់តែពុំចូលចិត្តឡើង ព្រោះរបៀបយកអំណាច ក្នុងការគ្រប់គ្រងរបស់ខ្លួន, និងពីព្រោះ —តាមអ្នកនិពន្ធ ហ្វីលីព ដឺវីល្លេ— ការមិនហ្នឹងនរបស់ខ្លួន។ បារាំងក៏ចាប់គិតគូរផ្លាស់រដ្ឋាភិបាលនោះ។ ការពេញចិត្តបានទៅលើអ្នកស្រឡាញ់បារាំងម្នាក់, ម្ចាស់ នរោត្តម នរិន្ទរតដ ដែលជាមាម្នាក់នៃព្រះចៅ។ ម្ចាស់ នរិន្ទរតដ, ដោយមានអ្នករាជការនៅតាមខេត្តគាំទ្រផង, កំពុងប្រឹងប្រែងយ៉ាងសកម្ម តំលើនគណបក្សនយោបាយមួយឈ្មោះ “គណបក្សសេរីភាព”។ គណបក្សនេះ ស្នើរបបរាជាធិបតេយ្យមួយ ដែលគោរពរដ្ឋធម្មនុញ្ញ, ហើយដែលវិវត្តន៍បន្តិចម្តងៗ ទៅកាន់ប្រជាធិបតេយ្យ, ដោយធ្វើការកែទំនើបច្រើនឡើងៗ ក្រោមការឧបត្ថម្ភ និង “ដឹកនាំ” របស់បារាំង។ ពេញចិត្តយ៉ាងខ្លាំងនឹងខ្សែនយោបាយនេះ បារាំងក៏ជួយតាមអាចធ្វើបាន។ ពេលចេញដំណើរទៅស្រុកបារាំង, ថ្ងៃ ១៣ មេសា, ព្រះចៅឲ្យដឹងអំពី ៖ ការបំបាត់ចោលក្នុងពេលខាងមុខ នូវរាជាធិបតេយ្យផ្តាច់ការ។ គំរោងរដ្ឋធម្មនុញ្ញមួយ នឹងត្រូវយកទៅឲ្យរដ្ឋសភាបណ្តោះអាសន្នមួយពិនិត្យ។ អ្នកបោះឆ្នោតនៅគ្រប់ឃុំនៃព្រះរាជាណាចក្រ នឹងជ្រើសរើសតាមការបោះឆ្នោតដោយមិនចំ (suffrage indirect) នូវអ្នកដំណាងក្នុងរដ្ឋសភាបណ្តោះអាសន្ននោះ។ រាជបញ្ញត្តិមួយចុះថ្ងៃ ១៥ មេសា ១៨៤៦ បើកឲ្យមាន

សេរីភាពធ្វើសមាគម, និងសេរីភាពធ្វើការប្រជុំ និងការយោសនាក្នុងរយៈពេលរៀបចំបោះឆ្នោត។ មិនយូរឡើយ, គណបក្សនយោបាយ ៣ បានកើតឡើង ៖ គណបក្សសេរីភាព នៃម្ចាស់ នរិនុតេជ, គណបក្សជឿនលឿន (បកប្រែ) នៃម្ចាស់ នរេត្តម ម៉ុងតាណា ដែលជាពូជ្ជាករទៀតនៃព្រះចៅ^(១១) និង គណបក្សប្រជាធិបតេយ្យ នៃម្ចាស់ ស៊ីសុវត្ថិ យុត្តិវង្ស។ គណបក្សជឿនលឿន ចង់ឲ្យមានរបបរាជាធិបតេយ្យដែលគោរពរដ្ឋធម្មនុញ្ញ ដូចគណបក្សសេរីភាពដែរ។ ចំណែកគណបក្សប្រជាធិបតេយ្យ, កម្មវិធីនយោបាយ គឺដាក់របបប្រជាធិបតេយ្យ ដែលមានរដ្ឋសភាជាធំ, ហើយជាពិសេសទៅទៀត, គឺមានការតយុទ្ធ (នយោបាយ) ដើម្បីយកឯករាជ្យពេញទីៗ គណបក្សនេះ ក៏ទទួលយ៉ាងឆាប់រហ័ស នូវការគាំទ្រនៃពួកអ្នកជាតិនិយមទាំងអស់, និងការឧបត្ថម្ភយ៉ាងខ្លាំងពីសំណាក់ព្រះសង្ឃ ដែលឥតចង់បានឲ្យបាត់ទ្រព្យប្រមុខកិរិយាសោះឡើយ។

ថ្ងៃ ៣១ ឧសភា ក្រុមប្រឹក្សារាជានុសិទ្ធិ (ព្រោះស្តេចមិននៅ) ប្រកាសឲ្យប្រើច្បាប់បោះឆ្នោតមួយ ដែលរៀបរៀងឡើងដោយគណៈកម្មការធ្វើកិច្ចសន្យាបារាំង-ខ្មែរ ៖ រដ្ឋសភាបណ្តោះអាសន្ន នឹងត្រូវជ្រើសតាំងឡើងដោយការបោះឆ្នោតជាសកល និងដោយចំពោះៗ ថ្ងៃ ១ កញ្ញា ១៩៥៦ ការបោះឆ្នោត ជាសកលបានធ្វើឡើងជាលើកទី១ នៅប្រទេសកម្ពុជា^(១២)។ ផ្ទុយអំពីលទ្ធផលដែលបារាំងរំពឹង, ជ័យជំនះបានទៅលើគណបក្សប្រជាធិបតេយ្យ ដែលបានទទួល ៦០% នៃសម្លេងទាំងអស់។ ក្នុងចំនួនកោដិ ៦៧ ដែលសភាមាន, ៥០ បានមកពីប្រជាធិបតេយ្យ, ១៤ បានទៅពួកសេរីភាព និង ៣ ទៅពួកឯកចន្ទ។ ការជំនុំទី១ នៃរដ្ឋសភា បានធ្វើឡើងនៅ ថ្ងៃ ២៥ កញ្ញា នៅចំពោះមុខព្រះរាជា។ សភាមិនព្រមបំពេញមុខងារត្រឹមតែពិនិត្យពិភាក្សាច្បាប់, ហើយប្រកាសខ្លួនឡើង — តាមផ្លូវហេតុ — ជាសភាតែងរដ្ឋធម្មនុញ្ញ។ មានសម្លេងភាគច្រើននៅក្នុងសភា, គណបក្សប្រជាធិបតេយ្យ ទាមទារយកការដឹកនាំរដ្ឋាភិបាល, ដែលជាទម្លាប់ក្នុងប្រទេសប្រជាធិបតេយ្យបស្ចិមទិស។ ខែ ធ្នូ ១៩៤៦, ជាមួយនឹងខេត្តទាំង ៥ ដែលបារាំងទើបនឹងយកបានពីសៀមកវិញ^(១៣), រដ្ឋាភិបាលមុនីរ៉េត រដ្ឋរដំណែងទៅរដ្ឋាភិបាលយុត្តិវង្ស។ ចំនួនពេល ៣-៤ អាទិត្យប៉ុណ្ណោះ បានគ្រប់គ្រាន់ដល់រដ្ឋាភិបាលយុត្តិវង្ស ដើម្បីបញ្ចេញគំរោងរដ្ឋធម្មនុញ្ញមួយ។

ថ្ងៃ ៦ ឧសភា ១៩៥៧, រដ្ឋធម្មនុញ្ញ បានត្រូវព្រះរាជាផ្តល់ទៅឲ្យប្រជារាស្ត្រខ្មែរ។ ចម្លងស្របតាមគំរោងរដ្ឋធម្មនុញ្ញបារាំងនៃឆ្នាំ១៩៤៦^(១៤), អ្នករៀបរៀងបន្ថែមការលេចយល់ជំនាន់នោះខ្លះ ដូចជាមាត្រា ២១ ៖ (អំណាចទាំងអម្បាលមាណាចេញមកពីព្រះរាជា) និងមាត្រា ២៥ ៖ (បល្ល័ង្កនៃប្រទេសកម្ពុជា ជាក្រឹមរតកនៃអ្នកតពូជកេច្រសនៃព្រះបាទអង្គឌួង) (បកប្រែ)។ ផ្ទុយនឹងចំណង់របស់គណៈកម្មការធ្វើកិច្ចសន្យា, រដ្ឋធម្មនុញ្ញនេះឲ្យអំណាចខ្លាំងណាស់ទៅរដ្ឋសភា។ ពិតហើយ ការដឹកនាំកិច្ចការរដ្ឋនៅលើនាយករដ្ឋមន្ត្រី ដែលព្រះចៅតែងតាំង, ហើយដែលរើសយករដ្ឋមន្ត្រីខ្លួនឯង។ ប៉ុន្តែនាយករដ្ឋមន្ត្រីនេះ, ជាមួយនឹងរដ្ឋាភិបាលទាំងមូល, ត្រូវទទួលបានការទុកចិត្តពីរដ្ឋសភាទៀត (ដែលមានអាណត្តិ ៤ ឆ្នាំ)។ សភាជាន់ខ្ពស់មួយបានត្រូវបង្កើតឡើង ៖ ចម្លងស្របតាមក្រុមប្រឹក្សាសាធារណរដ្ឋបារាំង, ក្រុមប្រឹក្សាព្រះរាជាណាចក្រមានតែមុខងារខាងពិគ្រោះ ពិភាក្សាសុទ្ធសាធ លើរឿងច្បាប់។ ក្រុមប្រឹក្សានេះ មានសមាជិកជ្រើសតាំង និងសមាជិកជាប់ឆ្នោត (ដែលបោះដោយសង្ខេប) ហើយសមាជិកទាំងអស់ត្រូវមានអាយុយ៉ាងតិច ៤០ ឆ្នាំ។

ពេលដែលខ្លួនកំពុងតែចាប់ផ្តើមកម្មវិធីនយោបាយរបស់ខ្លួន, គណបក្សប្រជាធិបតេយ្យបាត់បង់មួយរំពេចនូវអ្នកដឹកនាំរបស់ខ្លួន។ នៅថ្ងៃ ១៨ កក្កដា, ម្ចាស់ យុត្តិវង្ស សុភតយ៉ាងចំលែកនៅឯកែប (គេថាយុត្តិវង្ស បានត្រូវគេសម្លាប់)។ ការបោះឆ្នោតត្រឹមត្រូវ (ព្រោះរដ្ឋសភាបណ្តោះអាសន្ន) នឹងត្រូវធ្វើឡើងនៅខែវិច្ឆិកា ១៩៤៧, ព្រះចៅនឹងបញ្ជូនរៀបចំតល់ម្តងទៀត នឹងពួកប្រជាធិបតេយ្យ។ ប្រើល្បិច “បែងចែកសម្លេង”, ឥស្សរជនពីរនាក់ខាងពួកស្តេច បង្កើតគណបក្សនយោបាយថ្មីពីរទៀត ៖ លោក ញ៉ាក់-ជូឡុង ដឹកនាំ

គណបក្សខេមរាបុណ្ណការ (ជាមួយលោក លន់ នល់, សម សារី, គូ រុន ៗលៗ^(១៤), លោក យ៉ម ទិត ដឹកនាំ គណបក្សរួមជាតិ (Union Nationale)។ ប៉ុន្តែការខិតខំនេះ នៅតែឥតបានផល ព្រោះសម្លេងភាគច្រើន នៅតែ បានមកពួកប្រជាធិបតេយ្យម្តងទៀត ៖ កៅអី ៥៤ ក្នុងចំណោមកៅអីទាំងអស់ ៧៥១ ២១ បានទៅពួកសេរីភាព, ចំណែកខេមរាបុណ្ណការ និងរួមជាតិ (Union Nationale) ឥតបានកៅអីមួយឡើយ។ ថ្ងៃ ១១ កុម្ភៈ ១៩៤៨ លោក ឈាន វ៉ែម, អគ្គលេខាធិការនៃគណបក្សប្រជាធិបតេយ្យ, ទទួលដឹកនាំគណៈរដ្ឋមន្ត្រី។

*
*   *
*

ក្នុងពេលដែលអ្នកនយោបាយខ្មែរ កំពុងធ្វើសង្គ្រាមគណបក្សនៅក្នុងពេញ, អសន្តិសុខបានកើតមាន ឡើងលើផ្ទៃប្រទេស។ ដោយកងទ័ពមាននៅកម្ពុជា (កងទ័ពនៃសហភាពបារាំង) បានត្រូវគេបញ្ជូនទៅស្រុក យួន ដើម្បីជួយបារាំងច្បាំងរឿតមិញ, ចលនាឥស្សរៈ ត្រួតត្រាយ៉ាងពេញលេញ លើភាគខាងជើងនៃប្រទេស។ ការហៅឱ្យចុះចូលដោយលើកលែងទោសឱ្យ កាលពីឆ្នាំ ១៩៤៧, បាននាំមកតែមនុស្ស ៣-៤ នាក់ ដែល ចូលក្នុងមួយរំពេច ក្នុងគណបក្សប្រជាធិបតេយ្យ។ នៅខាងត្បូង និងនៅខាងកើតនៃប្រទេស, ពួករឿតមិញ បាន ចាប់ផ្តើមតាំងទីក្នុងស្រុកខ្មែរ។ ជាមួយនឹងពួកខ្មែរក្រោមដែលខ្លួនបញ្ចុះបញ្ចូលបាន, រឿតមិញបង្កើត “កងទ័ព ប្រជាជនខ្មែររំពោះ” (បកប្រែ)។ ខ្មែរក្រោមទាំងនេះ នឹងបានទៅជាស្នូលលើកដំបូងបង្អស់នៃរឿតមិញ នៅប្រ- ទេសកម្ពុជា។ ដោយប្រមូលនឹងអសន្តិសុខ ដែលកាន់តែខ្លាំងឡើងផង, ដោយឥតអំណាចលើកងទ័ពផង, ដោយ ពួកប្រជាធិបតេយ្យទិញថា ស្មុគស្មាញក្នុងការទាមទារផង, ព្រះចៅសីហនុសំរេចចិត្តសុំឱ្យបារាំងពិនិត្យឡើង វិញ នូវទំនាក់ទំនងបារាំង-ខ្មែរ។ ក្នុងសំបុត្រមួយចុះថ្ងៃ ៧ វិច្ឆិកា ១៩៤៧ ធ្វើទៅឱ្យរដ្ឋាភិបាលបារាំង, ព្រះចៅ ទាមទារឱ្យបានត្រួតត្រាកាន់តែច្រើនលើកងទ័ព, នឹងឱ្យបានស្វ័យភាពកាន់តែធំឡើងក្នុងរឿងសន្តិសុខក្នុងប្រ- ទេស (បារាំងមិនសូវសប្បាយចិត្តនឹងការលើកលែងទោសឱ្យពួកឥស្សរៈទេ)។ ថ្ងៃ ៥ មិថុនា ១៩៤៨ នៅឆក សមុទ្រ អាឡង់, អគ្គស្នងការថ្មី ប៊ុលឡៅអែ ចុះកិច្ចព្រមព្រៀងមួយជាមួយស្តេច បាវ៉ាដាយ (ហ្វូដ៍មិញបានចូល ព្រៃហើយ) ទទួលស្គាល់ឯករាជ្យនៃប្រទេសរឿតណាម^(១៥)។ ថ្ងៃ ២៥ តុលា, ព្រះចៅសីហនុផ្ញើសំបុត្រមួយ ទៅរដ្ឋាភិបាលបារាំង, ទាមទារសិទ្ធិផ្សេងៗ ដូចដែលបារាំងបានយល់ព្រមឱ្យទៅ បាវ៉ាដាយ។ នៅឧត្តរាស បុណ្យតាំងតុ, ថ្ងៃ ៨ វិច្ឆិកា ១៩៤៨, ព្រះចៅនិយាយទៅអគ្គស្នងការ ឡេអុងពីញ៉ុង អំពីឯករាជ្យ, ការណ៍ដែល មានជាលើកទី១ ៖ “ខ្ញុំនិយាយអំពីឯករាជ្យ ពីព្រោះខ្ញុំជឿជាក់ថា ពាក្យនេះជាកូនសោដោះស្រាយចំណោទទាំង អស់របស់យើង”...

ការណ៍ដែលបារាំងឥតយល់អ្វីសោះ អំពីការទាមទារទាំងនេះ, បានជួយលើកឱ្យកាន់តែខ្ពស់ឡើងនូវ កិត្យានុភាពនៃគណបក្សប្រជាធិបតេយ្យ ដែលលេងសន្ធិក្សេមក្សាយជាតិមួយ ចាប់តាំងពីឆ្នាំ ១៩៤៨, ពួកតំណាង រាស្ត្រប្រជាធិបតេយ្យ ផ្តប់ច្បាប់ទាំងអស់ ដែលស្តេចដាក់មករដ្ឋសភា។ ការតល់គ្នារវាង “និតិ” និង “ប្រតិ- បត្តិ”, លាយនឹងការកាន់បក្សពួកក្នុងគណបក្សប្រជាធិបតេយ្យ ធ្វើឱ្យមានវិបត្តិគណៈរដ្ឋមន្ត្រី (រដ្ឋាភិបាល ឈាន វ៉ែម, រដ្ឋាភិបាល ប៉ែន នុត ៗលៗ...) ដោយពុំអាចឈ្នះពួកប្រជាធិបតេយ្យក្នុងការបោះឆ្នោត, ស្តេចប្រើ ល្បិចមួយទៀត ៖ ធ្វើឱ្យមាន “ការបែកចេញ” នៅក្នុងផ្ទៃគណបក្សនោះតែម្តង។ គឺ “អ្នកបែកចេញ” ម្នាក់ពី គណបក្សប្រជាធិបតេយ្យ, លោក យ៉ែម សំបូរ, ដែលបានទទួលការដឹកនាំរដ្ឋាភិបាលនៅខែកុម្ភៈ ១៩៤៩។ រដ្ឋា ភិបាល យ៉ែម សំបូរ ចាប់ផ្តើមកិច្ចការក្នុងពេលពិបាកបន្តិច ព្រោះថានៅថ្ងៃ ២១ ឧសភា ១៩៤៩, រដ្ឋសភា បារាំងបានបោះឆ្នោតសំរេចក្តាប់ កូសាំងស៊ីន ទៅប្រទេសរឿតណាម ដោយឥតបានពិគ្រោះជាមុន ជាមួយប្រ- ទេសកម្ពុជា^(១៦), ហើយដោយឥតមានធ្វើលក្ខន្តិកៈពិសេសអ្វីឱ្យដល់ខ្មែរកម្ពុជាក្រោម (ទោះបីព្រះចៅបានទាម

ទារជាច្រើនជនមកហើយក្តី)។ ការប្រឆាំងនៃរដ្ឋសភាចំពោះរដ្ឋាភិបាល ក៏ចេញមុខខ្លាំងក្លាក្លាម។ លើសពីនោះ, លោក ឃឹម សំបូរ ទទួលកេរ្តិ៍ដំណែលនៃរដ្ឋាភិបាលមុនៗ នូវចំណោទធំៗ ៖ រឿងឥស្សរៈ និងរឿងរៀតមិញ្យ ដោយខ្លះកងទាហានដើម្បីបង្ក្រាបពួកទាំងនោះ, រដ្ឋាភិបាលធ្វើការអំពាវនាវមួយដល់ចលនាឥស្សរៈ ដើម្បីការ ប្រយុទ្ធគ្នានៃខ្មែរទាំងអស់ ឆ្ពោះមុខទៅពួករៀតមិញ្យ, ហើយធានាថានឹងលើកលែងទោសឲ្យទាំងអស់ ដូចកាលពី មុនៗ ខែកញ្ញា ១៩៤៩, លោក ឃឹម សំបូរ ទទួលជ័យជំនះមួយ ជាមួយការសុំចុះចូលនៃមេឥស្សរៈ ជាប ឈួន ដែលនាំមកនូវពលជាច្រើនពាន់នាក់ (ការចុះចូលនេះ បានធ្វើឲ្យបារាំងលែងទុកចិត្តលើលោក ឃឹម សំបូរ)។ ដោយជំហរបានរឹងប៉ឹង ពីការចុះចូលរបស់ ជាប ឈួន, ព្រះចៅចាប់ចង្រោមជាមួយបារាំងទៀតៗ ថ្ងៃ ៨ វិច្ឆិកា ១៩៤៩, ជាមួយគ្នានឹងការចុះហត្ថលេខាយល់ព្រមលើរដ្ឋធម្មនុញ្ញខ្មែរ ដោយប្រធាននៃសហភាពបារាំង (ប្រធា នាធិបតីប្រទេសបារាំង), សន្និសីទបារាំង-ខ្មែរ មួយក៏បានត្រូវធ្វើឡើងដែរ។ សន្និសីទនេះទទួលស្គាល់, តាមផ្លូវច្បាប់នូវ “ឯករាជ្យ” នៃប្រទេសកម្ពុជា។ “សាធារណរដ្ឋបារាំងទទួលស្គាល់ព្រះរាជាណាចក្រក្រុងកម្ពុជា ជាប្រជុំឯករាជ្យ”, គេអាចអានក្នុងមាត្រា ១ នៃសន្និសីទនេះ។ ប៉ុន្តែ ចុះមកក្រោមមក, ការបង្ខំបង្ខំនិងចេះតែ មានឡើង ៖ ប្រទេសកម្ពុជានឹងអាចដាក់ចំណងទុកជាមួយប្រទេសឯទៀតបាន^(១៥) ទាល់តែរដ្ឋាភិបាលបារាំង យល់ព្រម។ ខ្មែរទទួលការត្រួតត្រាលើកងទ័ព និងឥរិយាបថ, ប៉ុន្តែក្នុងពេលណាមានសង្គ្រាម បញ្ហាការទាហាន ត្រូវដាក់មកក្រោមបារាំងវិញ។ ជនជាតិបារាំងក្នុងស្រុកខ្មែរ នៅតែមានអក្សរឯកសិទ្ធិពិសេស ដូចជាមិននៅ ក្រោមច្បាប់របស់រដ្ឋខ្មែរ។

ដោយស្មានតែបានទទួលជ័យជំនះមួយទៀត, លោក ឃឹម សំបូរ យកសន្និសីទទៅរដ្ឋសភា ដើម្បី សុំការយល់ព្រម។ រដ្ឋសភា មិនត្រឹមតែមិនយល់ព្រម, ថែមទាំងបោះឆ្នោតដកសេចក្តីទុកចិត្តពីរដ្ឋាភិបាលទៀត, ក្រោមការជំរុញនៃពួកតំណាងរាស្ត្រ ប្រជាធិបតេយ្យ ដែលចោទថារដ្ឋាភិបាលបានក្បត់។ ដោយតូចចិត្តដែរ, លោក ឃឹម សំបូរ សុំឲ្យរដ្ឋសភាដកសេចក្តីមិនទុកចិត្តនោះទៅវិញ, បើពុំនោះទេ នឹងសុំឲ្យព្រះរាជាវិលយម រដ្ឋសភានៅតែហ្នឹងដដែល, ឃឹម សំបូរ ធ្វើឲ្យស្តេចយល់ព្រមរំលាយ, ហើយក៏សុំលាឈប់ជាមួយរដ្ឋាភិបាល ទាំងមូល។ ជាលើកដំបូងបង្អស់, ព្រះចៅ នរោត្តម សីហនុ ប្រើមាត្រា ២១ (អំណាចទាំងអស់អម្បាលមាណ ចេញមកពីព្រះរាជា) ហើយចុះរាជក្រឹត្យមួយ រំលាយរដ្ឋសភា^(១៦)។ ដើម្បីរង់ចាំការបោះឆ្នោតថ្មី, អំណាចទាំង ប៉ុន្មានបានត្រូវផ្ទេរមកស្តេចវិញដោយប្រធានរដ្ឋសភា, លោក អៀវ កើស (អគ្គលេខាធិការ គណបក្សប្រជា ធិបតេយ្យជន្មសលោក ឈាន វ៉ែម) ដែលយល់ឃើញថា អសន្តិសុខដែលមាននៅក្នុងប្រទេស ពុំអាចឲ្យការ បោះឆ្នោតធ្វើទៅដោយរៀបរយបានឡើយ។ ដោយសំគាល់ថា សន្និសីទថ្ងៃ ៨ វិច្ឆិកា ជាជាតិដ៏យលើកដំបូង ក្នុងកិច្ចចង្រោមទារយកឯករាជ្យ, ព្រះចៅហៅលោក ឃឹម សំបូរ មកធ្វើជានាយករដ្ឋមន្ត្រីវិញ ហើយ “អនុញ្ញាត្តិ” ឲ្យដឹកនាំរដ្ឋាភិបាល ដោយមិនបាច់មានរដ្ឋសភា។ លោក ឃឹម សំបូរ ថ្វីដ្បិតតែមិនបានធ្វើឲ្យរដ្ឋសភាយល់ ព្រមទទួលសន្និសីទថ្ងៃ ៨ វិច្ឆិកា, ក៏នៅតែបន្តកិច្ចចង្រោមជាមួយបារាំងទៀត, ហើយចាប់និយាយគ្នា អំពីរបៀប ចាត់ចែងការអនុវត្តន៍។ មិនដឹងជាមកពីហេតុអ្វីដែរ, បារាំងស្រាប់តែដកយកទៅវិញ នូវការយល់ព្រមខ្លះដែល ខ្លួនបានឲ្យលើរឿងតុលាការ និងរឿងកងទ័ព។

*
* * *

ក្នុងពេលដែលកិច្ចចង្រោមកំពុងធ្វើទៅទាំងគ្រប់គ្រង, ពួករៀតមិញ្យក៏ខំពង្រឹងតាំងទីរបស់ខ្លួននៅប្រ- ទេសកម្ពុជាដែរ។ តាមរយៈ “កងទ័ពប្រជាជនខ្មែររំដោះ” ដែលនៅក្រោមបញ្ជាការ សឹង ឌីកមិញ ហើយដែល បញ្ចុះបញ្ចូលបានខ្មែរឥស្សរៈខ្លះនោះ^(២០), រៀតមិញប្រកាសការកើតឡើងនៃ “រណសិរ្សជាតិប្រយុទ្ធគ្នានៃខ្មែរ

សេរី, FNUK”។ ថ្ងៃ ១៤ មករា ១៩៥០ នៅភ្នំពេញ, អ្នកដឹកនាំប្រជាធិបតេយ្យ អៀវ កើស បានត្រូវគេ សម្លាប់នឹងគ្រាប់បែកដៃមួយ, នៅក្នុងទីស្នាក់ការគណបក្ស ការប្រឆាំងនៃពួកប្រជាធិបតេយ្យទល់នឹងលោក ឃីម សំបូរ ក៏កាន់តែខ្លាំងឡើងៗ។ ការរំលោភបំពានរហូតទៅដល់ក្នុងវិទ្យាល័យ។ រដ្ឋាភិបាលត្រូវហៅកង រក្សាឥណ្ឌូចិន (ជើងខ្មៅ) មកបង្ក្រាបពួកដែលធ្វើឲ្យជួលច្របល់។ ខែមីនា ១៩៥០, ស៊ីង ឆឹកមិញ^(២១) “អញ្ជើញ” គណៈកម្មការប្រតិបត្តិវៀតមិញ នៃ ណាម-បូ (កូសាំងស៊ីន) ឲ្យទម្រង់ប្រជាមួយ “កងទ័ពប្រជា ជនខ្មែរដោះ” ដើម្បីតយុទ្ធនឹងចក្រពត្តិនិយមបារាំង, ហើយប្រកាសការបង្កើត “រដ្ឋាភិបាលបណ្តោះអាសន្ននៃ កម្ពុជាសេរី”។ អសន្តិសុខ ក៏ឡើងដល់កំរិតខ្ពស់បំផុត។ ចរាចរតាមផ្លូវជាតិនានា ត្រូវធ្វើឡើងក្រោមការការពារ នៃក្បួនរថយន្តទាហាន (កុងវ៉ែរ)។ នៅតាមស្រុកស្រែចំការ, ពួកឥស្សរៈ - វៀតមិញ ត្រួតត្រាដូចជារដ្ឋាភិបាល “ទន្ទឹម” មួយដែរ^(២២)។ បណ្តាជនត្រូវបង់ពន្ធអាករមួយទៅឲ្យ “កងទ័ពប្រជាជន” តាមរយៈគណៈកម្មការហិរញ្ញ វត្ថុមួយរបស់ “កងទ័ព” នេះ។ ចំពោះមុខស្ថានការណ៍គួរឲ្យក្លាយបារម្ភនេះ ឃីម សំបូរ ត្រឡប់ទៅរកប្រជា ផ្តល់អាវុធយុទ្ធភ័ណ្ឌគ្រប់គ្រាន់ ដើម្បីកែទាហាន ៥ ០០០ នាក់។ ដាច់ខែមេសា, ដើម្បីឆ្លើយតបនឹង “សេចក្តី អញ្ជើញ” របស់ ស៊ីង ឆឹកមិញ, ទាហាន ៣ ០០០ នាក់ នៃកងទ័ពមែនមែនរបស់វៀតមិញ នៃ ណាម-បូ ផ្លាស់ មកតាំងទីក្នុងខេត្តព្រៃវែង។ ដោយក៏យុទ្ធសាស្ត្រ, បារាំងទាមទារឲ្យលោក ឃីម សំបូរ ចុះហត្ថលេខាលើកិច្ចព្រម ព្រៀងបណ្តោះអាសន្នមួយ ដាក់កងខេមរកូមិទ្ធក្រោមបញ្ជាការបារាំង។ ឃីម សំបូរ មិនព្រម, បារាំងបង្ខំតបង្ខំ ព្រះរាជាឲ្យផ្លាស់រដ្ឋាភិបាល។ ដោយមួយចំណែកទៀត ការបង្ខំតបង្ខំដូចគ្នានេះ ស្តេចបានទទួលពីសំណាក់ពួក ប្រជាធិបតេយ្យដែរ —ដែលឆេះរួលខ្លាំងបន្ទាប់ពីយាដកម្មលើលោក អៀវ កើស— ស្តេចក៏បញ្ឈប់រដ្ឋាភិបាល ឃីម សំបូរ ទៅ, នៅថ្ងៃ ៣ ឧសភា ១៩៥០។

បន្ទាប់មក ក៏មានរយៈពេលជាដំណាក់កាល ពីឆ្នាំ ១៩៥០^(២៣) ទៅឆ្នាំ ១៩៥១ ដែលនៅក្នុងនោះ វិបត្តិ គណៈរដ្ឋមន្ត្រី កើតមានជាបន្តបន្ទាប់គ្នា (ម្ចាស់ “ក្រុមហ្វូង” មុនីពង្ស, វេជ្ជបណ្ឌិត សុន ម៉ម, លោក អ៊ុំ ឈាន ស៊ីន)។ ក្នុងរយៈពេលនោះ, ព្រះចៅទំនិយាយផ្សះផ្សារឲ្យបាត់ទ័ពសម្បារ ប្រកែប្រកាន់គ្នា, ហើយទំពន្យល់ឲ្យ គណបក្សទាំងអស់ ចូលរួបរួមគ្នាក្នុងរដ្ឋាភិបាលបង្រួបបង្រួមជាតិមួយ ក្រោមការដឹកនាំនៃលោក ឃីម សំបូរ, ប៉ុន្តែឥតបានការឡើយ។ ការបោះឆ្នោតនៅថ្ងៃ ៥ កញ្ញា ១៩៥១ ឲ្យជ័យជំនះម្តងទៀត, ជាលើកទី៣ ជាប់គ្នា, ទៅ គណបក្សប្រជាធិបតេយ្យ ៖ ៥៤ កៅអី ក្នុងចំនួនកៅអីទាំងអស់ ៧៨, ទល់នឹង ១៨ ទៅគណបក្សសេរីភាព។ ថ្ងៃ ១២ តុលា, រដ្ឋាភិបាលប្រជាធិបតេយ្យ នៃលោក ហ៊ុយ កន្ទុល ទទួលសេចក្តីទុកចិត្តពីរដ្ឋសភា ជាថ្មីម្តង ទៀត ការតែងតាំង និង និង ប្រតិបត្តិ ក៏ចាប់ផ្តើមឡើង^(២៤)។

ជាមួយនឹងការសង្ឃឹមថា នឹងបានអ្នក “កណ្តាល” ម្នាក់ ដែលអាចជជែកជាមួយពួកប្រជាធិបតេយ្យ ព្រមទាំងបញ្ចុះបញ្ចូលពួកឥស្សរៈ ទល់នឹងវៀតមិញ, ព្រះចៅសុំឲ្យបារាំងលែងលោក ស៊ីង ឆឹកមិញ មកវិញ, ដែលគេបំបែកនៅឯស្រុកបារាំង។ ថ្ងៃ ២៩ តុលា, លោក ស៊ីង ឆឹកមិញ មកដល់ភ្នំពេញ, ទទួលដោយអ្នកគាំ ទ្រ ៥ ០០០ នាក់ ដែលសប្បាយរីករាយយ៉ាងខ្លាំង។ ទោះបីគាត់បានសន្យា (តាមអ្នកខ្លះថា) ថានឹងមិនប្រឡូក ក្នុងរឿងនយោបាយក៏ដោយ, ស៊ីង ឆឹកមិញ ចាប់ផ្តើមសាជាថ្មី នូវការពន្យារឲ្យប្រឆាំងនឹងបារាំង។ ដើម្បីកិច្ចនេះ, គាត់បង្កើតសារពិគមន៍មួយនៅភ្នំពេញ ឈ្មោះ “ខ្មែរក្រោក”, ហើយធ្វើការយោសនានៅតាមខេត្ត។ ក្នុងកិច្ច សន្ទនាជាសាធារណៈមួយនៅក្រុងតាវែរ, លោក ស៊ីង ឆឹកមិញ ដែលមានលោក ប៉ាច ឈឺន (រដ្ឋមន្ត្រីក្រសួង យោសនាការនៃរដ្ឋាភិបាល ហ៊ុយ កន្ទុល) ជូនមកផង, បញ្ចេញចំណងជើងនៃការតយុទ្ធរបស់គាត់ ៖ «ប្រ ទេសកម្មជាត្រូវទាមទារឲ្យបារាំងដកទ័ពខ្លួនចេញទៅទាំងអស់, ទើបអាចធ្វើឲ្យមានឯករាជ្យពេញទី នឹងឲ្យជីវិត នយោបាយដើរដូចធម្មតាវិញ»។ បារាំងវិនិច្ឆ័យថា សកម្មភាពលោក ស៊ីង ឆឹកមិញ អាចឲ្យគ្រោះថ្នាក់ដល់

សន្តិសុខខ្លួន (អធិបតីភាព), ក៏ឲ្យបិទសារពិតមាន ខ្មែរក្រោក នៅខែកុម្ភៈ ១៩៥២។ សឹង ង៉ឹកថាន់ ក៏ជ្រើស រើសមាតិកាដែលនៅសល់ ៖ ចូលព្រៃ^(២៦) ថ្ងៃ ៩ មីនា, ដែលជាថ្ងៃខួប ឯករាជ្យ ចំពោះអ្នកបង្កើត សារពិតមាន **នគរវត្ត និង ខ្មែរក្រោក**, សឹង ង៉ឹកថាន់ ធ្វើសេចក្តីអំពាវនាវដល់ប្រទេស ឲ្យកាន់អាវុធប្រយុទ្ធ យកឯករាជ្យ, តាមសំលេងស្ថានីយវិទ្យុល្អចលាក់មួយ^(២៧) នៅភ្នំជើងកែវ ដោយមានអ្នករាជការខាងគយម្នាក់យ៉ាងស្វាហាប់ —លោក អៀវ ស៊ីចួវ— ជួយធ្វើការផង, សឹង ង៉ឹកថាន់ ខំប្រមែប្រមូលពួកក្រុមឥស្សរៈ ដែលមិនទាន់ចុះចូល នឹងរាជរដ្ឋាភិបាលនៅឡើយ (មាន កៅ តក់ ជាដើម), ហើយបង្កើតគណៈកម្មការខ្មែរដោះជាតិមួយទៀត មិនយូរឡើយ, ការសុំគ្រលីប្រាក់កើតមានឡើង រវាងគណបក្សប្រជាធិបតេយ្យ និង ចលនាឥស្សរៈ។ តាំងតែពី កើតមក រាជាធិបតេយ្យពុំដែលទទួលការគាំទ្រហែងដូច្នោះឡើយ។ ដើម្បីជំរុញឲ្យរដ្ឋាភិបាល ហ៊ុយ កន្ទុល ទម្លាក់បៀវត្សស្រូវខ្លួន, ព្រះចៅប្រាប់រដ្ឋាភិបាលឲ្យចាត់វិធានការណ៍ជាចាំបាច់ ទល់នឹងចលនាឥស្សរៈ។ មិនត្រឹម តែមិនធ្វើតាមស្តេច, លោក ហ៊ុយ កន្ទុល ថែមទាំងឲ្យចាប់មិត្តស្តេចពីរនាក់ទៀត ៖ លោក ឃែម សំបូរ និង លន់ នល់។ ១-ដោយចោទពួកតំណាងរាស្ត្រប្រជាធិបតេយ្យ ថាប្រឡាយក្របយោជន៍គណបក្សខ្លួន ជា ប្រយោជន៍ប្រទេសខ្លួន, ២-យកលេសលើការចាប់លោក ឃែម សំបូរ និង លន់ នល់, ព្រះចៅបញ្ឈប់ រដ្ឋាភិបាល ហ៊ុយ កន្ទុល នៅថ្ងៃ ១៥ មិថុនា ១៩៥២, ហើយកាន់នាទីនាយករដ្ឋមន្ត្រីខ្លួនឯង។

បន្ទាប់ពី “រដ្ឋប្រហារត្រូវច្បាប់” នេះមក, ព្រះចៅសុំទៅរដ្ឋសភាឲ្យអនុម័តប្រគល់មកនូវអំណាចពិសេសក្នុងរវេលាបីឆ្នាំ, ដោយសន្យាថានឹងយកឯករាជ្យពេញទីឲ្យបានក្នុងរយៈពេលបីឆ្នាំនេះ។ ដើម្បីទល់នឹង ចលនាឥស្សរៈ, ស្តេចដាក់ទៅរដ្ឋសភានូវគំរោងថវិកាមួយដែល ៣០% ទុកដកល់ទិញគ្រឿងអាវុធ, ហើយដែល សុំតំលើងពន្ធអាករទាំងឡាយ។ សេចក្តីសុំនេះធ្វើទៅរដ្ឋសភាហើយ, ស្តេចចេញទៅសៀមរាប ហើយនាំអតីត មេឥស្សរៈ ជាប ឈួន ធ្វើប្រតិបត្តិការមួយរកចាប់ សឹង ង៉ឹកថាន់។ នៅដំណាច់ឆ្នាំ ១៩៥២ ព្រះចៅត្រឡប់មក ភ្នំពេញវិញ ដោយឥតបានជោគជ័យអ្វីឡើយ។ ក្នុងរាជធានី ព្រះចៅបានដឹងថា រដ្ឋសភាបានទាត់ចោលទាំង អស់នូវការសុំឲ្យទទួលសន្តិសញ្ញា ថ្ងៃ ៨ វិច្ឆិកា ១៩៤៩ សំណុំអំណាចពិសេស នឹងគំរោងថវិកា។ លើសពី នេះ ពួករដ្ឋមន្ត្រី (ដែលច្រើនតែក្រុមញាតិស្តេច ៖ ម្ចាស់ សុផ ដេត, សិរិមតៈ, ប៉េងប៉ោះយុគន្ធរ ។ល។ ប្រាប់ ស្តេចឲ្យដឹងពីការបំរុងក្បត់មួយដែលចង់រំលាយរាជាធិបតេយ្យ។ ការរំលឹបរំជួលក៏បានទៅដល់ពួកសិស្សវិទ្យាល័យទៀត ដែលនាំគ្នាធ្វើកូដកម្ម ចាប់តាំងពីថ្ងៃ ៨ ធ្នូ ១៩៥២, កូដកម្មដែលជាប់រហូតជាងមួយខែ។ លើកនេះ ព្រះចៅប្រើពាក្យចោទ ៣ ៖ ១- ថាពួកប្រជាធិបតេយ្យខ្លះទាក់ទងនឹងរឿងមិញ^(២៨), ២- ថាគណៈកម្មការ នាយកនៃគណបក្សប្រជាធិបតេយ្យបានបង្កើត “គណកម្មការធ្វើឃាតកម្ម” មួយ (តំណាងរាស្ត្រ ៩ នាក់ បានត្រូវ ចាប់ឃុំឃាំង), ៣- ថាគេប្រើហិរិយការទូតរបស់ប្រទេសកម្ពុជា ដើម្បីទាក់ទងនឹង សឹង ង៉ឹកថាន់។ រួចហើយ ស្តេចក៏ប្រើ ជាលើកទី២ នូវមាត្រាទី ២១ នៃរដ្ឋធម្មនុញ្ញ, ដោយចុះរាជក្រឹត្យមួយរំលាយរដ្ឋសភានៅថ្ងៃ ១៣ មករា ១៩៥៣ ^(២៩) និងក្រឹត្យមួយទៀតប្រកាសប្រើច្បាប់អាជ្ញាស័ក នៅថ្ងៃជាមួយគ្នា។

និយាយទៅកាន់អ្នកសារពិតមានម្នាក់, ព្រះចៅថា ៖ “រដ្ឋសភាបានក្លាយទៅជាទីជំរករបស់ការក្បត់។ បើបារាំងចេញពីឥណ្ឌូចិន យើងនឹងបានឯករាជ្យ, ប្រាកដហើយ, ប៉ុន្តែបានប៉ុន្មានឆ្នាំ? ខ្ញុំធ្វើសហប្រតិបត្តិការផ្លូវ សឹកជាមួយបារាំង ដើម្បីការពារសេរីភាពយើង។ ក្នុងពេលជាមួយគ្នា ខ្ញុំចង់ចារជាមួយបារាំងក្នុងបរិយាកាស មួយស្មោះត្រង់ ដើម្បីដោះស្រាយទំនាស់ខ្លះ។ នេះជាជំហររបស់ខ្ញុំ!” (សារពិតមាន “ឡឺម៉ុង”), ថ្ងៃ ១៨-១៩ មករា ១៩៥៣។ ដោយយឺតយ៉ាវជាងគ្រាយពួកប្រជាធិបតេយ្យ ដែលជាគូប្រជែង, ស្តេចទើបនឹងយល់នយោបាយពិត ប្រាកដរបស់បំណងនៃប្រជាស្រ្ត ៖ ឯករាជ្យ! ។ ដើម្បីប្រមែប្រមូលទាក់ទាញប្រជាស្រ្ត, ស្តេចនៅសល់តែ មធ្យោបាយមួយទេ, គឺត្រូវតែរកឲ្យបាននូវឯករាជ្យនេះ។ ពុំនោះសោត រាជាធិបតេយ្យនឹងត្រូវបាត់បង់ដោយ

ចៀសព្រំរួច បើសិនជាចលនាខ្មែរឥស្សរៈ (ជាមួយ ស៊ីង ឆឹកថាន់ និង គណៈកម្មការខ្មែររំដោះជាតិ) ឬ ចលនា ខ្មែរ-វៀតមិញ (ជាមួយនឹង ស៊ីង ឆឹកមិញ និងរដ្ឋាភិបាលបណ្តោះអាសន្ននៃកម្ពុជាសេរី) ដណ្តើមយកឯករាជ្យ បានមុន។

*
*   *

ដូច ហ្វីមិញ ដែរ, ព្រះចៅចង្កចចារយកឯករាជ្យនេះ ឆ្ងាយពីបរិយាកាសអាណានិគមនិយម។ ថ្ងៃ ៩ កុម្ភៈ ១៩៥៧, បន្ទាប់ពីបានផ្ទេរតំណែងនាយករដ្ឋមន្ត្រីទៅលោក ប៉ែន នុត និងដាក់ក្រុមប្រឹក្សារាជានុសិទ្ធិ ក្រោម ការដឹកនាំរបស់សម្តេច នរោត្តម សុរាម្រិត ដែលត្រូវជាឧត្តម, ព្រះបាទ សីហនុ ចេញពីភ្នំពេញទៅស្រុកបា- រាំង។ គឺជាការចាប់ផ្តើមរយៈពេលប្រវត្តិសាស្ត្រ ដែលពួកអ្នកនយោបាយសង្គមរាស្ត្រនិយមបានដាក់ឈ្មោះថា “ព្រះរាជបូជនីយកម្មដើម្បីឯករាជ្យ”។ តាំងពីពេលចុះសំបុត្រនៅក្រុងរ៉ូម, ព្រះចៅផ្ទេរសារមួយទៅលោក វ៉ាន់ សង់ អូរីយ៉ូល (ប្រធានាធិបតីទី១ នៃសាធារណរដ្ឋទី៤ បារាំង) បង្ហាញការយល់ឃើញនៃព្រះចៅ លើការធ្វើឲ្យ មានឯករាជ្យនៅប្រទេសកម្ពុជា។ មកដល់ស្រុកបារាំង ព្រះបាទសីហនុស្នាក់នៅឯ ឡាណាពូល (កូតដាហ្សូ) ហើយធ្វើទីទំនាក់ ទូរស័ព្ទជាច្រើនទៅ វ៉ាន់សង់ អូរីយ៉ូល, ទាមទារឲ្យផ្ទេរអំណាចទាហាន និងតុលាការ មកខ្មែរវិញ។ ថ្ងៃ ២៥ មីនា ទើបគេទទួលព្រះរាជានៅវិមាន អេលីហ្សេ កិច្ចសន្យា សីហនុ-អូរីយ៉ូល ឥតចេញ ជាអ្វីទាំងអស់, ព្រោះអូរីយ៉ូលធ្វើជាមិនឮតែម្តង។ ត្រឡប់មកនៅឯ ហ្វីនតែនប៊ូ, ព្រះចៅធ្វើឲ្យកិច្ចចចារទៅមុខ ឡើងវិញ, ដោយទាក់ទងនឹងអ្នកទទួលខុសត្រូវបារាំងជាច្រើន។ ប៉ុន្តែការទាមទារទាំងនេះ ឥតបានត្រូវគេទទួល ឮឡើយ។

ដោយតូចចិត្តដែរ, ព្រះចៅនឹកឃើញដល់សហរដ្ឋអាមេរិក ដែលជាអ្នកផ្តល់អាវុធច្រើនជាងគេ (បន្ទាប់ ពីចិនបានក្លាយទៅជាកុម្មុយនិស្ត) ដល់ទ័ពបារាំងនៅឥណ្ឌូចិន។ បន្ទាប់ពីបានទុកសហការីមួយចំនួន ឲ្យនៅចាំធ្វើ កិច្ចចចារជាមួយបារាំង (លោក ប៉ែន នុត និង សម សារី), ព្រះរាជាបានមកដល់ ម៉ុងរ៉េអាល់ នៅថ្ងៃ ១២ មេសា ១៩៥៧, ហើយស្នាក់នៅ កាណាដា មួយអាទិត្យ ដើម្បីធ្វើឲ្យពួកសារពិតមាន កាណាដា ជ្រួតជ្រាបខ្លះ អំ ពីរឿងខ្មែរ។ ថ្ងៃ ១៩ មេសា ព្រះបាទសីហនុបានត្រូវទទួលនៅ វ៉ាស៊ីនតោន ដោយលោក រីលីយ៉ាត និងសុន (អនុប្រធានាធិបតីអាមេរិកាំង)។ បន្ទាប់មក ព្រះចៅជួបសន្យាក្នុងពេលមួយម៉ោង ជាមួយរដ្ឋលេខាធិការ ដល្លីស។ ទៅមេនៃកិច្ចការទូតអាមេរិកាំង ព្រះចៅនិយាយថា ៖ “បើមិនរកការដោះស្រាយខាងផ្លូវនយោបាយ ទេ ការប្រឹងប្រែងខាងយោធា, ទោះបីអាមេរិកាំងជួយម្តេចក៏ដោយ, ក៏នឹងមិនអាចឈ្នះដែរ។ ជ័យជំនះ មិនអាច យកបានឡើយ បើប្រជាស្រុកមិនចូលរួមក្នុងការតយុទ្ធ ដោយមានជំនឿថាខ្លួនតយុទ្ធដើម្បីប្រយោជន៍ខ្លួន។ ឲ្យ ឯករាជ្យពិតប្រាកដដល់ប្រទេសទាំងឡាយនៅឥណ្ឌូចិន គឺធ្វើឲ្យប្រទេសទាំងនេះយល់កាន់តែច្បាស់ ដល់ការ ទទួលខុសត្រូវរបស់ខ្លួនក្នុងសង្គ្រាមនេះ, សង្គ្រាមដែលការឈ្នះចាញ់ ទទួលយកចិត្តទុកដាក់ ពីលោកប្រជាធិប តេយ្យទាំងមូល។” ចម្លើយរបស់ ដល្លីស ៖ “ទូលបង្គំសន្យានឹងព្រះអង្គថា កាលណាគ្រោះថ្នាក់កុម្មុយនិស្តអស់ ពីប្រទេសព្រះអង្គហើយ, យើងនឹងធ្វើអ្វីទាំងអស់ដែលអាចធ្វើទៅបាន ដើម្បីឲ្យបារាំងទទួលស្គាល់ឯករាជ្យ យ៉ាងពេញលេញរបស់ (ប្រទេស) ព្រះអង្គ។ ប៉ុន្តែដរាបណាសត្រូវរួមរបស់យើង (វៀតមិញ) មិនទាន់បរាជ័យ ទេ — ហើយព្រះអង្គជ្រាបច្បាស់ថាវាមានសមត្ថភាព និងបោសកំចាត់ចោលរាជាធិបតេយ្យខ្មែរ ព្រមទាំង ទំនៀមទំលាប់ដ៏ត្រកាលរបស់ (ប្រទេស) ព្រះអង្គ, អារិយធម៌ ដ៏ចាស់យូរអង្វែង ហើយនិងប្រជាធិតេយ្យដ៏ ក្មេងរបស់ព្រះអង្គ — ដរាបណាគ្រោះថ្នាក់ដ៏ធំនេះ ដែលអាចជាគ្រោះថ្នាក់ដល់ជីវិតរបស់ (ប្រទេស) ព្រះអង្គ មិនទាន់កំចាត់បានទេ យើងមិនអាចធ្វើឲ្យបារាំងអស់ចិត្តអស់កម្លាំងបានឡើយ (...)។ ទំនាស់រវាងព្រះអង្គនឹង

បារាំង និងបំរើតែប្រយោជន៍សត្រូវរួមយើងទេ” (ស្រង់ចេញពី “នយោបាយក្រៅប្រទេសកម្ពុជា” ដោយ រ៉ូហ្សូស្វីថ)។

ដោយអាមេរិកាំងលាយផលប្រយោជន៍ខ្លួន ជាមួយផលប្រយោជន៍បារាំង, ព្រះចៅក៏បានខកចិត្តម្តង ទៀត។ មុននឹងចេញពីញូវយ៉កមកក្នុងពេញវិញ ដោយកាត់តាមតួក្យ ព្រះចៅធ្វើសេចក្តីថ្លែងការណ៍មួយទៅសារ ពិតមានញូវយ៉កថែម ៖ តាំងពីប៉ុន្មានឆ្នាំមកហើយ, គំនិតថារឿតមិញតយុទ្ធដើម្បីឯករាជ្យនៃប្រទេស កាន់តែ មានគេជឿច្រើនឡើង ក្នុងពពួកវរជនខ្មែរ។ បើបារាំងមិនឲ្យឯករាជ្យកាន់តែច្រើនឡើងនៅខ្មែរទេ, ក្នុង ៣-៤ ខែ ខាងមុខនេះ ខ្មែរអាចរួបរួមមែនទែនជាមួយរឿតមិញ។ សេចក្តីថ្លែងការណ៍នេះ ធ្វើឲ្យគេភ្ញាក់ផ្អើលគ្រប់គ្នាក្នុង ចំណោមអ្នកនយោបាយបារាំង, ហើយខ្លះស្រែកថាជា “កាំបិតក្នុងក” (chantage)។ បន្ទាប់ពីការគំរាមនេះ, បា- រាំងបន្តន់ឥរិយាបថបន្តិច, ហើយកិច្ចចរាចរណ៍បារាំង-ខ្មែរ ក៏ចាប់ធ្វើឡើងវិញ នៅដំណាច់ខែមេសា។ ថ្ងៃ ៩ ឧសភា ១៩៥៣, លោក ប៉ែន នុត និងលោក ដីម៉ុនសែល, រដ្ឋមន្ត្រីក្រសួងសហគតរដ្ឋ, ចុះកិច្ចព្រមព្រៀង បារាំង-ខ្មែរ មួយ ដែលនៅក្នុងនោះ ខ្មែរនៅតែមិនទទួលបានឲ្យពេញចិត្តមែនទែន។ បារាំងមិនព្រមឲ្យស្តេចធ្វើ ជាអគ្គមេ បញ្ជាការ កងកម្លាំងប្រឆាំងរឿតមិញ ដោយមានឧត្តមសេនីយបារាំងម្នាក់ជាទីប្រឹក្សា, ប៉ុន្តែព្រមទុកឲ្យនៅក្រោម ការទទួលខុសត្រូវពេញទីនៃកងខេមរកូមិន្ទ កូមិកាតទាំងឡាយ ដែលនៅខាងលិចទន្លេមេគង្គ (ហៅកូមិកាត ស្វយត)។ ចំណែកដែនដីដែលនៅចន្លោះទន្លេមេគង្គ និងព្រំដែនខ្មែរ-យួន (ដែលនៅក្នុងនោះ រឿតមិញជាក់ទ័ព ជាង ១០ ០០០ នាក់) ទីបញ្ជាការបារាំងទុកសំរាប់ខ្លួន (កងទ័ពខ្មែរមាន ១២ កងវរសេនាតូច ដែល ៦ ជារបស់ បារាំង)។ ចិននៅស្រុកខ្មែរចូលមកក្រោមនិតិបញ្ញត្តិខ្មែរ ប៉ុន្តែជនជាតិបារាំងនៅតែមានអភ័យឯកសិទ្ធិ មិនចូល ក្រោមច្បាប់ខ្មែរទៀត។ ការទាស់ខ្វែងគ្នា លើរឿងហិរញ្ញវត្ថុ និងសេដ្ឋកិច្ច នៅសល់ទាំងស្រុង, ហើយទាស់កាន់ តែខ្លាំងទៅទៀត ដោយរដ្ឋាភិបាលបារាំង សំរេចតែម្នាក់ឯង នៅថ្ងៃ ១១ ឧសភា ឲ្យបញ្ជុះតម្លៃប្រាក់ “ហ្សាន់” ដែលចាយជាមួយគ្នាក្នុងប្រទេសទាំង៣ នៃឥណ្ឌូចិន (អានលេខយោង ២៣)

ថ្ងៃ ១២ មិថុនា, បន្ទាប់ពីបានផ្ទេរដំណែនទាំងអស់ម្តងទៀត ទៅលោក ប៉ែន នុត, ព្រះចៅសំរេចចិត្ត ទៅបាត់កក ហើយបង់នៅទីនោះ ដើម្បីបង្កើតរដ្ឋាភិបាលក្រៅប្រទេស (en exil) មួយ។ ថ្ងៃ ១៦, ដោយមានអ្នក មក ជាមួយ ២៦ នាក់ផង (ក្នុងនោះមានម្ចាស់ ស៊ីសុវត្ថិ សិរីមតៈ, រដ្ឋមន្ត្រីក្រសួងការពារប្រទេស), ព្រះចៅមក ដល់បាត់កក ទទួលដោយឧត្តមសេនីយ ជា ស្រីយ៉ាណន, មេនគរបាលថៃ។ នៅក្នុងពេញ, ក្រោយពេលស្តេច ចេញដំណើរ, វិទ្យុជាតិផ្សាយសាររបស់ព្រះចៅទៅបារាំង ៖ “ដោយចង់ចៀសវាងចម្បាំង ឬ ការបះបោរទល់ នឹងប្រទេសបារាំង — ចម្បាំង ឬ ការបះបោរដែលខ្មែរកាន់តែច្រើនឡើងៗ ចង់ធ្វើ— ខ្ញុំចាកចេញពីមាតុភូមិ ដើម្បីយកឲ្យបាននូវឯករាជ្យដែលប្រជាជាតិខ្មែរចង់បាន, ដោយមិនចាំបាច់ឲ្យការទាក់ទងជាភាគរកាតជាមួយ ប្រទេសបារាំងមានគ្រោះថ្នាក់ជាស្ថាពរឡើយ។ ប្រទេសបារាំងធ្វើឲ្យគេយល់ឃើញ, តាមអាកប្បកិរិយានិងការ រារាំងរបស់ខ្លួន, ថាខ្លួនមិនចង់ឲ្យឡើយ ទោះក្នុងបច្ចុប្បន្ន ទោះក្នុងអនាគត នូវឯករាជ្យពិតប្រាកដ, ដែលជាវត្ថុ តែមួយអាចធ្វើជាដើមទី នៃសហប្រតិបត្តិការផ្លូវសិកដ៍ស្មោះ និងដែលមានប្រយោជន៍ រវាងប្រទេសយើងទាំង២ ហើយដើម្បីកសាងការរួបរួមរបស់យើង ក្នុងសហភាពបារាំង។

នៅប្រទេសថៃ, ព្រះចៅ ដែលអាជ្ញាធរថៃសំគាល់ថាជាអ្នកកៀសខ្លួននយោបាយ បានត្រូវសៀមហាម មិនឲ្យធ្វើសកម្មភាពនយោបាយអ្វីទាំងអស់។ ព្រះបាទសីហនុ ព្រមទាំងអ្នកទៅជាមួយ ក៏ត្រូវបំបែកបាត់ដំបង វិញ ដែលបានទទួលស្វ័យភាពហើយ។ ក្នុងចន្លោះពេលនោះ នៅក្នុងពេញ, សភាពតានតឹង ក៏កើតមានឡើងរវាង ខ្មែរនិងបារាំង។ ឧត្តមសេនីយ ដីឡុងក្លាត, មេបញ្ជាការទ័ពជើងគោកនៅកម្ពុជា, ហៅកងទាហានជំនួយមកពី ស្រុកយួន ដើម្បីការពារស៊ីវិលបារាំង ប្រមាណ ៦០០ នាក់ ទៅស្រុកខ្មែរ។ កងការពារនៃសហភាពដែលមាន

បារាំង, យួន, ម៉ារ៉ុកាំង និងអាល់ហ្សេរីយ៉ា និងមានកងកាំភ្លើងធំ ចាំជួយគាំទ្រផង, រាយគ្នាជាក់គ្រប់កន្លែងយុទ្ធ សាស្ត្រនៅក្នុងភ្នំពេញ ចំណែកខាងខ្មែរ, កងទ័ពខ្មែរសេនីយ៍ត្រី ពុត ឆាយ (អតីតមេធាវីស្រុះចុះចូលពីខែ ឧសភា ១៩៥៧) កាន់កាប់អាគាររាជការទាំងអស់។

ពីក្នុងបាត់ដំបង ព្រះចៅប្រាប់បារាំងថារដ្ឋាភិបាលខ្មែរទាត់ចោលកិច្ចព្រមព្រៀង ថ្ងៃ ៦ ឧសភា ហើយ សុំឲ្យធ្វើកិច្ចចរាចរថ្មី ដែលក្នុងនោះ ខ្មែរទាមទារលក្ខន្តិកៈមួយដូច “ដូមីនីញ៉ុង” របស់ប្រទេសបារាំងស្តី ចំពោះ មុខប្រទេសអង់គ្លេស។ ថ្ងៃ ២ កក្កដា ព្រះរាជាអំពាវនាវតាមរាជសារមួយទៅប្រជាជាតិ ហៅប្រមូលកម្លាំងរស់ រវើកទាំងអស់នៃប្រទេស ដើម្បីចាំរក្សាទុកឯករាជ្យ ដោយបង្កើត កងជំរំពល និង ឆារីក្លាហាន ។ ក្លាមមួយ រំពេច បុរសនិងនារី ២០ ០០០ នាក់ ធ្វើយតបនឹងការអំពាវនាវនេះ, ហើយប្រជុំគ្នានៅក្នុងសៀមរាប និង បាត់ដំបង។ ស្នែកឡើងថ្ងៃ ៧ កក្កដា, រដ្ឋាភិបាលបារាំងរបស់ ឡានីញ៉េល ប្រជុំគណៈរដ្ឋមន្ត្រី ហើយឲ្យកំណត់ កិច្ចមួយទៅអគ្គស្នងការប្រចាំសមាគមរដ្ឋទាំងបី, ដែលនៅក្នុងនោះរដ្ឋាភិបាលបារាំងស្នើថានឹងឲ្យ ឯករាជ្យ ក្រោយកិច្ចចរាចរថ្មីទៀត។ ដើម្បីបង្ហាញសុចន្ទៈរបស់ខ្លួន បារាំងដាក់អ្នកការទូតម្នាក់, ម៉ូរីស ដឺហ្សង់, ជាអគ្គ ស្នងការនៅឥណ្ឌូចិន។ ក្នុងបរិយាកាសមួយដែលតឹងដៃ, កិច្ចចរាចរបារាំង-ខ្មែរ ចាប់ធ្វើឡើងនៅថ្ងៃ ៣១ កក្កដា នៅភ្នំពេញ រវាងលោក ប៉ែន នុត និងលោក ដឺហ្សង់។ កិច្ចចរាចរនេះ បានចេញជាការព្រមព្រៀងជាលើក ដំបូងមួយ នៅថ្ងៃ ៩ សីហា, លើការផ្ទេរមកខ្មែរវិញនូវអំណាចតុលាការ និងនគរបាល។ ថ្ងៃ ១៧ តុលា ១៩៥៧, សេនាប្រមុខ ហ្សឺ រ៉ាំង, ក្នុងឋានៈជាតំណាងនៃកងទ័ពបារាំង, ធ្វើពិធីផ្ទេរអំណាចទាហានមកប្រទេសកម្ពុជា, ហើយបង្ខំតុចុះមកជាស្ថាពរនូវទង់ជាតិបារាំង, កិច្ចដែលបញ្ចប់ ៨០ ឆ្នាំនៃអាណានិគមកម្ពុជារបស់បារាំង។ ថ្ងៃ ៨ វិច្ឆិកា ១៩៥៧, ព្រះចៅសីហនុ ធ្វើដំណើរចូលដ៏មានជោគជ័យក្នុងក្រុងភ្នំពេញ, ហើយសម័យមួយទៀតក៏ចាប់ បើកទំព័រឡើង, សម័យសង្គមរាស្ត្រនិយម^(២៧) សម័យនៃអំណាចផ្ទាល់ខ្លួន។

អធិប្បាយ

- (១) រឿងសត្វសេក និង រឿងកូនចាប ដែលសម្តេចសីហនុថ្ងៃក្នុង “ឥណ្ឌូចិន ឃើញពីប៉េកាំង” បញ្ចាំង យ៉ាងច្បាស់នូវស្ថានភាពនេះ។
- (២) លោក ប៉ាច ឈិន បានត្រូវគេ (ជប៉ុន) ដោះលែងពីកោះត្រឡាច ក្រោយពីបានជាប់យុទ្ធសាស្ត្រចំនួនពីរ ឆ្នាំ។ ក្នុងសៀវភៅ “កម្ពុជាក្នុងសង្គ្រាមនៅអាស៊ីភាគអាគ្នេយ៍” ឡឹក ហោតាន់ និង ម៉ាលឌុម ខាត់វែល សរសេរថា លោកអាចារ្យ ចៀវ ដែលជាប់ជាមួយគ្នានឹងលោក ប៉ាច ឈិន បានសុគត “ក្រោមទារុណ កម្ម ឬដោយគេយកទៅប្រហារជីវិត”។
- (៣) ពួកដែលតទល់នឹងរាជាធិបតេយ្យនេះ បែកជាពីរចំណែកទៅទៀត : ពួកទី១, ដែលគេបានហៅថាពួក “ខាងស្តាំ”, ប្រមូលផ្តុំអ្នកដែលបានជោគជាំច្រើន នឹងតម្លៃបស្ចឹមទិស ហើយដែលចង់ឃើញប្រទេស ខ្លួន មានស្ថាប័ននយោបាយនិងសង្គមកិច្ច ដូចដែលមាននៅបស្ចឹមប្រទេស។ ពួកទី២, “ខាងឆ្វេង” ជា និមិត្តរូបនៃការបះបោរបស់ទ្វីបអាស៊ីទល់នឹងបស្ចឹមទិស។ មនុស្សដែលនៅក្នុងពួកទី ២ នេះ ច្រើនតែ បានទទួលចំណេះវិជ្ជា និងការអប់រំនៅបស្ចឹមប្រទេស។ ប៉ុន្តែអ្នកទាំងនេះ ទាត់ចោលទាំងស្រុងនូវតម្លៃ បស្ចឹមប្រទេស ដែលខ្លួនយល់ថាជាដើមហេតុ នៃការពុករលួយនិងទ្រុឌទ្រោមរបស់សង្គមខ្លួន។ ពួក នេះជាកម្លាំងនៃរបបរួមសំបាប់នៅអាស៊ី។
- (៤) ប្រៀបប្រដូចទៅប្រទេសវៀតណាម រដ្ឋការអាណានិគមបានព្រងើយកន្តើយទាំងស្រុង ចំពោះការអប់រំ នៅប្រទេសកម្ពុជា។ នៅឆ្នាំ ១៩៧៨ ពេលដែលប្រទេសកម្ពុជាមានសិស្សតែបួននាក់ក្នុងមធ្យមសិក្សា ភាគទី២ ប្រទេសវៀតណាមមានសាកលវិទ្យាល័យមួយទៅហើយ (១៩០៤)។ ក្នុងឆ្នាំ ១៩៧៧ នៅ ប្រទេសថៃ មហាវិទ្យាល័យវិទ្យាសាស្ត្រនយោបាយ ហាម៉ាសាត បានបើកទ្វារឡើង ដើម្បីអប់រំអ្នក នយោបាយ និងអ្នកការទូត។ ពេលដែលផ្ទាំងខ្នងរបស់វៀតណាមមានសុទ្ធតែអ្នកពហុបច្ចេកទេស បណ្ឌិត វិស្វករ អ្នកនិគិសាស្ត្រ រល។ ប្រទេសកម្ពុជានៅពីក្រោយឆ្ងាយណាស់។ ដោយឥតមានការ មើលងាយ យើងត្រូវតែបើកភ្នែកឲ្យឃើញថា រដ្ឋមន្ត្រីទី១ រដ្ឋមន្ត្រី ឧត្តមសេនីយ តំណាងរាស្ត្រ ទូត រល។ លើកលែងតែមួយចំនួនតូច មានកំរិតការអប់រំត្រឹមតែមធ្យមសិក្សា។ អតីតសិស្សសាលារដ្ឋ បាលទាំងនោះ (សាលាដែលបារាំងបង្កើតដើម្បីធ្វើឲ្យម៉ាស៊ីនរដ្ឋការអាណានិគមខ្លួនដើរ) ត្រួតត្រាយ៉ាង ដាច់មុខលើប្រទេសកម្ពុជា ក្នុងរយៈពេលជាង ២៥ ឆ្នាំ។ ពេលដែលយុវជនចេញពីមហាវិទ្យាល័យ មកដល់លើឆាកជីវិតប្រទេស ទំនាស់រហូតដល់រវាងជំនាន់មនុស្ស (conflit de génération) ក៏កើតមាន ឡើង។ បាតុក្ត ហ៊ុយ និង-ហ៊ុយ យន់-ខៀវ សំផន ជាលទ្ធផលនៃទំនាស់នោះ។ ដើម្បីក្រញាំបុណ្យ សក្តិខ្លួនឲ្យជាប់ នាហ្នឹងផ្តុំមិនឲ្យឡើងក្មេងណា ដែលមិនព្រមចូលក្នុងគ្រឿងយន្តពុករលួយរបស់ខ្លួន។ ដូចពួកចិនដែរ នាហ្នឹងប្រើចំណងអាពាហ៍ពិពាហ៍ ដើម្បីទាក់ក្មេងឲ្យមកជាមួយខ្លួន។ មហាវិយោគនៃ ប្រជាជនខ្មែរសព្វថ្ងៃ ជាការក្លាយមួយនៃជំនាន់មនុស្សនេះ។
- (៥) សុទ្ធចូ ប៉ូលីន និង ប៊ែណា ហាម៉ែល បានសរសេរសៀវភៅមួយឈ្មោះ “សក្តិភាពអំពីមនុស្សយាដនៅ កម្ពុជា” ដែលនៅក្នុងចំណោមសៀវភៅមុនគេទាំងអស់ (១៩៧៦) ដែលបានប្រាប់មតិអន្តរជាតិ អំពី មហាវិយោគខ្មែរ។
- (៦) អ្នកបោះឆ្នោត ត្រូវឆ្លើយនឹងសំណួរ៥ :

- ១) ប្រជាជនចង់ឲ្យប្រទេសបានឯករាជ្យពេញទី ឬទេ?
- ២) ប្រជាជនចង់ប្រឆាំងនឹងការរំលត្រឡប់មកវិញ នៃបារាំង ឬទេ?
- ៣) ប្រជាជនពេញចិត្តនឹងការបង្កើតមុខងារជាជម្រើសទី១ ឬទេ?
- ៤) ប្រជាជនទុកចិត្តឬទេ លើរដ្ឋាភិបាលសព្វថ្ងៃ ដែលមានលោក ស៊ីង ឆ័កថាន់ ជាអ្នកដឹកនាំ ហើយដែលមានបេសកកម្មដ៏ខ្ពស់ ត្រូវការការពារនិងរក្សាទុកជាស្ថាពរ នូវឯករាជ្យនិងសេរីភាព ប្រទេស?

៥) ប្រជាជនចង់បានឬទេ នូវការការពារពីសំណាក់មហាអំណាចបរទេសណាមួយ? (បកប្រែ)។
 ក្នុងចំណោម អ្នកមានឈ្មោះក្នុងបញ្ជីបោះឆ្នោតទាំង ៦៧៤ ០៤៨ នាក់ អ្នកដែលបានបោះមាន ចំនួន ៥៤១ ៤៧០ នាក់ ហើយបានឆ្លើយ ១០០% ថា “ចង់” ទៅសំណួរទី១និងទី២, ថា “ពេញចិត្ត” ទៅ សំណួរទី៣, ថា “ទុកចិត្ត” ទៅសំណួរទី៤, ហើយថា “ទេ” ទៅសំណួរទី៥ (ដកចេញពី “សារតានៃអាស៊ី អគ្គិយ” ដោយ ហ្វីលីព ជីវីល្យ)។

(៧) តាមអ្នកនិពន្ធ ដាវីឌ ស្តេងប៊ែក ចលនាខ្មែរឥស្សរៈ ដែលលោក ស៊ីង ឆ័កថាន់ ជាអ្នកបង្កើត បានមាន ឡើងតាំងពីឆ្នាំ ១៩៤១ (?) គឺមុនពេលដែល ស៊ីង ឆ័កថាន់ ត្រូវបារាំងរកចាប់ ហើយភៀសខ្លួនមក បាងកក រួចមកតូក្យូ ចលនានេះចាប់បដិសន្ធិលើទឹកដីដែលបារាំងឲ្យទៅសៀម តាមសន្ធិសញ្ញាក្រុង តូក្យូឆ្នាំ ១៩៤១។ តាមអ្នកនិពន្ធដដែល, ក្នុងចន្លោះឆ្នាំ ១៩៤១ និង ១៩៤៥ ពួកអ្នកជាតិនិយមមួយក្រុម ក្រោមការដឹកនាំនៃ ស៊ីង ឆ័កថាន់ ហើយដែលបានភៀសខ្លួនទៅនៅប្រទេសថៃ បានធ្វើការរៀបចំ រចនាសម្ព័ន្ធនៃចលនានេះ ដោយមានសៀមជួយផង (លោក ថាន់ ចុះ-ឡើង បាងកក-តូក្យូ ឬ អ្វី?)។ ថ្ងៃ ៨ សីហា ១៩៤៦ កងឥស្សរៈចូលវាយក្រុងសៀមរាប កាន់កាប់អង្គរវត្ត ហើយបាញ់ចោលនាយ ទាហានបារាំងពីរនាក់នៅទីនោះ។ ពេលដែលសៀមឲ្យខេត្តទាំង ៥ មកខ្មែរវិញនៅខែវិច្ឆិកា ១៩៤៦ (អានលេខ១យោង ១៣) ពួកមេឥស្សរៈត្រូវត្រឡប់ទៅនៅបាងកកវិញ ដែលនៅទីនោះពួកអ្នកជាតិនិយម ឯទៀតៗ ចេះតែមកបន្តបន្ទាប់គ្នា។ ខែកញ្ញា ១៩៤៧ ពួកនៅបាងកកប្រកាសការកើតឡើងនៃ “រដ្ឋាភិ- បាល នៃ កម្ពុជាសេរី” ដែលបានត្រូវទទួលស្គាល់ដោយរដ្ឋាភិបាលថៃរបស់ ព្រីឌី ភ្នំយង់។ ប៉ុន្តែ ដល់ ភិបុលសង្គ្រាម ត្រឡប់មកកាន់អំណាចវិញ ខ្មែរឥស្សរៈបានត្រូវគេហាមឃាត់ មិនឲ្យធ្វើសកម្មភាពលើ ទឹកដីសៀម។

ត្រឡប់មកប្រទេសកម្ពុជាវិញ អ្នកដឹកនាំឥស្សរៈប្រមាណ ១២ នាក់ បង្កើតគណៈកម្មាធិការខ្មែរ រំដោះជាតិមួយ ក្រោមអធិបតីភាពរបស់ ជាប ឈួន។ គណៈកម្មាធិការនេះឥតបានមានប្រសិទ្ធភាព ព្រោះមេរាជ រកត្រូវគ្នាពុំកើត ហើយម្នាក់ៗ ធ្វើតាមការយល់ឃើញរៀងខ្លួន ក្នុងទឹកដីម្តុំ ដែលខ្លួនក្រញាំ បាន គឺថាឥតមានដើរតាមខ្សែនយោបាយរួមអ្វីមួយឡើយ។ មេកាគច្រើន ធ្វើចោរកម្មប្លន់រាស្ត្រតែម្តង។ អ្នកផងអាចនៅចាំអំពីក្រុមឥស្សរៈដ៏សាហាវ ដឹកនាំដោយឈ្មោះ សៀប, តក់, យី ។ល។ ក្រុមចោរនេះ ប្រព្រឹត្តយ៉ាងសកម្មតាមព្រំដែនខ្មែរ-ថៃ ជាហេតុធ្វើឲ្យអាការៈអូសខ្វែង ដល់ការរត់ពន្ធអារ៉ុយដែលរៀត មិញទិញពីស្រុកសៀម យកទៅឲ្យកងឯកភាពនៅយួនខាងត្បូង។ តាមរយៈ “កងទ័ពប្រជាជនខ្មែរ រំដោះ” (APKL) របស់ខ្លួន រៀតមិញខំបញ្ចុះបញ្ចូលពួកមេឥស្សរៈ។ ក្នុងពួកនេះ ខ្លះក៏ព្រមដើរជាមួយ ខ្លះទៀតមិនព្រមហើយក៏វាយរៀតមិញដែរ។ ឆ្លើយតបនឹងការហៅឲ្យចុះចូលនៃរាជរដ្ឋាភិបាល អ្នក ដែលមកមុនគេ គឺ ជាប ឈួន (ក្រោយមក ឧត្តមសេនីយ ឈួន មូលពេជ្រ, ក្បត់ហើយបានត្រូវគេ សំណុំនៅឆ្នាំ ១៩៥៨) ក្នុងខែកញ្ញា ១៩៤៧, រួចហើយ ជាបន្តបន្ទាប់ មាន : ពុត-ឆាយ និង អ៊ូចនិល

ពេជ្រ នៅខែឧសភា ១៩៥៧, នរោត្តម ចន្ទរង្សី និង សារ៉ាវង្សី នៅខែកុម្ភៈ ១៩៥៤ (ក្រោយបានឯក
រាជ្យ) ក្នុងខែកុម្ភៈ ១៩៥៤ ដដែល អៀ ស៊ីចូវ មកដល់ភ្នំពេញដើម្បីចងការចុះចូលនៃ ស៊ីង ឆ័ក
ថាន់។ មិនដឹងជាមកពីហេតុអ្វីដែរ ការចងការនេះឥតបានចេញជាអ្វី ហើយ ស៊ីង ឆ័កថាន់ ក៏មិនព្រម
ចូលនឹងស្តេច។

(៨) មានខ្មែរកម្ពុជាក្រោមយើងជាច្រើន ដែលបានកាន់កាប់មុខងារធំៗ ក្នុងរដ្ឋការរៀនណាមខាងត្បូង (ជាពិ
សេសក្រោយនោះទំនេរយៀម) ទាំងស៊ីវិលទាំងទាហាន។ លោក ស៊ីង ថៃ ឆៀង ដែលគេស្គាល់ណាស់
នៅកម្ពុជាក្រោម នៅក្នុងចំណោមខ្មែរកម្ពុជាក្រោមដែលបានធ្វើជាសមាជិកព្រឹទ្ធសភារៀនណាមខាង
ត្បូង។

(៩) តាមកិច្ចព្រមព្រៀងនៅហ្សឺណែវឆ្នាំ ១៩៥៤ កងទាហានបរទេសទាំងអស់ ទាំងរៀនមិញ ទាំងបារាំង
ត្រូវចេញពីប្រទេសកម្ពុជា។ តាមសំណុំនៃរាជរដ្ឋាភិបាល មហាអំណាចធំៗ ព្រមឱ្យប្រទេសកម្ពុជា
ទទួលសម្ភារៈសឹក និងបុគ្គលិកទាហានបរទេស (ចំនួនមានកំរិត) ដើម្បីការពារទឹកដីខ្លួន។ ជួរអន្តរាយ
ដែលខ្លាចក្រែងប្រទេសខ្មែរនឹងប្រទេសលាវធ្លាក់ក្រោមឥទ្ធិពលអាមេរិកាំង បានយល់ព្រមឥតជំទាស់
ពេលដែលគាត់ដឹងថា រដ្ឋាភិបាលខ្មែរនឹងទៅកបារាំងម្តងទៀត ដើម្បីកសាងកងទ័ពខ្លួន។ គណៈបេ-
សកកម្មយោធាបារាំងនៅតែបន្តសកម្មភាពទៅទៀត រហូតដល់ខែមីនា ១៩៧០។

(១០) ព្រះចៅមកដល់ស្រុកបារាំង នៅថ្ងៃ ១២ ឧសភា ១៩៤៦ ចំពេលដែលគេកំពុងធ្វើការយោសាណាបោះ
ឆ្នោត។ ស្តេចបានទៅជួបនឹង ហ្វេលីច ហ្សាវ៉ាន់ ដែលជំនួស ដឺហ្គាល ដែលបានលាលយប់ៗ ថ្ងៃ ២៦
មិថុនា ដោយឥតមានក្លែងក្លាត់ក្នុងក្តីដូចកាលមកដល់ដែរ ព្រះចៅចេញពីស្រុកបារាំងមកស្រុកខ្មែរ
ក្នុងចន្លោះពេលនោះ ហ្ស៊ីក ប៊ីដូ បានជាប់ឆ្នោតជានាយករដ្ឋាភិបាលបណ្តោះអាសន្ន។

(១១) តាម មិលតុន អុសស្ស៊ិន គណបក្សជឿនលឿន របស់ម្ចាស់ ម៉ុងតាណា បានត្រូវតម្លើងដោយពួក
គហបតីខ្មែរ-ចិន នៅភ្នំពេញ។

(១២) អ្នកបោះឆ្នោតជំនាន់នោះ សុទ្ធតែរកទ្រុសទាំងអស់ ព្រោះនារី ដែលកាលនោះ គេដាក់ទុកក្នុងថ្នាក់ទី២
នៃផែនសង្គម ឥតទាន់មានសិទ្ធិបោះឆ្នោតនៅឡើយ។ ម្យ៉ាងទៀត ការបោះឆ្នោតសម័យនោះ ឥតមាន
ចូលទៅដល់ពិភពកសិករទេ ឈ្នះចាញ់គឺនៅលើទីក្រុងនិងទីប្រជុំជនទាំងអស់។ ប៉ុន្តែក្នុងកាលៈទេសៈ
សព្វថ្ងៃនេះ បន្ទាប់ពីបានឃើញការពុករលួយនៃគ្រួសារខ្មែរជាច្រើន -ការពុករលួយដែលបាននាំខ្មែរ
ក្រហមមកកាន់អំណាច, សំនួរមួយត្រូវតែចោទឡើង : ទោះបីខ្លួនគួរមានសិទ្ធិបោះឆ្នោតក៏ដោយ តើនារី
ខ្មែរចង់នៅត្រឹមតែភរិយា ឬចង់ទៅជាពលរដ្ឋដែរ?

(១៣) ក្រោមការទាមទាររបស់បារាំង ដើម្បីយកពីសៀមវិញនូវទឹកដីខ្មែរនិងលាវ ដែលសន្និសីទក្រុងតូក្យូ
ឆ្នាំ ១៩៤១ បានឱ្យទៅសៀម រដ្ឋាភិបាលថៃរបស់ សេនីប្រាមោជ្ជ យល់ព្រមជជែកជាមួយតំណាងរដ្ឋា
ភិបាលបណ្តោះអាសន្នបារាំង នៅព្រៃនគរក្នុងថ្ងៃ ៩ មេសា ១៩៤៦។ ដោយការជជែកនេះឥតចេញជា
អ្វីឱ្យជាក់លាក់ ឧប្បត្តិហេតុតាមព្រំដែនក៏កើតមានឡើង ចាប់ពីខែឧសភា ថ្ងៃ ២៤ សីហា, ៤ ថ្ងៃមុន
ពេលដែលអង្គការសហប្រជាជាតិ ត្រូវពិភាក្សាលើបេក្ខភាពនៃប្រទេសថៃ, បារាំងប្រាប់ទៅរដ្ឋាភិបាល
អាមេរិកាំងថា ខ្លួននឹងមិនយកការទាមទារទឹកដីនេះ ទៅដាក់មុខតុលាការអន្តរជាតិនៅ ឡាអេយ ទេ
(ដូចដែលថៃបានស្នើ) ប៉ុន្តែខ្លួននឹងបន្តសង្រ្គាមជាមួយប្រទេសថៃ ហើយនឹងប្រើសិទ្ធិមិនព្រមជាប់
អហង្គិ (veto) របស់ខ្លួន ទល់នឹងការចូលនៃប្រទេសថៃក្នុង អ.ស.ប.។ ជាមួយនឹងការសរុះសំរួល
របស់រដ្ឋាភិបាលអាមេរិកាំង ការជជែកគ្នាបារាំង-ថៃ ក៏ចាប់ផ្តើមឡើងវិញ ក្នុងខែកញ្ញា ម្តងនេះនៅ

វ៉ាស៊ីនតោន។ កិច្ចចរាចរបានត្រូវនាំដោយម្ចាស់ វ៉ាន់វ៉ៃប្យាកន ខាងសៀម និងដោយលោក ហ្សែកពីកូ (រដ្ឋទូតនៅ វ៉េណេហ្ស៊ុយអេឡា) ខាងបារាំង។ ថ្ងៃ ១៧ វិច្ឆិកា ១៩៤៦ កិច្ចសន្យាបារាំង-ថៃ មួយក៏បាន ត្រូវធ្វើឡើង ដោយលប់សន្និសីទសញ្ញាគ្រងតូក្យូឆ្នាំ ១៩៤១។ ៧ អាទិត្យក្រោយមក កងទ័ពបារាំងក៏ ចូលកាន់កាប់ បាត់ដំបងវិញ។

(១៤) រដ្ឋធម្មនុញ្ញដែលបារាំងប្រើរហូតដល់ពេលចប់សង្គ្រាម បានត្រូវធ្វើឡើងតាំងពីឆ្នាំ ១៨៧៥ (សាធារណ រដ្ឋទី៣)។ ក្នុងខែតុលា ១៩៤៥ ក្រោមការស្នើយោបល់នៃឧត្តមសេនីយ ដឺហ្គោល ប្រជាជនបារាំងបាន បោះឆ្នោតព្រមផ្លាស់រដ្ឋធម្មនុញ្ញ ហើយរើសក្នុងពេលជាមួយគ្នានូវសភារៀបរៀងរដ្ឋធម្មនុញ្ញមួយ ដែល ឲ្យអំណាចទាំងអស់ទៅរដ្ឋសភា (មានការរើសប្រធានាធិបតីជាដើម)។ ជាក់ទៅឲ្យប្រជាជនសំរេចតាម ប្រជាមតិ នៅខែឧសភា ១៩៤៦ គំរោងនេះបានត្រូវបារាំងទាត់ចោលក្នុងភាគ ៥៧% ទល់នឹង ៤៧% ។ គំរោងរដ្ឋធម្មនុញ្ញនេះ បានត្រូវខ្មែរយកមកធ្វើជាគំរូ។ អ្នកសិក្សានយោបាយខ្លះ បានលោកពិនិត្យរដ្ឋ ធម្មនុញ្ញខ្មែរឆ្នាំ ១៩៤៧។ លោក ឡាកសេ ចុះក្នុងនិក្ខេបបទគោតថា “រដ្ឋធម្មនុញ្ញឆ្នាំ ១៩៤៧ បានត្រូវធ្វើ ឡើងដោយយុវជនខ្មែរមួយក្រុម ដែលមិនបានដឹងច្បាស់នូវការត្រូវការពិតប្រាកដនៃប្រទេស។ ពេល ខ្លះ អ្នកទាំងនោះច្រើនតែច្រឡំយកផលប្រយោជន៍នៃវណ្ណៈខ្លួន, វណ្ណៈថ្មីមួយនៃអ្នកដែលមានកំពូជជាង គេ, ជាប្រយោជន៍របស់ប្រជាជន។ ហើយក្រុមនេះ គឺផ្នែកដឹកនាំនៃគណបក្សប្រជាធិបតេយ្យ”។ (M. Larché) ។

លោក ក្នុង គុន ក្នុង “និក្ខេបបទលើការរឹបត្រីខ្មែរ” សរសេរថា ៖ រដ្ឋធម្មនុញ្ញនៃឆ្នាំ ១៩៤៧ ជា ស្នាដៃនៃវណ្ណៈអ្នកមានមធ្យមនៃប្រជាជាតិ (Bourgeoisie nationale) ដែលដោយចង់ឡើងកាន់អំណាច, បានឆ្លៀតឱកាសល្អក្រោយពេលចប់សង្គ្រាមលោកលើកទី២ ដើម្បីសរសេរសេចក្តីចែងច្បាប់មួយ ដែលបំរើប្រយោជន៍ខ្លួន។ ដូច្នោះ របបរាជធិបតេយ្យថ្មីដែលមានរដ្ឋសភានេះ គ្រាន់តែទទួលស្គាល់ជា ផ្លូវការ និងការពារការមានប្រៀបនឹងអភ័យឯកសិទ្ធិដែលយកបានដោយវណ្ណៈមានកំពូជទាំងឡាយ ។ ... រដ្ឋធម្មនុញ្ញខ្មែរថ្មី ជឿតែយកគំនិតតាមគំរូប្រជាធិបតេយ្យមួយ, បានយកចិត្តទុកដាក់មិនឲ្យដោយ ច្បាស់នូវអធិបតីភាពទៅប្រជាជាតិ, ដូចដែលបានធ្វើរដ្ឋធម្មនុញ្ញភាគច្រើន ដែលប្រកបដោយប្រជាធិ- បតេយ្យនិងសេរីភាព នៃប្រទេសអាស៊ីភាគអាគ្នេយ៍, ឧទាហរណ៍ ម៉ាត្រា ៣ នៃរដ្ឋធម្មនុញ្ញថៃនៃឆ្នាំ ១៩៤៤ ៖ “អំណាចអធិបតីចេញមកពីប្រជាជនសៀម។ ព្រះរាជា ក្នុងឋានៈជាប្រមុខរដ្ឋ ប្រើអំណាច នេះតាមសេចក្តីចាត់ចែងនៃរដ្ឋធម្មនុញ្ញ” ដូចគ្នាដែរ រដ្ឋធម្មនុញ្ញលាវនៃឆ្នាំ ១៩៤៧ ម៉ាត្រា ៣ ៖ អធិបតី ភាពជាតិចេញមកទាំងមូលពីប្រជាជនលាវ។

(១៥) ក្រោយមក លោក ញ៉ាក់ ជូឡុង ឲ្យគណបក្សខេមរៈបុណ្ណការ ទៅលោក លន់ នល់ កាន់កាប់ បាន បុណ្យបានសក្តិក្រោមម្លប់លោក ជូឡុង, លោក លន់ នល់ ចូលមកយ៉ាងរមទេម្យ ក្នុងឆាកនយោបាយ ខ្មែរ ដោយដឹកនាំគណបក្សនេះ ដែលសមាជិកច្រើនតែខ្មែរកម្ពុជាក្រោម។ នាំទៅគាល់ព្រះចៅដោយ អ្នកគាំពាររបស់ខ្លួន —លោក ជូឡុង— មន្ត្រីខាងនគរបាល លន់ នល់ បានត្រូវគេចាប់បោះទៅលើជា វរៈសេនីយទោ ហើយតែងតាំងជាអ្នកទទួលខុសត្រូវក្នុងខេត្តបាត់ដំបង លើការតយុទ្ធសាស្ត្រលន់និងពួក ឥស្សរៈរបស់ សឹង ឆឹកចាន់ ក្នុងខែធ្នូ ១៩៥២។ មួយខែក្រោយពីបានឯករាជ្យ ព្រះបាទ សីហនុ ធ្វើប្រតិបត្តិការ “សាមគ្គី” ក្នុងខេត្តបាត់ដំបង, នៅខែធ្នូ ១៩៥៣, ដើម្បីរកវាយរៀតមិញ។ គឺនៅក្នុង ប្រតិបត្តិការ “សាមគ្គី” នេះហើយ, ដែលសាមគ្គីភាព លន់ នល់ — សីហនុ បានកើតឡើង។ សាមគ្គី ភាព ដែល ១៧ ឆ្នាំក្រោយមកបានរលាយ, ហើយក្លាយទៅជាមហាកោលាលលន់ចំពោះប្រជាជាតិខ្មែរ។

លោក លន់ នល់, ខ្មែរកម្ពុជាក្រោមកេរ្តិ៍នាមរោងដំរី (តាយនិញ), បានទទួលផ្កាយទី១ របស់គាត់នៅឆ្នាំ ១៩៥៥, ឆ្នាំដែលគាត់បានត្រូវតែងតាំងជានាយអគ្គសេនាធិការ នៃកងខេមរៈក្សត្រិយ៍

(១៦) គ្រាប់បែកដែលធ្លាក់លើកំពង់ផែ ហាយផុន នៅថ្ងៃ ២៤ វិច្ឆិកា ១៩៤៦ បានកំចេតកិច្ចសន្យា សាំងតីនី ហ្វីមីមិញ្យ ថ្ងៃ ១៩ ធ្នូ, ការបះបោរនៅហាណូយឲ្យសញ្ញានៃការចាប់ផ្តើមសង្គ្រាមលើកទី១ នៃឥណ្ឌូ ចិន ខែមីនា ១៩៤៧ ជាហ្វ្រង់លឿ បានត្រូវជំនួសដោយ បុលឡាអ៊ែម ដើម្បីរកមធ្យោបាយបញ្ចប់ សង្គ្រាម, បុលឡាអ៊ែម លេងសន្លឹកបៀប្រាក់ដោយ, ដែលនៅឯហ្វងកុង ក្រោមឈ្មោះថាម្ចាស់ វិញ ធុយ ប្រាក់ដោយ វាយតម្លៃក្លាម ៖ ក្តាប់កូសាំងស៊ីនមកវៀតណាម រដ្ឋសភាបារាំងបោះឆ្នោតក្តាប់ កូសាំង ស៊ីន ទៅវៀតណាម នៅថ្ងៃ ២១ ឧសភា ១៩៤៩

(១៧) និយាយឲ្យពិត, ដោយខ្វល់ខ្វែងចំណោទក្នុងស្រុកខ្លាំងពេក បញ្ហាសន្តិភាពនៃកូសាំងស៊ីន មិនសូវបាន ទទួលការយកចិត្តទុកដាក់ពីរដ្ឋាភិបាលប៉ុន្មានទេ នៅថ្ងៃទី ១១ មីនា ១៩៤៨ សភានៃសហភាព បារាំងពិនិត្យគំរោងការបង្កើតក្រុមជំនុំមួយនៅកូសាំងស៊ីន ដែលមានការបោះឆ្នោត “យល់ព្រមឬប្រ ឆាំង” និងការក្តាប់កូសាំងស៊ីនមកវៀតណាម គំរោងការនេះលីលាទាំងស្រុង ឬមើលងាយខ្មែរពន់ ពេក ព្រោះក្នុងសមាជិក ៦៤ នាក់ ដែលគេបំរុងឲ្យមានក្នុងក្រុមជំនុំនោះ, ៤៨ នាក់ ជាជនជាតិយួន ១៦ នាក់ ជាជនជាតិបារាំង ក្នុងកិច្ចពិភាក្សាលើគំរោងការលីលានេះ, គណៈប្រតិភូខ្មែរដែលដឹកនាំដោយ ម្ចាស់ក្សត្រី ពីង ពាន់យុគន្តរ ឥតបានសូវមាត់កទេ, ហើយដល់ពេលបោះឆ្នោត គណៈប្រតិភូបានបោះ ... អនុប្បវាទ

(១៨) បន្ទាប់ពីអង្គការ និងសហរដ្ឋអាមេរិក, ប្រទេសកាណាដា ទទួលស្គាល់ប្រទេសកម្ពុជារដ្ឋឯករាជ្យ នៅ ថ្ងៃទី ៣០ ធ្នូ ១៩៥៣

(១៩) ក្នុង “សារតាមនៃអាស៊ីកាតអគ្គាយ៍”, ហ្វីលីព ដី វីល្ល បញ្ជាក់ថ្ងៃ ១៨ កញ្ញា ១៩៤៩ តែមិនឲ្យដើមហេតុ នៃការរំលាយរដ្ឋសភានេះទេ បើតាម រូបវិទ្យាស្និប “ក្នុងនយោបាយក្រៅប្រទេសកម្ពុជា”, ការរំលាយ នេះបានត្រូវធ្វើឡើងក្រោយសន្និសីទនៃខែវិច្ឆិកា ១៩៤៩

(២០) តាំងពីខែមករា ១៩៤៧, តំណាងខ្មែរឥស្សរៈជាមួយគ្នានឹងតំណាងលាវសេរី និងតំណាងវៀតណាម សេរី, បានបង្កើតគណៈកម្មការចម្រុះអចិន្ត្រៃយ៍មួយ ដើម្បីធ្វើឲ្យមានឡើងនូវសហប្រតិបត្តិការពិតប្រាកដ ហើយមានប្រសិទ្ធភាពលើផ្ទៃនយោបាយ, សេដ្ឋកិច្ច, យោធា និងទូតក្នុងការតយុទ្ធរួមទល់នឹងចក្រពត្តិ និយមបារាំង គណៈកម្មការនេះបានផ្ញើសេចក្តីអំពាវនាវមួយទៅរដ្ឋាភិបាល ស.រ.អា. (សារពិតមាន ឡើងម៉ែនដ៍, ថ្ងៃទី ៧/១/៤៧)។

(២១) ពិតពេកទៅហើយ, “ស៊ីង ឆឹកមិញ” ជាឈ្មោះបង្កើតដោយពួកវៀតមិញ្យ គ្រាន់តែពួកសង្គ្រាមថា ក្រែងបងប្អូន ស៊ីង ឆឹកថាន់ បារាំងឥតបានចាំយូរឡើយ ដើម្បីចោទ ស៊ីង ឆឹកថាន់ ថាចូលជាមួយ វៀតមិញ ពេលដែលគាត់ចូលព្រៃនៅខែមីនា ១៩៥២

(២២) នៅក្នុងក្រុងទាំងឡាយ, វៀតមិញក៏មានសកម្មភាពខ្លាំងដែរ ក្នុងពួកយួនអន្តោប្រវេសន៍, វៀតមិញ រើសមនុស្សធ្វើក្រុមភ្នាក់ងារសម្ងាត់ក្នុងកិច្ចផ្តល់ស្បៀង អង្កាសលុយ, ទិញថ្នាំ, ទិញអង្ករ រលា ដល់ ឈ្មោះថា “វៀតមិញ” បានបាត់ជាមួយការដើរចេញទៅរបស់បារាំង, ឈ្មោះថា “វៀតកុង” ក៏កើតមាន ឡើងជាមួយការចូលមកនៃអាមេរិកាំង ប៉ុន្តែគឺក្រុមភ្នាក់ងារសម្ងាត់ដែលហ្នឹង, ដែលគេដាស់ឲ្យធ្វើ សកម្មភាពឡើងវិញក្នុងសង្គ្រាមទី២ នៃឥណ្ឌូចិន

(២៣) នៅឆ្នាំ១៩៥០, ក្រោមការរៀបចំរបស់បារាំង, ប្រទេសឥណ្ឌូចិនទាំងបីជំនុំគ្នានៅក្នុងប៉ូដើម្បីធ្វើលក្ខន្តិកៈនៃ “សហគតរដ្ឋ”។ ប្រទេសសមាជិកទាំងនេះព្រមព្រៀងធ្វើឲ្យមានតែមួយនូវក្រដាសប្រាក់, កិច្ចការធនាគារនិងគយ ដោយមានការចែកគ្នានូវចំណូលពន្ធគយ កំពង់ផែព្រៃគុរបានទៅជាដៃស្វយ័ត។ អ្នកផងអាចចាំបានអំពីក្រដាសប្រាក់ ១០០ ដែលមានរូបនារីខ្មែរ លាវ និងយួន, ហើយដែលចាយបាននៅរៀងចន្ទន៍ ឬព្រៃគុរដូចជានៅភ្នំពេញដែរ។ ក្នុងការចែកគ្នានូវចំណូលពន្ធគយ, អ្នកកាន់សេដ្ឋកិច្ចខ្មែរ ពេលនោះបានបណ្តោយឲ្យយួនមានព្រៀបជាង, ដោយប្រទេសកម្ពុជាយកតែ ២៣% ក្នុងពេលដែលខ្លួនជាអ្នកផ្តល់វត្ថុធាតុដើមទាំងអស់ —ជាពិសេសខាងកសិកម្ម— ទៅឲ្យស្រុកយួនដែលបញ្ចេញតាមឧស្សាហកម្មទៅជាផលិតផលសម្រាប់លក់តទៅទៀត។ ខែឧសភា ១៩៥៣, រដ្ឋាភិបាលបារាំងស្រាប់តែតែបញ្ចុះតែម្នាក់ឯងនូវតម្លៃប្រាក់ “ហ្សាន” នោះ, ការបញ្ចុះតម្លៃដែលធ្វើឲ្យប្រទេសទាំងបីមិនសប្បាយចិត្តជាខ្លាំង។ ថ្ងៃ ២៥ កុម្ភៈ ១៩៥៤, បីខែក្រោយឯករាជ្យ, បារាំងទទួលស្គាល់គោលគំនិតនៃអធិបតីភាពខ្មែរខាងរឿងសេដ្ឋកិច្ច, ក្រដាសប្រាក់, គយនិងហិរញ្ញវត្ថុ។ ដើម្បីជំរុញសេដ្ឋកិច្ចខ្លួនដែលកំពុងមានការពិបាក, ប្រទេសកម្ពុជា ទារយកចំណែកខ្លួនខាងចំណូលពន្ធគយដែលឡើងដល់ ៨០០ លាន ហ្សាន។ ដូចគេអាចរង់ចាំ, យួនផ្តល់ការងារនេះដោយពុតធ្វើជាឈ្មោះជាមួយខ្មែរ។ បន្ទាប់មក ជៀន ហៀនកូ, ហ្សឺណែវ, សង្គ្រាមឥណ្ឌូចិនទី២ ធ្វើឲ្យការទា “ជាច្រើនលើកច្រើនដង” របស់ខ្មែរឥតបានផលអ្វីទាំងអស់។ បារាំង, ភ្លេចឧកាសពីជម្លោះខ្មែរ—យួននេះ, បានយកប្រាក់ទាំងលាននេះប្រើប្រាស់ទៅ។ ប្រាក់ដែលជារបស់រដ្ឋខ្មែរនេះ នៅក្នុងធនាគារបារាំងរហូតសព្វថ្ងៃ។

(២៤) ពិតហើយ, ក្នុងប្រទេសមួយដែលចាប់តាំងពីកើតឡើង បានស្គាល់តែរបបនៃស្តេចជាម្ចាស់ជីវិត, ការយល់ឃើញអំពីគណបក្សនយោបាយ ពិបាកជ្រួតជ្រាបឲ្យច្បាស់ទៅក្នុងស្រទាប់រាស្ត្រប្រជាជន។ ប៉ុន្តែជោគជ័យនៃគណបក្សប្រជាធិបតេយ្យ ពិតជាជោគជ័យនយោបាយមួយហើយ ព្រោះគណបក្សនេះតាងលំនាំភាគច្រើននៃប្រទេស ៖ លំនាំឯករាជ្យនិយម។ ការវិនិច្ឆ័យរបស់បរទេសម្នាក់លើគណបក្សប្រជាធិបតេយ្យ, គួរឃើងយកមកពិនិត្យដែរ ៖ “រដ្ឋសភាមិនសម្រេចការ លើនយោបាយខ្មែរ ជាងគណៈកម្មការនាយកនៃគណបក្សប្រជាធិបតេយ្យទេ គណៈកម្មការនេះជាអង្គការអាចកំបាំងមួយ, ឥតទទួលខុសត្រូវចំពោះមុខអ្នកណាឡើយ, ប៉ុន្តែត្រួតត្រាលើការសម្រេចនៃរដ្ឋមន្ត្រីទាំងអស់និងលើសកម្មភាពនៃអ្នករាជការផ្សេងៗ ពួកប្រជាធិបតេយ្យដឹកនាំរដ្ឋដោយរបៀបកាន់បក្សពួក, បញ្ចុះបញ្ចូលរកដៃជើងរបស់ខ្លួនក្នុងពួកអ្នករាជការ, ធ្វើឲ្យកិច្ចការរាជការច្របូកច្របល់បាត់សណ្តាប់ធ្នាប់, បង្កឡើងដោយហេតុនេះ នូវការមិនសប្បាយចិត្តជាច្រើន, ហើយជាញឹកញយ, មិនទាំងចុះសំរុងរវាងគ្នាឯងផង ... មែនទែនទៅ, ដោយហេតុថាលក្ខណៈខ្លួននិងគោលដៅខ្លួន នៅតែឥតទំនាក់ទំនងអ្វីជាមួយមហាជនដែលជាប្រជាកសិករ, គណបក្សទាំងឡាយទិតៗតែធ្វើខ្លួនឲ្យទៅជា “សមាគមនៃអ្នកមានកំពូ” ដែលខ្វល់ខ្វាយតែរកមុខរបរនិងរកកៅអីឲ្យសមាជិកខ្លួន។ ពួកប្រជាធិបតេយ្យបានធ្វើរដ្ឋធម្មនុញ្ញ, ប៉ុន្តែក្នុងការស្រែកឃ្លានអំណាចរបស់ខ្លួន ហើយដោយស្មានថានឹងអាចរក្សាទុកបានយូរនូវការដឹកនាំកិច្ចការទាំងឡាយ, ពួកនេះបានភ្លេចថានៅក្នុងសតិរបស់រាស្ត្រ ស្តេចនៅតែមានន័យថា “ជាតិ”, ស្តេចជាទីពឹងពំនាក់ ជាអ្នកការពាររាស្ត្រធំបំផុត។ គេភ្លេចថាពេលណាមានវិបត្តិ, មហាជននឹងសេចក្តីសង្ឃឹមរបស់ខ្លួននឹងងាកទៅរកស្តេចទេ, មិនមែនងាកទៅរកគណបក្សឡើយ។ ដោយខ្លួនប្រឆាំងនឹងស្តេច, គណបក្សប្រជាធិបតេយ្យប្រហែលជាបានឲ្យព្រហ្មលិខិត កិរិតវាសនាខ្លួនហើយ។” (ហ្សឺណែវ ដី រីល្យែ)

(២៥) លោក ស៊ីង ឆឹកថាន់ បានត្រូវតាមដោយបញ្ជាវន្តមួយចំនួនធំ ដែលនៅក្នុងនោះមានលេខាធិការផ្ទាល់
របស់គាត់, លោក ហង្ស ធុនហាក់ អនាគតរដ្ឋមន្ត្រីទីមួយនៃសាធារណរដ្ឋខ្មែរ ក្រោយឆ្នាំ ១៩៥៤,
អ្នកទាំងនោះបានចុះចូលមកស្តេចជាច្រើនគ្នាដែរ, ហើយបានត្រូវនគរបាលសម្ងាត់កត់សំគាល់ក្រោម
ឈ្មោះថា “ពួកជនវែក”។ ក្រោយមក, ដល់ពេលកើតរឿង “ខ្មែរសេរី”, ពួកចាស់ៗ នៃក្រុមជនវែក
លើកលែងតែលោក ហង្ស ធុនហាក់ បានត្រូវគេចាប់ឃុំឃាំងទាំងអស់, ហើយអ្នកដែលគេយល់ថា
ខ្លាំង បានត្រូវគេសំលាប់ចោល។

(២៦) ថ្ងៃ ១ តុលា ១៩៤៩ នៅប៉េកាំង, ម៉ៅ សេទុង ប្រកាសកំណើតនៃសាធារណរដ្ឋចិនប្រជាមានិត។ សហ
រដ្ឋអាមេរិកដែលរហូតមកដល់ពេលនោះ ពុំត្រូវអរនឹងអាណានិគមនិយមបារាំងទេ, ស្រាប់តែបែរ
ក្រោយភ្លាមបន្ទាប់ពីការ “ខាតបង់” ប្រទេសចិននេះ។ ជាមួយនឹងការកើតឡើងនៅដើមឆ្នាំ ១៩៥០, នៃ
គំនិតប្រឆាំងយ៉ាងហួសហេតុនឹងកុម្មុយនិស្ត ដែលផ្សព្វផ្សាយដោយម៉ាកកាដឺ, នៃទ្រឹស្តី “ល្បួងដូមី
ណូ”, និងនៃសង្គ្រាមនៅកូរ៉េ, ស.រ.អា. នឹងតំរូវការប្រើប្រាស់របស់ខ្លួនឆ្ពោះទៅទ្វីបអាស៊ី ដើម្បីទប់
ទល់ការពង្រីកខ្លួននៃលទ្ធិមរសំបាប់ដែលចេញពីប្លុក ចិន-រុស្ស៊ី។ ពីឆ្នាំ ១៩៥០ ទៅឆ្នាំ ១៩៥៤, អាមេរិក
កាំងជាអ្នកផ្តល់អាវុធដល់របស់សក្តានុពលបារាំងនៅឥណ្ឌូចិន ៨០% នៃចំណាយក្នុងសង្គ្រាមឥណ្ឌូ
ចិនទីមួយ ជាបន្តបន្ទាប់របស់ ស.រ. អា. ។ ក្នុងចន្លោះឆ្នាំ ១៩៥១ និង ១៩៥៤, អាមេរិកាំងបានឲ្យ ២៥ លាន
ដុល្លារទៅបារាំង ដើម្បីជួយកម្ពុជា។ ចាប់តាំងពីឆ្នាំ ១៩៥០ គណៈបេសកកម្មអាមេរិកាំងជាច្រើន
បានចូលមកបន្តបន្ទាប់គ្នាក្នុងស្រុកខ្មែរ។ លើកនេះ, លោក ស៊ីង ឆឹកថាន់ បែរទៅរកអាមេរិកាំង, ហើយ
ប្រហែលគាត់លេងសន្លឹកបៀ “ប្រឆាំងកុម្មុយនិស្ត” បានជាគាត់ទទួលជំនួយពី សេ.អ៊ី.អា. នៅ
បាងកក។

(២៧) ពួកយោធានៃប្រជាជនខ្មែរ, ដែលសព្វថ្ងៃកាន់អំណាចនៅភ្នំពេញ, ជាផលិតផលនៃពួកខ្មែររៀតមិញ។
តាំងពីវាកើតមក, រៀតមិញជាគ្រោះថ្នាក់មួយចំពោះប្រទេសកម្ពុជា។ តែគួរឲ្យស្តាយ, អ្នកដឹកនាំខ្មែរពី
មុនបានយកលេសនេះ ដើម្បីកំចាត់អ្នកដែលបានស្រែកប្រឆាំងនឹងអយុត្តិធម៌។ អ្នកដឹកនាំបានធ្វើឲ្យប្រ
ជាជនបាត់ជំនឿថា រៀតមិញនេះអាចជាគ្រោះថ្នាក់ដល់ជីវិតនៃប្រទេស។

(២៨) ក្នុងវេលានោះ ហ្វី យន់ នៅរៀនឯស្រុកបារាំង។ ពេលដែលដឹងថារដ្ឋសភាបានត្រូវរំលាយ, ហ្វី យន់
ផ្ញើសំបុត្រមួយទៅស្តេចដើម្បីថា៖ ព្រះអង្គលែងជាស្តេចខ្ញុំហើយ។ (ឥណ្ឌូចិនឃើញពីប៉េកាំង)។

(២៩) ក្រោយថ្ងៃប្រកាសឯករាជ្យ (៩ វិច្ឆិកា, ដែលចំដួចជាថ្ងៃដំបូងលើថ្ងៃចំរើនអាយុព្រះចៅសីហនុ, តាំងតុ),
ព្រះចៅសំរេចបង្ហើយគ្នាជាមួយគណបក្សប្រជាធិបតេយ្យ។ ថ្ងៃ ២៥ មករា ១៩៥៥ ស្តេចឲ្យការយល់
ព្រមទៅរដ្ឋាភិបាល ឡេង ឆែត ដែលកោរអីទាំងឡាយបានត្រូវចែកដល់គណបក្សទាំងអស់ លើកលែង
តែគណបក្សប្រជាធិបតេយ្យ។ ថ្ងៃ ៧ កុម្ភៈ, ប្រជាមតិមួយបានត្រូវធ្វើឡើង ដែលនៅក្នុងនោះសំនួរគឺ៖
ព្រះរាជបេសកកម្មបានធ្វើឡើងជាទីពេញចិត្តនៃប្រជារាស្ត្រយើងឬទេ?។ អ្នកបោះឆ្នោត ៩២៥ ៨១២
នាក់បានឆ្លើយ “ពេញចិត្ត” ក្នុងភាគ ៩៩,៨% ។

ថ្ងៃ ១៩ កុម្ភៈ ព្រះចៅប្រាប់ឲ្យដឹងអំពីការកែទំរង់រដ្ឋធម្មនុញ្ញ ដែលឲ្យនាយករដ្ឋមន្ត្រីទទួលខុស
ត្រូវចំពោះមុខស្តេច, លែងចំពោះមុខរដ្ឋសភាដូចមុន កិច្ចនេះបានត្រូវជំទាស់ឡើងដោយគណៈកម្មការ
អន្តរជាតិខាងកិច្ចត្រួតត្រា សេ.អ៊ី.សេ., ដែលយល់ថាខុសនឹងរដ្ឋធម្មនុញ្ញ។ ថ្ងៃ ២ មីនា ១៩៥៥ ព្រះ
ចៅជាករាជ្យផ្សេងទៅទីពុក, សម្តេច នរោត្តម សុរាម្រិត។ ខែមេសា, សម្តេច “ឧបយុវរាជ” សីហនុ
បង្កើតសន្តិសុខនិយមជាមួយ “មិត្តភក្តិ” ខ្លះ ៖ លោក សម សារី, ឃឹម សំបូរ, ឃឹម ទិត ។ល។

ឆ្លើយនឹងសេចក្តីអំពាវនាវឱ្យចូលមករួមក្នុងសង្គមរាស្ត្រនិយម, គណបក្សទាំងអស់បានរំលាយខ្លួន ហើយចូលទៅ, លើកលែងតែគណបក្សប្រជាជន — ជាការណាធម្មតា — ដែលជាប់សំខ្លួនរៀតមិញ, គណបក្សសេរីភាពនិងប្រជាធិបតេយ្យ ថ្ងៃ ១១ កញ្ញា ១៩៥៥, ការបោះឆ្នោតបានធ្វើឡើង, ហើយអ្នក ឈ្នះធំ គឺ “គណបក្សសង្គមរាស្ត្រនិយម” ដែលយកបានកៅអីទាំង ៩១ ដែលនឹងមានក្នុងរដ្ឋសភា ហិបប្រាក់សង្គមរាស្ត្រនិយមបានត្រូវជួយបំពេញដោយ តាន់ ប៉ា និងសេដ្ឋីឯទៀត ដែលបានមិនព្រម ទទួលដឹកនាំរដ្ឋាភិបាលនៅខែមិថុនា១៩៥៥, ប៉ុន្តែដែលនឹងជួយដឹកនាំនយោបាយសេដ្ឋកិច្ចនៃ “សម្តេចឧត” ដោយសារកាយវិការនេះ។

គណបក្សសេរីភាពបានត្រូវរំលាយខ្លួននៅខែកក្កដា ១៩៥៦។ ចំណែកគណបក្សប្រជាធិប- តេយ្យបានកើតឡើងវិញ ១៥ ឆ្នាំក្រោយមក ក្នុងកាលៈទេសៈមួយផ្សេងទៀត។ ខែមិថុនា ១៩៧០, ប្រទេសកម្ពុជាបានត្រូវវាយលុកលុយដោយទ័ពយួនខាងជើង។ មិនគិតរួមគ្នាដើម្បីឈមមុខទល់នឹង គ្រោះថ្នាក់, អ្នកនយោបាយខ្មែរបែរជាបង្កើតគណបក្សទៀត ដើម្បីដណ្តើមអំណាចគ្នា។ លទ្ធផលនៃការ មើលងាយតំបូន្មានប្រវត្តិសាស្ត្រនេះ, យើងទាំងអស់គ្នាបានឃើញនិងកំពុងតែឃើញនេះហើយ។

ភាគទី ៥

សហព័ន្ធតំណាច
ដើម្បីអ្វី?

គេពុំអាចស្រឡាញ់ ជាតិ បានទេ បើគេស្អប់ ជន នៃជាតិខ្លួន ។

ភាគទី ៥ មានទំរង់ជា សំនួរ-ចម្លើយ។ អត្ថបទដើមបានត្រូវសរសេរចប់ និងផ្សាយនៅដំណាច់ខែ តុលា ១៧៧៧ ដូច្នេះព្រឹត្តិការណ៍ទាំងឡាយដែលកើតក្រោយមក នឹងយកទៅសិក្សាក្នុង “វិភាគចុងក្រោយ” នៅក្នុងទំព័រក្តាប់២ ។ រីឯ ទំនាក់ទំនងខ្មែរចិន ក្នុងប្រវត្តិសាស្ត្រនៃប្រទេសទាំងពីរ បានត្រូវយកទៅចែងក្នុងទំព័រ ក្តាប់ ១។

សំនួរ **ទំព័រ**

- ឯក- សហព័ន្ធតណ្ឌចិន ដើម្បីអ្វី? ៧៧
- ទោ- ហេតុអ្វី ក៏ចាំបាច់ធ្វើឲ្យអស់មនុស្ស? បើប្រទេសទាំង៣ នាំគ្នាជជែកវែកញែករកការដោះស្រាយមួយប្រកបដោយយុត្តិធម៌ទៅ តើធ្វើកើត ឬ ពុំកើត? ៧៩
- ត្រី- ខ្មែរនឹងយួនមិនទុកចិត្តគ្នាទៅវិញទៅមកយ៉ាងខ្លាំង។ ហេតុម្តេចបានជាយួនអាចបញ្ចុះបញ្ចូល បង្ខំខ្មែរក្រហមបាន? ៨០
- ចត្វា- បើដូច្នោះ តើមុខការនិងឥទ្ធិពលរបស់ប្រទេសចិនក្នុងមហាវិយោគខ្មែរនៅត្រង់ណា? ៩០
- បញ្ច- ដំណើរដ៏មានជោគជ័យនៃ ប៉ុល ពត ទៅប៉ែកខាង អាចជាសញ្ញានៃការបន្តរបបខ្មែរក្រហម ឬទេ? គឺជាប្រជាជនខ្មែរអាចនឹងបានស្រាកស្រាន្តខ្លះទេ? ១០៣
- ឆ- ដូច្នោះ តើប្រជាជនខ្មែរនឹងទៅជាយ៉ាងណាក្នុងអនាគត? តើអន្ទាក់នៅត្រង់ណា, សំណាង នឹងរស់នៅត្រង់ណា? ១០៤
- សប្ត- រហូតដល់កំរិតណា កម្ពុជាប្រជាធិបតេយ្យអាចសង្ឃឹមលើសាធារណរដ្ឋចិនប្រជាមានិត? ១១១
- អដ្ឋ- ដោយវាយប្រទេសថៃជាច្រើនដង ក្រែងខ្មែរក្រហមចង់យកទឹកដីចាស់វិញទេឬ? ដូច្នោះគេមិន ជាអ្នកជាតិនិយមខ្លាំង? ១១៨
- នព្វ- តើប្រជាជនខ្មែរ លាវ និងវៀតណាម អាចចាំទទួលអ្វីខ្លះបានពីលោក «សេរី», ជាពិសេសពី សហរដ្ឋអាមេរិក? ១១៨
- ទស- ចំពោះប្រទេសកម្ពុជាយើង, ចំពោះសំណល់នៃប្រជាជនយើងលើដីខ្មែរ, តើយើង ខ្មែរនៅបរ- ទេស អាចធ្វើអ្វីជូន? ១២០

សហព័ន្ធតំណូចិន ដើម្បីអ្វី?

អាណានិគមកម្មរបស់បារាំងលើឥណ្ឌូចិននៅសតវត្សរ៍ទី ១៧ បានបញ្ឈប់យ៉ាងត្រឹមត្រូវសន្ទុះរបស់យួន ដែលបានបោះខ្លួនជាប់ ៧ សតវត្សរ៍មកហើយ ក្នុងការខិតខំពង្រីកទឹកដី ដល់បាត់វត្តមាននៃបស្ចឹមប្រទេសទៅ, ឥណ្ឌូចិនសព្វថ្ងៃ ត្រូវប្រមូលក្នុងកាលៈទេសៈភូមិសាស្ត្រនយោបាយនៃសតវត្សរ៍ទី ១៧ វិញ ថ្ងៃក្រោយមានមហាអំណាចអាស៊ីថ្មីមួយ ដែលលាតសន្ធឹងស្រមោលអាចាំប៉ាន់ខ្លួនមកលើ មហាអំណាចថ្មីនេះ គឺសាធារណរដ្ឋចិន ប្រជាមានិត។

នៅសតវត្សរ៍ទី ១០, បន្ទាប់ពីបានរំដោះខ្លួនពីឥទ្ធិពលចិនមក, យួនត្រូវឈរមុខទ្រង់នឹងបំណោទថ្មី១ ៖ ការបែកសាយនៃចំនួនប្រជាពលកររបស់ខ្លួន ដោយនៅកន្លែងក្នុងជនជននៃទ្រង់ក្រហមដែលជាដឹកនាំបង្ហូរចិត្ត, ស្រុកយួនត្រូវការលាតសន្ធឹងទៅកន្លែងទៀត ដើម្បីរស់។ នៅដំណាច់សតវត្សរ៍ទី ១៦ យួនលេបបានស្រុកចំប៉ា, ហើយ ៣០០ ឆ្នាំក្រោយមក ដំណើរចុះមកទិសខាងត្បូងរបស់យួន បានចប់នឹងការយកបានកូសាំងស៊ីន, កម្ពុជា ក្រោមរបស់ខ្មែរ។ គឺនៅពេលខ្លួនចាប់ដើរឆ្ពោះទៅទិសខាងលិច ដែលយួនជួបប្រទះថៃ មុខទ្រង់នឹងមុខ, ថៃ ដែលបានត្រូវម៉ែងហ្គោលដេញចេញពីយុទ្ធនាគារ ហើយដែលបានចុះមកខាងត្បូង ចាប់តាំងពីសតវត្សរ៍ទី ១៣, ដោយរុញច្រានខ្មែរ និងលាវ ដែលនៅលើផ្ទៃរបស់ខ្លួន។ ថៃនឹងយួន ជៀសវាងការប្រទូស្តរ៉ាយគ្នា ហើយវិសយកមធ្យោបាយគ្រជាក់មួយ គឺការចែកគ្នានូវទឹកដីខ្មែរនិងលាវ។ អាណានិគមកម្មរបស់បារាំង មិនត្រឹមតែខា យ៉ាងការបែងចែកនេះ, ថៃមទាំងដប់រដ្ឋទាំងពីរឲ្យរស់ឡើងវិញ។

ជាប់ជិតមួយសតវត្សរ៍, យួនតយុទ្ធតតស្រាកស្រាន្ត ដើម្បីរំដោះខ្លួនពីក្រញាំបារាំង។ ជាមួយគ្នានឹងការ តយុទ្ធនេះ គំរោងពង្រីកទឹកដីត្រូវបានធ្វើដែរ។ ឈ្មោះ "គណបក្សកុម្មុយនិស្តឥណ្ឌូចិន" ដែល ហ្វុជីមិត្ត ដាក់ ឲ្យចលនាបដិវត្តន៍យួននៅឆ្នាំ ១៩៣០ បង្ហាញឲ្យឃើញច្បាស់នូវគោលបំណងរបស់អ្នកដឹកនាំយួននេះ។ សេចក្តីថ្លែងចន្ទៈលើកទី១ របស់វៀតមិត្ត^{១)} ដែលបានធ្វើឡើងនៅខែតុលា ១៩៤១ កាន់តែជាក់លាក់ទៅទៀត ៖ "បង្រួបបង្រួមស្រទាប់សង្គមទាំងអស់, អង្គការបដិវត្តន៍ទាំងអស់, អាណិកជនជាតិទាំងអស់។ សម្ព័ន្ធកិច្ចរវាង ប្រជាជនទាំងអស់ ដែលគេជិះជាន់នៅឥណ្ឌូចិន"។ ក្នុងការតយុទ្ធដើម្បីឯករាជ្យនៃប្រទេសខ្លួន ហ្វុជីមិត្ត មើល ឃើញរួចទៅហើយ នូវចំណោទ —ដែលចៀសពុំរួច— នៃការណ៍មានប្រជាជនច្រើនហួសនៅវៀតណាម។ ហ្វុជី មិត្ត គិតឃើញថា បើបារាំងអាចបង្រួបបង្រួម កម្ពុជា លាវ និងវៀតណាម ឲ្យទៅជាមួយ ដោយកម្លាំងកាំ ភ្លើង និងទោះបីមានគំនុំឈឺចាប់នៃប្រជាជនក៏ដោយ, ប្រទេសវៀតណាមវិតតែស្រួលឱ្យបក្រសោបកម្ពុជា និង លាវ ជាមួយមុខការខ្លួនជា "អ្នករំដោះ" និងជា "អ្នកផ្សព្វផ្សាយមនោគមវិជ្ជា"។ នៅឆ្នាំ ១៩៤៥, ពេលដែលបារាំង, ក្នុងការខំឃោនជើងរបស់ខ្លួនមកឥណ្ឌូចិនវិញ, បានស្នើដល់ប្រទេសទាំង "ប្រាំ" នូវរូបមន្ត សហព័ន្ធតំណូចិន, ហ្វុជីមិត្ត ឥតដែលប្រកែកម្តងណាឡើយ។ ចំប៉ាន់រឹងដល់ លាយនឹងការដឹកជញ្ជូនមនុស្សឲ្យមកនៅលើដី ទំនេរ បានហួសសម័យទៅហើយ (?) ។ ដើម្បីលេបយកកម្ពុជានិងលាវ, វៀតណាមនៅសល់តែមធ្យោបាយ មួយទេ, មធ្យោបាយដែលអាចចៀសវាងការផ្តន្ទាទោសរបស់មតិអន្តរជាតិ គឺការឆ្លងកាត់តាមដំណាក់មួយ ដែលជាសហព័ន្ធនៃរដ្ឋទាំងបី។ រូបភាពគួរឲ្យរន្ធត់នៃការអត់ឃ្លាន, នៃមហន្តរាយសេដ្ឋកិច្ច ដែលមកអំពីការមាន ប្រជាជនច្រើនហួស តែងតែធ្វើឲ្យអ្នកដឹកនាំប្រទេសវៀតណាមភិតភ័យជានិច្ច។ ចំពោះ ហ្វុជីមិត្ត ដូចជាចំពោះ បុព្វការីខ្លួន និងចំពោះអ្នកបន្តតំណែងខ្លួន, មានតែការពង្រីកទឹកដីទេ ដែលអាចទាញប្រទេសវៀតណាមចេញ

ផុតពីគ្រោះថ្នាក់នៃការមានប្រជាជនច្រើនហួសនេះ។ ដូច្នោះមែន, ២កាក្សនៃផ្ទៃប្រទេសវៀតណាម សុទ្ធសឹងតែ ជាភ្នំច្រើន (មើលផែនទីទំព័រ ១៤២-១៤៣) ដូច្នោះអត់ដាច់ដុះ (គេច្រើនតែប្រៀបភូមិសាស្ត្រប្រទេសវៀត- ណាម ទៅនឹងភូមិសាស្ត្រប្រទេស ស៊ីប៊ី ដែលមានដីរាបតែមួយបន្ទះយ៉ាងចង្អៀត បណ្តោយតាមឆ្នេរសមុទ្រ យួនរស់នៅយ៉ាងចង្អៀតចង្អល់លើដីរាបដែលខ្លួនអាចធ្វើស្រែចំការបាន។ នៅឆ្នាំ ១៩៧០ ប្រទេសវៀតណាម មានបណ្តាជនជិត ៥០ លាននាក់ ដែលរស់នៅលើតែ ១កាក្សនៃផ្ទៃប្រទេសទាំងមូល, គឺថាលើផ្ទៃ ដីមួយ ដែលតូចជាងកម្ពុជាទៅទៀត! ហើយនៅលើផ្ទៃដីតែ ១កាក្សនេះ មានតែវាល “ត្រីកោណ” ដែលទន្លេមេគង្គ និងទន្លេក្រហមហូរកាត់ចាក់ចូលសមុទ្រទេ ដែលជាផលិតករនៃស្រូវ។ គេប៉ាន់ថានៅឆ្នាំ ២០០០ បណ្តាជនយួន នឹងឡើងដល់ ៧៥ លាន! ជាការពិតណាស់ ដែលធនធានកសិកម្មនៃប្រទេសនឹងខ្វះថ្លៃណាមួយពុំខាន ចំពោះ មាត់យួនទាំងអស់ (ការខ្វះនេះចាប់មានបណ្តើរទៅហើយ។ នៅឆ្នាំ ១៩៧៦ យួនបានត្រូវការស្រូវ ១,២ លាន តោនថែមទៀត។

ចំពោះការត្រូវការពង្រីកទឹកដីនេះ, កម្ពុជាជាទីដៅមួយយ៉ាងប្រណីត។ ព្រោះថាវាលដីដុះ ដែលពុំសូវ មានមនុស្សនៅនេះ ពោរពេញទៅដោយសម្បត្តិធម្មជាតិដែលឥតទាន់មានគេប៉ះពាល់។ ផ្ទុយគ្នាស្រឡះពីបណ្តា ជននៅវៀតណាម, ខ្មែរយើងបានស្គាល់កាតសម្បូរណិសប្បាយរហូត។ ថ្វីជឿតែរដ្ឋគ្មាននយោបាយត្រឹមត្រូវ ខាងការប្រើប្រាស់ទឹក, ថ្វីជឿតែយើងធ្វើស្រែតាមរបៀបបុរាណ, ហើយទោះបី ផ្ទៃដីដែលបានត្រូវក្តួររាស់គាស់ ជាមានទំហំតិចតួចក៏ដោយ, កម្ពុជាមុនសង្រ្គាម ជាប្រទេសដីកស្រូវចេញទៅក្រៅ។ ពិតហើយ បើគេមើលប្រ- ទេសនៅឥណ្ឌូចិនមួយម្តងៗ ជាចំព័ក្តា, ប្រទេសទាំងនោះពុំសូវមានទេ ប៉ុន្តែបើដាក់មកជាមួយគ្នានូវធនធាន ខាងរ៉ែ, ខាងកសិកម្មនិងខាងទឹក, ប្រទេសទាំងបីរួមគ្នាមានសកាតជា “ប្រទេស” មួយមាន, ហើយច្បាស់ជានៅ ក្នុងចំណោមប្រទេសដែលសម្បូរណិជាងគេនៅអាស៊ីកាតអគ្នេយ៍ (មើលផែនទី)។

សន្និសីទនៅហ្សឺណែវ ឆ្នាំ ១៩៥៤ គ្រាន់តែជាឧប្បត្តិហេតុអាក្រក់មួយ ដែលខាយ៉ាងមួយភ្នែកសិន មិន ឲ្យសុបិនរបស់ ហូជីមិញ ក្លាយទៅជាការពិត។ អ្នកដឹកនាំយួនសព្វថ្ងៃគ្រាន់តែដើរតាមផ្លូវដែល ហូ បានគូសទុក ឲ្យ។ សោកនាដកម្ពុជាទីរួតនិងជាទីខ្លាចផ្សា នៃប្រជាជនខ្មែរសព្វថ្ងៃនេះ គ្រាន់តែជាលទ្ធផលនៃកាកទី១ នៃ គំរោងការរបស់យួនកុម្មុយនិស្ត។ កាកទី១ នៃគំរោងការនេះ គឺការធ្វើឲ្យអស់មនុស្សពីកម្ពុជា, កិច្ចដែលជាជំ ហានទី១ ដែលយួនត្រូវបោះ មុននឹងចូលមកក្នុងសហព័ន្ធមួយនៃរដ្ឋនៅឥណ្ឌូចិន។

**ហេតុអ្វីក៏ចាំបាច់ធ្វើឲ្យអស់មនុស្ស? បើប្រទេសទាំងបីនាំគ្នាជជែក
ជែកព្រែករកការដោះស្រាយមួយប្រកបដោយយុត្តិធម៌ទៅ តើធ្វើកើត ឬ ពុំកើត?**

តបនឹងសំណួរនេះ អ្នកនិពន្ធបារាំង អង់ដ្រេ ម៉ាស៊ីស្កី បានឲ្យចម្លើយមួយរួចទៅហើយ ៖ “ឥណ្ឌូចិនជាការផ្គុំគ្នានៃប្រជាជនមួយចំនួន ដែលគេពុំអាចលាយចូលគ្នាបានឡើយ បើមិនប្រើកម្លាំងយោធា ទាំងការឲ្យអ្នកឈ្នះលេបយកអ្នកចាញ់”។ ពិតហើយ គេពុំសូវឃើញភាពស្រដៀងគ្នា រវាងអារិយធម៌ខ្មែរនិងអារិយធម៌យួនទេ ប៉ុន្តែការខុសគ្នារវាងវប្បធម៌ និងវាងទស្សនៈលើជីវិតរស់នៅនេះ ពុំអាចពន្យល់ឲ្យអស់តែម្នាក់ឯងទេ ថាហេតុអ្វីបានជាសហគមន៍ទាំង២ លាយចូលគ្នាពុំកើត ដូច្នោះមែន, ការខកចិត្តជាប់រាប់សតវត្សរ៍ ដែលមកអំពីការត្រួតត្រារបស់បរទេស បានបង្កើតក្នុងទ្រង់ខ្មែររួចចំណងយ៉ាងខ្ជាប់មួយ នឹងការពារអង្គការជាតិសាសន៍ និងវប្បធម៌របស់ខ្លួន។ សន្ទុះចិត្តការពារនេះ ដែលគេច្រើនតែសំគាល់ដោយខុសថាជាគំនុំ រវាងសាសន៍និងសាសន៍, បញ្ចេញខ្លួនឡើងជាការប្រឆាំងយ៉ាងស្វិតស្វាញ នឹងការប៉ុនប៉ងលាយបញ្ចូល ឬបង្កាត់ពីសំណាក់បរទេសទាំងអស់ ទោះជាយូរ ឬមិនមែនយូរក៏ដោយ។

ម្យ៉ាងទៀត យើងអាចសង្កេតឃើញថា ការខ្វល់ខ្វាយធំបំផុត ដែលលេចចេញពីនយោបាយក្រៅប្រទេសនៃកម្ពុជា ក្នុងកំឡុង ២៥ ឆ្នាំមុននេះមានតែមួយទេ ៖ ការរួចជីវិតនៃប្រទេស។ ក្នុងរយៈពេលនេះ មនុស្សទាំងមួយជំនាន់ បានត្រូវជ្រួតជ្រាបយ៉ាងជ្រៅនឹងចំណោទនៃជីវិតប្រទេសនេះ, ចំណោទដែលមែនទែនទៅ ជាស្នូលនៃគំនិតជាតិនិយមខ្មែរ។ មិនសំខាន់ទេ របបនយោបាយដែលមនុស្សមួយជំនាន់នេះត្រូវទទួលយក, ប៉ុន្តែមនុស្សទាំងនេះនឹងទាត់ចោលឥតខានឡើយ នូវការធ្វើសហព័ន្ធជាមួយរដ្ឋដទៃទៀត។ លក្ខខណ្ឌ ខានពុំបាន (sine qua non) ដែលត្រូវបំពេញមុននឹងទាញកម្ពុជាចូលក្នុងសហព័ន្ធមួយជាមួយយួន (និងលាវ) គឺការបំបាត់ត្រង់ៗនូវមនុស្សទាំងមួយជំនាន់នេះ ដែលជាគ្រឿងយន្តនៃប្រទេស។ ការនេះឥតពិបាកធ្វើសោះឡើយ។ គឺគ្រាន់តែចាក់ពួក “អ្នកក្រ” ឲ្យបះទេលនឹងពួក “អ្នកមាន” ទៅបានហើយ។ “អ្នកក្រ” លើសពីអ្នកអក់ពូ ដែលឥតធនធានឥតចំណេះវិជ្ជា ឬ ឥតគ្រួសារ, មានពួកចោរ និងពួកប្រមឹកទៀត, និយាយមួយម៉ាត់ គឺពួកអ្នកដែលបានខកចិត្តនិងបានត្រូវបោះបង់ចោលដោយសង្គម។ ពួក “អ្នកមាន” គឺមិនត្រឹមតែពួកដែលបានក្លរស្រែលើខ្នងរាស្ត្រទេ ថែមទាំងពួកដែលមានចំណេះវិជ្ជា ទោះតិចតួចស្តួចស្តើងក្តី, ព្រោះចំណេះវិជ្ជានេះបានត្រូវសំគាល់ថាជាសញ្ញានៃការមាន។

ដើម្បីធ្វើការចាក់បំបះនេះ យួនកុម្មុយនិស្តមាន “អាត់” ពីរសន្លឹកដែលសុទ្ធតែខ្លាំងៗ ៖ ១, ការបែកបាក់គ្នាខាងក្នុង (រវាង លន់ នល់ និង នរោត្តម សីហនុ) ដែលឲ្យលេសដល់សង្គ្រាមបដិវត្តន៍, ២, ពួកខ្មែររវៀតមិញ។

សំណួរទី ៣ ៖ ខ្មែរនឹងយួនមិនទុកចិត្តគ្នាទៅវិញទៅមកខ្លាំងណាស់។ ហេតុអ្វីបានជាយួនអាចបញ្ចុះបញ្ចូលបង្វិកខ្មែរខ្មែរក្រហមបាន? (នៅទំព័រ ៨០)

អធិប្បាយ

(១) ដោយយើងពុំសូវទាក់ចិត្តនឹងការដឹងអំពីសាវតាររបស់ប្រទេសជិតខាងយើង, ដើមកំណើតនៃរឿងតមិញ នៅតែជាសំនួរមួយមិនទាន់មានចម្លើយចំពោះខ្មែរយើងជាច្រើន។ អ្នកនិពន្ធ ក្នុងកិច្ចសន្ទនាជាមួយអ្នក នយោបាយយើងខ្លះ ដែលបានស្គាល់យុគរឿងតមិញ, សង្កេតឃើញថាអស់លោកទាំងនោះដូចជាច្រឡំ ថា គណបក្សកុម្មុយនិស្តឥណ្ឌូចិនជារឿងតមិញ។ ចំពោះមិត្តអ្នកអាន យើងសូមជូនឡើងវិញនូវសាវតា សង្ខេបនៃរឿងតមិញ។ អង្គការយោធា: -នយោបាយនេះមិនត្រឹមតែបានដេញបារាំងចេញពីឥណ្ឌូចិនទេ, ថែមទាំងបានបង្វែរផ្លូវប្រវត្តិសាស្ត្រនៃប្រទេសយើងទៀត ព្រោះថា —ចូរយើងកុំភ្លេច— ពួក សាឡុត សរ, អៀង សារី, សុន សេន, សូ ភឹម ។ល។ គ្រាន់តែជាផលិតផលលើកទី២ របស់រឿងតមិញទេ។ សាវតារនៃរឿងតមិញពុំអាចទាញចេញឲ្យដាច់ពីជីវប្រវត្តិរបស់អ្នកបង្កើតខ្លួនឡើយ, គឺរបស់ ហូ ជីមិញ (សៀវភៅដែលនិយាយពីរឿងនេះមានច្រើនណាស់, ប៉ុន្តែដែលល្អជាងគេ គឺរបស់ ហ្វីលីព ដី វីល្លេ, “សាវតារនៃរឿងតមិញ ពី ១៩៤០ ទៅ ១៩៥២”, ហាងបោះពុម្ព ស៊ីយ ១៩៥២)។

ជ័យជំនះនៃជប៉ុនលើរុស្ស៊ី នៅឆ្នាំ ១៩០៥ ធ្វើឲ្យបាត់ជំនឿថាពួកស្បែកស ពុំចេះចាញ់។ អាស៊ី ភាគអាគ្នេយ៍ទាំងមូល, ដែលពួកស្បែកសបានយកធ្វើជាអាណានិគម ចាប់កំរើកឡើង។ ញាតិស្តេច យួនម្នាក់ឈ្មោះ គួង ដេ, ដោយមានអ្នកអក្សរសាស្ត្រ ផាន់ បូយចូវ ដែលជាឧត្តមនៃការបដិវត្តន៍យួន ជូនទៅផង, កៀសខ្លួនទៅនៅប្រទេសជប៉ុនក្នុងឆ្នាំ ១៩០៦, ហើយពីទីនោះនាំគ្នាញុះញង់យួនឲ្យបះបោរ ទល់នឹងបារាំង គួង ដេ សរសេរសំបុត្រជាច្រើនជាមួយនឹងឈាមខ្លួន។ ក្រោយការបដិវត្តន៍ចិននៃឆ្នាំ ១៩១១ ស៊ុន យ៉ាតសេន, ផាន់ បូយចូវ មកនៅឯកងតុន ដើម្បីឲ្យបានជិតរឿងតមិញ។ ក្នុងឆ្នាំ ១៩១២ នៅកងតុន ចូរ ប្រមូលប្រមូលបានអ្នកជាតិនិយមយួនខ្លះក្រុម “កិច្ចសាមគ្គីដើម្បីកសាងរឿងតមិញ ឡើងវិញ” (រឿងតមិញ ភិក ភ្នឹក ដុនមិញហូយ, កុក ភ្នឹក), ហើយរៀបចំរដ្ឋាភិបាលក្រៅប្រទេសមួយ ជាមួយម្ចាស់ គួង ដេ។ ចម្បាំងរវាងគ្នាឯងក្នុងស្រុកចិន ខាងពួកជាតិនិយមយួនលើកដំបូងនេះ មិន ឲ្យទៅមុខបានឆ្ងាយ ក្នុងសកម្មភាពខ្លួន ចូរបានជាប់គុករួចលែងមកវិញដោយ ស៊ុន យ៉ាតសេន។ បន្ទាប់ពីសាធារណរដ្ឋចិនបានទទួលបរាជ័យជាច្រើនដង ក្នុងការប្រយុទ្ធជាមួយពួក “មហាមេចម្បាំង” ដែលពុំទាន់ចុះចូលនៅទិសខាងជើង, គណបក្ស គួមិនតាន់ (ចិនជាតិនិយម) ដែលមានមូលដ្ឋាននៅកង តុន ក៏រៀបចំបក្សខ្លួនឡើងវិញ ដោយមិនព្រមឲ្យពួកកុម្មុយនិស្ត (ម៉ៅ, ជូ ។ល។) ចូលមកជាមួយ, ហើយមួយចំណែកទៀតកែប្រែកងទ័ពរបស់ខ្លួនតាមគំរូរុស្ស៊ី។ ឧត្តមសេនីយ ជាង កាយជាក បានត្រូវ គេបញ្ជូនទៅសហភាពសូវៀត។ ពេលត្រឡប់មកវិញ, គេក៏សម្រេចបង្កើតបណ្ឌិតសភាយោធាមួយ នៅ វ៉ាមញ៉ូ ក្នុងខែមករា ១៩២៤។ បណ្ឌិតសភានេះ មានទីប្រឹក្សារុស្ស៊ីជាអ្នកបង្ហាត់បង្រៀន (ដឹកនាំ ដោយ មីខៃ បូរ៉ូឌីន និងឧត្តមសេនីយ វ៉ាស៊ីស៊ី ប៊ូវ៉ែយ)។ ផាន់ បូយចូវ និយាយនឹងចិនឲ្យព្រមទទួល យួន ៤០ នាក់ ក្នុងបណ្ឌិតសភាយោធា វ៉ាមញ៉ូ។ នៅកងតុនក្បែរគ្នានឹងក្រុម “កុកភ្នឹក” របស់ចូរ, អ្នក ជាតិនិយមយួនមួយពួកទៀតផ្គុំគ្នាក្នុងក្រុម “តាំតាំសា” នៅឆ្នាំ ១៩២៧។ ក្នុងឆ្នាំ ១៩២៤ “តាំតាំសា” បញ្ជូនសមាជិកខ្លួនម្នាក់, ជាំ ហុងថៃ, ឲ្យទៅសម្លាប់ “គូវ៉ែនវ៉ៃ ហ្សេណេរ៉ាល់” ម៉ែឡាំង។ ដោយខ្លួន បំពេញបេសកកម្មពុំចប់, ជាំ ហុងថៃ ក៏សម្លាប់ខ្លួននៅកងតុន។ លើកជារៀងរាល់នៃរឿងតមិញ, ជាំ ហុងថៃ បានឃើញផ្លូវរបស់ខ្លួនក្លាយទៅជាទិសក្តារបូជាមួយ។

នៅឆ្នាំដែលបណ្ឌិតសភា វ៉ាមញ៉ូ បានត្រូវបង្កើតឡើង, ហូ ជីមិញ, ហៅ លីធុយ, មកដល់ កងតុន នៅខែធ្នូ ១៩២៤, ដោយកាត់តាម ម៉ូស្កូ បន្ទាប់ពីដំណើរជុំវិញពិភពលោកមួយ។ ឈ្មោះពិភពលោក ងឿង សុំព្យាគុន, ក្រោយមកហៅ ងឿង តាតថាញ់, រួចហើយ ងឿង អាយក្វីក, ហូជីមិញ កើតនៅឆ្នាំ ១៨៨០ ក្នុងស្រុក ញ៉េ អាន់ (អណ្តូមខាងជើង)។ បន្ទាប់ពីបានធ្វើមធ្យមសិក្សានៅក្រុងហ្វូ, រួចហើយរៀនខាងជំនួញបាន ៣-៤ ខែ នៅព្រែនគរ, ហូ ចូលធ្វើរបាយនៅកប៉ាល់ “ឡាមីរ៉ាល់ឡាទូស -ត្រេវីល”, នៅឆ្នាំ ១៩១២, ដើម្បីមកទ្វិប អឺរ៉ុប។ នៅឆ្នាំ ១៩១៣, គាត់ចុះជើងក្រុងឡុងដ្រី ហើយរស់នៅទីនោះ ៤ ឆ្នាំ ដោយធ្វើការជាអ្នកលាងចានក្នុង សណ្ឋាគារ កាលតុន។ នៅឆ្នាំ ១៩១៧, ហូ មកដល់បារីស, គាត់ចូលស៊ុបក្នុងនយោបាយ។ នៅឆ្នាំ ១៩១៩, យក គំនិតតាមសេចក្តីស្នើ មាន ១៤ ខែ នៃប្រធានាធិបតីអាមេរិកាំង វិលសុន, គាត់ទៅ វែរសែ ដើម្បីបង្ហាញកម្មវិធី មាន ៨ ខែ របស់គាត់ដើម្បីឲ្យសេរីភាពទៅរៀនណាមអាណានិគម, ហូ បានជួបស្គាល់អ្នកដឹកនាំសង្គមនិយម បារាំង, ម៉ាកសែល កាសាំង និង ម៉ារីយ៉ុស ម៉ុងតេម នៅឆ្នាំ ១៩២០, គណបក្សសង្គមនិយមបារាំងបញ្ជូន ហូ ឲ្យទៅជាប្រតិភូនៅសមាជក្រុង ទ្លុម ឆ្នាំ ១៩២១, ហូ ជីមិញ បង្កើតសារពិតមានមួយឈ្មោះ “ឡឺបារីយ៉ា” ដែល ប្រែមកថា អ្នកតោកយ៉ាក ក្នុងឆ្នាំដែល គាត់ទៅ ម៉ូស្កូ ចូលរួមក្នុងសមាជទី ៤ នៃកូមិនទែន (ពាក្យកាត់នៃ កុម្មុយនិស្តអន្តរជាតិ កុំប្រឡងនឹង គ្នាមិនតាន់ ចិន)។ ឆ្នាំបន្ទាប់មក, គាត់ទៅក្រុងនោះម្តងទៀត, លើកនេះ គណបក្សកុម្មុយនិស្តបារាំងបញ្ជូនគាត់ទៅរៀបចំចលនា “កសិករអន្តរជាតិ” (ក្រសួនទែន) ដែលនៅក្នុងនោះ គាត់បានជាប់ឆ្នោតជាសមាជិកគណៈកម្មការប្រតិបត្តិ ក្រោយកិច្ចជំនុំហើយ, ហូ នៅតែក្នុង ម៉ូស្កូ រួចចុះឈ្មោះ រៀនក្នុងសាកលវិទ្យាល័យនៃអ្នកធ្វើការនៃបូព៌ាទិសក្នុងឆ្នាំ ១៩២៤។ រួចហើយគាត់ក៏ចេញពីម៉ូស្កូ មកកងតុន ដោយធ្វើការជាអ្នកបកប្រែភាសានៅក្នុងស៊ុលសូរៀត។ នៅកងតុន ហូ ជីមិញ ជួបជាមួយក្រុមអ្នកជាតិនិយម យួនទាំងឡាយ។ គាត់ពន្យល់អ្នកបង្កើតក្រុម “តាន់តាន់”, ហូទុនម៉ាវ និង ឡេហុនផុង, ឲ្យព្រមធ្វើបដិវត្តន៍, ហើយអ្នកទាំងពីរក៏ដាក់ឈ្មោះថ្មីឲ្យចលនាខ្លួនថា “សមាគមយុវជនបដិវត្តន៍រៀនណាម” (រៀនណាម កាក ម៉េញ ថាញ់-ញៀន ផុង ជីហូយ, ឬ ថាញ់-ញៀន)។ នៅឆ្នាំ ១៩២៥ ហូ ធ្វើកិច្ចកំចាត់គូប្រជែងរបស់ខ្លួន, ជាន់ បូយចូវ ដែលកំពុងតែរៀបចំបង្កើតគណបក្សមួយ, “គណបក្សជាតិនិយមរៀនណាម” (រៀនណាម ក្វីក ជាន់ ជាន់, VNQDD)។ ចូវ បានត្រូវគេនាំទៅចូលក្នុងអន្ទាក់មួយ ដែលនាំគាត់ទៅឲ្យគរហុលបារាំងនៅសៀងហៃ (ដែលកាលនោះគេបែងចែកគ្នាត្រួតដូចក្រុងប៊ែឡាំង) (អ្នកដាក់អន្ទាក់បានទទួលរង្វាន់ខាន់ខៅ ១០ម៉ឺន ហ្សាស់)។ ថ្មីត្បិតតែគ្មាន ជាន់ បូយចូវ, គណបក្សជាតិនិយមរៀនណាមបានត្រូវគេបង្កើតឡើងនៅហាណូយ ក្នុងឆ្នាំ ១៩២៧។ យកគំរូតាម គ្នាមិនតាន់ ចិន, គណបក្សនេះបានត្រូវដឹកនាំដោយ ងឿង ថៃហុក, ហើយបានទៅជាគូ ប្រជែងរបស់សមាគម “ថាញ់-ញៀន”។ នៅកងតុន, តាមរយៈក្រុមថាញ់-ញៀន, ហូ ជីមិញ ប្រមែប្រមូល រកសារក៏ខ្លួន ដោយបញ្ចុះបញ្ចូលលទ្ធិ ម៉ាក្ស ឡេនីន។ គាត់បោះផ្សាយត្រីតិបត្រាល់អាទិត្យ មួយឈ្មោះ “ថាញ់-ញៀន” (យុវជន) ដែលតាមនោះគាត់ផ្សព្វផ្សាយគំនិតប្រឆាំងនឹងអាណានិគមនិយម និងគំនិតបដិវត្តន៍។ ពីខែមិថុនា ១៩២៥ ទៅមេសា ១៩២៧, ត្រីតិបត្រាចេញបាន ៨៨ លេខ។ ហូ ចាំដល់លេខ ៦០ ទើបគាត់ ប្រាប់សារកថា សង្គ្រាមដើម្បីឯករាជ្យ ត្រូវធ្វើជាមួយគ្នានឹងសង្គ្រាមដើម្បីអំណាចផ្តាច់ការនៃវណ្ណៈកម្មករ- កសិករ ក្រោយរយៈពេលបញ្ចូលលទ្ធិ ៤ ខែ, ហូ ជ្រើសយកអ្នកពូកែជាងគេឲ្យជួយធ្វើការគាត់, យកអ្នកខ្លះទៅ ផ្តាំធ្វើនឹងបណ្ឌិតសភាយោធា វ៉ាមញ៉ូ, ហើយបញ្ជូនពួកនៅសល់ទៅប្រទេសរៀនណាម ដើម្បីផ្សព្វផ្សាយនូវ គំនិតគាត់ (សារក ២០០ នាក់ក្នុងចន្លោះឆ្នាំ ១៩២៥ និង ២៧)។

នៅឆ្នាំ ១៩២៧, ក្រោយពីបានចូលគ្នាក្នុងរយៈមួយយ៉ាងខ្លី, ពួក គ្នាមិនតាន់ និងពួកកុម្មុយនិស្តចិន បែក គ្នាវិញ។ ហូជីមិញ, ប្តូរឌីន និងទីប្រឹក្សារុស្ស៊ីទៅត្រូវចេញពីស្រុកចិន។ ហូ ទុនម៉ាវ ដែលដឹកនាំសមាគម

ថាញ់-ញៀន បានត្រូវ គូមិនតាង ចាប់, ក្រោយបន្តិចមក ក្រុម ថាញ់-ញៀន រត់មកនៅហុងកុង, ដែលនៅទីនោះ ឡាំ ឌីកធី ទទួលដឹកនាំ ទៅឆ្នាំ ១៩២៨, ចលនា កូមិនទែន បញ្ជូន ហូ ទៅប្រទេសអាណ្លីម៉ង់, ហើយធ្លាប់បន្ទាប់មក ទៅប្រទេសថៃ ដែលនៅក្នុងនោះមានយួន ២ ម៉ឺននាក់រស់នៅ។ ក្រោមឈ្មោះថា ថាង ជិន, ហូ ជីមិញ ដើរជួបសហគមន៍យួននៅ ឧដន, កំជិត, សាកុន និងណាខុន, ដោយទាក់ទងជាទិច ជាមួយក្រុម ថាញ់-ញៀន ឯហុងកុង។ ខែឧសភា ១៩២៩, ពួក ថាញ់-ញៀន ធ្វើជាសមាជមួយនៅហុងកុង ដែលគិតគូរ រៀបចំគណបក្សកុម្មុយនិស្តយួនមួយ ប៉ុន្តែប្រតិភូដែលមកពីកន្លែងជាច្រើននៅវៀតណាម, ដោយឆ្កែតចិត្តនឹង ជីវិតឆើតឆាយរបស់ ឡាំ ឌីកធី, មេ ថាញ់-ញៀន, ក៏ពុំព្រមចូលរួមក្នុងសមាជនោះ។ ត្រឡប់មកស្រុកយួនវិញ អ្នកទាំងនោះបង្កើត “គណបក្សកុម្មុយនិស្ត” ជាច្រើននៅតាមភូមិភាគខ្លួន។ ពេលនោះហើយដែល កូមិនទែន បញ្ជូន ហូជីមិញ មកហុងកុងវិញដើម្បីបង្រួបបង្រួមពួក “គណបក្សកុម្មុយនិស្ត” អាយទាំងអស់។ ដូច្នេះហើយ ទើបគណបក្សកុម្មុយនិស្តឥណ្ឌូចិន (ដុង ជឿង កុង សាង ជាន់) បានកើតឡើងនៅហុងកុងក្នុងថ្ងៃ ៦ មករា ១៩៣០។ ក្នុងស្រុកចិន នៅឆ្នាំ ១៩៣០, ក៏មានគណបក្សយួនពីរប្រជែងគ្នា, ប៉ុន្តែដែលតយុទ្ធនឹងសត្រូវតែមួយ គឺអាណានិគមនិយមបារាំង ៖ គណបក្សជាតិនិយមវៀតណាម, ចាស់ជាងហើយមិនមែនកុម្មុយនិស្ត ដែលពួក គូមិនតាង គាំពារ, គណបក្សកុម្មុយនិស្តឥណ្ឌូចិន ដែលគាំពារដោយពួកកុម្មុយនិស្តចិន, ជាការណាធម្មតា។

មុនគេ, ពួកជាតិនិយមសម្រេចវាយ ក្នុងយប់នៃថ្ងៃ ៩ ទៅ ១០ កុម្ភៈ, ការបះបោរមួយ (ដែលពួរន្ទី ខ្លាំងនៅសម័យនោះ) កើតឡើងនៅទីប្រជុំជន យ៉េន បាយ ទាហាននៃយោធាកូមិបះបោរឡើងហើយសម្លាប់ពួក នាយទាហានបារាំង។ បារាំងបញ្ជាឱ្យយន្តហោះធ្វើអន្តរាគមន៍ ហើយការបះបោរក៏បានត្រូវបង្រ្កាបយ៉ាងហ័ស។ មេនៃគណបក្សជាតិនិយម, ឡឿង ថៃហុក បានត្រូវគេចាប់បាន ហើយសម្លាប់ចោលទៅ។ ក្រោយព្រឹត្តិការណ៍ នៅ យ៉េន បាយ នេះ, ក្រសួងសន្តិសុខបារាំងនៅឥណ្ឌូចិន តាមរកចាប់ពួកជាតិនិយមទាំងអស់។ ប៉ុន្តែគណ បក្សកុម្មុយនិស្តទាំងអស់ក៏សំរេច ធ្វើឱ្យមានការបះបោរមួយដែរ។ ខែកក្កដា ១៩៣០ នៅ ញ៉ា-អាន (ស្រុក កំណើត ហូ ជីមិញ), ពួកកុម្មុយនិស្តយួនប្រកាសបង្កើត “មូលដ្ឋានបដិវត្តន៍” សូរៀត នានាក្នុងស្រុក ញ៉ា-អាន ដោយមានឈ្មោះថា “សូរៀត ញ៉ា-អាន”។ មូលដ្ឋានទាំងនេះមានក្រុមអ្នកស្រុកកាន់កាំភ្លើងការពារកូមិឯង, មានតុលាការប្រជាជន ហើយធ្វើកិច្ចចែកដីគ្នា (ចម្រងតាមមូលដ្ឋានចិនកុម្មុយនិស្ត)។ ថ្ងៃ ១២ កញ្ញា ១៩៣០, កសិករ ៦ ពាន់នាក់ នាំគ្នាដើរតំរង់ទៅក្រុង វិន, ដែលជាទីប្រជុំខ្ពស់ កងទាហានធ្វើអន្តរាគមន៍ ហើយបំបែក បាតុកម្មនេះ។ មេដឹកនាំខ្លះដែលមាន ផាំ យ៉ាងដុង, តុង ឌីកថាង និង យី ឡឿងយ៉ាប់ បានត្រូវគេចាប់បញ្ចូល គុក។ តាមគេថា, ហូ ជីមិញ ឥតបានចូលរួមក្នុងបាតុកម្មនេះទេ ហើយនៅឯហុងកុង។

ថ្ងៃ ១០ មិថុនា ១៩៣១, នគរបាលអង្គរគ្រួសារឡាមព័ទ្ធការិយាល័យ កូមិនទែន នៅហុងកុង ហើយចាប់ ហូ ជីមិញ នៅទីនោះ។ បានស្នាក់អង្គរគ្រួសារឡាមព័ទ្ធការិយាល័យ លោស៍បាយ ការពារ, ហូ បានត្រូវគេដោះលែងវិញនៅ ដើមឆ្នាំ ១៩៣៣។ ឡឿងកប៉ាល់មកស្រុកអង្គរគ្រួសារ, ហូ បានត្រូវគេចាប់ម្តងទៀតនៅសិរីប្រី ដោយឥតលិខិតច្បាប់ ដែន, ហើយយកមកដាក់គុកហុងកុងវិញ។ លើកនេះតាមរឿងនិទានខ្លះ, ហូ រត់ចេញពីគុកបាន, ហើយមកដល់ ស្រុកចិន ដែលនៅទីនោះ គាត់ទំរកទាក់ទងជាមួយកុម្មុយនិស្តចិន ដែលកំពុងមានការណ៍ពិបាកដែរ។ ក្រោយ មក ហូ ឡឿងកប៉ាល់រុស្ស៊ីមួយមក ភ្នំ ឌីកស្តុក, ហើយមក ម៉ូស្កូ នៅម៉ូស្កូ គាត់ចូលរៀននៅសាកលវិទ្យាល័យ ឡឿនីន ហើយរកការធ្វើបានក្នុងវិជ្ជាស្ថានស្រាវជ្រាវនៃការសិក្សាអាណានិគម នៅក្នុងពេលនោះ ការបង្រ្កាប ពួកសមាជិកនៃគណបក្សកុម្មុយនិស្តឥណ្ឌូចិន ដោយនគរបាលបារាំងកំពុងតែបន្តទៅទៀតនៅឥណ្ឌូចិន។ នៅឆ្នាំ ១៩៣៥, គណបក្សកុម្មុយនិស្តឥណ្ឌូចិនបញ្ជូនប្រតិភូពីរនាក់, ឡេ ហុងផុង (អ្នកបង្កើតម្នាក់នៃ “ថាញ់-ញៀន”) និង ឡឿង ជីមិញខែ ទៅសមាជទី៧ នៃកូមិនទែន ឯម៉ូស្កូ ក្នុងឱកាសនោះ, ឡេ ហុងផុង បានជាប់ឆ្នោតជាសមា

ជីវិតគណៈកម្មការប្រតិបត្តិចលនាកម្មនៃទេស ដូច្នោះ ហូ ជីមិញ បានត្រូវគេលែងរាប់អាន, ហើយការណ៍នេះ ប្រហែលជាទណ្ឌកម្មអំពីបរាជ័យក្នុងបាតុកម្ម សូរៀត ញ៉ា-អាន កាលពីឆ្នាំ ១៩៧០ ក្នុងឆ្នាំ ១៩៧៦ នៅស្រុក បារាំង, គេកំពុងតែលើកតម្កើង “រណសិរ្សប្រជាមានិត”។ នៅឥណ្ឌូចិន អ្នកបដិវត្តន៍យួនជាច្រើននាក់បានត្រូវគេ លែងពីគុកវិញ្ញា ជាថ្មីម្តងទៀត ការបោះពុម្ពផ្សាយផ្សេងៗ របស់ពួកកុម្មុយនិស្ត និងពួកជាតិនិយមយួន ចាប់ផ្តើម ឡើងវិញ។ នៅឆ្នាំ ១៩៧៧, ជប៉ុនចូលលុកលុយប្រទេសចិន។ ជាថ្មីម្តងទៀត, គួ មិនតាង និងចិនកុម្មុយនិស្ត ចាប់ផ្តើមឡើងវិញ។ សហភាពសូរៀតអបខ្លួនមកជិតប្រទេសចិន ហើយចុះកិច្ចចងមេត្រីភាពជាមួយចិន ដោយមានការឲ្យខ្ចីប្រាក់ ២៥៩ លានដុល្លារ។ ហូជីមិញ អាចត្រឡប់មកស្រុកចិនវិញដោយឥតមានការពិបាក។ លើកនេះ ហូ ចូលទៅចូលជាមួយពួកកុម្មុយនិស្តចិននិងក្រុងស្យ៉ាង, នៅដំណាច់ឆ្នាំ ១៩៧៨ ពីស្រុកចិន, គាត់ទំ ទាក់ទងឡើងវិញជាមួយគណៈកម្មការកណ្តាលនៃបក្សកុម្មុយនិស្តឥណ្ឌូចិន។ ខែវិច្ឆិកា ១៩៧៩ ទ័ពជប៉ុនកាន់ កាប់បានខេត្ត ក្វាងស៊ី ទ្រឹមគ្នានឹងការរលំនៃសាធារណរដ្ឋទី៧ បារាំង, ជប៉ុនចូលកាន់កាប់វៀតណាមខាងជើង នៅខែ កញ្ញា ១៩៤០។

នៅឥណ្ឌូចិន, “គូវ៉ែនរ៉ា ហ្ស៊ែណេរ៉ាល់” ជីគូ, ដោយខ្លាចចលនាបដិវត្តន៍យួនទាំងអស់មត់គ្នាធ្វើការបះ បោរ, សំរេចវាយឲ្យបានមុន ៖ ជនជាតិយួនជាច្រើនពាន់នាក់, ទោះបានត្រូវគេសំគាល់ជាកុម្មុយនិស្ត ឬក៏ឥត សោះ, ក៏បានត្រូវគេចាប់យុវយាង ឡេ ហុនផុង, អគ្គលេខាធិការនៃបក្សកុម្មុយនិស្តឥណ្ឌូចិន, និងសមាជិក គណៈកម្មការប្រតិបត្តិខ្លះទៀត បានត្រូវគេសំឡាប់ចោល។ ដូច្នោះ គណបក្សកុម្មុយនិស្តឥណ្ឌូចិនបានខ្ចាត់ខ្ចាយ មួយពេលទៅ។ ប៉ុន្តែសមាជិកជាច្រើនបានរៀនសូត្រទៅដល់ស្រុកចិន, ជាពិសេសនៅខេត្ត យួន ណាន។ ហូ ជីមិញ ដែលម្តងនេះទទួលជំនួយជាប្រាក់កាសយ៉ាងច្រើនពីចិនកុម្មុយនិស្ត, ខិតខំប្រមូលមូលឃ្នងទាំងឡាយ ដែលរៀនសូត្រមកនៅប្រទេសចិន។ កិច្ចប្រមូលមូលឃ្នងនេះនាំគាត់ឲ្យជួបអ្នកដឹកនាំយួនច្រើននាក់ ដែលមាន នាយទាហានម្នាក់ក្នុងទ័ពចិន គួមិនតាង ឈ្មោះ ហូ ឆឹកឡាវ។ នាយទាហានយួននេះក៏កំពុងប្រមូលមូលឃ្នងមក ក្នុងចលនាខ្លួនឈ្មោះ “សមាគមដើម្បីកិច្ចសាមគ្គីដើម្បីឯករាជ្យវៀតណាម” (វៀតណាម ដុកឡាប់ ជុនមិញ ហូយ) ដែលបានត្រូវបង្កើតឡើងតាំងពីឆ្នាំ ១៩៧៥ នៅ ណានគីង។ ដោយបាន ហូ ឆឹកឡាវ ជួយផង, ហូ ជីមិញ បានត្រូវគេនាំឲ្យជួបអ្នកដឹកនាំ គួមិនតាង ម្នាក់នៅ ក្វាយលិន ឈ្មោះ លី ជីសេន។ អ្នកដឹកនាំចិននេះកំពុងរក មនុស្សម្នាក់ដែលព្រមទៅស៊ើបការណ៍លើទីតាំងទ័ពជប៉ុននៅវៀតណាមខាងជើង, ហើយគូសគំរោងផ្លូវចូល មួយក្នុងអនាគតសម្រាប់ទ័ពចិន។ ហូ ឆ្លៀតឱកាសក្លាម ហើយដាក់បេក្ខភាពរបស់ខ្លួន។

នៅខែតុលា ១៩៤០, ហូ ជីមិញ ស្នើដល់ក្រុមយួនទាំងអស់ឲ្យចូលក្នុងរណសិរ្សប្រជាមានិត, ហើយនាំ គ្នាមកនៅតាមព្រំដែនចិន-យួន។ “ក្រុមវៀតណាម ដុកឡាប់ ជុនមិញហូយ” របស់ ហូ ឆឹកឡាវ ក៏ចូលគ្នាជា មួយពួកគណបក្សកុម្មុយនិស្តឥណ្ឌូចិន ក្នុងរណសិរ្សថ្មីមួយឈ្មោះថា “វៀតណាម ដុកឡាប់ ជុនមិញ” (កិច្ច សាមគ្គីដើម្បីឯករាជ្យនៃវៀតណាម), ឈ្មោះដែលបារាំងហៅកាត់ថា វៀតមិញ។ ហូ ឆឹកឡាវ បានជាប់ឆ្នោតជា មេចលនា។ ឯ ផា យ៉ាងជុន ជាប់ជាកូលយូ, ហើយវៀតមិញក៏បានកើតឡើងដោយយ៉ាងនេះឯង។ ជាមួយ ចលនាវៀតមិញ, ហូ ជីមិញ ត្រឡប់ចូលមកប្រទេសកំណើតវិញ ដើម្បីតយុទ្ធគោលសង្គ្រាមឆ្នាំទប់ទល់នឹង បារាំង។ សង្គ្រាមបដិវត្តន៍មែនទែនក៏ចាប់ផ្តើមឡើងចំពោះអ្នកនយោបាយ ហូ ជីមិញ ដែលបានរង់ចាំឱកាស នេះ ២១ ឆ្នាំមកហើយ, តាំងពីខ្លួនបានទៅ វ៉ែរសេ នៅឆ្នាំ ១៩១៩។

**ខ្មែរនិងយួនមិនទុកចិត្តគ្នាទៅវិញទៅមកខ្លាំងណាស់។ ហេតុម្តេច
បានជាយួនអាចបញ្ចុះបញ្ចូលបង្ខំកង្កែបខ្មែរក្រហមបាន?**

ពួកយោធាកម្រិតនៃប្រជាជនខ្មែរដែលកាន់កាប់អំណាចជាងបីឆ្នាំនៅស្រុកខ្មែរពុំដែលបានត្រូវបង្ខំខ្លួនដោយជនជាតិយួនទេ ប៉ុន្តែបានត្រូវបញ្ចុះបញ្ចូលដោយពួកដែលសម្តេច សីហនុ បានឲ្យឈ្មោះថា “ខ្មែរ-វៀតមិញ”។ ដើម្បីយល់ថាហេតុម្តេចបានជាជនជាតិខ្មែរក្លាយទៅជា ខ្មែរ-វៀតមិញ កើត ហើយពិនិត្យមើលការរីករាលដាលនៃពួកនេះ យើងត្រូវត្រឡប់មកក្រោយចំនួន ៣០ ឆ្នាំវិញ។

ជាដំបូងយើងត្រូវដឹងថា កូនសោដែលបើកឲ្យវៀតមិញបានទទួលជោគជ័យ គឺពួកអាណាចក្រជនជាតិផ្សេងៗ នៃឥណ្ឌូចិន។ ទោះបីការណ៍នេះ ឲ្យគេរកជឿពុំកើត, កងទ័ពហានលើកដំបូងរបស់វៀតមិញឥតមានជនជាតិយួនទេ, ប៉ុន្តែមានសុទ្ធតែពួក “ថូ”^(១) ដែលស្អប់យួនរាប់ដំណរ ដូចជនជាតិខ្លះដែរ។ ដូច្នោះមែន, ភ្លៀតឱកាសពីការបះបោរមួយរបស់ពួកកម្រាញ ថូ ទល់នឹងអំណាចអាណានិគមក្នុងឆ្នាំ ១៩៤០, យ៉ាង ងឿងយ៉ាប់រៀបចំតម្លើងមូលដ្ឋានមួយ ដែលនឹងទៅជាទីដើមនៃការតយុទ្ធដ៏យូរទល់នឹងបារាំង។ តទៅនេះ គឺការរ៉ាយរ៉ាប់នៃអ្នកនិពន្ធបារាំងឈ្មោះ ហ្ស៊ែរ៉ូ ឡេ ក្វាន់ អំពីបច្ចេកទេសដែល យ៉ាប់ បានប្រើ ដើម្បីចូលទៅក្នុងពួក ថូ (ក្នុងសៀវភៅ “យ៉ាប់ ឬសង្រ្គាមនៃប្រជាជន” បណ្ណាគារ ដ៏ល្អអែល ១៩៧៣) ៖

“តាមដំបូន្មាននៃ ហ្ស៊ែរ៉ូមិញ, យ៉ាប់ រៀនទេសកាសពួកអ្នកស្រុកភ្នំ ហើយចេះនិយាយល្មមក្នុងពេលខ្លីបន្តិចដែរ។ គាត់ឲ្យគេបង្រៀនដល់មនុស្សគាត់ទៀត។ ដោយយកចិត្តទុកដាក់លើប្រសិទ្ធភាពនៃការយោសនាគាត់ឲ្យធ្វើកម្មសិក្សានយោបាយ ទៅតាមទំនៀមអ្នកស្រុក៖ “ជាមួយពួក ម៉ាន់ ស (កម្រាញស្រុកភ្នំមួយ) (មានពួក ម៉ាន់ ខ្មៅ, ក.ក.ន.) យើងត្រូវវាហូតគួររូបទៀត ដើម្បីឲ្យគេយល់គំនិតយើង, គាត់បាននិយាយប្រាប់ក្រោយមក។ ដើម្បីឲ្យយល់ថា បារាំងនឹងជប់ ជញ្ជក់ឈាមប្រជាជនយើង, យើងគួររូបបារាំងម្នាក់និងជប់ម្នាក់វាយយួន, ឬរូបកសិករម្នាក់ សង្កត់ដោយទម្ងន់ពន្ធដារនិងកំណែន។ យើងធ្វើគំនូរទៀត ដែលមាន គិន ម្នាក់ (អាណាចក្រមួយក្រុមទៀត), ម៉ាន់ម្នាក់ ឬ ថូម្នាក់ ដើរកាន់ដៃគ្នា ដើម្បីបង្ហាញការបាច់នៃការរូបរាងជាតិទល់នឹងពួកលុកលុយ”។ យ៉ាប់បានដឹកនាំអ្នកបង្ហាត់មួយក្រុម ដែលធ្វើការក្នុងភូមិភាគ ហ្វាអាន ងឿងប៊ិន។ គាត់រ៉ាយរ៉ាប់ថា ដើម្បីធ្វើឲ្យបណ្តាជនទុកចិត្ត គាត់បានបញ្ជាឲ្យមនុស្សរបស់គាត់បន្តខ្លួនទៅតាមទំនៀមទំលាប់របស់គេ ហើយនឹងធ្វើពិធីស្សៀប ពេលណាចូលទៅក្នុងភូមិ ម៉ាន់ មួយ។ ដោយយ៉ាងនេះឯងដែលបានត្រូវសាងឡើង ក្រោមសន្ទុះរបស់ យ៉ាប់ និងស្របតាមគំនិតរបស់ ហ្ស៊ែរ៉ូមិញ, នូវគោលគំនិតមួយក្នុងចំណោមគោលគំនិតនយោបាយឯទៀតនៃរបបថ្មី ៖ ការជួយគាំទ្រពួកអាណាចក្រ ដែលគេនឹងគោរពជំនឿ និងទំនៀម។

ឧត្តមសេនីយបីនាក់នៃកងទ័ពវៀតមិញ ជាជនជាតិថូ។ កងពលធំលេខ ៣១២ និង ៣១៦ ដែលបានចូលរួមក្នុងការប្រយុទ្ធនៃ ជៀន ហៀន កូ មានសុទ្ធតែជនជាតិថូ (២០ ០០០ នាក់, គឺ ២០% នៃយោធា វៀតមិញនៅឆ្នាំ ១៩៥៤)។ រដ្ឋមន្ត្រីក្រសួងការពារប្រទេស ក្នុងរដ្ឋាភិបាលបណ្តោះអាសន្នទី១ នៃសាធារណរដ្ឋប្រជាធិបតេយ្យវៀតណាម, ជួយឯង, ជាជនជាតិថូ។ ពេលដែលវៀតមិញ ចាប់ចូលមកក្នុងវៀតណាមខាងត្បូង វាក៏បានធ្វើមូលដ្ឋានជាទីដើមមួយ ដោយប្រើពួកអាណាចក្រដែលរស់នៅឯ “ទីទួលខ្ពស់” ដែរ^(២)។ ដូចគេអាចរង

ចាំ, ខ្មែរក្រោម ដែលតយុទ្ធតាំងពីសតវត្សរ៍ទី ១៧ ដើម្បីរក្សាអង្គភាព ជាតិសាសន៍ និងវប្បធម៌ខ្លួន ក៏រៀនតមិញ ពុំបានបំភ្លេចដែរ។ ដូចអាណិកជនជាតិដទៃទៀត គេបច្ចុប្បន្នយើងឲ្យប្រយុទ្ធតទល់នឹងបារាំង ដោយសន្យាថា នឹងឲ្យស្វ័យភាពទូលំទូលាយ ពេលណាឥណ្ឌូចិនរលាស់ខ្លួនពីបារាំងអាណានិគមនិយម។

តាំងពីឆ្នាំ ១៧៤៦, ហូដឹមិញ ចាប់យកចិត្តទុកដាក់នឹងប្រទេសកម្ពុជា។ គោលដៅពីរយ៉ាងច្បាស់លាស់ មានក្នុងគំនិតអ្នកដឹកនាំយួន។ ទី១, សំរាប់ប្រើការក្លាម។ គឺស្ថាបនាជួរចេញចូលមួយ ដើម្បីដឹកនាំកង្វើនដែល ទិញដោយរត់ពន្ធពីស្រុកថៃ យកមករៀតណាមខាងត្បូង ហើយដើម្បីរកស្បៀងបញ្ជូនមកស្រុកនេះ (ស្រូវបាត់ ដំបង, ត្រីទន្លេសាប ។ល។)។ កិច្ចការនេះបានត្រូវប្រគល់ឲ្យកងឯកភាពរៀនតមិញ^(១)។ ទី២, សំរាប់ពេលខាង ក្រោយ គឺធ្វើឲ្យប្រទេសកម្ពុជាទៅជាជារាជ ពេលណាឥណ្ឌូចិនរួចពីក្រញាំបារាំងហើយ, ដោយប្រើគណបក្ស កុម្មុយនិស្ត “ជាបងប្អូន” មួយ ដែលមានសុទ្ធតែខ្មែរដែលប្រុងប្រៀបខ្លួនជំនួសបារាំង។ កិច្ចការនេះបានត្រូវទុក ឲ្យខ្មែរ (ដែលលើកដំបូងសុទ្ធតែខ្មែរកម្ពុជាក្រោម) ហើយនិងខ្មែរកាត់យួន ឬយួនដែលកើតនៅស្រុកខ្មែរ ហើយ ដែលបានចូលស៊ុបក្នុងសង្គមខ្មែរ។ អ្នកនិពន្ធ ប៊ែណាហ្វល, ក្នុងសៀវភៅរបស់ខ្លួនឈ្មោះ “រៀនតមិញ” (បណ្ណា គារ អារម័ងកូឡាំង, ១៧៦០) បានបង្ហាញទំនងទំរាយនៃខ្មែររៀនតមិញ ហើយពន្យល់ក្នុងពេលជាមួយគ្នា នូវ បច្ចេកទេសបញ្ចូលខ្លួនរបស់រៀនតមិញ មកក្នុងកម្ពុជា ៖

«ប៉ុន្តែប្រទេសអាស៊ីពីរបានទទួលយ៉ាងធំ ក្នុងកំឡុងច្រើនឆ្នាំមកហើយ នូវឥទ្ធិពលនៃនយោបាយក្រៅ ប្រទេសនៃ ស.ប.វ. (សាធារណរដ្ឋប្រជាធិបតេយ្យរៀនតមិញ) ៖ លាវនិងកម្ពុជា។ ដោយកត់សំគាល់សភាព ទន់ខ្សោយខាងចំនួនប្រជាពលករ ខាងកងទ័ព និងខាងសេដ្ឋកិច្ចនៃប្រទេសពីរនេះ ចំពោះមុខ ស.ប.វ., គេគួរ ពិនិត្យឲ្យយូរ នូវទំនាក់ទំនងរវាងប្រទេសពីរនេះ និង ស.ប.វ.។

»អតីត: សមាជិកនៃសហព័ន្ធតណ្ឌូចិនដូចជារៀនតមិញដែរ ប្រទេសពីរនេះមានជាមួយអ្នកជិតខាង យួនខ្លួន មិនត្រឹមតែការពិសោធន៍លើអាណានិគមនិយមបារាំងទេ ថែមទាំងប្រវត្តិមួយដ៏វែង នៃការរស់នៅជា មួយគ្នាដែល, ជាញឹកញយ, ពុំសូវប្រកបដោយសន្តិភាព, ហើយដែលរដ្ឋតូចទាំងពីរច្រើនតែជាអ្នកបង់ខាត។ ការដកយកភាពអាណានិគមចេញពីកម្ពុជានិងលាវ បានធ្វើឡើងតាមរបៀបមួយស្រួលចូលដែរ ហើយពុំគួរទៅ ជាហេតុមួយដែលធ្វើឲ្យមានអន្តរាគមន៍យួនទេ។ ប៉ុន្តែចំពោះរឿងនេះ, ស.ប.វ. ដូចជាបានលាយមនោគមវិជ្ជា ម៉ាក្សនិយម របស់ខ្លួនចូលគ្នានឹងគោលបំណងមួយដែលទំនៀមទំលាប់ (សិទ្ធិ) ជាតិនិយមយួន។ ព្រោះថា ទឹកដីយួនទាំងអស់ដែលនៅក្រោមខ្សែស្របលេខ ១៨ និងនៅខាងលិចនៃស្ទឹងខ្មៅ គ្រាន់តែជាទឹកដីដែលខ្លួន ចូលមកនៅលើទេ, ហើយចំពោះ (ទឹកដី) រៀនតមិញខាងត្បូង អាណានិគមកម្ពុជានៅថ្មីៗ នៅឡើយ។ សាយ ហ្គង ទើបនឹងទៅជាយួននៅឆ្នាំ ១៦៨៨ ទេ, ហើយហាទៀង ដែលនៅខាងនិរតីនៃជ្រោយ (ឥណ្ឌូចិន) ទៅជាយួន នៅឆ្នាំ ១៧១៤ គឺថាតិចជាង ១៥០ ឆ្នាំ មុនពេលដែលបារាំងមកដល់។ ប៉ុន្តែ គឺតាំងពីមុនឆ្នាំ ១៨៥០ ទៅហើយ ដែលមួយភាគធំនៃប្រទេសលាវ បាននៅក្រោមអំណាច (ប្រតិកត្តិ) ស្តេចអណ្ណាម, ហើយនៅឆ្នាំ ១៨៤៦ ប្រទេសសៀមនិងប្រទេសអណ្ណាម បែងចែកកម្ពុជាជាកូមិកាតផ្សេងៗ ដែលខ្លួនសន្ធិស្តីឥទ្ធិពលលើ។ ជាលើក បង្ហើយ, គឺការចូលមកតាំងទីនៃបារាំងទេ ដែលប្រាកដជាបានស្រង់ប្រទេសទាំងពីរចេញពីការបាត់បង់ទាំង មូល, ការបាត់បង់ដែលរាជាណាចក្រចាម បានស្គាល់កាលពី ២ សតវត្សរ៍មុន។

»ការរំលឹកសាវតារនេះ ជាការចាំបាច់ ដើម្បីយល់អាកប្បកិរិយារបស់យួនកុម្មុយនិស្ត ឬមិនកុម្មុយនិស្ត, ចំពោះមុខលាវ និងកម្ពុជា — គឺគ្រាន់តែជាទឹកដីដែល, “តាមច្បាប់”, ត្រូវសំគាល់ថាដូចជារបស់រៀនតមិញ ទៅហើយ, ហើយប្រហែលជានឹងទៅដូច្នោះមែន បើគ្មានឧបសគ្គនៃអាណានិគម (បារាំង)។ មែនទែនទៅ ចំពោះ ទំនាក់ទំនងរវាងកម្ពុជានិងរៀនតមិញខាងត្បូង, ការដក (ឥណ្ឌូចិន) ចេញពីការកប់បញ្ចាំ (នឹងបារាំង) អាណា

និគម បានបញ្ជូនចំណោទរវាងប្រទេសទាំងពីរ— សាយហ្គង់ចោទក្តីពេញថាបានឲ្យជំរកដល់ពួកយួនដែលប្រឆាំងនឹងរដ្ឋាភិបាលខ្មែរ, ក្តីពេញចោទសាយហ្គង់ថាធ្វើទុក្ខបុកម្នេញដល់ពួកអាណិកជនខ្មែរដ៏ច្រើន (៤៤០ ០០០ នាក់!) ដែលរស់នៅតាមកាតក្រោមនៃទន្លេមេគង្គ, ហើយជួយគាំទ្រពួកខ្មែរដែលប្រឆាំងនឹងសម្តេចសីហនុ ។

»ចំណែកឯទំនាក់ទំនងរវាងសាធារណរដ្ឋប្រជាធិបតេយ្យវៀតណាមនិងកម្ពុជាវិញ, ច្រើនតែជាការបន្តនយោបាយដែលជាទំនៀមទំលាប់របស់យួន ដើម្បីចូល (ក្នុងទឹកដីខ្មែរ)។ នយោបាយនេះ បានត្រូវអនុវត្តន៍យ៉ាងច្រើនក្នុងចន្លោះឆ្នាំ ១៩៥០ និង ១៩៥៤ ព្រោះថាស្ថានភាពរណ៍ខាងក្នុងរបស់ខ្មែរ ដូចជាបើកឱកាសឲ្យណាស់។ នៅខែមីនា ១៩៤៥ អ្នកនយោបាយខ្មែរម្នាក់ដែលមានដើមកំណើតនៅស្រុកយួន, ស៊ីង ឆឹកថាន់, គាំពារដោយ ជប៉ុន, ប្រកាសឯករាជ្យពេញទីនៃកម្ពុជា ក្រោយការប្រើកម្លាំងនៃជប៉ុន ដែលបោសកំចាត់រដ្ឋការបារាំង។ ក្នុងនាទីជាជនមន្ត្រីទី១ គាត់ទំនៀមទំលាប់ការវិលត្រឡប់មកវិញនៃបារាំង ប៉ុន្តែបានត្រូវកងឯកភាពនៃឧត្តមសេនីយ៍ ឡឺត្រៃ ចាប់យ៉ាងហោស ហើយបានត្រូវបំបែកបង្គំ។ ដោះលែងមកវិញតាមការទទួលស្គាល់នៃព្រះចៅ (ឥឡូវនេះសម្តេច) សីហនុ នៅឆ្នាំ ១៩៥១ គាត់ត្រឡប់មកកម្ពុជា ដើម្បីគ្រាន់តែបោះខ្លួនម្តងទៀតទៅក្នុងការប្រឆាំងនឹងស្តេចគាត់ ក៏ដូចជាប្រឆាំងនឹងបារាំងដែរ។

»ប៉ុន្តែ វៀត-មិញ ឥតបានរើចំការត្រឡប់មកវិញនៃ ស៊ីង ឆឹកថាន់ ទេ ដើម្បីប្រមូលមកទុកក្រោមដៃរបស់ខ្លួន នូវពួកខ្មែរមិនចុះចូលទាំងក្រុមដែលមានពួកក្រុម “សែលលុល” និងកងឯកភាពពិសេសវៀតមិញចាំជួយព្រួតដៃផង។ តាំងពីថ្ងៃ ១៩ មីនា ១៩៥០ ទៅហើយ គឺមិនទាន់ទាំងបានមួយខែផង ក្រោយការបង្កើតគណបក្ស ឡាវ-ដុង (គណបក្សអ្នកធ្វើការ, សព្វថ្ងៃកាន់អំណាចនៅវៀតណាម, ក.ក.ន.), ពិធីសម្ពោធនៃ “គណៈកម្មការកណ្តាលនៃការដោះប្រជាជនខ្មែរ” បានត្រូវធ្វើឡើង, ហើយដែលទៅជាបណ្តាសុទ្ធសាធ្វើនៃ ស.ប.វ. (សាធារណរដ្ឋប្រជាធិបតេយ្យវៀត-ណាម)។ ក្នុងការយោសនាវៀតមិញនៅកម្ពុជា គេពូនិយាយពីខ្មែរម្នាក់យ៉ាងអាចកំបាំងឈ្មោះ ស៊ីង ឆឹកមិញ។ ប៉ុន្តែមែនទែនទៅ ប្រតិបត្តិការវៀតមិញនៅកម្ពុជា នៅក្រោមបង្គាប់នៃនាយ “ការិយាល័យកណ្តាលនៃទេសាភិបាល”, កូនកាត់ខ្មែរ-យួនម្នាក់ឈ្មោះ ស៊ីវ ហេង។

»ដោយហេតុថា នៅប្រទេសកម្ពុជាមានការធ្វើល្បាតនៃបេសកៈនយោបាយ (បារាំង) តិចជាងនៅប្រទេសវៀតណាម, ទីបញ្ជាការនានានៃវៀតមិញនៅទិសខាងត្បូង ក៏ចាប់ផ្តើមធ្វើចលនាមកប្រទេសកម្ពុជាក្នុងរដូវក្តៅ (អេតេ) ឆ្នាំ ១៩៥០។ ក្នុងពេលយ៉ាងខ្លី ប្រទេសកម្ពុជាក៏ជាប់ចូលក្នុងរបៀបចម្រើនរដ្ឋបាលវៀតមិញមួយដែរ, ហើយកិច្ចនេះត្រូវតែគេសំគាល់ថាជារដ្ឋាភិបាលទាហានមួយលើទឹកដីកាន់កាប់ ព្រោះធ្វើឡើងនៅក្នុងដីបរទេស។ កម្ពុជាទាំងមូលបានត្រូវចែកជាបីកូមិភាគ (មៀន), ជាប់ក (វង់) ហើយជាឯកភាព និងជាក្រុម “សែលលុល” អាយ (ស្រុក, ឃុំ, ភូមិ)។ គណៈកម្មការក្របខ័ណ្ឌ (ប៉ាន់កាន់ស៊ី) បានត្រូវដាក់ពីលើកូមិភាគខ្មែរទាំងបី, គណៈកម្មការសំរាប់កូមិភាគនិរតីឥតមានខ្មែរទេ, ហើយពីរទៀត មួយៗ មានតែខ្មែរម្នាក់ក្នុងចំណោមសមាជិកទាំង៧ នៃគណៈកម្មការ។

»នៅថ្ងៃ ២២ វិច្ឆិកា ១៩៥០, សន្និសីទទីមួយរវាងអ្នកដឹកនាំវៀតមិញ និងពួកមិនចុះចូលនៃកម្ពុជានិងលាវ បានត្រូវធ្វើឡើង។ លទ្ធផលនៃសន្និសីទនេះ គឺសេចក្តីថ្លែងការណ៍មួយ ចុះហត្ថលេខាដោយ តុង ឌឹកថាន់ ដើម្បីវៀតមិញ, ស៊ីវ ហេង ដើម្បីកម្ពុជា និងម្ចាស់មិនចុះចូល សុផានុវង្ស ដើម្បីលាវ, ហើយដែលចង់ធ្វើកម្មវិធីដូចគ្នាទៅ ៖ សម្ពន្ធភាពមួយរវាងប្រទេសទាំង៣ ដោយយកជាមូលដ្ឋាននូវ “សមភាព និង ការគោរពទៅវិញទៅមកនូវអធិបតីភាព និងបូរណភាពទឹកដីនៃប្រទេសនីមួយៗ”, ខិតខំដើម្បី “លប់បំបាត់ការប្រកាន់ពូជសាសន៍ (គឺថាទឹកចិត្តប្រឆាំងយួននៃលាវនិងខ្មែរ) ដែលបារាំងអាណានិគមនិយមបានធ្វើឲ្យមាន”, រួចជាបង្ហើយ សុំឲ្យប្រជាជនទាំង៣ រួបរួមគ្នាឲ្យកាន់តែជិតស្និទ្ធជឺដើម្បីប្រយុទ្ធ។ ការរៀបចំដោយស្របគ្នានូវ “រណសិរ្សរួបរួម”

របស់ខ្មែរ និង របស់លាវ ដែលចម្រើនតាមគំរូ លៀន-វៀត ក៏ចេះតែដើរទៅមុខ, ហើយនៅថ្ងៃ ១១ មីនា ១៩៥១ សន្និសីទមួយទៀតក៏ធ្វើឡើង ដែលប្រជុំពួកតំណាង លៀន-វៀត របស់ ស.ប.វ. (តុនឌីកថាង) និងពួក តំណាងរណសិរ្សជាតិរួមខ្មែរ (FNUK, ក.ក.ន.) និងពួកតំណាងរណសិរ្សជាតិរួម ប៉ាថេតឡាវ។ លើកនេះ សេចក្តីសំរេចចិត្តដែលបានត្រូវគេបោះឆ្នោត មានគោលខ្លះនៃកម្មវិធីមួយច្បាស់លាស់ទៅហើយ ៖ កិច្ចការជា គោលនៃការបដិវត្តន៍នៃប្រទេសទាំងបី គឺដេញចេញពួកអាណានិគមនិយមបារាំង និង (សម្រេចជូនជ្វីមួយ) ពួកអន្តរាគមន៍និយម អាមេរិកាំង។ “គណៈកម្មការនាយកអចិន្ត្រៃយ៍មួយបានត្រូវបង្កើតឡើង ដែលមានឈ្មោះ ថា “គណៈកម្មការនៃសម្ព័ន្ធភាពនៃប្រជាជន វៀត-ណាម, ខ្មែរ និង ប៉ាថេតឡាវ”។

» ឥឡូវនេះ វៀតមិញប្រុងរួចជាស្រេចនឹងដាក់គណបក្សជាមូលដ្ឋានមួយដែលចាប់ពីទីនោះ គេអាច តម្លើងអង្គការកុម្មុយនិស្តខ្មែរមួយ, ព្រោះថាពួក “ខ្មែរសេរី” (ខ្មែរឥស្សរៈ) ចូលចិត្តធ្វើការដោយឥតសណ្តាប់ ធ្នាប់ពេក, តាមតែចិត្តពួកមេក្នុងស្រុក។ គណៈកម្មការមួយទៀតបានត្រូវបង្កើតឡើងដែលមានឈ្មោះយ៉ាងវែង ថា “គណៈកម្មការកណ្តាលដើម្បីរត់កិច្ចការដើម្បីបង្កើតគណៈបក្សបដិវត្តន៍នៃប្រជាជនខ្មែរ” (បាងយ៉ាងដុនថាន់ ឡាប់ដាងញ៉ាងដាងកាកម៉ាងការ-មាន)។ ត្រង់នឹងក៏ដែរ គេពុំបានធ្វើដោយខ្លីខ្លាទេ, ព្រោះថាកម្មវិធីនៃគណបក្ស ថ្មីនេះ បានត្រូវសរសេរឡើងដោយអ្នកឯកទេសយួនតែម្តង ដើម្បីចែកបន្តទៅឲ្យខ្មែរ តាមក្រុមវៀតមិញក្នុង ស្រុក។ របៀបដែលត្រូវធ្វើតាមបានត្រូវប្រាប់យ៉ាងច្បាស់ក្នុងកំណត់ពន្យល់ដែលភ្ជាប់ជាមួយលក្ខន្តិកៈ នៃគណ បក្សថ្មី ហើយដែលបានចែកផ្សាយជាមួយគ្នា ៖

ដល់សមមិត្តទាំងអស់,

នេះជាឯកសារពីរដែលទាក់ទងនឹង ៖

- ១- ខ្សែនយោបាយនៃគណបក្ស
- ២- លក្ខន្តិកៈនៃគណបក្សបដិវត្តន៍នៃប្រជាជនកម្ពុជា។

លក្ខន្តិកៈ បានត្រូវអនុម័តជាឯកច្ឆន្ទ ដោយប៉ាន់កាន់ស៊ី នៃកម្ពុជា។ ចំណែកខាងខ្សែនយោបាយនៃគណ បក្ស ប៉ាន់កាន់ស៊ី បានអនុម័តតែខ្សែបន្ទាត់ធំៗ ទេ ដែលមិត្តនឹងយកទៅធ្វើជាមូលដ្ឋាននៃកិច្ចការរបស់មិត្ត និង នៃការបង្ហាត់បង្ហាញដល់អ្នកចូលថ្មីក្នុង “គណបក្សបដិវត្តន៍នៃប្រជាជនខ្មែរ”។ ដោយឯកសារនេះបានត្រូវ សរសេរឡើងយ៉ាងលឿន, គេត្រូវប្រើពេលវេលាខ្លះ ដើម្បីសិក្សាឲ្យហ្មត់ចត់នឹងជ្រាប... យើងសូមឲ្យ (គណៈកម្មការ) ភូមិភាគ បំពេញ ជាខ្មែរ រួចចែកផ្សាយនៅក្នុងក្រុមទាំងឡាយ។ យើងសង្ឃឹម ថាក្នុងរយៈពេលរត់កិច្ចការ ដើម្បីរើសរកអ្នកចូល និងដើម្បីរៀបចំសែលលុលទាំងឡាយដែលគណបក្សនឹង ពឹងផ្អែកទៅលើ ដើម្បីកើតឡើងឲ្យត្រឹមត្រូវតាមច្បាប់, មិត្តនឹងបង្រួបបង្រួមនេះជាមួយមតិរបស់មិត្ត ដែល មិត្តនឹងធ្វើឡើងឲ្យបានដល់គណៈកម្មការកណ្តាល ដើម្បីរត់កិច្ចការក្នុងកំឡុងខែកុម្ភៈ ១៩៥២។

គណៈកម្មការនឹងប្រមូលផ្តុំមតិទាំងអស់ ហើយនឹងយកគំនិតតាមដើម្បីធ្វើសេចក្តីថ្លែងគោលបំណងនយោ- បាយជាផ្លូវការនៃគណបក្ស។ សេចក្តីថ្លែងគោលបំណងនេះ នឹងបានត្រូវចែកចាយជាផ្លូវការ ក្នុងចំណោម ប្រជាជនតែពេលណាដែល ប៉ាន់កាន់ស៊ី នឹងបានយល់ព្រមហើយ។

(ហត្ថលេខា) ថ្ងៃ ៥ សីហា ១៩៥១

គណៈកម្មការកណ្តាលដើម្បីរត់កិច្ចការដើម្បីបង្កើតគណបក្សបដិវត្តន៍ នៃ ប្រជាជនខ្មែរ។

»លក្ខន្តិកៈនៃគណបក្សបដិវត្តន៍នៃប្រជាជនខ្មែរ ដែលបានត្រូវរៀបរៀងឡើងដោយទីបញ្ជាការរៀតមិញនៅកម្ពុជានេះ មិនជាអ្វីក្រៅពីសេចក្តីសង្ខេបនៃលក្ខន្តិកៈរបស់ ឡាវ-ដុន ទេ។ ការខុសគ្នាមានមួយកន្លែង ហើយយ៉ាងសំខាន់ ៖ តំណ មាននិយាយពី “លទ្ធិធំៗ នៃ ម៉ាក្ស, អ៊ិនហ្គែល, ឡេនីន និង ម៉ៅ-សេទុង” ទេ។ ការនិយាយពីលទ្ធិនយោបាយ មាននៅតែក្នុងឃ្លាមួយដែលមិនអស់សេចក្តី ៖ “លទ្ធិនៃ គណបក្ស ជាលទ្ធិប្រជាធិតេយ្យប្រជាមានិត។”^(៤)

»ចាប់តាំងពីពេលនេះទៅ, ការរីកចម្រើននៃការបះប្រឆាំងខ្មែរ ធ្វើឡើងយ៉ាងឥតឈ្លៀងតាមគំរូយួនរបស់ខ្លួន។ នៅឆ្នាំ ១៩៥២, គណៈកម្មាការជាតិនៃការរំដោះខ្មែរ ប្រែខ្លួនទៅជា “រដ្ឋាភិបាលខ្មែរតស៊ូ” ដឹកនាំដោយស៊ីន ឆឹកមិញ ហើយដែលបានត្រូវ “ទទួលស្គាល់” ភ្លាម ពី ប៉ារ៉ាម៉ូន ឡាវ និងពី ស.ប.វ. ក្រៅពីនេះ ឥតរដ្ឋឯណាទៀតទទួលស្គាល់ឡើយ។ “រដ្ឋាភិបាលតស៊ូ” នេះ មានសារៈសំខាន់បន្តិច នៅពេលជិតធ្វើសន្ធិស័ីទ ហ្សឺណែវ, ព្រោះថាបើ ស.ប.វ. ធ្វើឲ្យគេទទួលស្គាល់បាននូវវត្តមានជាផ្លូវហេតុ នៃរបបទាំងពីរនេះ ដែលខ្លួនគាំពារ, ជំហររបស់ខ្លួនចំពោះមុខបារាំងនឹងរឹងប៉ឹងយ៉ាងខ្លាំង។ ក្នុងពេលដែលជោគជ័យខាងទាហានរបស់ខ្លួនមានឡើងជាបន្តបន្ទាប់គ្នា នៅលាវនិងកម្ពុជា ពីខែធ្នូ ១៩៥៣ ទៅខែមេសា ១៩៥៤, អ្នកដឹកនាំ ស.ប.វ. ក៏និយាយញឹកញយឡើង និងខ្លាំងឡើងអំពី “រដ្ឋាភិបាល” នៃ ស៊ីន ឆឹកមិញនិង សុផានុវង្ស។ ការប្តូរបេសកកម្មគ្នា ក៏មានឡើង, ហើយរហូតមានទៅដល់សេចក្តីថ្លែងការណ៍នៃ “រដ្ឋមន្ត្រីក្រសួងការបរទេស” នៃរបប ស៊ីន ឆឹកមិញ, កេមុនី, ដែលតវ៉ានៅថ្ងៃ ២០ មីនា ១៩៥៤ លេខនឹង “អន្តរាគមន៍អាមេរិកាំងនៅស្រុកខ្មែរ” ហើយចោទព្រះចៅសីហនុ —ដែលបានទទួលពីបារាំងនូវឯករាជ្យនៃប្រទេស នៅខែតុលា ១៩៥៣— ថាជាតុក្កតា។

»ប៉ុន្តែការបង្កើត “រដ្ឋាភិបាលតស៊ូខ្មែរ” ជាការបន្តបបន្តនៃពេក្យ ប្រជាជនខ្មែរកាត់ច្រើននៅស្មោះត្រង់នឹងស្តេចខ្លួន ហើយនឹងស្តាប់តាមទំនៀមទំលាប់ខ្លួន។ ហើយគេឃើញច្បាស់ពេកនូវដៃបរទេស —យួន— ដែលនៅពីក្រោយសេចក្តីប្រកាសនិងសុំនូវកថាទាំងឡាយនោះ ដែលជាញឹកញយ បានត្រូវបកផ្ទាល់ពីកាសាយួន។ ប្រទេសកម្ពុជា និងប្រទេសលាវពុំព្រមអង្គុយនៅ ហ្សឺណែវ ក្រោយតុ ជាមួយ “រដ្ឋាភិបាលបីសាច់” ទាំងនោះ ហើយបូកកម្រុយនិស្ត ក៏បន្តនូវតាម។ ក្នុងរយៈពេលតិចជាងពីរខែ, រចនាសម្ព័ន្ធរដ្ឋាភិបាលរៀតមិញនៅកម្ពុជាបាត់អស់ ដូចជាត្រូវមន្តអាគម។ ស៊ីន ឆឹកមិញ ធ្វើសកម្មភាពម្តងទៀតជាមួយស្តេចខ្លួន —ប៉ុន្តែគ្រាន់តែដើម្បីជាប់ប្រឡាក់ម្តងទៀតក្នុងការប៉ុនប៉ងរំលំស្តេចនេះ ក្នុងឆ្នាំ ១៩៥៧។ ស៊ីន ឆឹកមិញ —តើមនុស្សនេះមានមែន ឬមួយជា ស៊ីវិ ហេង?— ចេញទៅជាមួយកងឯកភាពរៀតមិញ ដែលត្រូវរៀតណាមខាងជើងវិញ ក្រោយកិច្ចព្រមព្រៀងឈប់ច្បាំងគ្នា។ ស.ប.វ. ចាញ់ទឹកទឹមួយនៅកម្ពុជា។

»ការកន្ត្រៃប្រឡំដែលបានធ្វើ ត្រូវតែកែឡើងវិញ។ មែនទែនទៅ ការកែនេះនឹងស្រួលធ្វើជាងការ ដែលគេមានសន្សឹមទុកនៅហាណូយ។ ដោយបានទទួលទុក្ខបុកម្នេញខ្លាំងពីអ្នកជិតខាងមិនកុម្មុយនិស្តខ្លួនពីរនាក់ គឺប្រទេសរៀតណាមខាងត្បូងនិងថៃ, កម្ពុជាឃើញលេចចេញមកវិញ នូវឧបាយកលរួមតាមទំនៀមទំលាប់ ដែលធ្វើឲ្យខ្លួនបានបាត់ឯករាជ្យកាលពីអតីតៈ។ កម្ពុជាក៏បែររកទ្វារទាំងអស់ដែលបើកឲ្យខ្លួនរួចពីគ្រោះថ្នាក់... ហើយហាណូយជាទ្វារមួយដែរ។ ស.ប.វ. លែងមានព្រំដែនជាមួយនឹងកម្ពុជាហើយ, ហើយសារពត៌មានខ្លួននឹងវិទ្យុខ្លួនការពារប្រយោជន៍ខ្មែរ, មិនមែនដោយសេចក្តីស្រឡាញ់ពីសេសលើកជាធិបតេយ្យខ្មែរទេ, ប៉ុន្តែពីព្រោះអ្នកជិតខាងរបស់ខ្មែរជាសម្ព័ន្ធមិត្តយ៉ាងជិតស្និទ្ធនឹងសហរដ្ឋអាមេរិក។ សម្តេចសីហនុ —ស្តេចនឹងដាក់រាជ្យឲ្យឥតពុកម្តាយនៅឆ្នាំ ១៩៥៥— លែងទទួលការជេរគ្នាគិះដៀលជាអល្លធិពីវិទ្យុហាណូយហើយ, ផ្ទុយស្រឡះទៅវិញ។ ប៉ុន្តែសម្តេចនៅចាំ ហើយខ្មែរក៏មិនភ្លេច ការចូលលុកលុយរៀតមិញក្នុងប្រទេសកម្ពុជា នៅខែកុម្ភៈ ១៩៥៤,

ហើយកិច្ចការទាក់ទងដែលមានឡើងវាងភ្នំពេញ និង ហាណូយ គ្រាន់តែសមរម្យ, ឥតលើសពីនេះឡើយ។ អ្នកតំណាងជូរទូតខ្មែរម្នាក់ទៅនៅឯ សាយហ្គុង ប៉ុន្តែគ្មានតំណាងខ្មែរនៅហាណូយទេ (រហូតដល់ឆ្នាំ ១៩៦០)។

»ដល់ខែវិច្ឆិកា ១៩៥៨ ទើបគណៈប្រតិភូយួនខាងជើងមួយមកដល់ភ្នំពេញ, ប៉ុន្តែមុននឹងមកដល់ ខ្មែរ បានប្រាប់រួចស្រេច ហើយយ៉ាងច្បាស់ថា ក្នុងពេលឥឡូវនេះឥតមានរឿងទទួលស្គាល់រដ្ឋាភិបាលហាណូយទេ។ កិច្ចចរាចរនៅត្រឹមតែ ធ្វើកិច្ចព្រមព្រៀងពាណិជ្ជកម្មមួយ ចុះថ្ងៃ ២០ វិច្ឆិកា ដែលតាមនោះ ស.ប.វ. នឹងផ្តល់ដល់ កម្ពុជានូវធុន, ជាតិជីហ្វូស្វាត, អំបោះ និងក្រណាត់ ហើយនិងតែ ប្តូរគ្នានូវផលិតផលកសិកម្ម។ កិច្ចព្រម ព្រៀងនេះមាននិយាយដែរអំពី “ការសង្ឃឹម” នឹងធ្វើឲ្យមានទំនាក់ទំនងខាងប្រៃសណីយ៍ និងខាងវប្បធម៌, ដូច្នោះ គេដូចជាអាចឲ្យយោបល់បញ្ចប់ថា ស.ប.វ. បានលែងអនុវត្តន៍ —យ៉ាងហោចណាស់ក៏ក្នុងពេលឥឡូវនេះ ដែរ— នូវនយោបាយយកកម្ពុជាធ្វើ “រណប”, ព្រោះនយោបាយនេះបានខូចខាតម្តងទៅហើយ។»

(ចប់ការដកស្រង់)

ដូច្នោះតាំងពីឆ្នាំ ១៩៥០ រចនាសម្ព័ន្ធពេញលេញជាគណៈកម្មការ-ក្របខ័ណ្ឌ (ប៉ាន់កាន់ស៊ី) បានត្រូវធ្វើ ឡើងពេញរាជណាចក្រ, ហើយនៅក្រោមការត្រួតត្រារបស់វរសេនីយឯក ឆៀង ថាត់ស៊ីង (ហៅ ហនៈលៈគីវី) នៃកងទ័ពវៀតមិញ^(៤)។ ចំណែកខាងរបៀបរបៀបចំពួកក្រុមក្រោមមកទៀត បានត្រូវចំឡើងឥតខ្ចោះពីគំរូ វៀត មិញ នៅវៀតណាម^(៥)។ នៅថ្ងៃ ១១ មិថុនា ១៩៥០ សាលាមួយសំរាប់អប់រំនយោបាយដល់ពួកក្របខ័ណ្ឌ (ថ្នាក់ឃុំ, ស្រុក) បានត្រូវបង្កើតឡើងនៅភូមិកាតនិរតី ដែលមានឈ្មោះថា សាលាអាចារ្យ ហៃម-ចៀវ (១)។ សិស្សជំនាន់ទីមួយមាន ១៤០ នាក់ ដែលមកពីគ្រប់ទីតំបន់នៃរាជណាចក្រ^(៦)។ នៅក្នុងតំបន់ “រំដោះ” មួយ, កងទ័ពប្រជាជនខ្មែររំដោះ (APKL, មើលកាតទី៤, រឿងក្នុងប្រទេស) សម្ពោធនៅថ្ងៃ ១៤ សីហា ១៩៥០ សាលា ទាហានមួយសំរាប់បង្វឹកបង្វិនខ្មែរ ដែលចូលក្នុងជួរខ្លួន (ជំនាន់ទី១ មាន “ប៉ាកទីស៊ី” ខ្មែរ ១០០ នាក់)។

រដ្ឋាភិបាលមួយសុទ្ធសាធ ដែលមានគ្រប់គ្រួសារបំរើការទាំងអស់ (នគរបាល, យោធពល, សេដ្ឋកិច្ច, សិក្សាធិការ ។ល។ មកតាំងទីនៅតាវែរ។ ក្នុងសន្និសីទនៅ ហ្សឺណែវ ឆ្នាំ១៩៥៤, ផាំយ៉ាងដុន, ប្តីគូរិតតែ ខ្លួនពូកែថ្លែងសុំ, ឥតបានធ្វើឲ្យគេយល់ព្រមទទួលខ្មែរ-វៀតមិញ នៅក្រោយតុជំនុំទេ។ ពេលដែលវៀតមិញដក ទ័ពខ្លួនចេញពីកម្ពុជា^(៧) ស្របតាមកិច្ចព្រមព្រៀង ហ្សឺណែវ, ក្របខ័ណ្ឌខ្មែរទាំងអស់ដ៏មានតម្លៃ ព្រមទាំងក្មេង ខ្មែររាប់ពាន់នាក់ទៀត ដែលចូលចិត្ត ឬពុំសូវចូលចិត្តនឹងខ្លួន ក៏វៀតមិញពុំបានរក្សាជីវិតពួកទៅដែរ។ ខ្មែរទាំង ពាន់នាក់នេះ (៥០០០ នាក់, តាមប៊ែណាហាម៉ែល), ដែលបានទៅតាម ឬទៅដោយគេបង្ខំជាមួយវៀតមិញ ក្នុង ការត្រឡប់មកផ្ទះរបស់ពួកនេះ, បានត្រូវគេបញ្ជូនមកកម្ពុជាវិញ ក្រោយព្រឹត្តិការណ៍នៃខែមីនា ១៩៧០។

ខ្មែរក្រហមពុំដែលបានត្រូវបញ្ចុះបញ្ចូលដោយជនជាតិយួនទេ, ប៉ុន្តែដោយជនជាតិដែលមានស្បែកដូច ខ្លួន គឺពួកខ្មែរ-វៀតមិញ។ ទុក្ខសោកខ្មែរយើងទាំងអស់ គឺនៅត្រង់ហ្នឹង!

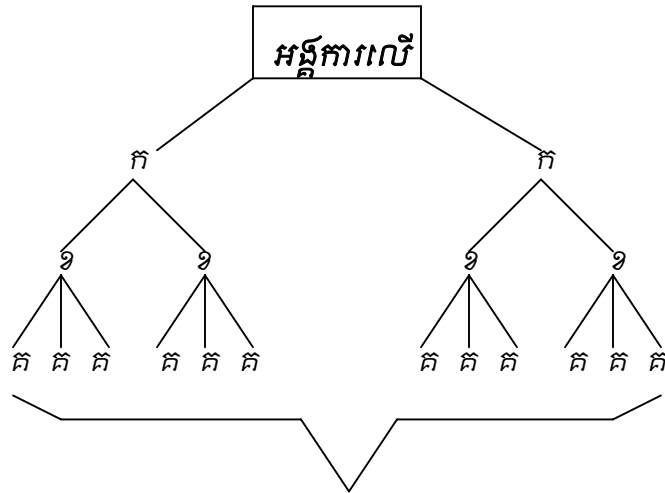
សំនួរទី៤ ៖

បើដូច្នោះ តើមុខការ និង ឥទ្ធិពលរបស់ប្រទេសចិន ក្នុងមហាវិយោគខ្មែរ នៅត្រង់ណាខ្លះ? (ទំព័រ ៩០)

អធិប្បាយ

- (១) ពាក្យ “ថូ” ក្នុងភាសាយួន ប្រែមកថាអ្នកស្រុកដើម ដូច្នោះខ្មែរកម្ពុជាគ្រោមក៏បានត្រូវហៅថា ថូ ដែរ។ សព្វថ្ងៃនេះ ជនជាតិថូ ជាក្រុមអាណិកជនធំជាងគេនៅរៀតណាមខាងជើង (៤០០ ០០០ នាក់) តាមជន ម៉ាក់អាស៊ីស្ទ (ក្នុង “អាណិកជនស្រុកភ្នំនិងរៀតណាម ៖ កូនសោមួយបើកបង្ហាញសង្គ្រាម ឥណ្ឌូចិន”, ហាងបោះពុម្ព ពីទេ គុនស្តារខ), ពួកថូបានប៉ុនប៉ងដណ្តើមយកបល្ល័ង្កយួនដែរ, នៅសតវត្សរ៍ទី ១៦, តែយកពុំបាន។ បន្ទាប់ពីការបះបោរនេះ, យួនបានសម្រេចលាយបញ្ចូលបង្កាត់ពួកថូ ដោយនាម៉ឺនទាំងឡាយដែលនៅត្រួតត្រាថូ។ នាម៉ឺនយួនទាំងនោះបានរៀបការជាមួយស្រីថូ ហើយកូន ខ្លួនដែលកើតបន្តបន្ទាប់មក, ហៅថា ថូ-ទី, បានក្លាយជាវណ្ណៈវរជនថូ។ ពេលដែលបារាំងមកដល់ឥណ្ឌូចិន ពួកថូ, ដែលលក្ខណៈរូបកាយដូចខ្មែរណាស់ (ជាពិសេសសម្បុរស្រងម), បានបាត់អស់រលីងនូវភាសាដើមរបស់ខ្លួន។
- (២) បារាំងបានយល់ដោយយឺតណាស់ដល់សារៈសំខាន់នៃអាណិកជនជាតិផ្សេងៗ។ ឧត្តមនាវី ដាហ្ស័រ លេវី, ក្រោយពេលមកដល់កូសាំងស៊ីនបន្តិចមក, បានបង្កើតតំបន់ស្វយ័តពួកមួយខាងត្បូង (ZAMS) ដើម្បីឲ្យបារាំងត្រួតត្រាជនជាតិនេះដោយផ្ទាល់ (កិច្ចដែលអាមេរិកាំងបានធ្វើដែរក្រោយមក)។ ការរៀបចំកងក្នុងពួកអាណិកជនបានត្រូវទុកដាក់ឲ្យក្រុម “កុម្មុយនីស្ត” ចំរុះត្រៃយោង (GCMA) ដែលខ្លួនឯង នៅក្រោមបង្គាប់ក្រសួងសម្ងាត់បារាំង (SDECE)។ ប៉ុន្តែការរៀបចំទាំងនេះបានត្រូវធ្វើឡើងដោយយឺត ណាស់ (១៩៥៣ - ៥៤)។
- (៣) មេរៀតមិញនៃ ណាម-ថូ (យួនខាងត្បូង) ឈ្មោះ ឆៀង-ប៊ិន, ហៅ “ភ្នែកមួយ”, ឈ្មោះដែលបានត្រូវស្គាល់ខ្លាំងពីទាហានបារាំងដែលបាន “វាយ” នៅឥណ្ឌូចិន។ ល្បីល្បាញដោយសារកេរ្តិ៍រូបរបស់ខ្លួន, ឈ្មោះនេះបានធ្វើឲ្យ “យ៉ាប់” ដល់កងឯកភាពបារាំងនៅរៀតណាមខាងត្បូង។ មនុស្សអាណាធិបតេយ្យ, ឆៀង-ប៊ិន បានត្រូវព្រមានដោយ ហ្វីលីប៊ីញ។ ប្រហែលជាខ្លួនពុំបានធ្វើតាមបញ្ជាខ្លះរបស់ ហ្វី, ឈ្មោះនេះបានត្រូវគេកោះហៅទៅរៀតណាមខាងជើងនៅឆ្នាំ ១៩៤៦។ តាមផ្លូវរបស់ខ្លួន, ឆៀង-ប៊ិន បានត្រូវទទួលបង្គាប់ឲ្យឆៀងចូលមកដីខ្មែរ ដើម្បីរឹតភ្នែកផ្លូវចេញចូលមួយសម្រាប់ដឹកអាវុធទិញពីស្រុកសៀម។ ឆៀង-ប៊ិន បានរាប់ដោយចៃដន្យក្នុងការពួនស្នាក់របស់កងឯកភាពខ្មែរមួយនៅក្រចេះ (មើលទស្សនាវដ្តី “អ៊ុសស្ត្រីយ៉ា”, លេខពិសេស ២៤)។ គេអាចចាត់ទុកឆ្នាំ ១៩៤៦ ជាឆ្នាំដែលរៀតមិញចាប់ចូលខ្លួន មកប្រទេសកម្ពុជា។
- (៤) បងប្អូនភៀសខ្លួនយើងនិងយោធាខ្មែរក្រហមបានបញ្ជាក់ថា ខ្លួនឥតដែលបានព្រួយបារម្ភ ម៉ាក្ស ឡេនីន ឬ ម៉ៅ សេទុង ទេ។ “ពាក្យគណបក្សកុម្មុយនិស្តខ្មែរ” ទើបនឹងចេញពីមាត់ ប៉ុល-ពត កាលខ្លួន ទៅប៉ែកាំង។ ក្នុងសៀវភៅដែលគាត់សរសេរ ១៥ ឆ្នាំមុនខ្មែរក្រហមចូលមកយកអំណាច, ប៊ិណា ហ្វល់ បញ្ជាក់អំពីវត្តដែលក្នុងស្រុកខ្មែរសព្វថ្ងៃនោះហៅថា “អង្គការ”។ អង្គការនេះមិនជាអ្វីក្រៅពី “គណបក្ស” ក្នុងសម័យខ្មែររៀតមិញទេ។ ចម្លងតាមគំរូដើមនៃរបៀបរៀបចំ ខ្មែរ-រៀតមិញ, រចនា សម្ព័ន្ធនៃអង្គការខ្មែរក្រហមជារបៀប “រុក្ខជាតិដុះ” (គល់, មែក, ធាង ។ល។) ៖

មហាជន

(“គ” ស្គាល់តែ “ខ”, ឥតស្គាល់ “ក” ទេ)

ការប្រឌិតរបស់វៀតមិញនេះ មានប្រសិទ្ធិភាពឥតឆ្កោយ ដើម្បីលាក់បាំងនឹងការពារពួកអ្នកដឹកនាំខ្លួន ដើម្បីដឹងថា តើបញ្ហាមួយមកពីណា, ហើយអ្នកណាជាអ្នកឲ្យ, គេត្រូវរុករកតាមមែកធាងទាំងអស់ ការនេះធ្វើទៅពុំរួចឡើយ ព្រោះជនទាំងឡាយឥតស្គាល់គ្នាទាំងអស់ទេ, ហើយម្យ៉ាងទៀតដោយមាន ក្រុមគិញទន្ធិមួយដែល “បានការ” ណាស់។ បើបញ្ហាមួយពុំបានត្រូវធ្វើតាម, អង្គការស្រណុករកទេ កន្លែងណាដែលបានបោះឆ្នោយ យើងបានឃើញហើយនូវរបៀបដែលមេខ្មែរក្រហមពិតប្រាកដ បាន ប្រើដើម្បីលាក់បាំងខ្លួន។ ពេលដែលបានអំណាចហើយ “គណបក្ស” គ្រាន់តែធ្វើខ្លួនឲ្យទៅជាអង្គការ, ហើយរបៀបរៀបចំតាមខ្មែរ-វៀតមិញ ក្នុងភូមិភាគនានា យកឈ្មោះថា “គណៈក្តាប់រដ្ឋអំណាច” ដែល ជាវចនាសម្ពន្ធតាមភូមិភាគនៃអង្គការ។ របៀបរៀបចំដើមនៃវៀតមិញ បានត្រូវអ្នកនិពន្ធ ហ្នឹង ដំរីវិល្លៃ វ៉ាយវ៉ាប់ដូចតទៅនេះ ៖

“ដើម្បីផ្សព្វផ្សាយកម្មវិធីខ្លួននិងលាតសន្ធឹងឥទ្ធិពលខ្លួន, វៀតមិញមានតាំងពីដើមកំណើតខ្លួន នូវរបៀបរៀបចំនៃគណបក្សកុម្មុយនិស្តឥណ្ឌូចិន។ ឆៀង អាយក្វឹក (ហូជីមិញ) ឆ្លៀតឧកាសនៃសមាជ នៅក្រុង ទ៊ីន ទ៊ី (Tsin Tsi) ដើម្បីធ្វើការរៀបចំសាជាថ្មី ច្បាស់ណាស់ការណាដែលវៀតមិញ, ដូចជាគណបក្សកុម្មុយនិស្តឥណ្ឌូចិនដែរ, នឹងអាចធ្វើការលើទឹកដីឥណ្ឌូចិនបានតែដោយលាក់បំបាំង ខ្លួន។ ដូច្នោះ ត្រូវតែខិតខំរៀបចំអង្គការមួយដែលលាក់ខ្លួនបាន, ខំរករបៀបថ្មីនិងឧបាយថ្មី ដែល សម្រួលតាមកម្មវិធីថ្មីនេះ។ ការអត់ធ្មត់យ៉ាងស្ងួតស្ងាញ់របស់ ឆៀង អាយក្វឹក បានទទួលផលក្នុង ពេលនេះហើយ។ អ្នកដឹកនាំទាំងអស់នៃគណបក្សបានយល់ដល់ភាពអសារបង់នៃកិច្ចការទាំងឡាយ ដែលឥតបានត្រូវរៀបចំឲ្យហ្មត់ចត់មិនឲ្យឆ្កោយឡើយ។ ហើយជោគជ័យនៃវៀតមិញ នឹងមកអំពី ការណាដែល, ក្នុងរយៈពេល៤ឆ្នាំ, ខ្លួននឹងរៀបចំសម្រួលឥតស្រាកស្រាន្តនូវអង្គការរបស់ខ្លួន ទៅតាម សកម្មភាពថ្មីណាដែលនឹងអាចធ្វើបាន, ហើយនឹងពង្រឹងឥតឈប់ឈរនូវប្រសិទ្ធិភាពនៃពួកក្រុម ដែល មានមកហើយ។ តើអង្គការនេះជាអ្វី?”

“នៅខាងក្រោមមាន សែលលុល (ជី-ហូ), តូចៗទេ, ប្រមូលផ្តុំមនុស្សដែលមានអ្វីជាមួយគ្នា ខ្លះហើយ ដូចជាបររកស៊ី, ឋានៈសង្គម ឬ កម្រិតជាតិសាសន៍។ សែលលុលទាំងឡាយ, ដែលមាន

មុខងារបង្កើតក្រុម, មានសភាពបិទជិតណាស់, ដោយឥតទាក់ទងគ្នាពីមួយទៅមួយឡើយ។ មានតែ មេសែលលុលទេ ដែលទាក់ទងជាមួយអ្នកនៅខាងលើខ្លួន”។

“សែលលុលនិមួយៗ នៅក្នុងរចនាសម្ព័ន្ធមួយ (ដែលយើងនឹងហៅថា “ត្រង់ឡើងលើ”) ដែល តាមធម្មតាសកម្មភាពលាតសន្ធឹងពេញលើប្រទេសវៀតណាម ហើយដែលប្រមូលផ្តុំសែលលុលដូច គ្នាទាំងអស់ គឺថាដែលមនុស្សក្នុងនោះមានរបររកស៊ីដូចគ្នា, ឋានៈសង្គមដូចគ្នា ឬ កម្រិតជាតិសាសន៍ ដូចគ្នា។ រចនាសម្ព័ន្ធ “ត្រង់ឡើងលើ” ទាំងនោះមានតាមធម្មតាទូទៅហៅតែមួយថា “សមាគមយួន ដើម្បីស្រោចស្រង់ប្រទេស” (វៀតណាម គឺ ក្រឹកហូយ)។ នៅឆ្នាំ ១៩៤៤, វៀតមិញបានហៅមក ឡើងវិញ នូវពួកតំណាងសមាគមយុវជន (ថាញ់ញៀន), នារី (កូន), កម្មករ (កុងសាង), យោធា (ប៊ិន ស៊ី)។ នៅក្នុងមណ្ឌលនិមួយៗ, ការដឹកនាំរចនាសម្ព័ន្ធ “ត្រង់ឡើងលើ” និមួយៗនៅក្នុងបន្ទុកគណៈ កម្មការជាប់ឆ្នោតមួយដែលរើសយកមេខ្លួនឯង។”

“ប៉ុន្តែសេចក្តីត្រូវការនៃការតយុទ្ធទាំងខាងទាហាន ទាំងខាងនយោបាយ នាំឲ្យប្រមូលផ្តុំមធ្យោ បាយទាំងអស់សម្រាប់យោសនាសែលលុលនានាតាមភូមិភាគនិមួយៗ, ហើយដាក់ក្រោមបញ្ជាការ មេតែម្នាក់ ដែលតាំងឡើងដោយគណៈកម្មការកណ្តាលនៃគណបក្ស ហើយដែលធ្វើតាមការណែនាំនៃ គណៈកម្មការនេះ។ ដូច្នេះ, ចំពោះមុខតំណាងទាំងអស់ដែលបានជាប់ឆ្នោត, ការចាត់ចែងសកម្មភាព មានតែមួយហើយដែលមកពីលើ។”

“ដោយហេតុនេះស្រុកយួនបានត្រូវចែកជាបី “បូ”, ឬប្រទេស (បាក់បូ ឬតុងកឹង, ទ្រុងបូ ឬ អណ្តូម, ណាមបូ ឬកូសាំងស៊ីន)។ បូ និមួយៗ បានត្រូវបែងជាខេត្ត, ស្រុក, ឃុំ, ភូមិនិងសង្កាត់។ បំណែងទឹកដីនិមួយៗ នៅក្រោមការទទួលខុសត្រូវនៃគណៈកម្មការមួយដែលមានប្រតិភូជាប់ឆ្នោតបោះ ដោយពួករចនាសម្ព័ន្ធ “ត្រង់ឡើងលើ”, ហើយគណៈកម្មការនេះត្រូវដឹកនាំដោយមេម្នាក់ដែលតាំង ដោយមេបំណែងទឹកដីខាងលើ។ មេគណៈកម្មការមានអំណាចសម្រេចការយ៉ាងទូលំទូលាយ ហើយឲ្យ ឧវាទតែម្នាក់ឯងលើបំណែងទឹកដីទាំងមូល, ពួកសមាជិកគណៈកម្មការគ្រាន់តែមានសម្លេងក្នុងការពិ- គ្រោះ ហើយធ្វើជាអ្នកប្រតិបត្តិ។”

“របៀបរៀបចំនេះហ្មត់ចត់ណាស់នៅក្នុង “បូ” និមួយៗ, មេបំណែងទឹកដីទាំងឡាយត្រូវធ្វើឲ្យ ស្របតាមការបញ្ជានិងកិច្ចណែនាំនៃអាជ្ញាធរដែលនៅលើខ្លួន។ ផ្ទុយទៅវិញ, ដោយមកពីការពិបាក ខាងការទាក់ទង, “បូ” ទាំងបីបានទទួលស្វ័យភាពធំល្មមដែរ។ មែនទែនទៅ, មធ្យោបាយធ្វើឥទ្ធិពលច្រើន ទៅលើគណបក្ស នៅក្នុងកណ្តាប់ដៃគណៈកម្មការ “បូ” ទាំងបី, ដែលមានសេរីភាពល្មមដែរ ចំពោះមុខ គណៈកម្មការកណ្តាល។ ជាពិសេសគណៈកម្មការណាមបូមានសេរីភាពស្ទើរតែពេញទី ក្នុងសកម្មភាព ខ្លួន, ដោយព្រមទទួលពីគណៈកម្មការកណ្តាលតែកិច្ចការណែនាំទូទៅខាងនយោបាយ។”

“ជាបង្ហើយ, នៅពីលើអង្គការវៀតមិញ មានគណៈកម្មការកណ្តាលដែលដាក់លទ្ធិតែមួយនឹង កិច្ចចាត់ចែងតែមួយឲ្យតាម។” (ចប់ដកស្រង់)

ផ្ទឹមទៅនឹងរចនាសម្ព័ន្ធរវៀតមិញ, របៀបរៀបចំរដ្ឋបាលនៃកម្ពុជាប្រជាធិបតេយ្យ, លើកលែងតែ កន្លែងបំផ្លែកខ្លះ, ដូចគ្នាបេះបិទ។ ហើយមានអ្នកនិពន្ធខាងបស្ចឹមប្រទេសជាច្រើនដែលសរសេរច្រាប គេឯងថាជារបៀបរៀបចំថ្មី !

- (៥) អង្គការលើសម័យនោះ គឺ វៈសេនីយ៍ឯក ឆ្លៀង ថាន់ស៊ីង ដែលបានយកឈ្មោះខ្មែរ (បាលីទៅទៀត!) ជា “ហនៈលៈគីរី” ក្រោយសន្និសីទហ្សឺណែវ ឆ្លៀង ថាន់ស៊ីង, ដែលបានបញ្ចេញមុខខ្លួន, នាំទ័ពរៀតមិញចូលស្រុកកំណើតវិញ។
- (៦) តាំងពីកាលនោះ, មិនត្រឹមតែរបៀបរៀបចំទេ ដែលបានត្រូវចម្លងតាមរៀតមិញ, ប៉ុន្តែរបៀបនិយាយ —កាសា— កុម្មុយនិស្តខ្មែរមួយក៏បានត្រូវបង្កើតដែរ។ ប៉ុន្តែដោយគ្មានឯកសារ, យើងពុំអាចអះអាងបានទេថា “កាសា” ខ្មែរក្រហមសព្វថ្ងៃ នៅតែដដែលដូចកាលពីសម័យរៀតមិញ។
- (៧) ពួក ប៉ុល ពត, នួន ជា, នង សួន, សូ ភីម ។ល។ គឺមិនសុទ្ធតែបានរៀននៅសាលានេះ?
- (៨) លោក លន់ នល់ បានត្រូវរាជរដ្ឋាភិបាលដាក់ឱ្យនៅអមគណៈកម្មការអន្តរជាតិ (សេ.អ៊ី.សេ.), ដើម្បីត្រួតមើលការចាកចេញនៃទ័ពរៀតមិញ។ គាត់បានពន្យល់និយាយជាលើកដំបូងពីឈ្មោះ “កែវ មាស” ម្នាក់ដែលនឹងអាចជាអ្នកតំណាងនៅ ហ្សឺណែវ នៃ “រដ្ឋាភិបាល” របស់ ស៊ីង ង៉ឹកមិញ, បើសិនជារដ្ឋាភិបាលនេះនឹងបានត្រូវទទួលស្គាល់ពីមហាអំណាច។ ក្រោយមកទៀតឈ្មោះ “កែវ មាស” នេះបានត្រូវគេព្រមទៀត, ថាជាអ្នកបង្កើតម្នាក់នៃគណបក្សប្រជាជន។ ប៉ុន្តែគ្មាននរណាបានឃើញមុខ ឬរូបថត កែវ មាស នេះទេ។

បើដូច្នោះ តើមុខការ និងគំនិតពលរបស់ប្រទេសចិន
ក្នុងមហាវិយោគខ្មែរ នៅត្រង់ណាខ្លះ?

ម្នាក់របៀបចិនដែលខ្មែរក្រហមពាក់, វត្តមាននៃអ្នកឯកទេសចិននៅកម្ពុជា, ការដេញពួកទូតរុស្ស៊ីចេញ
នៅខែមេសា ១៩៧៥ សុទ្ធតែជាការណត់តូចៗ ដែលធ្វើឲ្យអ្នកខ្លះស្មាន រហូតដល់ជាប្រជាជនខ្មែរ បានត្រូវចិន
យកទៅធ្វើការពិសោធន៍ “សន្តមថ្មី” មួយៗ សេចក្តីឧបមាទាំងនេះ, ដែលមកពីការរើរាយរករឿងអស្ចារ្យ
ដើម្បីឧស្សាហកម្មកំពតមាន, បានត្រូវបញ្ចេញមកដោយរបៀបសព្វគ្រប់ គេគ្រាន់តែទស្សនាក្នុងពេលនេះ
នូវអធិករណ៍ទី២ ក្នុងរឿងខ្មែរ រវាងចិននិងយួន។

អធិករណ៍ទី១ បានកើតឡើងកាលពីសន្និសីទនៅហ្សឺណែវក្នុងឆ្នាំ ១៩៥៤^(១), ដែលជាការណត់បង្ហាញ
ប្រទេសចិនជាមហាអំណាចមួយលើក្តារអុកនយោបាយអន្តរជាតិ។ តាំងពីក្នុងសុទ្ធរកថារបស់ខ្លួនលើកទី១ នៅ
ហ្សឺណែវ, ផា យ៉ាន់ជុង ដែលតាំងខ្លួនជា “អ្នកនាំពាក្យនៃប្រជាជនទាំងបីនៃឥណ្ឌូចិន”, ទាមទារឲ្យខ្មែររៀតមិញ
(រដ្ឋាភិបាលនៃ ស៊ីង ឌីកមិញ) និងពួកតំណាង ប៉ាបេតឡាវ មានសិទ្ធិចូលរួមក្នុងសន្និសីទ, សំណូមដែលរដ្ឋ
មន្ត្រីបារាំង ហ្ស៊ីក ប៊ីដូ ប្រញាប់ប្រញាល់នឹងទាត់ចោល^(២)។ បញ្ហាកាតតំណាងនៃខ្មែរ-រៀតមិញ និង ប៉ាបេត
ឡាវ ដែល ផា យ៉ាន់ជុង បំផុសឡើងនេះ ធ្វើឲ្យសន្និសីទចេញព័ររួច។ ការស្រោចស្រង់លើកនេះ មកពីប្រទេស
ចិន។ ថ្ងៃ ៨ ឧសភា, ជួរអនឡាយ ដែលតាំងពីដើម គាំទ្រកិច្ចការរបស់ ផា យ៉ាន់ជុង ស្រាប់តែធ្វើឲ្យគេដឹងថា
គាត់បានសំរេចចិត្តយល់ឃើញដូច ហ្ស៊ីកប៊ីដូ, គឺថា បំបែកចំណោទប្រទេសរៀតណាម, ឆាកនៃចំបាំងរវាងយួន
គ្នាឯង, ពីចំណោទប្រទេសលាវនិងប្រទេសកម្ពុជា ដែលបានត្រូវលុកលុយដោយ “ទ័ពបរទេស” (អានថា “ទ័ព
រៀតមិញ”)^(៣)។ អន្តរាគមន៍នៃ ជួរអនឡាយ មិនត្រឹមតែបានធ្វើឲ្យសន្និសីទចេញរួចទេ, ថែមទាំងបានជួយ
កម្ពុជាឲ្យរួចខ្លួនពីការបដិវត្តន៍មួយដែលច្បាស់ជាបង្ហូរឈាមខ្លាំងដូចសព្វថ្ងៃនេះ, ការបដិវត្តន៍ដែលជាទីបារម្ភនៃ
រដ្ឋលេខាធិការអាមេរិកាំង ជនហួសស្បែកស្រីស^(៤)។

ការខ្ជាប់ក្រែង ខ្មែរ-រៀតមិញ លេបយកប្រទេស បានចាប់គ្រវាត់ សម្តេចសីហនុ ទៅក្នុងរង្វង់ដៃចិន។
ហ្សឺណែវបានបង្ហើយឯករាជ្យនៃកម្ពុជា, បាត់ខ្មែរ មួយឆ្នាំក្រោយមក (១៩៥៥) ចាប់បង្ខិតចិននិងខ្មែរឲ្យជិតស្និទ្ធ
គ្នា^(៥)។ ពីសន្និសីទនៅ បាត់ខ្មែរ ទៅខែមីនា ១៩៧០, ១៥ឆ្នាំកន្លងទៅ ដែលពោរពេញទៅដោយការទំនាក់ទំនង
ល្អរវាងចិននិងខ្មែរ, ពិតមែនតែល្អកំពង់ដោយព្យុះសង្ឃៗខ្លះៗ សំរស់គ្នាស្នាក់ការកំព្រើញ ជាអាវុធជននៃ
ការទូតរបស់ចិននៅអាស៊ីអាគ្នេយ៍។ ព្រមគ្នានឹងការរក្សាទំនាក់ទំនងល្អជាមួយរដ្ឋាភិបាលក្នុងស្រុក, ចិនមិនត្រឹម
តែគាំទ្រពីក្រៅទេ ថែមទាំងចិញ្ចឹមពួកចូលព្រៃធ្វើបដិវត្តន៍ទៀត, ហើយប្រើពួកនេះសំរាប់កំព្រើញនិងព្រមាន —
ការប្រើប្រាស់ដែល “បានការ” យ៉ាងខ្លាំង។ កិច្ចការទូតរបៀបនេះ បានត្រូវអនុវត្តក្នុងប្រទេសថៃ, កូម៉ា និង
ម៉ាឡេស៊ី។ មានតែប្រទេសកម្ពុជាទេ ដែលផុតពីក្បួននេះ។ ដូច្នោះមែន កន្លែងដ៏ប្រណីតសំរាប់ប្រទេសចិន ក្នុង
នយោបាយក្រៅប្រទេសនៃកម្ពុជា, នយោបាយមិនទុកចិត្តរបស់ខ្មែរលើសហភាពសូវៀត និងការដាច់ទំនាក់
ទំនងល្អរវាងកម្ពុជានិងសហរដ្ឋអាមេរិក (អាន “ទំនាក់ទំនងខ្មែរ-ចិន”) ធ្វើឲ្យអត់អំពើដល់ការបង្កើត និងចិញ្ចឹម
ក្រុមចូលព្រៃធ្វើការបដិវត្តន៍^(៦)។

ខែមីនា ១៩៧០ បើកយុគថ្មីមួយនៃសាវតារប្រទេសកម្ពុជា ៖ យុគនៃការចុះឱនថយ, យុគនៃសេចក្តីទុក្ខ
សោក បន្ទាប់ពីការងើបមុខឡើងក្នុងរយៈពេលមួយយ៉ាងខ្លី។ ស្នូរកាំភ្លើងជាលើកដំបូង, ដែលបានហៅមហាកោ

លាហលមួយ មកផ្តាច់ជីវិតខ្មែរទាំងលាននាក់នេះ បានត្រូវបាញ់ឡើង, ចូរយើងកុំភ្លេច, ដោយពួកយួនកុម្មុយនិស្ត។ បន្ទាប់ពីបានបង្ហូរឈាមខ្មែរ និងបំផ្លាញសម្បត្តិរដ្ឋខ្មែរ, យួនបានធ្វើឲ្យសង្គ្រាមលុកលុយរបស់ខ្លួនក្លាយទៅជាសង្គ្រាមរវាងខ្មែរគ្នាឯង។ ល្បិចយុទ្ធសាស្ត្រដ៏ឆ្លើមនេះ ត្រូវធ្វើឡើងជា ៥ ដំណាក់ ដូចតទៅ ៖

- ១- ការវាយយ៉ាងហ័សមួយ, ដោយក្រុម “កុម្មុយនិស្ត” បំផ្លាញ, កំទេចភាគច្រើននៃសំណង់ជាមូលដ្ឋានសង្គមកិច្ច—សេដ្ឋកិច្ចនៃប្រទេស ៖ ស្ពាន, ថ្នល់, មន្ទីរពេទ្យ, សាលា, រោងចក្រ ។ល។
- ២- ធ្វើឲ្យកាន់កាប់បានយ៉ាងប្រាកដនូវភូមិភាគ មេគង្គ-លើ ទាំងមូល^(៧) ដោយវាយបំប្លែងយ៉ាងខ្លាំង ក្នុងភូមិភាគខាងត្បូង និងភាគកណ្តាលនៃប្រទេស (កំពង់ស្ពឺ, កំពត, កំពង់ធំ, កំពង់ឆ្នាំង ។ល។)^(៨)
- ៣- ការបោះបង់ចោលភូមិភាគ មេគង្គ-លើ ទាំងមូលដោយកងទ័ពខ្មែរ តាំងពីពេលចាប់ផ្តើមសង្គ្រាម, បើកឲ្យយួនក្តាប់ទុកប្រើប្រាស់នូវថាមពលមួយដ៏ធំខាងមនុស្ស និងខាងកសិកម្មដែលនឹងបង្កើតឡើងនូវកងឯកភាពលើកដំបូងនៃទ័ពខ្មែរក្រហម^(៩)។
- ៤- បញ្ជូនមកមាតុភូមិវិញនូវហ្វូងពួកខ្មែរ-វៀតមិញ ដែលស្រែកយូន ១៥ ឆ្នាំមកហើយ, ហើយដែលចាំតែកំទេច និងបង្ហូរឈាមដល់ “កម្ពុជាកញ្ជះចក្រពត្តិអាមេរិកាំង”។ ពួកនេះ, ដែលសព្វថ្ងៃកាន់អំណាចមែនទែននៅកម្ពុជា, ជាអ្នកកសាងកងទ័ពខ្មែរក្រហម^(១០)។
- ៥- ធ្វើឲ្យសង្គ្រាម “ទៅជាខ្មែរ” ដោយថយចេញបន្តិចម្តងៗ ដើម្បី, ជាលើកបង្កើត, គ្រាន់តែកាន់នាទីជាអ្នកផ្តល់អាវុធយុទ្ធភ័ណ្ណ (មកពីស្រុកចិន កាត់តាមផ្លូវលំហូរដ៏មិញ)^(១១)។

ចំណែកខាងប្រទេសចិនវិញ, ដោយខ្លួន ឃឹក ជាងយួន២៥ ឆ្នាំ, មានតែដៃទេ ពេលដែលព្រឹត្តិការណ៍មីនា ១៧៧០ ផ្ទុះឡើង។ ចៃដន្យនៃព្រហ្មលិខិតបានយកសម្តេចសីហនុ ទៅបោះចោលឯប៉ែកាំង។ បានកូនអុកមួយយ៉ាងសំខាន់, ចិនខំរត់ឲ្យទាន់ពេលវេលាវិញ។ បានទៅជាឧត្តមនៃការបដិវត្តន៍ខ្មែរ, ចិននឹងយួនធ្វើកិច្ចតម្រូវគ្នាមួយ តាមសន្ធិសីលលើកទី២ នៃប្រជាជនឥណ្ឌូចិន (មេសា ១៧៧០)។ ប្រទេសចិនមានសីហនុ (ដែលមានប្រជាប្រិយភាពក្នុងប្រជាកសិករខ្មែរ និងក្នុងអន្តរជាតិ) ហើយមានអាវុធយុទ្ធភ័ណ្ណ។ ប្រទេសយួនមានពួកខ្មែរ-វៀតមិញ ហើយឲ្យទ័ពខ្លួនធ្វើអន្តរាគមន៍ផ្ទាល់^(១២)។ ចិនគាំទ្រសីហនុជាមួយនឹងរាជរដ្ឋាភិបាលរួបរួមជាតិ នៃកម្ពុជា, ខ្មែរ-វៀតមិញចូលជាមួយសីហនុ, ដើម្បីបំរើប្រយោជន៍ខ្លួនបាន, ក្នុងរណសិរ្សរួបរួមជាតិ នៃកម្ពុជា (FUNK, ស្រដៀងគ្នានឹងបងរបស់ខ្លួន, FNUK)។ “ព្រះអង្គគិតតែរឿងទូតទៅរួចនៅឯក្រៅចុះ, ទុកឲ្យយើងខ្ញុំធ្វើសង្គ្រាមរំដោះក្នុងស្រុក”, ខ្មែរក្រហមប្រាប់សម្តេចសីហនុ។ ផ្លូវទៅកាន់ជ័យជំនះអាចនៅវែងឆ្ងាយ, ដោយមកពីចំបាំងនៅវៀតណាម និងការកាន់កាប់នៃអាមេរិកាំង។ ក្រោមសំបកក្រៅមួយ ដែលបង្ហាញការត្រូវគ្នាឥតល្បឿន, ពួកទាំងពីរក្រុម (សីហនុ និង ខ្មែរ-វៀតមិញ) រៀបចំខ្លួន ដើម្បីកំចាត់គ្នាទៅវិញទៅមក។

រឿង “រ៉ៃទេហ្គេត” និងការធ្លាក់នៃ និចសុន មករុញព្រឹត្តិការណ៍ឲ្យរមៀលយ៉ាងលឿន។ ជ័យជំនះមកដល់ឆាប់ជាងបានគ្រាន់ទុក។ បីខែមុនពេលខ្មែរក្រហមចូលភ្នំពេញ, សម្តេចសីហនុ, ច្បាស់ណាស់ ជាមួយពរសព្វសាធុការនៃជួរអនឡាយ, បង្ហាញសមាសភាពនៃរាជរដ្ឋាភិបាលរួបរួមជាតិ និងនៃរណសិរ្ស “ហ្មឺន”។ សីហនុឥតបាន “ដាក់” ទេ ឈ្មោះ សាឡុត សរ, អៀង សារី, សុន សេន ។ល។... អ្នកដឹកនាំខ្មែរក្រហម “ធ្វើនៅវៀតណាម” ៖

រដ្ឋមន្ត្រីទីមួយ ៖ ប៉ែន នុត
 ឧបរដ្ឋមន្ត្រីទីមួយ, រដ្ឋមន្ត្រីការពារប្រទេស និងអគ្គមេ
 បញ្ជាការកងកម្លាំងរំដោះ ៖ ខៀវ សំផន
 រដ្ឋមន្ត្រីក្រសួងមហាផ្ទៃ, សហករណ៍និងអភិវឌ្ឍន
 សហគមន៍ ៖ ហ៊ុយ យន់
 រដ្ឋមន្ត្រីក្រសួងយោសនាការ ៖ ហ៊ុយ នីម
 រដ្ឋមន្ត្រីក្រសួងការបរទេស សារិន ឆាក
 រដ្ឋមន្ត្រីក្រសួងយុត្តិធម៌ និងកែទំរង់តុលាការ ៖
 នរោត្តម កូរិស្សរា
 រដ្ឋមន្ត្រីក្រសួងសាធារណសុខាភិបាល ៖ ជួន ជឿន
 រដ្ឋមន្ត្រីក្រសួងសាធារណការ, ទូរគមនាគមន៍ និង
 ស្ថាបនាឡើងវិញ តូច កិន

រដ្ឋមន្ត្រីក្រសួងធម្មការនិងសន្តិសុខ ៖ ជួន ចេត
 រដ្ឋមន្ត្រីក្រសួងសេដ្ឋកិច្ចជាតិនិងហិរញ្ញវត្ថុ ៖
 កុយ ជួន
 រដ្ឋមន្ត្រីក្រសួងផ្តល់អាវុធយុទ្ធភ័ណ្ណ ៖ ម៉ែន សាន
 ឧបរដ្ឋមន្ត្រីក្រសួងមហាផ្ទៃនិងសន្តិសុខ ៖ សុក ធុក
 ឧបរដ្ឋមន្ត្រីក្រសួងការពារប្រទេស ៖ គង់ សុផល
 ឧបរដ្ឋមន្ត្រីក្រសួងយោសនាការ ៖ ទីវ អុល
 ឧបរដ្ឋមន្ត្រីការបរទេស ៖ រស់ ចិត្តធម៌
 ឧបរដ្ឋមន្ត្រីការបរទេស ៖ រ៉ាន់ ពីនី

ការិយាល័យនយោបាយ នៃ រណសិរ្ស ៖

ប្រធាន ៖ ប៉ែន នុត ។ សមាជិក ៖ ចៅ សេង, ជួន សំអុល, ចាន់ យូរ៉ាន់, ជា សាន, ហ៊ុយ យន់, ហ៊ុយ នីម, ហួត សម្បត្តិ, ខៀវ សំផន, សារិន ឆាក, ជួន មុម។

ការចាកចេញយ៉ាងលឿននៃអាមេរិកាំង ទុកកន្លែងកាន់អំណាចឲ្យនៅទំនេរក្នុងក្រុងភ្នំពេញ។ ដោយដឹងខ្លួនថាពុំអាចត្រួតត្រាខ្មែរក្រហមបាន, ហើយដោយខ្លាចចូលអន្ទាក់ខ្មែរក្រហមក្លាយក្រោយពេលបានជ័យជំនះ, សីហនុ, បន្ទាប់ពីបានដឹងថា “រាជ” ជានិច្ចកាលហើយ, សុំឲ្យចិនបញ្ជូនទ័ពស្រួចមួយកងទៅភ្នំពេញ។ ជួន អនឡាយ ដែលចង់លេងសន្តិកថ្យ “សីហនុ” ខ្លួនឲ្យ “អស់ដៃ”, យល់ព្រមតាម។ ក្នុងភាពជ្រួលច្របល់នៃជ័យជំនះ, ទាហានចិនទាំងកណ្តាលហោះចុះដីនៅពោធិបិទតុន^(១៣)។ ប៉ុន្តែខ្មែរក្រហម, ដែលប្រហែលជាបានដឹងអស់អំពីកលឧបាយទាំងឡាយ, ចាត់វិធានការណ៍បានមុន។ ការប្រណាំងដណ្តើមអំណាច រុញខ្មែរក្រហមឲ្យធ្វើអំពើយោរយៅព្រៃជ្រុំទីមួយក្រោយពេលខ្លួនមកដល់ភ្នំពេញ ៖ ការជន្លៀសបណ្តាជនចេញពីរដ្ឋធានី, ហើយក្រោយមកចេញពីទីប្រជុំជនទាំងអស់^(១៤)។ ពិតហើយ គឺនៅក្នុងក្រុងទាំងឡាយដែលបណ្តាជន និងអ្នកកៀសខ្លួនទាំងលាននាក់រង់ចាំទទួល “សម្តេចឆ” និងសន្តិភាពជាទីទន្ទឹមមើល, ដែលខ្មែរក្រហមអាចធ្លាក់ក្នុងអន្ទាក់វិញ។ សម្ព័ន្ធភាព ជួន អនឡាយ-សីហនុ ចាញ់ “ទឹក” ទីមួយ។ រដ្ឋមន្ត្រីទីមួយចិននឹងផ្លាស់ល្បិច ហើយប្រើសំរស់របស់ខ្លួនដើម្បីល្បួងដាក់ សីហនុ ក្នុងអំណាចវិញ^(១៥)។

ពេលសម្តេចសីហនុជាន់ដីភ្នំពេញវិញ នៅថ្ងៃ ៩ កញ្ញា ១៩៧៥, អតីតបិតាឯករាជ្យជាតិ អាចតែបង្ហូរទឹកភ្នែកជាកថ្កា ដោយឃើញរាជធានីមួយអស់មនុស្សរលីង ហើយជុំក្រុនអស្ចារ្យខ្មែររាប់ម៉ឺននាក់ដែលគេសម្លាប់យ៉ាងព្រៃជ្រុំ “កូនចៅជាទីស្នេហា” ឥតបាននៅទីនេះទេ ដើម្បីថ្វាយសំរែកជយោដ៏គឺកងរំពងដូចកាលមុន។ សុបិននឹងបានធ្វើដូចឧត្តមសេនីយ៍ ដ៏ហ្មាល ឥតបានទៅជាការពិតទេ។ រដ្ឋមន្ត្រីទីមួយ ជួន អនឡាយ ស្លាប់នៅថ្ងៃ ៧ មករា ១៩៧៦, បុរសដែលខ្លួនគាំពារ (សម្តេចសីហនុ) បាន “លោយប” ហើយជំនួសដោយ

ខៀវ សំផន នៅថ្ងៃ ៥ មេសា ២០១៧ សន្និកថ្ងៃ “សីហនុ” លែងលេងកើតហើយ ប្រទេសចិនដែលនឹងក្រាញខ្ញុំ
តោងប្រទេសកម្ពុជាតទៅទៀត នៅសល់តែផ្លូវមួយទេ ៖ ចូលជាមួយខ្មែរក្រហម^(១៦)។

សំណួរទី៥ ៖ ដំណើរដ៏មានជោគជ័យនៃ ប៉ុល ពត ទៅប៉ែកកំរង
អាចជាសញ្ញានៃការបន្តរំលោភខ្មែរក្រហមឬទេ? គឺជាប្រជាជន
ខ្មែរអាចនឹងបានស្រាកស្រាន្តខ្លះទេ? (នៅទំព័រ ១០៧)

អធិប្បាយ

(១) ក្រោយឆ្នាំ ១៩៤៩ ឆ្នាំនៃការប្រកាសសាធារណរដ្ឋប្រជាមានិតចិន, សង្គ្រាមនៅរវាងរដ្ឋាភិបាលកាន់តែឆេះ ឆ្លុះឆ្លាយឡើង បារាំង, ជួយដោយអាមេរិកាំង, គាំទ្របារាំងដោយ ប្រកបចិន-រុស្ស៊ី គាំទ្រហ្វីលីពីន បារាំងម្នាក់បានសរសេរថា សង្គ្រាមនោះទំពារលេបសិស្សសាលាសាំងសៀទាំងជំនាន់។ នៅបារាំង រដ្ឋាភិបាលធ្លាក់មួយឡើងមួយ បន្តបន្ទាប់គ្នា តាមល្បឿនមួយដែលគេមិនដែលឃើញ។ រីឯនៅឥណ្ឌូចិន ពួកឧត្តមសេនីយបានត្រូវផ្លាស់ប្តូរយ៉ាងរន្ធតឹង ៖ កុវ៉ៃ (១៩៤៨), ដីឡូត្រ (១៩៥០), សាឡុង (១៩៥២), ណារ៉ាវ (១៩៥៣)។ នៅដើមឆ្នាំ ១៩៥៤, មហាអំណាចទាំង៤ អាមេរិកាំង-អង់គ្លេស-បារាំង-សហ ភាពសូវៀត ដែលជំនុំគ្នានៅ ប៊ែរឡាំង ដើម្បីពិភាក្សារឿងធ្វើឲ្យប្រទេសអាស៊ីម៉ែងមានតែមួយវិញ និង រឿងសន្តិសុខទ្វីបអឺរ៉ុប, ឥតបានរកឃើញការដោះស្រាយអ្វីឲ្យពិតប្រាកដទេ ប៉ុន្តែសម្រេចនៅថ្ងៃ ១៨ កុម្ភៈ ថានឹងជួបគ្នាម្តងទៀតនៅ ហ្សឺណែវ។ ការជួបគ្នានេះដើម្បីដកដៃពីរឿងកុវ៉ៃ, និងពីការធ្វើឲ្យមាន សន្តិភាពឡើងវិញនៅឥណ្ឌូចិន ដោយនឹងមានហៅប្រទេសចិនទៅចូលរួមផង។ ថ្ងៃ ១៣ មីនា, រឿត មិញវាយសម្រុកចូលមូលដ្ឋាន “ត្រង់សេ” ជៀនបៀនកូ កំពុងតែពេញប្រយុទ្ធដណ្តើមជៀនបៀនកូ, កងវរសេនាតូចរឿតមិញពីរ ចូលក្នុងប្រទេសកម្ពុជាត្រង់ខេត្តស្ទឹងត្រែង ហើយថ្ងៃ ២ មេសា, កាន់កាប់ ទីប្រជុំជនរើនសែ។

ប៉ុន្តែតាំងពីខែវិច្ឆិកា ១៩៥៣ ប្រទេសកម្ពុជាជាប្រទេសឯករាជ្យ បើចំណោទខ្មែរឥស្សរៈ ដូច ជាបានដោះស្រាយហើយដោយការចុះចូលនៃមេជាច្រើន (ក្នុងទិសពាយ័ព្យនៅសល់មនុស្សជាច្រើន រយនាក់ទៀត ដែលនៅជាមួយ ស៊ីង ឆឹកថាន់), នៅសល់ចំណោទកងទ័ពប្រជាជនខ្មែររំដោះ (APKL) និងចំណោទរឿតមិញទៀត។ បន្ទាប់ពីការឈ្លានពានរឿតមិញលើកនេះ, ព្រះចៅ នរោត្តម សីហនុ, ដោយព្រមព្រៀងជាមួយឧត្តមសេនីយ ណារ៉ាវ, កាន់បញ្ជាការកងកម្លាំងបារាំង-ខ្មែរ ហើយសុំជំនួយ ផ្តល់ពីសហរដ្ឋអាមេរិក។ ស្ថានភាពសឹកនៅ ជៀនបៀនកូ ធ្វើឲ្យអាមេរិកាំងបារម្ភ។ រដ្ឋលេខាធិការ ដល្លីស, បុរសគួងកនៅសម័យនោះ, ជាអ្នកចង់ជួយបារាំងដោយផ្តល់។ ប្រធានាធិបតី អាយស៊ុន ហ្វារ៉េ, ដោយខ្លាចប្រតិកម្មចិនដូចនៅកុវ៉ៃ, ស្តាប់ស្ទើរនឹងជួយដោយផ្តល់។ ប៉ុន្តែសម្រេចទៅ, នៅថ្ងៃ ៤ មេសា ១៩៥៤, អាយស៊ុនហ្វារ៉េ យល់ព្រមតាម ដល្លីស, ឲ្យតែអ្នកនេះបច្ចុប្បន្នប្រទេសអង់គ្លេស ចូល រួមប្រយុទ្ធបាន ហើយនឹងពន្យល់ប្រទេសអាស៊ីទាំងឡាយ ឲ្យព្រមរួមគ្នាក្នុងសម្ព័ន្ធកិច្ចមួយទល់នឹង កុម្មុយនិស្ត។ ក្នុងកំឡុងតែបីបួនថ្ងៃ, ដល្លីស សួរយោបល់ដល់តំណាងគ្រប់ប្រទេសទាំងអស់ដែលទាក់ ទងនឹងការណ៍នេះ ៖ អង់គ្លេស-បារាំង-អូស្ត្រាលី-នូវវែលហ្សឺឡង់-ហ្វីលីពីន-ថៃ-កម្ពុជា-លាវ និង រឿតណាម។ អង់គ្លេសមិនព្រមជ្រលក់ខ្លួនក្នុងការផ្សេងព្រេងនេះ, ប្រទេសបារាំង, ដែលសេដ្ឋកិច្ចដុះ ជាបន្ទាន់ព្រោះតែសង្គ្រាមនេះ, រកការដោះស្រាយមួយតាមកិច្ចចរាចរ។

ថ្ងៃ ២៦ មេសា, ដូចបានគ្រោងទុក, សន្និសីទអំពីរឿងកុវ៉ៃបើកឡើងនៅហ្សឺណែវ។ ថ្ងៃ ៧ ឧសភា, ក្រោយការតស៊ូចំនួន ៥៥ ថ្ងៃ, ជៀនបៀនកូ ធ្លាក់ក្នុងកណ្តាប់ដៃរឿតមិញ។ ចាប់តាំងពីថ្ងៃ បន្ទាប់, ៨ ឧសភា, ការប្រជុំទីមួយអំពីឥណ្ឌូចិនក៏ចាប់ផ្តើមឡើង។ ក្នុងនោះមានប្រតិកិច្ចនៃប្រទេសបារាំង (ប៊ីដូ រួចមក ព្រែរ ម៉ង់ដេសហ្វ្រង់), នៃប្រទេសសូវៀត (ម៉ូឡូតូវ), នៃប្រទេសអង់គ្លេស (អង់តូនី អេ ដែន), នៃប្រទេសចិន (ជូអនឡាយ), នៃសាធារណរដ្ឋប្រជាធិបតេយ្យរឿតណាម (ផាន់ យ៉ាងដុន), នៃ ប្រទេសកម្ពុជា (ទេព ផន), នៃសាធារណរដ្ឋរឿតណាមនិងលាវ។ រដ្ឋាភិបាលអាមេរិកាំងបញ្ជូនអ្នក

សង្កេតការណ៍ម្នាក់មក, បេដែលស្ទិច ថ្ងៃ ៧ សីហា, កិច្ចព្រមព្រៀងឈប់បាញ់គ្នានៅកម្ពុជា បាន ត្រូវធ្វើឡើង។

(២) តបនឹង ឆាំ យ៉ាន់ដុន ដែលថា “ប្រជាជនខ្មែរនិងបារាំងចេតឡាវ រួបរួមយ៉ាងស្និទ្ធជាមួយប្រជាជនវៀតណាម, បានប្រយុទ្ធដោយរីករាយដើម្បីសេរីភាព, ឯករាជ្យ, ឯកភាព, ប្រជាធិបតេយ្យ... វត្តមាននៃតំណាងប្រទេសខ្មែរ និងតំណាងបារាំងចេតឡាវ និងជាការធានាមួយថែមទៀតចំពោះជោគជ័យនៃសន្និសីទ...”, ហ្សិកប៊ីដូ ឆ្លើយថា “សេចក្តីស្នើរបស់វៀតមិញទូលំទូលាយ, ហើយក្នុងនោះហេតុការណ៍ទាំង ប៉ុន្មានលាយឡំគ្នា។ លោក ដុន ចង់បង្ហាញរូបភាពទូទៅមួយដែលទាក់ទងនឹងប្រទេសទាំងបីនៃឥណ្ឌូចិន ៖ លាវ-កម្ពុជា និងវៀតណាម។ ប៉ុន្តែក្នុងបញ្ហាទាំងនេះមានមួយកាតដែលចេញពីសមត្ថកិច្ចរបស់ គាត់...។ ហ្វីមិញ ទាត់ចោលកាលពីឆ្នាំ ១៩៤៦ នូវសហព័ន្ធឥណ្ឌូចិន។ តើឡាវគាត់ចង់ដាក់សហព័ន្ធ នេះមកវិញ ដើម្បីប្រយោជន៍វៀតមិញឬអ្វី? ប្រទេសបារាំងនឹងយល់ព្រមដកខ្លួនចេញពីកម្ពុជានិង លាវ បើវៀតណាមដកខ្លួនដែរ...” (ក្នុងសារពត៌មាន ឡឺម៉ុងដ៍ នៃថ្ងៃ ១៥ ឧសភា ១៩៥២)។

(៣) បញ្ហាភាពតំណាងនៃរដ្ឋាភិបាលរបស់ ស៊ីង ឌីកមិញ នៅក្នុងសន្និសីទ, ដែលបានកកាយឡើងដោយ ឆាំ យ៉ាន់ដុន, ធ្វើឲ្យមានការជជែកគ្នាយ៉ាងតឹងមាត់រវាងគណៈប្រតិភូខ្មែរ (លោក ទេព ផន, សម សារី, នង គីមនី) និងគណៈប្រតិភូសាធារណរដ្ឋប្រជាធិបតេយ្យវៀតណាម។ ប្រឆាំងនឹងសំណុំរបស់លោក ឆាំ យ៉ាន់ដុន, លោក ទេព ផន ថ្ងៃនោះ ៖ “រដ្ឋាភិបាលតែមួយនៃប្រទេសកម្ពុជា, ដែលត្រឹមត្រូវតាម ច្បាប់ គឺរដ្ឋាភិបាល, ព្រោះថាគឺរដ្ឋាភិបាលនេះដែលបានទទួលឯករាជ្យពីប្រទេសបារាំង”។ ដើម្បីខំ ធ្វើឲ្យបានការគាំទ្រពេញទំហឹងនៃប្រទេស-សូវៀត, ឆាំ យ៉ាន់ដុន បញ្ចេញការសំអាងអំពី “ចក្រពត្តិ និយមអាមេរិកាំង” ដែលកំពុងគំរាមកំហែងសន្តិភាពនៃអាស៊ីកាតអគ្នេយ៍ (ដុន តម្រង់ទៅកិច្ចព្រមព្រៀងនៃ អាមេរិកាំងដើម្បីតម្លើង សេអាតូ —ដែលនឹងទទួលបានហត្ថលេខាបង្កើតនៅថ្ងៃ ៨ កញ្ញា ១៩៥២)។ ចម្លើយ នៃលោក ទេព ផន ៖ “គាំពារប្រទេសខ្មែរនិងការឈ្លានពានបរទេស ជាកិច្ចត្រូវនឹងទំនៀមទំលាប់នៃ អាមេរិក, អ្នកការពារសេរីភាព។ សហរដ្ឋអាមេរិកឥតចង់បង្កើតអាណាចក្រអាណានិគមមួយទេ។ គេ គ្រាន់តែចង់ផ្តល់មកយើងនូវមធ្យោបាយត្រឹមត្រូវ ដើម្បីរក្សាទុកឯករាជ្យយើង, និងដើម្បីទប់ប្រទេស យើងកុំឲ្យទៅជាអាណានិគមនៃចក្រពត្តិកុម្មុយនិស្ត!”។ ម៉ូឡូតូវ “ប្រធានរួម” និង ជូ អេនឡាយ គាំទ្រ សំណុំនៃសាធារណរដ្ឋប្រជាធិបតេយ្យវៀតណាម, ប៉ុន្តែទាំងពីរនាក់បានព្រមគ្នានឹងគិតគូរ បំបាត់ទំនាស់នេះដោយជជែកគ្នាផ្ទាល់, ជាឯកជន”! ថ្ងៃ ១៦ មិថុនា, តាមការចាត់ចែងនៃ ជូ អេនឡាយ, កិច្ច សន្ទនាមួយរវាង ជូ និង អេដែន (ប្រធានរួម) បានធ្វើឡើងដែលនឹងពិគ្រោះអំពីអនាគតនៃកម្ពុជា។ ដោយស្នើ “ថ្នូរ” មួយជាមួយ អេដែន, ជូ ទទួលបានគំនិតនៃការដកចេញពីកម្ពុជានូវទ័ពបរទេសទាំង អស់ (ទាំងវៀតមិញ ទាំងបារាំង), ហើយទទួលស្គាល់រាជរដ្ឋាភិបាល ជារដ្ឋាភិបាលត្រូវច្បាប់តែមួយនៃ កម្ពុជា, ប៉ុន្តែបកមកវិញ, ទាមទារកុំឲ្យប្រទេសកម្ពុជា (និងលាវ) ក្លាយទៅជាមូលដ្ឋានទ័ពអាមេរិកាំង ក្នុងពេលអនាគត។ ជាមួយនឹងការស្នើរបស់ ជូ, អេដែនក៏ប្រញាប់ទៅជួបប្រតិភូបារាំង ហ្សិក ប៊ីដូ ក្នុងរឿងនេះ, ជាការណាមួយច្បាស់ណាស់ ដែលប្រយោជន៍បារាំង និងប្រយោជន៍ចិន ស្របចូលជា មួយគ្នា, ព្រោះថាប្រសិនបើមានសហព័ន្ធឥណ្ឌូចិនមួយក្រោមការដឹកនាំនៃវៀតមិញ, ជាការណាមួយ ដែលបារាំងនឹងអស់ឥទ្ធិពលរបស់ខ្លួន ហើយចិនក៏ពិបាកសន្និដ្ឋានឥទ្ធិភាពខ្លួនមកលើកម្ពុជានិងលាវដែរ។

ថ្ងៃ ១៨ កក្កដា, “ប្រទេសធំ” ទាំង៤ ពិភាក្សាគ្នាទៀត។ ជូ អេនឡាយ ស្នើដូចមុនម្តងទៀត ហើយទារពី អេដែន នូវការធានាយ៉ាងមធ្យតមួយលើប្រទេសកម្ពុជា ដែលគាត់មិនចង់ឃើញទៅជា

មូលដ្ឋានអាមេរិកាំង។ អេដែន ឲ្យការធានា “ក្រៅផ្លូវការ” របស់គាត់ទៅ ជូ ហើយបញ្ជាក់ថាកម្ពុជានិង លាវ នឹងទៅជាប្រទេសអព្យាក្រឹត ដែលនឹងត្រូវការពារដោយប្រទេសបារាំង ក្នុងក្របខ័ណ្ឌនៃសហ ភាពបារាំង។ ដល់ត្រង់នេះ, សន្និសីទក៏ជិតចប់ហើយ។ ការជួបគ្នាដើម្បីចុះហត្ថលេខាបង្កើនបានត្រូវ សន្មត់ធ្វើនៅថ្ងៃ ២០ កក្កដា ម៉ោង ៨ យប់ ក្នុងលំនៅនៃ អង់តូនី អេដែន។ គណៈប្រតិភូខ្មែរ, ដែលមក ដល់យឹត ២ ម៉ោង (អ្នកបើកឡានបានវង្វែងផ្លូវក្នុងហ្សឺណែវ), ស្រាប់តែពុំព្រមចុះហត្ថលេខាលើកិច្ច ព្រមព្រៀងបង្កើន។ ទេព ផន ពុំព្រមចុះហត្ថលេខាយ៉ាងដាច់ណាត់ ដរាបណាមាត្រា ៣-៤ ដែលតាម មតិគាត់, ធ្វើឲ្យមានគ្រោះថ្នាក់ក្នុងអនាគតដល់សន្តិសុខនៃកម្ពុជា, មិនបានត្រូវកែប្រែជាមុនទេ។ ម៉ូឡូ តូវ, តឹងចិត្តស្ទើរទប់ពុំបាន, ព្រមទទួលធ្វើអាជ្ញាកណ្តាលដើម្បីបញ្ចប់បង្កើនឲ្យបានរហ័ស។ នេះជាមា ត្រាទាំងឡាយដែលជាប់ចោទ ហើយនិងការកែប្រែ ៖

- ក- កិច្ចព្រមព្រៀងបង្កើនចែងថា ប្រទេសកម្ពុជាមានប្រភេទជាប្រទេស “អព្យាក្រឹត”, ឥត ជ្រៀតជ្រែកក្នុងកិច្ចការអន្តរជាតិមួយណាឡើយ នៅពេលវេលាណាក៏ដោយ។ លើរឿងនេះ, កម្ពុជាសន្យាថានឹងមិនចូលក្នុងសម្ព័ន្ធកិច្ចយោធាណា ដែលមិនត្រឹមត្រូវតាមធម្មនុញ្ញនៃអង្គ ការសហប្រជាជាតិឡើយ, ប៉ុន្តែទាមទារឲ្យមានសិទ្ធិដាក់មូលដ្ឋានទ័ពបរទេស នៅពេលណា ដែលខ្លួនយល់ថាមានគ្រោះថ្នាក់។ ទោះបី ផាំ យ៉ាងដុន តារ៉ា ប្រឆាំងយ៉ាងខ្លាំងក៏ដោយ, ម៉ូឡូតូវ ព្រមឲ្យកែមាត្រានេះ, ការណាដែលធ្វើឲ្យប្រតិភូទាំងអស់ក្តាប់គ្រប់គ្នា។
- ខ- រឿងតមិញសុំឲ្យការនាំអាវុធយុទ្ធភ័ណ្ឌនិងបុគ្គលិកយោធាបរទេសចូលមកកម្ពុជា ធ្វើនៅត្រង់ កន្លែងខ្លះនៃប្រទេស, ដែលគេកំរិតទុកមុន។ កម្ពុជាចង់ឲ្យការនាំចូលនេះធ្វើនៅកន្លែងណាក៏ ដោយនៃព្រំដែនខ្លួន។ ត្រង់នេះសន្និសីទក៏យល់ព្រមតាមសំណុំខ្មែរដែរ។
- គ- លើបញ្ហានៃការថយចេញនៃទ័ពរឿតមិញ និងការដកអាវុធចេញពីកងខ្មែរ-រឿតមិញ, ផាំ យ៉ាងដុន ស្នើឲ្យពួកខ្មែរដែលបានធ្វើសហប្រតិបត្តិការជាមួយរឿតមិញនៅមានសិទ្ធិកាន់អា វុធក្នុងតំបន់កម្ពុជាកំណត់ទុកមួយ រហូតដល់ពេលបោះឆ្នោតជាតិ (ដុន ចង់ចែក កម្ពុជាជាពីរដូចដែលសន្និសីទបានធ្វើចំពោះរឿតណាម)។ បន្ទាប់ពីការតារ៉ាប្រឆាំងយ៉ាងខ្លាំង នៃគណៈប្រតិភូខ្មែរ, រឿតមិញស្នើឲ្យមានគណៈកម្មការចម្រុះមួយដែលមានតំណាងនៃរាជរដ្ឋា ភិបាលនិងតំណាងនៃរដ្ឋាភិបាល ស៊ីង ឆីកមិញ, ហើយដែលនឹងដោះស្រាយបញ្ហានៃការ បញ្ចូលកងខ្មែររឿតមិញមកក្នុងសង្គមជាតិវិញ, ហើយការសំរេចទាំងឡាយនៃគណៈកម្មការ ចម្រុះនេះ នឹងត្រូវត្រួតពិនិត្យដោយគណៈកម្មការអន្តរជាតិមួយខាងកិច្ចត្រួតត្រា។ ដោយឥត រវល់នឹងប្រតិកម្មពេញដោយកំហឹងនៃពួកប្រតិភូរឿតមិញ, ម៉ូឡូតូវ អារកាត់ជាលើកបង្កើន ដោយទាត់ចោលរឿងទទួលស្គាល់រដ្ឋាភិបាលនៃ ស៊ីង ឆីកមិញ។ ជាទីបញ្ចប់, កិច្ចព្រម ព្រៀងបង្កើនបានទទួលហត្ថលេខាក្នុងពេលអធ្រាត្រូវជ្រៅ (ម៉ោង ២ ភ្លឺ) នៃថ្ងៃ ២១ កក្កដា ១៩៥៤។ កិច្ចព្រមព្រៀងនេះជាសញ្ញាបង្ហាញផ្លូវបត់មួយនៃដំណើរសារវាប្រទេសកម្ពុជា ។ (លោក ហ្សង់ សូវែល, ដែលពេលនោះជាអង្គទូតបារាំងនៅក្រុង ប៊ែរឡីន, សមាជិកនៃគណៈ ប្រតិភូបារាំង, វ៉ាយរ៉ាប់ក្នុងទស្សនាវដ្តី “អ៊ុសស្វីយ៉ា” (លេខពិសេស ២៥) ថា៖ “ជាលើក ទីមួយ ហើយប្រហែលជាមានតែម្តងគត់ក្នុងជីវិត ការងាររបស់គាត់ជាអ្នកធ្វើសន្តិសីទ, រដ្ឋ មន្ត្រីការបរទេសនៃសហភាពសូវៀត (ម៉ូឡូតូវ), ចំពោះមុខលក្ខណៈប្រយុទ្ធខ្លាំងនៃសហការី

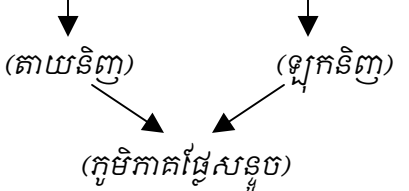
គាត់ខាងកម្ពុជា, លោក សម សារី, ក៏ធ្លាយសំណើចហើយយល់ព្រមតាមម្តងទៀតជាលើក បង្ហើយ។”)

- (៤) “ដរាបណាសត្រូវរួមរបស់យើង, រឿតមិញ, មិនទាន់បរាជ័យទេ —ហើយព្រះអង្គជ្រាបច្បាស់ថាវា មានសមត្ថភាពនឹងបោសកំចាត់ចោលរាជាធិបតេយ្យខ្មែរ ព្រមទាំងទំនៀមទំលាប់ដ៏ត្រកាលរបស់ប្រទេសព្រះអង្គ, អរិយធម៌ដ៏ចាស់យូរអង្វែង ហើយនិងប្រជាធិបតេយ្យដ៏ក្លែងរបស់ព្រះអង្គ— ដរាបណា គ្រោះថ្នាក់ដ៏ធំនេះ, ដែលអាចជាគ្រោះថ្នាក់ដល់ជីវិតរបស់ (ប្រទេស) ព្រះអង្គ, មិនទាន់កំចាត់ចេញបាន ទេ, យើងមិនអាចធ្វើឲ្យបារាំងអស់ចិត្ត អស់កម្លាំងបានឡើយ”, រដ្ឋលេខាធិការបរទេសអាមេរិកាំង, ដល្លីស, ឆ្លើយទៅព្រះចៅ សីហនុ, កាលស្តេចទាមទារឯករាជ្យនៅឆ្នាំ ១៩៥៣, (មើលភាគទី៤, ទំព័រ ៦០)។ ការប្រារម្ភរបស់ដល្លីស, ចំពោះពេលសព្វថ្ងៃនេះ, ទៅជាទំនាយមួយ។
- (៥) សន្និសីទនៅប៉ារីស (មេសា ១៩៥៥) ជាព្រឹត្តិការណ៍ខ្លាំងដែលបានធ្វើឲ្យសម្តេចសីហនុ សំរេចគូស ត្រាខ្សែនយោបាយក្រៅប្រទេសនៃកម្ពុជា។ ក្នុងកិច្ចសន្ទនាផ្សេងៗ ជាឯកជនទ្វេភាគី និងត្រីភាគី ជា មួយ ជូ អេនឡាយ និង ផាន់ យ៉ាងដុន លើអនាគតនៃប្រទេសកម្ពុជា, សីហនុបាន “បាក់ចិត្ត” លើបុរសទាំងពីរនេះ ដែលចេះគួរសមយ៉ាងប្រណិតៗ ទាំងពីរនាក់ស្នើទៅ សីហនុ នូវការប្តូរទំនាក់ ទំនងគ្នា ដែលយកមូលដ្ឋានលើនយោបាយមិនជ្រៀតជ្រែកគ្នាមួយ! ការស្នើនេះចាក់ចំណុចខ្សោយនៃ សម្តេចសីហនុ ដែល, ដោយបានបណ្ឌិត នេហរុ ឡឺបពន្យុះផង, កំពុងរកទេសន៍ផ្សាយបញ្ចូលសីលា!
- (៦) ពីឆ្នាំ ១៩៥៨ ទៅ ១៩៦៧, ប្រទេសកម្ពុជានិងប្រទេសចិន ប្រាស្រ័យទាក់ទងគ្នាយ៉ាងមនោរម្យ។ សីហនុ ឆ្លៀតឧកាសពី “មិត្តភាពចិន” នេះ ដើម្បីកំចាត់បញ្ចប់មិត្តភាពរួមគ្នា កិច្ចនេះបានធ្វើទៅរួចដោយ ចិន “ធ្វើមិនដឹង”។ ពួកកុម្មុយនិស្តខ្មែរ, ក្នុងការរត់គេចពីការបង្រ្កាបរបស់ សីហនុ, បានតម្រង់ទៅទ្វារ តែមួយដែលខ្លួននៅសល់ ៖ រឿតណាមខាងជើង។ ការមិនរើរវល់នៃចិនលើពួកកុម្មុយនិស្តខ្មែរ មកពី មូលហេតុសេដ្ឋកិច្ចដែរ ៖ បើក្នុងកម្ពុជាមានក្រុមកងឆ្នុកកុម្មុយនិស្ត, សម្តេចសីហនុ ច្បាស់ជាចូលជា មួយអាមេរិកាំង។ ដូច្នេះចិនត្រូវតែជួយក្នុងពេលជាមួយគ្នាដល់រណសិរ្សបី ៖ យួន លាវ និងខ្មែរ។ ការណ៍នេះ សេដ្ឋកិច្ចចិនសម័យនោះពុំអាចទទួលបានបន្តបានឡើយ។ ចំពោះអ្នកដឹកនាំចិន, បើកុម្មុយ- និស្តទទួលជ័យជំនះនៅរឿតណាម, ជាការណាធម្មតាដែលកម្ពុជានិងលាវរកិលចូលរងនឹងសង្គ្រាមនិយម។ គឺគ្រាន់តែបញ្ហាពេលវេលាទេ។ ការយល់ឃើញនេះក៏ស្របគ្នានឹងយោបល់សម្តេចសីហនុដែរ ដែល ខំរកមិត្តភាពចិន ដើម្បីចៀសវាងការប្រទូស្តវាយក្នុងពេលខាងមុខជាមួយ “កុម្មុយនិស្តចិន—យួន” (ពាក្យហៅជាញឹកញយដោយ សីហនុ)។
- (៧) តាំងពីថ្ងៃដំបូងនៃសង្គ្រាម, ពួកយួនខាងជើងត្រួតត្រាកូមិភាគ មេគង្គ-លើ ទាំងអស់ ហើយបិទផ្លូវជាតិ លេខ ៧ បាននៅត្រង់ទន្លេបិទ! ឧត្តមសេនីយ លន់ នល់ បានស្ងួតចិត្តយ៉ាងខ្លាំង ពេលដែលគេប្រាប់ថា ក្រចេះបានធ្លាក់ហើយ។ មេបញ្ជាការផ្នែកសឹករងក្រចេះ, ចេង សាយុបិទ, នៅមុខការវាយសំរុកយ៉ាង ខ្លាំងនៃកុម្មុយនិស្ត, រត់ចោលទាហានខ្លួនដែលស្ទើរតែទាំងអស់បានត្រូវចាប់ជាឈ្មើយ។ ក្នុងពេលរង ចាំតុលាការសឹក, សាយុបិទ បានចេញពីគុករួច ហើយទៅចូលជាមួយខ្មែរក្រហម នៅខែមេសា, ពេល ដែល និចសុន ឲ្យទាហានអាមេរិកាំងចូលក្នុងដីខ្មែរ (ជំរៅ ៣០ គ.ម., តំបន់ “ផ្ទៃសន្ទុច”) ដើម្បីសំអាត ទីជម្រករឿតកុង, លន់ នល់ សុំឲ្យអាមេរិកាំងបង្ខំសការវាយចូលរបស់ខ្លួនដល់ក្រចេះ ហើយកាន់កាប់ ក្រុងនេះ រហូតដល់ពេលទ័ពខ្មែររកទាហានជំនួយបាន។ ប៉ុន្តែសំណុំនេះ ឥតបានត្រូវ “តាំង” យកជា ការណ៍ទេ។

- (៨) ក្នុងកាតខាងត្បូងនិងកណ្តាលនៃប្រទេស, រៀតក្នុងវាយតាមក្រុមកម្មវិធីដូចៗ ទេ ប៉ុន្តែចំពោះនាយ ទាហានយើង, ដែលសុខស្រួល ១៥ ឆ្នាំមកហើយនឹងសន្តិភាពនៃបញ្ចសីលា, គឺជាការជ្រុលច្រាល យ៉ាងខ្លាំង ដោយកម្លាំងស្ទើរនឹងការវាយជុំវិញក្រុងភ្នំពេញ, ទីអគ្គមេបញ្ជាការស្មានតែយូនតម្រងរករដ្ឋ ធានី។ ការត្រេះវះពិចារណាបន្តិច ប្រហែលជាបានបង្ហាញឲ្យឃើញយូនតមានប្រយោជន៍នឹង “យក” ភ្នំពេញក្លាយជូនរដ្ឋទេ។
- (៩) តាំងពីដំណាច់ឆ្នាំ ១៩៧២, កងទាហានខ្មែរក្រហមអាចប្រយុទ្ធដល់ថ្នាក់កងពលធំៗ
- (១០) ក្នុងពីរឆ្នាំដំបូងនៃសង្គ្រាម, កងទាហានកុម្មុយនិស្តសុទ្ធតែយូនទាំងអស់។ សក្ខីភាពនៃបណ្តាជន នៃភូមិ ភាគជាច្រើនត្រូវបានទាំងអស់ ៖ ក្នុងការទៅមករបស់ខ្លួន, យូនមានក្រុមខ្មែរតូចៗ ដើរជាមួយ, ដែលក្នុង ពេលនោះគេស្មានថាតែពួក “អ្នកបង្ហាញផ្លូវ”។ តែមែនទែនទៅ, គឺពួកទាំងនោះហើយដែលជាក្រុមក្រប ខ័ណ្ឌបញ្ជូនពីហាណូយ។ ការកែទាហានជាលើកដំបូងបានធ្វើឡើងដោយឥតចំណោទ។ ពួកខ្ញុំខ្ញុំ ខ្ញុំ និងចោរស្រុកទាំងប៉ុន្មានបានត្រូវគេឲ្យកាំភ្លើងកាន់ ហើយតែងតាំងក្នុងមួយប្រឹក្សាជាមេភូមិ — មេ ឃុំ! ការយកសីហនុមកកាន់អំណាចវិញ បានត្រូវគេនិយាយពីមាត់មួយទៅមាត់មួយ! ភូមិណាដែល ទទឹងរឹងរូស បានទទួលទណ្ឌកម្មយ៉ាងសាហាវ (ការសម្លាប់រង្គាលមានរាប់មិនអស់, ដែលព្រៃផ្សៃជាន់ គេ គឺនៅត្រពាំងជង, ក្នុងឆ្នាំ ១៩៧១)។ ការប្រើប្រាស់កាំភ្លើងធំ គ្រាប់បែក, គ្រាប់រ៉ុកកែត, (ដំបូងស្សី រួចមកចិន) បានត្រូវទុកឲ្យយ៉ាងដាច់មុខដល់ពួកយូន, រហូតដល់ឆ្នាំ ១៩៧៥។
 ជាមួយដំណើរថ្មីៗ នៃ ប៉ុល ពត ទៅបើកាំងនិងការប្រកាសខ្លួនទី ១៧ នៃគណបក្សកុម្មុយនិស្ត ខ្មែរ, ពួកសារពត៌មានបស្ចឹមប្រទេសធ្វើការស្មានតែពីសត្រូវសង្គ្រាមដូចសព្វដង។ ខ្លះនិយាយរហូតដល់ថា

ផ្លូវជាតិយើងខ្លះ

- ផ.ជ.១ = ភ្នំពេញ — អ្នកលឿង — ស្វាយរៀង — (ព្រៃនគរ)
- ផ.ជ.៣ = ភ្នំពេញ — តាកែវ — កំពត
- ផ.ជ.៤ = ភ្នំពេញ — កំពង់ស្ពឺ — កំពង់សោម
- ផ.ជ.៥ = ភ្នំពេញ — កំពង់ឆ្នាំង — ពោធិ៍សាត់ — បាត់ដំបង — ស៊ីសុផុន — ប៉ោយប៉ែត
- ផ.ជ.៦ = ព្រៃកក្កាម — ស្ពឺន — កំពង់ធំ — សៀមរាប — ស៊ីសុផុន
- ផ.ជ.៧ = ស្ពឺន — កំពង់ចាម — ក្រែក — មេមត់ — ស្ពឺល

- ផ.ជ.១២ = កំពង់ធំ — អន្លង់ព្រៃ — រវៀង — ផ្លូវបែកចែក/ម្លូព្រៃ — ស្រឡៅ (ទេលមុខខ្នង, លាវ)
- ផ.ជ.១៣ = ស្ពឺល — ក្រចេះ — ស្ទឹងត្រែង — (ខ្នង, បាក់សេ, លាវ)
- ផ.ជ.១៤ = ស្ទឹងត្រែង — លំផាត់ — (ផ្នែក, រៀតណាម)

គ្មានទំនាក់ទំនងអ្វីរវាង ខ្មែរ-វៀតមិញ និងពួកមេខ្មែរក្រហមសព្វថ្ងៃនេះទេ នេះគឺជាការប្រមាថពេញ ទីដល់វិញ្ញាណក្ខន្ធនៃយោធាយើង ដែលបានបូជាជីវិតនៅសមរម្យ និងនៃបងប្អូនកសិករយើងដែល បានត្រូវគេសម្លាប់រង្គាលយ៉ាងព្រៃផ្សៃ

(១១) ក្នុងពេលនេះមិនទាន់មានស្ថិតិច្បាស់លាស់លើចំនួនអាវុធ “កុម្មុយនិស្ត” ដែលបានត្រូវផ្តល់ឱ្យខ្មែរក្រហមទេ យួនច្បាស់ជាមិនបានដឹកជញ្ជូនឱ្យដោយឥតយកកំរៃឡើយ ដូចជាខ្មែរយើងក្នុងពេលជញ្ជូន កាំភ្លើងពីកំពង់សោមទៅឱ្យវៀតកុង, យួនប្រហែលជាបាន “បេះយក” មួយភាគដែរ

(១២) ពួកកុម្មុយនិស្តយួន, ថ្វីជឿតែគេដឹងត្រប់គ្នា អំពីការត្រូវរ៉ូវគ្នា សីហនុ-យ៉ាងដុន នៅប៉េកាំង នៅ ថ្ងៃ ២១-៧-៧០, បានប្រកែកក្នុងពីរឆ្នាំដំបូងនៃសង្គ្រាមថា គ្មានទំព័រខ្លួននៅកម្ពុជាទេ មាត្រា ២០ នៃកិច្ច ព្រមព្រៀងនៅប៉ារីស នៃខែមករា ១៩៧៧ ជាការទទួលសារភាពមួយពិតៗ ប៉ុន្តែគ្មានប្រទេសណា មួយដាក់ទណ្ឌកម្មដល់វៀតណាមខាងជើងទេ, ដំណឹងដល់អ្នកណាដែលសង្ឃឹមលើការខ្វល់ខ្វាយរក យុត្តិធម៌ នៃសន្និសីទអន្តរជាតិទាំងពួង! តទៅនេះ គឺអត្ថបទនៃកិច្ចព្រមព្រៀងនៅប៉ារីស រវាងសហរដ្ឋ អាមេរិកនិងវៀតណាមខាងជើង ដែលធ្វើនៅខែមករា ១៩៧៧ (វគ្គទី៧, មាត្រា២០) ៖

ក/. ភាគីដែលចូលរួមសន្និសីទនៅប៉ារីសអំពីវៀតណាម ត្រូវគោរពយ៉ាងម៉ត់ចត់ដល់ កិច្ចព្រមព្រៀងហ្សឺណែវនៃឆ្នាំ ១៩៥៤ លើកម្ពុជា និងកិច្ចព្រមព្រៀងហ្សឺណែវនៃឆ្នាំ ១៩៦២ លើលាវ, កិច្ចព្រមព្រៀងដែលធ្វើឱ្យមានត្រឹមត្រូវនូវសិទ្ធិជាតិជាបូសគល់ នៃ ប្រជាជនកម្ពុជានិងលាវ, គឺឯករាជ្យ, អធិបតេយ្យភាព, ឯកភាព និងបូរណភាពទឹកដីនៃ ប្រទេសទាំងនេះ។ ភាគី ត្រូវគោរពអព្យាក្រឹតភាពនៃកម្ពុជានិងលាវ។ ភាគី ដែលចូល រួមក្នុងសន្និសីទនៅប៉ារីសអំពីវៀតណាមសន្យាថាមិនប្រើទឹកដីកម្ពុជានិងលាវ ដើម្បីប៉ះ ពាល់ទៅវិញទៅមកដល់អធិបតីភាពគ្នា និងដល់សន្តិសុខគ្នា និងដើម្បីប៉ះពាល់ដល់ អធិបតីភាពនៃប្រទេសឯទៀត។

ខ/. បរទេសនឹងបញ្ឈប់សកម្មភាពទាហានទាំងអស់នៅកម្ពុជានិងលាវ, នឹងដកចេញពីប្រទេសទាំងពីរនេះនូវកងទាហានទាំងអស់, ទីប្រឹក្សាទាហានទាំងអស់, បុគ្គលិកទាហាន, អាវុធ, គ្រាប់ និងសម្ភារៈចម្បាំង ហើយនឹងមិនបញ្ចូលមកទៀតឡើយ។

គ/. កិច្ចការផ្ទៃក្នុងនៃ កម្ពុជានិងលាវ ត្រូវប្រជាជនទាំងពីរចាត់ចែងរៀងខ្លួនដោយឥតបរទេសជ្រៀតជ្រែក។

ឃ/. ចំណោទទាំងឡាយដែលជាប់ជំពាក់នឹងទំនាក់ទំនងរវាងប្រទេសនៃឥណ្ឌូចិន នឹងត្រូវ ដោះស្រាយដោយភាគីឥណ្ឌូចិនលើមូលដ្ឋាន នៃការគោរពទៅវិញទៅមកដល់ឯករាជ្យ គ្នា, បូរណភាពទឹកដីគ្នា និងនៃការមិនជ្រៀតជ្រែកទៅវិញទៅមក ដល់កិច្ចការផ្ទៃក្នុងគ្នា។ (ចុះហត្ថលេខាដោយ ឡេឌីកូដូ និង ហិនរី គីស្ស៊ីញដេ នៅថ្ងៃ ២៧ មករា ១៩៧៧) (ដកស្រង់ ចេញពីសារពត៌មាន “ឡឺម៉ុង” នៃថ្ងៃ ២៦-១-៧៧)។

ការណ៍មួយដែលបានធ្វើឱ្យអ្នកសង្កេតការណ៍បរទេសឆ្លើយតបយ៉ាងខ្លាំង គឺអ្នកកាន់អំណាច នៅភ្នំពេញបានបញ្ជា, គ្រាន់តែសន្និសីទនេះចប់ភ្លាម, ឱ្យកងទ័ពបញ្ឈប់ការបាញ់គ្នាជាឯកតាភាគី ហើយឱ្យធ្វើបុណ្យមួយអបអរសាទរទទួលកិច្ចព្រមព្រៀងនេះ។

(១៣) មុនពេលភ្នំពេញធ្លាក់បន្តិច, ការប្រកួតប្រជែងគ្នារវាងបក្សពួកទាំងឡាយក្នុង សាធារណរដ្ឋ ធ្វើឱ្យអាមេរិកាំងសម្រេចចិត្តយក លន់ ណាន ចេញឱ្យឆ្ងាយពីភ្នំពេញ។ “កាណាន” បានត្រូវគេឱ្យទៅធ្វើដំណើរ

មួយទៅបរទេសក្នុង “ឋានៈ” ជាដួងត្រាច់ចរ ខ្មែរក្រហមធ្វើឲ្យមានពាក្យចម្លោះអាវ៉ាមថា ក្នុង ដំណើររបស់ខ្លួន លន់ ណុន បានទាក់ទងជាមួយរុស្ស៊ី ដោយឥតចង់និយាយថា ការដេញទុករុស្ស៊ី ចេញពីភ្នំពេញនៅខែមេសា ១៩៧៥ មកតែអំពីរឿងនេះ, យើងអាចនិយាយដោយច្បាស់ថា ខ្មែរក្រហម ឥតបានដេញពួកទុកសហភាពសូវៀត ក្រោមការញុះញង់របស់ចិនឡើយ។

(១២) នៅអាស៊ីភាគអាគ្នេយ៍, ការបដិវត្តន៍ណាក៏ជាបដិវត្តន៍កសិកម្មដែរ (ខ្លាំងណាស់លើកលែងតែចំពោះ ហុងកុង និង សិង្ហបុរី), ព្រោះថាមហាជនភាគច្រើនជាកសិករ។ វណ្ណៈកម្មករក្នុងក្រុង គ្រាន់តែជាលេស ទេ។ ការទាក់ទាញនៃសភាព “ឆើតឆាយ” តែងតែធ្វើឲ្យមានជានិច្ច, ក្នុងសង្គម ក្បែរ-មូលធននិយម, នូវការចាកចេញពីស្រុកស្រែចំការមករស់នៅក្នុងក្រុងវិញ, ការណ៍នេះជាករណីយនៃកម្ពុជាដែរ។ លប់ បំបាត់ក្រុងទាំងឡាយចេញ ជាគោលដៅជំនួយនៃកុម្មុយនិស្តអាស៊ីទាំងអស់ ដែលកំពុងតែឡើងកាន់ អំណាច, ទោះបីខ្លួនយកទ្រឹស្តីតាមលទ្ធិណាក៏ដោយ, ទោះបីខ្លួនមានលក្ខណៈដាច់ណាត់ខ្លាំង ឬតិចក៏ ដោយ។ មិនមែនតែក្នុងកម្ពុជាប្រជាធិបតេយ្យទេដែលគេលប់បំបាត់ក្រុងចោល, នៅរៀតណាម និង នៅលាវ ក៏គេធ្វើដូច្នោះដែរ, ប៉ុន្តែដោយបន្តិចបន្តួច។ ដែលខ្មែរក្រហមដេញបណ្តាជន ចេញអស់យ៉ាង ហ្មឺនពីភ្នំពេញនិងក្រុងឯទៀតនេះ, គឺមិនមែនមកពីរឿងសេដ្ឋកិច្ច ឬដើម្បីបំពេញបំណងមនោគមវិជ្ជា អ្វីទេ។ ខ្មែរក្រហមបានធ្វើដោយអមនុស្សធម៌នេះ ព្រោះចង់ចៀសវាងអន្ទាក់៤ ដូចតទៅនេះ, ដែលអាច “កាត់មុខ” ខ្លួនបាន ៖

ក/. ក្រោយកិច្ចព្រមព្រៀងនៅប៉ារីសនៃឆ្នាំ ១៩៧៧, គេថាអាចមានកិច្ចចង្រៃលើរឿងខ្មែរ សីហនុ, ជាមួយការយល់ព្រមនៃ ជួ អនុឡាយ, បោះសន្ធិចម្ងាយទៅ ៖ រាជរដ្ឋាភិ បាលរូបរួមជាតិ ព្រមធ្វើតែកិច្ចចង្រៃ ទ្វេភាគី, ជាមួយអាមេរិកាំងតែម្តង។ សីហនុ មិន មែនចង់តែទាញ លន់ នល់ និងសាធារណរដ្ឋចេញទេ, គឺថែមទាំង —ហើយមុនអ្វី ទាំងអស់— ពួកខ្មែរក្រហម “កូនសិស្ស” យួនទៀត (នៅពេលនោះ, រដ្ឋទុកបារាំង នៅក្រុងប៉េកាំង, អេដែន ម៉ាណាក់, ធ្វើជាអ្នកទាក់ទងឲ្យ។ ចាប់តាំងពីឆ្នាំ ១៩៧៧ នៅកម្ពុជា, គេឃើញមានកងឆ្នុក “សីហនុនិយម”។ នៅក្នុងកូមិភាគខ្លះ, មានការវាយ តទល់យ៉ាងខ្លាំង រវាងខ្មែរក្រហម និង “ពួកសីហនុ”។

ខ/. ពេលដែលគាត់ទៅជាដួងទ្រឹស្តីមួយ, ហង្ស ធុនហាក់ បានរកចង្រៃ, តាមរយៈបាណកក, ជាមួយក្រុម សីហនុ - ខៀវ សំផន - ហ៊ុយ និង - ហ៊ុយ នន់, ការប្រឹងប្រែងដែលបាន ធ្វើឲ្យគាត់ បាត់មុខងារទៅ។

គ/. សុវ៉ែន ហ្វីរណង់ដែស, អតីតៈអគ្គមេបញ្ជាការ, ចង់ធ្វើរដ្ឋប្រហារមួយដើម្បីរំលំ លន់ នល់ ហើយយកសីហនុ (តែម្នាក់ឯង) មកវិញ។ ដោយខ្វះគុណសម្បត្តិមួយ ដែលបារាំងហៅថា “អ៊ីនីស្យាទីវ” (ការចេះចាត់ចែងដោយខ្លួនឯង មិនចាំបាច់មានគេ បញ្ជា), សុវ៉ែនទៅសួរយោបល់អាមេរិកាំងសិន។ ជាករណីធម្មតា, អាមេរិកាំង ឆ្លើយ “ទេ”, ហើយខ្លួនក៏ស្តាប់។

ឃ/. នល់ ណុន ក៏ដូចគ្នាដែរ ពុំបាននៅស្ងៀមក្នុងការប្រណាំង ដណ្តើមអំណាចទេ។ “ឧត្តមសេនីយ៍” ហែម កេតដាវា និងក្រុម “ម៉ូណាស្យូ” របស់ខ្លួន, នាយទាហានពាក់ ផ្កាយខ្លះ ដែលត្រូវហែបត្រហែបមកដាក់សោច្រវាក់នៅទ្វារចូលក្រសួងយោសនាការ បង្ហាញឲ្យឃើញល្បិចលក់ទាំងឡាយនៃពេលក្រោយនោះ។

ពិតណាស់ទៅហើយ, ខ្មែរក្រហមដឹងអស់ពីឧបាយកលទាំងនោះ។ ការណ៍ដែលគួរកត់សំគាល់ គឺពួក
ដើរល្បិចទាំងនេះ, ទាំងអ្នកមានសុទ្ធចិត្ត ទាំងអ្នកស្រែកបុណ្យសក្តិ, បានយល់ច្រឡំអំពីអំណាចមែន
នៃលើពួកខ្មែរក្រហម។ ទាំងអស់គ្នាឥតបានយល់ដល់អត្ថន័យយ៉ាងជ្រាលជ្រៅ នៃការសម្លាប់រង្គាល
ព្រៃផ្សៃ នៅត្រពាំងជង, ឧដុង្គ, កំពង់ចាម ។ល។ ឡើយ។ គេស្មានតែបើមិនសីហនុ (ដែលមានយសជា
ប្រធាននៃរណសិរ្សនិងមានការគាំពារពីប៉េកាំង) ក៏ ខៀវ សំផន ដែរ (ជាមួយនឹងរង្វាន់ជាអគ្គមេបញ្ជា
ការ និងរដ្ឋមន្ត្រីការពារប្រទេស) ដែលកាន់បង្ហើរដឹកនាំបដិវត្តន៍។ មិនគឺ ខៀវ សំផន ដែលក្នុងពេល
មួយបានប្រាប់អ្នកសារពត៌មានបារាំងម្នាក់នៅក្នុងព្រៃថា ៖ “គ្រោះថ្នាក់ធំបំផុតចំពោះការបដិវត្តន៍ គឺ
កាលណាជ័យជំនះបានរហ័សពេក”? តើ ខៀវ សំផន ចង់ឲ្យដឹងថា មិនមែនខ្លួនឲ្យអ្នកមានអំណាច
មែនទែនឬអ្វី? ប៉ុន្តែកាលនោះ ចន្ទ្រា ១៨៧១ និង ៧៧ ឥតមាននរណាចាប់ភ្នឹកខ្លាំងឡើយ ដោយ
ស្មានតែនិយាយពីកិច្ចការរៀបចំ។ មើលទៅ, ដោយចង់សងគំនុំ—ឈឺចាប់ លើសង្គមខ្លួន, ដោយចង់
ធ្វើឲ្យទាល់តែ សីហនុ យកអំណាចវិញពុំកើត, ខៀវ សំផន, ដែលមើលឆ្ងាយមេរៀនប្រវត្តិសាស្ត្រ
ដូចពួក “ពុករលួយ” នៅភ្នំពេញដែរ, បានសុខចិត្តចូលជាមួយ “បន” ពួកហាណូយ។

(១៥) គេបាននិយាយអំពីការឲ្យខ្ចីប្រាក់ ១ ០០០ លានដុល្លារ ដែល ជូ អេនឡាយ ព្រមធ្វើ ចំពោះកម្ពុជាប្រ-
ជាធិបតេយ្យ ដើម្បីឲ្យខ្មែរក្រហមទុក សីហនុ ជាប្រមុខរដ្ឋ។

(១៦) មុនពេល ប៉ុល ពត ទៅស្រុកចិនបន្តិច, ទេស្យនាវដ្តី “សេដ្ឋកិច្ចចុងបូព៌ាប្រទេស” ចុះអត្ថបទមួយសរ
សេរដោយ ណាយ៉ានចាន់ដា ក្រោមចំណងជើងថា “កម្ពុជានិងចិនមិនសូវស្និទ្ធស្នាលគ្នា”, ហើយដែល
ចែងដូចតទៅនេះ ៖

“សីហនុ ៖ ប្រកបព្រឹត្តិមានជាតិអ័រុបមួយ ដែលដឹងច្រើនអំពីប៉េកាំងនិយាយថា ចិនមិន
សប្បាយចិត្តទេអំពីរបៀបដែលគេថែទាំសម្តេចសីហនុ, ហើយ “ពួកបួននាក់”(*) បានត្រូវគេឲ្យទទួល
ខុស ដោយពុំបានខិតខំធ្វើឲ្យ សីហនុ នៅជាប្រមុខរដ្ឋ។ ប្រកបនេះយល់ថា មិនមែនជាចៃដន្យទេ
ការណ៍ដែល សីហនុ បានត្រូវដកចេញពីតំណែងក្រោយពីមរណភាពនៃរដ្ឋមន្ត្រីទីមួយ ជូ អេនឡាយ
(ដែលជាអ្នកគាំពារ សីហនុ ក្នុងរយៈពេលប្រាំឆ្នាំដែលសម្តេចនៅប៉េកាំង), ទេលនឹងពួកអ្នកដាច់ណាត់
ខ្លាំងក្នុងចំណោមខ្មែរក្រហម។ ឥឡូវនេះប៉េកាំងដូចជាបានឃើញថា ការទម្លាក់សីហនុ បានធ្វើឲ្យកម្ពុជា
បាត់អ្នកនាំពាក្យម្នាក់ដែលមានសមត្ថភាព, មកអំពីនយោបាយធ្វើខ្លួនឯកោអនាថា។

“ថ្វីដ្បិតតែទំនាស់រវាងប្រទេសចិននៃហ្គត្តហ្វូន នឹងកម្ពុជាមិនទាន់ចេញនៅឡើយទេ, គេឃើញ
មានសញ្ញាថា ប៉េកាំងមិនសូវមានការស្និទ្ធស្នាលក្នុងកិច្ចទាក់ទងរបស់ខ្លួនជាមួយកម្ពុជា។ ការបរិយាយ
ពីរឿងខ្មែរដោយទីភ្នាក់ងារពត៌មានចិនថ្មី —ប្រដាប់វាស់កំរិតមិត្តភាពមួយដែលគេទទួលស្គាល់— បាន
ធ្លាក់ចុះមកយ៉ាងស្តួចស្តើងក្នុងឆ្នាំដែលកន្លងទៅនេះ។ ប្រដាប់ទៅនឹងអត្ថបទចំនួន ២២ លើកម្ពុជា ដែល
ទីភ្នាក់ងារពត៌មានចិនថ្មីបានចុះផ្សាយក្នុងខែកក្កដា-សីហា ១៩៧៦, ទីភ្នាក់ងារបានចុះតែបួនអត្ថបទទេ
ក្នុងរយៈកាលដូចគ្នាឆ្នាំនេះ។

“សញ្ញាមួយនៃការចុះអន់នៃភាពកក់ក្តៅរបស់ប៉េកាំង គឺកំរិតមិនសូវខ្លាំងនៃភាពតំណាងរបស់
ប្រទេសចិនក្នុងពិធីជប់លៀងបុណ្យខួបនៅខែមេសា។ ក្នុងពិធីជប់លៀងឆ្នាំទៅ, ដែលធ្វើឡើងមុន
មរណភាពនៃ ម៉ៅ សេទុង និងការធ្លាក់នៃពួកបួននាក់, បានមកចូលរួមសមាជិកបីនាក់នៃការិយាល័យ
នយោបាយ ព្រមទាំងរដ្ឋមន្ត្រីការបរទេសក្នុងពេលនោះ, ជាវ គួនហ្គ (ក្រោយមកគេលែងរាប់រក)។ ឆ្នាំ

(*) ប្រពន្ធ ម៉ៅ សេទុង និងគ្នាគាត់។

នេះ, បានមកចូលរួមក្នុងពិធីសមាជិកម្នាក់នៃការិយាល័យនយោបាយ និងរដ្ឋមន្ត្រីការបរទេស ហ្នឹងហ្នឹង សុទ្ធតែរកថារបស់ ហ្នឹងហ្នឹង ត្រជាក់ជាន់ ជាវ គួនហ្នឹង ដែលបានថ្ងៃអំពីសេចក្តីប្រាមោជន៍នឹងការដែលមាន “មិត្តរួមប្រយុទ្ធ” ស្មោះត្រង់ដូចខ្មែរ។”

“ការចុះត្រជាក់ នៃទំនាក់ទំនងនៃប្រទេសទាំងពីរ ប្រហែលជាមិនធ្វើឲ្យមានការដាច់ដោចខ្លាំង ឬឲ្យឃើញជាសាធារណៈ នូវសង្គ្រាមស្នាបបាតក្តីដូចករណីជាមួយប្រទេសអាល់បានីទេ, ព្រោះប្រទេស ទាំងពីរ **ត្រូវការគ្នា** ទៅវិញទៅមក។ ចិនមិនត្រឹមតែឲ្យខ្ចីប្រាក់យ៉ាងច្រើនសម្បើម សំរាប់ការកសាង ឡើងវិញក្រោយសង្គ្រាមទេ (ប្រហែល ១ ០០០ លានដុល្លារអាមេរិកាំង, ដែលក្នុងនោះមានជំនួយជា របស់ តម្លៃ ២០ លានដុល្លារ), ថែមទាំងបាន —តាមគេស្មាន— ឲ្យបុគ្គលិកបច្ចេកទេស ១ ០០០ នាក់ មកជួសជុលផ្លូវ និងឧបករណ៍ដឹកនាំតាមអាកាស និងអយស្ម័យយាន, គ្រឿងផ្តល់អគ្គិសនីនិងរោង ចក្រសំខាន់ៗ ឯទៀត ព្រមទាំងឲ្យជំនួយខាងអភិវឌ្ឍន៍កសិកម្ម។ លើសពីការឲ្យអាវុធធម្មតា, ចិន បានផ្តល់កំប៉ុលសំរាប់ធ្វើល្បាត ហើយបង្ហាត់ខ្មែរឲ្យចេះប្រើប្រាស់។ អាកាសចរចិន (ក្រោយមក តាម ដោយអាកាសចរយួននិងហាវ) នៅតែជាស្ថានីយ៍ដែលក្លាប់ប្រទេសមកពិភពលោកខាងក្រៅ។ បេសក កម្មខ្មែរខាងពាណិជ្ជកម្មដែលចេញក្រៅប្រទេសជាលើកដំបូង មកតាំងទីក្នុងធនាគារកុម្មុយនិស្តមួយ នៅ ហុងកុង (ទស្សនាវដ្តី, ១០ ធ្នូ ៧៦) ហើយកិច្ចព្រមព្រៀងទាំងឡាយធ្វើតាមរយៈធនាគារនៃប្រទេស ចិន។ ទោះបីកម្ពុជាបានបើកបន្តិចម្តងៗ នូវការទាក់ទងខាងពាណិជ្ជកម្មជាមួយលោកខាងក្រៅក៏ដោយ —ជាពិសេសជាមួយជប៉ុន— ពេលវេលាមួយរយៈនិងកន្លងទៅ មុននឹងក្តីពេញអាចរឹងជ័រដឹងដើរតែ ម្នាក់ឯងបាន។”

“តបមកវិញ, ជាមួយនយោបាយក្រៅប្រទេសដ៏ឯករាជ្យរបស់ខ្លួន និងជំហរយ៉ាងខ្លាំងរបស់ ខ្លួនប្រឆាំងនឹងសហភាពសូវៀត, កម្ពុជាធ្វើសមនឹងទឹកប្រាក់ក្នុងវិក័យប័ត្រចិនណាស់។ ថ្វីដ្បិតតែ បើកាំងចង្ហែកម្ពុជាកែប្រែជំហរជាតិនិយមលើសលុបរបស់ខ្លួន និងបំបាត់ទំនាស់ខ្លួនជាមួយប្រទេស ថៃ, កាតឯករាជ្យយ៉ាងមាននៃកម្ពុជាបានត្រូវទទួលស្គាល់ថា ការធានាមួយទល់នឹងស្មៀតទាំងឡាយ នៃមហាអំណាច ដូចតទល់នឹងការកើតឡើងនៃប្តូរឥណ្ឌូចិនឯករាជ្យមួយដែរ។ ទោះប្រទេសទាំងពីរមិន ចូលចិត្តនឹងនយោបាយក្នុងគ្នាខ្លាំងយ៉ាងណាក៏ដោយ, កម្ពុជានិងចិន នឹងនៅតែដើរជាមួយគ្នាព្រោះតែ មូលហេតុយ៉ាងខ្លីនេះ ៖ **ប្រយោជន៍រដ្ឋ** ។”

(ទស្សនាវដ្តីសេដ្ឋកិច្ចចុងបូព៌ាប្រទេស ៧០ កក្កដា ១៩៧៧)

ដំណើរដ៏មានជោគជ័យនៃ ប៉ុល ពត ទៅលើកាំងអាចជា
 សញ្ញា នៃ ការបន្តរំលោភខ្មែរក្រហមឬទេ? គឺថា
 ប្រជាជនខ្មែរអាចនឹងបានស្រោកស្រាវនូវខ្លួនឬទេ?

ទោះជាអ្នកដឹកនាំចិនប្រមូលមនុស្សមួយលាននាក់ លើទីលាន ទៀនអានម៉ែន ដើម្បីធ្វើការទទួលយ៉ាង
 អស្ចារ្យមួយដល់ ប៉ុល ពត និងដើម្បីប្រាប់ទៅពិភពលោកថា កម្ពុជា ជា “កន្លែងសំរាំងទុក” របស់ចិនក៏ដោយ,
 គោលដៅនៃអ្នកដឹកនាំសព្វថ្ងៃនិងក្នុងអនាគតនៃប្រទេសវៀតណាម នៅតែឥតប្រែប្រួលឡើយ ៖ បំពេញ
 ចំណង់ ហូ ជីមិញ, គឺថា យកកម្ពុជានិងលាវ ចូលក្នុងសហព័ន្ធរដ្ឋមួយ ក្រោមការដឹកនាំនៃវៀតណាម។ មាន
 ច្រើនគ្នា អ្នកដែលចាំមើល, ដោយឆោត, ការណ៍ដែលខ្មែរក្រហមបើកយ៉ាងធំ នូវទ្វារប្រទេស ដើម្បីឲ្យ “ចៅ
 ហាយ” យូនខ្លួនចូលមកយកកម្ពុជា។ នេះគឺមធ្យោបាយដែល ហូ ជីមិញ ពុំបានប្រាប់យើងទេ។ អ្នកដឹកនាំ
 វៀតណាមមានជាច្រើនគ្នា នូវការពិសោធន៍ជាប់ ៤០ឆ្នាំ ខាងសង្គ្រាមបដិវត្តន៍។ គេបានឈមមុខ ក្នុងការតយុទ្ធ
 យ៉ាងយូរដើម្បីឯករាជ្យប្រទេសគេទល់នឹងអាណានិគមនិយម និងចក្រភពគ្លីនិយម ជាច្រើន ៖ បារាំង, ចិន,
 ជប៉ុន, អាមេរិកាំង។ កាន់ច្របូកប្រទេសមួយដែល —ចំពោះភ្នែកពិភពលោកទាំងមូល— ជាប្រទេសរងកម្ម, អ្នក
 ទាំងនេះចេះ ហើយនឹងនៅតែចេះ ចៀសវាងមិនឲ្យគេថាខ្លួនជាចក្រភពគ្លីវិញបាន។

តើខ្មែរក្រហមអនុវត្តន៍ឥតខ្ចោះ នូវទ្រឹស្តីបដិវត្តន៍នៃវណ្ណៈកម្មករ-កសិករ របស់ម៉ៅ^(១)? ឬមួយយក
 គំនិតដោយឥតខុសមួយបន្ទាត់ពីលទ្ធិ ម៉ាក្ស-ឡេនីន? ឬមួយពួកនេះ “ដុសលាងឲ្យបរិសុទ្ធ” ដើម្បីធ្វើសង្គមថ្មី
 មួយនៅកម្ពុជា? ឥតសំខាន់ទេ ប្រកាសនៃលទ្ធិដែលមេខ្មែរក្រហមយកគំនិតតាម, ការដែលត្រូវសង្កត់លើ គឺពួក
 នេះបានទទួលការហ្វឹកហ្វឺនខាងបច្ចេកទេសសង្គ្រាមបដិវត្តន៍នៅស្រុកយួន។ បើគ្មានជំនួយចិន^(២) ការបដិវត្តន៍
 យួនប្រហែលជាមិនបានជ័យជំនះទេ។ ដូចគ្នាដែរ បើគ្មានជំនួយយួន មេរោគកម្ពុជានិស្ត ឥតមានកម្លាំងគ្រប់
 គ្រាន់នឹងកំទេច ហើយកប់ចោលនូវអរិយធម៌ខ្មែរឡើយ។ ពិតហើយ បានរៀននៅសាលាយួន មិនមែនបានន័យ
 ប្រែមកជានិច្ចថាជាខ្ញុំកញ្ជះយួន ហើយបំរើផលប្រយោជន៍យួនទេ។ ប៉ុន្តែ បើប្រទេសវៀតណាមបានធ្វើពលិកម្ម
 យ៉ាងច្រើនដើម្បីជួយខ្មែរក្រហម គឺមកពីប្រទេសនេះឃើញថាខ្លួនអាចទាញផលប្រយោជន៍មកវិញបាន។ មក
 ដល់ពេលនេះ អ្នកដឹកនាំយួនអាចសប្បាយរីករាយនឹងលទ្ធផលលើកដំបូងហើយ, រង្វាន់នៃការសប្បុរសរបស់
 ខ្លួន ៖ ប្រទេសកម្ពុជាអស់មនុស្ស ដោយការបំផ្លាញខ្លួនឯង^(៣)។ ទោះយើងចង់ ឬមិនចង់ ខ្មែរក្រហមកំពុងតែធ្វើ
 ឲ្យអស់មនុស្សពីប្រទេសខ្លួនហើយ ព្រោះថា ៖

- ក/ ថែមលើអសុភខ្មែរ ១ ២០០ ០០០ នាក់ ដែលព្រឹទ្ធសភាអាមេរិកាំងបានទទួលស្គាល់, បន្ទាប់
 ពីការជជែកមួយយ៉ាងត្រឹមត្រូវលើគណនេយ្យមក, និងមានមួយចំនួនទៀត, ដែលយើងមិនហ៊ាននឹង
 មិនចង់ប៉ាន់, នៃអ្នកស្លាប់ដោយហេតុជីវសាស្ត្រ។ ហើយយើងមិននិយាយពីការដែលទារកចាប់
 កំណើតពុំបាន និងពីការសម្លាប់ត្រង់ៗ ដែលនឹងនៅតែមានទៀតផង។
- ខ/. ក្នុងអំពើតួតកំរោល និងសម្លាប់របស់ខ្លួន ខ្មែរក្រហមធ្វើឲ្យមានប្រតិកម្មទៅមក បន្តគ្នា ដែល
 នឹងនាំប្រទេសទៅឲ្យមានការកំទេចទាំងនឹងតម្កល់ជាទីខ្លាចផ្សារ។ គោលវិទ្យាសាស្ត្រដែលថា កម្ម
 បង្កើតប្រតិកម្ម នឹងបង្ហាញឲ្យយើងឃើញ ៖ ការធ្វើបាបនាំឲ្យមានការបះបោរ, ការបះបោរនាំឲ្យមាន

ការបង្ក្រាប ហើយកងចក្រនេះចេះតែវិលទៅទៀត។ ការបះបោរនេះចេញពីបណ្តាជន ក៏ដូចជាចេញពី បក្សពួកប្រជាជន។

ដើម្បីធ្វើឲ្យអស់មនុស្សពីកម្ពុជា, រៀតណាមឥតបាច់ប្រើកងទ័ពខ្លួនឡើយ។ ប៉ុន្តែមកដល់ពេល នេះគ្រាន់តែចប់ដំណាក់កាលមួយទេ។ អនាគតឃើញដូចជាខ្មោងនីតណាស់។ ប្រជាជនខ្មែរត្រូវប្រុងខ្លួនចាំ ទទួលរងព្យុះសង្ស័យច្រើនទៀត ដែលបង្ហាញខ្លួននៅជើងមេឃទៅហើយ។

ដូច្នោះ តើប្រជាជនខ្មែរនឹងទៅជាយ៉ាងណាក្នុងអនាគត?
តើអន្តរក្សានៅត្រង់ណា, សំណាងនឹងរស់នៅត្រង់ណា?

ក្រោយព្រឹត្តិការណ៍ ១៨ មីនា ១៩៧០, ពេលដែលប្រទេសកម្ពុជាចូលក្នុងផ្លូវថយក្រោយពុំបាន នៃ ចំបាំងគ្នាឯង, លោក នួន ឃឿន, សាស្ត្រាចារ្យបរិញ្ញាបត្រប្រវត្តិសាស្ត្រ នៃមហាវិទ្យាល័យអក្សរសាស្ត្រ និង មនុស្សសាស្ត្រក្រុងភ្នំពេញ, តាមរយៈសៀវភៅមួយឈ្មោះ «ដំណើរឆ្ពោះទៅទិសខាងលិច និងឥណ្ឌូចិនក្នុងឆ្នាំ ២០០០», ឲ្យការព្រមានមួយទៅគូរវិវាទទាំងពីរ ៖ “វាសនានៃប្រទេសយៀកណាមជាវាសនានៃប្រជាជាតិមួយ ដែលពង្រីកទឹកដីដោយសង្គ្រាម ហើយដែលត្រូវគេធ្វើសង្គ្រាមទៅអនាគតទៀត។”

ក្នុងជម្រាប, នួន ឃឿន ចង់និយាយដូចតទៅនេះ ទៅកាន់អ្នកដឹកនាំទាំងពីរខាង ៖ ក្នុងកំរោលនិង សម្លាប់គ្នាទៅវិញទៅមក ចូរអ្នកកុំភ្លេចគ្រោះថ្នាក់យួនដែលកំពុងតែហ្វូមើលយើង។ ដំបូន្មានប្រវត្តិសាស្ត្របាន ប្រាប់យើងរួចហើយថា គឺដោយសារចំបាំងគ្នាយើងទាំងនេះហើយ ដែលយួនធ្វើតុលាការរាល់ដងដើម្បីរុញ ច្រានយើងចេញ។ ជាជាន់កំទេចគ្នាឯង, គួរយើងខំសន្សំជីវិតខ្មែរវិញ ដើម្បីឈប់មុខទល់នឹងសង្គ្រាមមួយក្នុង អនាគត ជាមួយរៀតណាមពេលណាដែលប្រទេសនេះ នឹងបានរួមមកតែមួយវិញ។

ដូចជាធម្មតាទៅហើយ, ការអំពាវនាវនេះឥតបានត្រូវគេឮឡើយ។ ការសន្និដ្ឋាននៃលោក នួន ឃឿន ឃើញថាត្រូវដូច្នោះមែន ក្នុងពេលឥឡូវនេះ។ ទើបនឹងចេញគឺមៗ ពីសង្គ្រាមជំនួញមួយក្នុងកំឡុងប្រាំឆ្នាំ ដែល បានធ្វើឲ្យស្លាប់និងរបួសមនុស្ស ៨ ០០ ០០០ នាក់ ក្នុងបណ្តាជន^(៤), ប្រទេសកម្ពុជាចូលក្នុងដង្ហើបការបដិ វត្តន៍ដ៏មានពុតត្បាត និងដីព្រៃផ្សៃមួយ ដែលគាបម្ហូលខ្លួនឲ្យហូរឈាមច្រោះស្ទើរតែអស់ទៅទៀត។ កំពុងតែ ត្រដាបត្រដួសដោយមុខរបួសទាំងនេះ, សារពត៌មានទាំងឡាយចែងពីសញ្ញានៃសង្គ្រាមមួយទៀតរវាងកម្ពុជា និងរៀតណាម, ដែលក្នុងពេលនេះគ្រាន់តែជា “ជម្លោះរឿងព្រំដែន”។ ការណ៍មួយថ្មី ៖ កម្ពុជា, លើកនេះ, ទៅជា “អ្នកឈ្លានពាន” ទៅវិញ (សំនៀងនៃសុន្ទរកថារបស់ ប៉ុល ពត នៅប៉េកាំង ឲ្យគេស្មានទុកថា នឹងមានចំបាំង យ៉ាងធំមួយរវាងយួននិងខ្មែរ)។ អ្នកដឹកនាំខ្មែរក្រហមកំពុងតែនាំជាតិខ្មែរទាំងមូលទៅធ្វើអត្តឃាតកម្មហើយ ៖ ដើម្បីលុកលុយកម្ពុជា យួនប្រើដោយជោគជ័យនូវលេស “អាណានិគមនិយមបារាំង” (១៩៥១- ៥៤), រួចមក លេស “ចក្រពត្តិអាមេរិកាំង” (មីនា ១៩៧០), លើកនេះគ្មានអ្វីឃាត់យួនមិនឲ្យប្រើលេស “ចក្រពត្តិនិយមចិន” ទេ។ នៅខែមេសា ១៩៧៥, ពេលដែលពួកចិនចុះកប៉ាល់ហោះនៅពោធិចិនតុង, ដោយស្មានថាចិនចូលកាន់កាប់ កម្ពុជា យួនបានចូលវាយជាទូទៅតាមព្រំដែន ហើយកាន់កាប់កោះខ្មែរទាំងអស់ក្នុងសមុទ្រ^(៥)។ នេះជាការ ព្រមានមួយហើយ ដែលរៀតណាមបោះទៅឲ្យចិន។ ទាល់តែមាន “ទស្សនកិច្ចជាមិត្តភាព” នៃ ឡេ ដួន^(*) នៅ

(*) ឡេ ដួន ៖ លេខាធិការទីមួយនៃគណបក្ស ឡាវ-ដុន។ ល្បីថាជាអ្នកដាច់ណាត់ខ្លាំងក្នុងចំណោមអ្នកដឹកនាំយួន។

ភ្នំពេញ ទើបអធិការណ៍នេះបានត្រូវដោះស្រាយមួយពេលសិន (បន្ទាប់ពី “ទស្សនកិច្ច” នេះ, អៀង សារី បាន លេចចេញជាលើកដំបូងជាឧបរដ្ឋមន្ត្រីទីមួយ និងរដ្ឋមន្ត្រីការបរទេស, ព្រមគ្នានឹងឈ្មោះជាច្រើនទៀតដែល ហូតមកដល់ពេលនោះ នៅ “ក្រោយវាំងនន” នៅឡើយ។

ទំនាស់ ចិន-យួន ទីពីរបានចាប់ផ្តើមហើយ។ ចំពោះភ្នាក់ងារដឹកនាំប្រទេសវៀតណាម, បើប្រទេស កម្ពុជាក្លាយទៅជាមូលដ្ឋានមួយនៃប្រទេសចិន, ឯកភាពរបស់ប្រទេសវៀតណាមត្រូវក្លាយទៅជាបញ្ហាវិញ។ ព្រោះថាយូរ ឬឆាប់ ចិនអាចបន្តកិច្ចដែល ជូ អេនឡាយ បានធ្វើមកពីមុន ៖ ទុកប្រទេសយួនឲ្យនៅតែបែកគ្នា ដោយទ្រទ្រង់ការតស៊ូយួន ទល់នឹងហានិភ័យ តាមមតិវិចារនៃប្រទេសខ្មែរ។ ការមួយទៀតដែលច្បាស់គឺ បើចិន ទទួលរាប់បង្កើនអាវុធយុទ្ធភ័ណ្ឌដល់ខ្មែរក្រហម, យួនក៏នឹងទារជំនួយកាន់តែច្រើន ពីសហភាពសូវៀតដែរ។ ហើយនៅថ្ងៃដែលអ្នកដឹកនាំយួនវិនិច្ឆ័យថាជំនួយផ្លូវសឹកនៃចិនដល់កម្ពុជាបានហួសកំរិត ដែលជាគ្រោះថ្នាក់ មួយដល់វៀតណាម, កងទ័ពយួននឹងទៅមុខព្រឹត្តិការណ៍ ហើយនឹងវាយលុកលុយប្រទេសខ្មែរម្តងទៀត។ តាមស្មាន, ដូចជានៅខែមីនា ១៩៧០ ដែរ, ពួកលុកលុយនឹងធ្វើសង្គ្រាមហត្ថមួយ ដោយវាយសំរុកជាមួយ កម្លាំងទាំងអស់របស់ខ្លួន ដើម្បីកំទេចទ័ពខ្មែរក្រហម។ លើកនេះ, គេអាចនឹងឃើញយួនក្តាប់ជាប់ប្រទេស កម្ពុជា ដែលអាចលែងប្រទេសនឹងខ្លួន ព្រោះថាបណ្តាជនខ្មែរ, ដោយបានរងទុក្ខវេទនាខ្លាំងពេក, អាចនឹង ទទួល យួន ជា អ្នករំដោះ !

អំពើអាក្រក់បានធ្វើរួចទៅហើយ, ប៉ុន្តែឥតខ្ចីខាតទាំងអស់ទេ។

បើអ្នកដឹកនាំខ្មែរក្រហម, ថ្វីជឿតែខ្លួនសាហាវព្រៃផ្សៃ និងច្នៃវង្វែងក្រណា, នៅមានការដឹងស្តាប់— ដឹងរស់នៅឡើយ— យើងចង់ថា ពួកនេះសុខចិត្តបាក់មុខជាជាន់បាត់ស្រុក, ខ្លួនត្រូវចាត់វិធានការណ៍ដូចតទៅ ដែលឃើញដូចជាកិច្ចតិចបំផុតដែលត្រូវធ្វើ ដើម្បីសង្ឃឹមថានឹងឃើញប្រជាជាតិខ្មែររួចជីវិត ៖

- ក) បញ្ឈប់ការកាប់សំឡាប់ស្រែចំនីងចិត្ត។ បន្តការងារនៃបណ្តាជនដោយធ្វើឲ្យទៅតាមកម្លាំង មនុស្ស។
- ខ) អនុញ្ញាតឲ្យក្រុមពេទ្យចូលទៅកម្ពុជា ដើម្បីព្យាបាលអ្នកជម្ងឺ, ដោយមានចំនួនគ្រប់គ្រាន់, និង ស្ថិតនៅក្នុងរយៈ វេលាដែលត្រូវការ។
- គ) ឲ្យអាហារគ្រប់គ្រាន់ដល់បណ្តាជន, ដោយមាន ឬអត់ជំនួយពីខាងក្រៅ។
- ឃ) ដោយមានប្រទេសចិន និងសហភាពសូវៀតជួយផង (ខ្មែរក្រហម, ហើយជាមួយខ្លួនកម្ពុជា ទាំងមូល, មានតែខាតទាំងអស់ បើនៅតែធ្វើនឹងសហភាពសូវៀត) កោះហៅគណៈកម្មការ អន្តរជាតិខាងកិច្ចត្រួតពិនិត្យ (សេ អ៊ី សេ) មកធ្វើឲ្យគេគោរពព្រំដែនខ្មែរ (បើ សេ អ៊ី សេ នេះ អស់មានអាណត្តិ ត្រូវទាមទារឲ្យមានគណៈកម្មការរបៀបគ្នានេះ)។
- ង) ធានាសន្តិសុខក្នុងផ្ទៃប្រទេស (សន្តិសុខដល់ក្រុមពេទ្យ និងក្រុមអ្នកជួយឯទៀត, ខាងក្រៅឲ្យ មានការបះបោរនៃបណ្តាជន — វិធានការណ៍នេះធ្វើឲ្យខ្លោចចិត្តណាស់ ប៉ុន្តែជាការចាំបាច់) ដោយហៅមកនូវទ័ពអន្តរជាតិ (ពួកម្នាក់ “ខៀវ” នៃ អ.ស.ប. ឬកងទ័ពដែលមកតែពី ប្រទេសសង្គមនិយម)។

វិធានការណ៍ទាំង ៥១ នេះ គឺដើម្បីបញ្ឈប់មរណកម្មក្នុងស្រុកខ្មែរតែប៉ុណ្ណោះ។ អភ័យឯកសិទ្ធិនឹង ស្រែកហៅដល់ពិភពលោកខាងក្រៅ នៅក្នុងដៃអ្នកដឹកនាំខ្មែរក្រហមហើយ, ដែលនឹងនៅតែមើលខុសត្រូវក្នុង ស្រុក។ ពិតហើយពិភពលោកនៅឆ្លើង, ចាត់ការអ្វីដោយខ្លួនឯងពុំកើត, ប៉ុន្តែគេនឹងចូលទៅជួយប្រជាជនខ្មែរក្លាម ពេលណាដែលរដ្ឋាភិបាលកម្ពុជា មករកគេមុន។

ក្រោយមក វេលាដ៏សំខាន់បំផុតនឹងមកដល់, វេលាដែលប្រទេសកម្ពុជានឹងជ្រើសរើសយកនយោ-
បាយថ្មី, វេលាដែលកងយោធពលអន្តរជាតិនឹងត្រូវដកខ្លួនចេញ ដោយមិនធ្វើអ្វីឲ្យមានសង្គ្រាមរវាងខ្មែរគ្នាឯងម្តង
ទៀត។ ប៉ុន្តែយើងពុំទាន់ទៅដល់ដំណាក់នោះនៅឡើយទេ។ ការសំរេចជាអាយុជីវិត ការជ្រើសរើសដ៏សំខាន់
បំផុត, សំរាប់ពេលក្លាមៗ នេះ, នៅលើខ្មែរក្រហម ៖ ការបដិវត្តន៍ ឬ ប្រទេស។

សំណួរទី ៧ ៖ រហូតមកដល់កម្រិតណា កម្ពុជាប្រជាធិបតេយ្យ
អាចសង្ឃឹមលើសាធារណរដ្ឋចិនប្រជាមានិត? (នៅទំព័រ ១១១)

អធិប្បាយ

(១) ការបដិវត្តន៍យួនយកគំនិតតាមការបដិវត្តន៍ចិនដែរ។ ក្នុងសេចក្តីផ្តើមនៃលក្ខន្តិកៈ នៃ ជាន់ឡាវ-ដុន (គណបក្សនៃអ្នកធ្វើការ, បង្កើតនៅខែមីនា ១៩៥១), គេអាចអាន ៖ “មូលដ្ឋាននៃគណបក្ស ឡាវ-ដុន និងគោលគំនិតទាំងឡាយដែលណែនាំគណបក្សនេះ ក្នុងសកម្មភាពទាំងអស់របស់ខ្លួនគឺ លទ្ធិនៃម៉ាក្ស, អ៊ិនហ្គីល ឡេនីន, ម៉ៅ សេទុង, សម្រួលទៅតាមសេចក្តីត្រូវការពិតប្រាកដនៃការបដិវត្តន៍”។ បើគេមើលលក្ខន្តិកៈនៃគណបក្សបដិវត្តន៍នៃកម្ពុជា, ដែលធ្វើឡើងដោយទីបញ្ជាការរៀតមិញនៅស្រុកខ្មែរ ហើយដែលគ្រាន់តែជាសេចក្តីសង្ខេបនៃលក្ខន្តិកៈគណបក្ស ឡាវ-ដុន, គេឃើញតែការពន្យល់ឲ្យងងឹតមុខ, ដូចក្នុងឃ្លានេះជាដើម ៖ “បង្រួបបង្រួមប្រជាជនទាំងមូល ក្នុងរណសិរ្សខ្មែរឥស្សរៈ, ដោយធ្វើសហប្រតិបត្តិការយ៉ាងជិតស្និទ្ធជាមួយប្រជាជននៃរៀតណាម និងលាវ... ហើយបន្តយ៉ាងខ្ជាប់ខ្ជួនការតយុទ្ធដើម្បីកំទេចឲ្យអស់បារាំងអាណានិគមនិយម, អាមេរិកាំងអន្តរាគមន៍និយមនិងខ្ញុំកញ្ជះវា”។ (មើលសៀវភៅ “រៀត-មិញ” របស់ ប៊ែណាហ្វល, បណ្ណាគារ អាម៉ង់កូឡាំង ១៩៦០។ អានទំព័រ ៨៣ និង ៨៤ នៃកម្រងនេះដែរ។)

បើសិនជាអ្នកដឹកនាំយួនឥតបានមានគំនិតទុំ ច្បងនឹងសរសេរ “ការឃាត់យ៉ាងក្នុងគំនិត” មួយ ដោយដាក់លក្ខខណ្ឌថា ត្រូវសម្រួលលទ្ធិកុម្មុយនិស្តទៅតាមលទ្ធភាព និងស្ថានភាពក្នុងស្រុក, ការបដិវត្តន៍យួនប្រហែលជាសាហាវព្រៃផ្សៃដូចរបស់ខ្មែរក្រហមដែរ។ ប្រយ័ត្នប៉ុណ្ណឹងម្តេច អំពើរំលោភពីសំណាក់អ្នក “ខាងក្រោម” នៅតែបានកើតមានឡើងដូចដែលអ្នកនិពន្ធ ហ្វីលីព ដីវីល្លេ ចែងក្នុងការអធិប្បាយអំពីការឡើងកាន់តំណែងនៃរៀតមិញ ក្នុងរដ្ឋាភិបាលបណ្តោះអាសន្នទីមួយ នៃសាធារណរដ្ឋប្រជាធិបតេយ្យរៀតណាម ១៩៤៥ ៖

“..... ដូច្នោះមែន ការណ៍សំខាន់ក្នុងពេលនេះ មិនមែនពាក្យដែលគេនិយាយ ឬអត្ថបទដែលគេសរសេរក្នុងទីក្រុងទាំងឡាយ ដូចហាណូយ ឬ វៀ ទេ។ ព្រោះថានៅទីនោះមានបេសកកម្មពួកសម្ព័ន្ធមិត្តដែលចុះ-ឡើង, ដូច្នោះរដ្ឋាភិបាលត្រូវតែ “ទុកមុខ” ខ្លួន ហើយរក្សាភាពរៀបរយ។ ការណ៍សំខាន់គឺហេតុដែលកើតមានឡើងនៅទីជនបទ។”

“ចាប់ក្រោមឡើង ការបដិវត្តន៍តាមស្រុកស្រែ-ចំការមានលក្ខណៈផ្តាច់ការ, ដាច់ណាត់តែម្តង។ មុននឹងឧទ្ទេសផ្សេងៗ ចំពោះគណៈកម្មការទាំងឡាយនៃប្រជាជនបានត្រូវរៀបចំឡើង, ការបដិវត្តន៍, បដិវត្តន៍មែនទែន, បានចាប់ផ្តើមរួចទៅហើយ។

“នៅតាមយុំនិងភូមិទាំងឡាយ, អ្នកមានមុខ-មាត់ និងនាម៉ឺនទាំងរយៗ នាក់ ត្រូវគេរករឿង, វាយដំច្រំធាក់, ចាប់, រហូតដល់សម្លាប់រង្គាលជន។ អ្នកនាំអាទិ៍ពួកឡើងកំហល់ទាំងនោះ ច្រើនតែជនដែលគេមិនស្គាល់, ឯបណ្តាជនវិញ ដែលភ័យតក់ស្លុតជាទូទៅ —ប៉ុន្តែពេលខ្លះយល់ព្រមតាមដែរនោះ— ឥតមានប្រតិកម្មអ្វីឡើយ។ ពន្ធនាគារតូចធំទាំងអស់ ត្រូវគេបើកទ្វារឡើងព្រមគ្នា ហើយជះចេញមកលើប្រទេសនូវអ្នកទោស “នយោបាយ” និងអ្នកជាប់ទោសដោយបទល្មើស, ដែលស្រវឹងជេកដោយការសងសឹក។ កោលាហល់និងភាពច្របូកច្របល់ រឹតតែស្រួលកើតមានឡើងទៅទៀត ដោយហេតុថាតាំងពីច្រើនខែមកហើយ អំណាចរបស់រដ្ឋាភិបាល, ក្រៅពីនៅក្នុងទីប្រជុំជនធំៗ, មានតែឈ្មោះទេ។”

“បន្តិចទៀតមក គេក៏រាប់លែងអស់នូវចំនួនការលួចប្លន់, ការតែករេរ, ការចាប់ចងដោយស្រេចនឹងចិត្ត, ការបំបាត់ប្រាក់កាស, “ការរឹបអូសយកសម្បត្តិពួកអ្នកមានហ្វាស៊ុន និងប្រឆាំងបដិវត្តន៍”, និងយាដកម្ម ក្រោយ (ឬគ្មាន) ការធ្វើហាក់ដូចជាកាត់សេចក្តីដោយ “តុលាការប្រជាជន” ដែលគេបង្កើតឡើងយ៉ាងឆក់កណ្តើរ ពួកអ្នកប្រឹងប្រែងធ្វើការឲ្យបក្សកុម្មុយនិស្តឥណ្ឌូចិន យល់ថា ពេលវេលាមកដល់ហើយ ដែលគេត្រូវអនុវត្តន៍កម្មវិធីធ្វើ “ការបំបាត់មូលធននិយមហ្វាស៊ុន”, កម្មវិធីដែលបង្រៀនដល់ខ្លួន ក្នុងក្បួនធ្វើឲ្យកើតចលាចល។ ក្នុងទីប្រជុំជនខេត្តនិងឃុំជាច្រើន, ជាពិសេសនៅអណ្តូងខាងជើងនិងនៅតុនកីង, គណៈកម្មការនៃប្រជាជន បញ្ជាឲ្យបំបាត់ចោលនូវពិធីបុណ្យប្រពៃណីយផ្សេងៗ, ឲ្យធ្វើការចែកដីស្រែចំការ, ឲ្យរឹបអូសទ្រព្យសម្បត្តិពួកអ្នកមាន, ហើយដឹកនាំកិច្ចការទាំងនេះដោយផ្ទាល់។”

“គណៈកម្មការទាំងឡាយនៃប្រជាជនចូលកាន់កាប់ឃុំទាំងពួង, ហើយស្តេចចក្រល្អិតល្អាចទាំងឡាយដែលនៅក្នុងគណៈកម្មការទាំងនោះ ធ្វើការសង្កត់សង្កិននិងកេរវកម្ម។ នៅគ្រប់ទីកន្លែងអំណាចមែនទែននៅក្នុងដៃពួកកុម្មុយនិស្ត ដែលជាញឹកញយច្រើនតែមនុស្សក្រៅឃុំ ឬពួកដែលបង្ហាញខ្លួនជាកុម្មុយនិស្ត។”

“យ៉ាងនេះការបដិវត្តន៍ក៏មានតាំងពីដើមទីនូវលក្ខណៈជាការតយុទ្ធសង្គមយ៉ាងខ្លាំង ពុះពោរ បំផុត។ ក្នុងភាគច្រើននៃក្រុមភាគទាំងឡាយ ការបដិវត្តន៍នេះបញ្ជាក់ខ្លួនថាមានខ្លឹមសារជាកុម្មុយនិស្ត, ហើយធ្វើឡើងទៅតាមខ្សែបន្ទាត់ដាច់ណាត់ នៃកម្មវិធីឡើងនិយម។”

“អំពើហួសហេតុទាំងនេះ អាចតែធ្វើឲ្យអាប្រឆាំងដល់ការបដិវត្តន៍, ឲ្យការនេះធ្លាក់ទៅក្នុងភាពវង្វែងវក់រឹក អ្នកដឹកនាំកុម្មុយនិស្តជើងក្រាមអំពីការនេះ។ ដួងបាក់ម៉ាយ, អ្នកដឹកនាំម្នាក់, និងប្រាប់ខ្ញុំយូរក្រោយមក (នៅខែមីនា ១៩៤៧) អំពីកិច្ចដែលគាត់ខំធ្វើ, ក្នុងនាទីជាអធិការខាងកិច្ចការនយោបាយនិងរដ្ឋបាលប្រចាំភាគខាងកើតនៃណាម-បូ (កូសាំងស៊ីន), ដើម្បីបង្កើនសន្ទុះខ្លាំងក្លាខុសពេលវេលា នៃអ្នកតយុទ្ធខាងក្រោម ដោយពន្យល់ដល់អ្នកទាំងនោះថា ការកិច្ចក្នុងពេលនេះ មិនមែនការធ្វើបដិវត្តន៍កម្មករ-កសិករទេ ប៉ុន្តែគឺការរំលំ “អាណានិគមនិយម” ដោយអំពាវនាវដល់ប្រជាជន ទាំងមូល ឲ្យធ្វើការតយុទ្ធទល់នឹងអាណានិគមនិយមនេះ។”

“ដូច្នោះមែន ចំពោះ ហូ ជីមិញ និងក្រុមរបស់គាត់, ការដណ្តើមយកឯករាជ្យត្រូវធ្វើមុនអ្វីទាំងអស់។ គាត់យល់ថា ពេលវេលាបើកឧកាសឲ្យណាស់ ហើយប្រហែលជាមិនត្រូវរាប់មកម្តងទៀតឡើយ។ ដូច្នោះការអ្វីទាំងអស់ត្រូវធ្វើតាំងទៅគោលបំណងនោះ។ ការបដិវត្តន៍ក្នុងសង្គមនៅលើផ្ទៃទឹកដីទេ, ក្រោយឆ្ងាយទៅទៀត។ (...) បើការបដិវត្តន៍មានលក្ខណៈតាមមនោគមវិជ្ជា , ពួកហូជីមិញនឹងបង្កឧតទាំងអស់ហើយ។ ដោយមានតែ ៥០០០ នាក់ , ពួកនេះពុំអាចសង្ឃឹមបំបត់បំបែនមហាជនបានទេ។ (...)

“បង្ក្រាបអំពើហួសហេតុ, រកការរួបរួមប្រជាជនឲ្យបាន ៖ គឺឲ្យទៅដល់គោលដៅទាំងពីរនេះដែល ហូ ជីមិញ និងក្រុមគាត់ចាប់ធ្វើការក្លាម។ ដូច្នោះមែន ហូ ជីមិញ នៅតែជឿជាក់ថា... ការដាក់ដោយគំហុកនូវរបបសង្គមនិយមមកលើវៀតណាម ធ្វើទៅពុំរួចឡើយ។ ប្រជាជនឥតប្រុងប្រៀបនឹងទទួលរបបនេះឡើយ, ដោយមកអំពីទំនៀមទំលាប់និងសតិខ្លួនផង។ ក្នុងកំឡុងច្រើនឆ្នាំទៀត, ប្រទេសវៀតណាមត្រូវដើរយ៉ាងយឺតទៅកាន់សង្គមនិយម តាមការហាត់រៀន និងតាមការប្រព្រឹត្តប្រជាធិបតេយ្យ។ (...)

“ក្នុងពេលឥឡូវនេះ ការរដ្ឋប្បវេណីសម្រាប់មាណៃ “អ្នកតយុទ្ធខាងក្រោម” បានជ្រុះជ្រុះប្រទេស រឿត-ណាមទៅក្នុងកាលាហល។ ដើម្បីកាន់កាប់កិច្ចការបានវិញ ហូ ជីមីញ មានតែក្រុមមួយតូច, “ខួរ” សាម-សែសិបនាក់នៅហាណូយ, មិនទាំងច្រើនប៉ុណ្ណឹងផងនៅគ្រប់ខេត្តឯទៀត។ ការរយោសនា, ការនិយាយពន្យល់ (ព្រោះកម្លាំងអាវុធមិនទាន់មាននៅឡើយ) ជាមធ្យោបាយតែពីរ ដែលពួកនេះអាច ប្រើប្រាស់បាន...”។

(ហ្វីលីព ជីវីល្លេ, ក្នុង “សាវតារនៃរឿត-ណាម ពី១៩៤០ ទៅ ១៩៥២”, ហាងបោះពុម្ពយស័យ)

នៅប្រទេសយួន ការតយុទ្ធរណ្តះធ្វើទៅជាមួយការតយុទ្ធដើម្បីឯករាជ្យ (ដំបូងទល់នឹងបារាំង, រួចមកទល់នឹងអាមេរិកាំងដើម្បីបង្រួបបង្រួមប្រទេស)។ ដូចគ្នាដែរ នៅប្រទេសចិន, ម៉ៅសេទុង, ជា មួយគ្នានឹងការតយុទ្ធរណ្តះ, បានតយុទ្ធពីដំបូងទល់នឹងជប៉ុន។ នៅប្រទេសកម្ពុជា មានតែការតយុទ្ធ រណ្តះប៉ុណ្ណោះ។ បើនៅរឿតណាម ការបដិវត្តន៍បានត្រូវធ្វើឡើងដោយបញ្ញវន្ត, នៅកម្ពុជា គឺអ្នកល្អិត ល្អងដែលធ្វើបដិវត្តន៍ ៖ តើមនុស្សរបៀបណាដែល ខៀវ សំផន, អៀង សារី, សាឡុត សរ ប្រើ ប្រាស់? ពេលណាជនទាំងបីនេះនឹងត្រូវបាត់ខ្លួនដូចអ្នកឯទៀតដែរ?

- (២) ពីរដ្ឋាភិបាលបណ្តោះអាសន្នទីមួយនៃសាធារណរដ្ឋប្រជាធិបតេយ្យរឿតណាម នៅឆ្នាំ ១៩៤៥ ទៅ រៀន ហៀនកូ នៅឆ្នាំ ១៩៥៤, មិនត្រឹមតែការបដិវត្តន៍ចិនទេ ដែលបានជាគំរូដល់រឿតមិញ, ប៉ុន្តែបន្ទាប់ ពីចាប់កំណើតនៅឆ្នាំ ១៩៤៩ ចិនប្រជាមានិតគាំទ្រយួនតាមផ្លូវសម្ភារៈទៀត។ នៅឆ្នាំ ១៩៥០ កងទ័ព ចិនលេខ ២ បានធ្វើឲ្យចេញជារូបរាងនិងបង្ហាត់កងពលរដ្ឋរឿតមិញលេខ ៣០៤, ៣០៨, ៣១២, និង ៣២០។ ការបដិវត្តន៍កសិកម្ម ដែលហាណូយធ្វើឡើងពីឆ្នាំ ១៩៥៣ ទៅ ១៩៥៦ គឺចម្លងឥតល្បឿនពី គំរូចិន។ ក្នុងរយៈសម្រ្គាមទី២ នៃឥណ្ឌូចិន, ចិនបានជួយយួនខាងជើងច្រើនណាស់ ខ. ក្រោមគ្រុឌចៅ, សហភាពសូវៀតជួយយួនខាងជើងតម្លៃ ៣៥០ លានដុល្លារ។ ក្នុងកំឡុងពេលនោះ ជំនួយចិនមក យួនតម្លៃ ៤៥០ លានដុល្លារ។
- (៣) ការណ៍ដែលគួរឲ្យរន្ធត់មួយទៀត គឺមនុស្សដែលនៅស្រុកខ្មែរ ក្រោយខែមេសា ១៩៧៥ និងមានមួយ ចំនួនធំដែលពិការ តាំងពីកំណើតនូវកាយ និងសតិដោយដើមហេតុជីវសាស្ត្រ។ តើខ្មែរបដិវត្តន៍ដឹមហា អស្ចារ្យមួយលាននាក់ ដូចដែលបានគ្រោងទុកដោយខ្មែរក្រហម មានកម្លាំងអ្វីឈមមុខទល់នឹងយួន ៥០ លាននាក់ (៧៥ លាន នៅឆ្នាំ ២០០០!) ក្នុងសុន្ទរកថារបស់ខ្លួននៅប៉ែកាំង ប៉ុល ពត បានថា “យើងត្រូវការមនុស្ស ២០ លាននាក់”។ (មើលទស្សនាវដ្តីប៉ែកាំង (Peking Review) លេខ ៤១, ខែតុលា ១៩៧៧)។ តើ ប៉ុល ពត ចង់បើកទ្វារកម្ពុជាឲ្យ “អ្នកអន្តោប្រវេសន៍” ចិន ឬអ្វី?
- (៤) ស្មើគ្នានឹងចំនួនអ្នករងគ្រោះដោយគ្រាប់បែកបរមាណូ ហ្ស៊ីវ៉ូស៊ីម៉ា ប្រាំបីដង។
- (៥) តាំងពីយូរមកហើយ យួនចង់បានកោះខ្មែរណាស់។ ការស្រែកឃ្លាននេះ មិនមែនមកតែពីកំណប់ប្រេង កាតដែលអាចមាននៅក្រោមជាយសមុទ្រនោះទេ, គឺដើម្បីបំពេញសេចក្តីត្រូវការយុទ្ធសាស្ត្រដែរ។ ដូច្នោះមែន, ពេលណាមានការវិវាទ, យួនអាចខ្ទប់ចរាចរមិនឲ្យកប៉ាល់ចូលដែកំពង់សោមបាន បើខ្លួន ជាអ្នកកាន់កាប់កោះទាំងនោះ, កំពង់សោមដែលជាផែសមុទ្រតែមួយរបស់ខ្មែរ។

កោះខ្មែរធំៗ ពីរាមទៅពាម ហាទៀង គឺ ៖ កោះច្រឡុះ, កោះក្របី, កោះបូស្សី, កោះតាគាវ,
កោះស្រមោច, កោះថ្មី, កោះសេះ, កោះត្រល់ (កូក្រីក), កោះអង្រ្នង, កោះសេះមួយទៀត, កោះពោ,
កោះអន្តាយ, និងកោះពីរទៀត នៅឆ្ងាយពីឆ្នេរ ៖ កោះពូឡូវ៉ៃ និងកោះតាង។

រហូតដល់កំរិតណា កម្ពុជាប្រជាធិបតេយ្យ អាច
សង្ឃឹមលើសាធារណរដ្ឋចិនប្រជាមានិត?

ចំណងដែលក្រៀមក្រាមប្រទេសចិនទៅនឹងប្រទេសកម្ពុជា ក្នុងកាលៈទេសៈសព្វថ្ងៃនៃការទាក់ទង ចិន-ខ្មែរ បានត្រូវវិវត្តឡើងដោយតែពាក្យពីរម៉ាត់ “ប្រយោជន៍រដ្ឋ”, ដូចដែលបានសរសេរដោយអ្នកឆ្លើយត្រង់ម្នាក់នៃ ទស្សនាវដ្តីសេដ្ឋកិច្ចចុងបូព៌ាប្រទេស, ណាយ៉ាន់ ចាន់ដា (អានទំព័រ ១០១, លេខ១យោង ១៦)

នៅខែមករា ១៩៧៧ ពេលដែលសន្និសីទនៅប៉ារីសលើប្រទេសវៀតណាមកំពុងធ្វើឡើង, អនុរដ្ឋលេខា ធិការអាមេរិកាំង ស៊ុលីវ៉ាន់ បានចោលពាក្យដូចតទៅនេះ ៖ “ប្រទេសចិនចូលចិត្តឃើញមានរដ្ឋ ឬន “របៀប ស្រុកបល់កង”^(*) ជាងឥណ្ឌូចិនតែមួយក្រោមការណែនាំនៃវៀតណាមខាងជើង ដែលនៅក្រោមឥទ្ធិពលសហ ភាពសូវៀត” (ស៊ុច) (មើលទស្សនាវដ្តីសេដ្ឋកិច្ចចុងបូព៌ាប្រទេស, ខែកុម្ភៈ ១៩៧៧)។ ក្រោយការចុះហត្ថលេខា លើកិច្ចព្រមព្រៀងដែលបញ្ជាក់សន្និសីទដដែល, ហិនរី គីស្ស៊ីញជើ^(១) បាននិយាយរបៀបនេះដែរ ទៅកាន់អ្នក ការទូតចិនម្នាក់, ដោយចំអន់លេងបន្តិចផង ៖ “បើយើង, អាមេរិកាំង, ជាអ្នកចាញ់, អស់លោក, ចិន, ជាអ្នករង គ្រោះ។”

“ពាក្យលែងខាយ” នៃអ្នកទទួលខុសត្រូវខាងការបរទេសអាមេរិកាំងនេះ និយាយមិនតិចទេ អំពីទំហំ នៃការវិវាទ ចិន-រុស្ស៊ី, មិនត្រឹមតែនៅឥណ្ឌូចិនទេ, ប៉ុន្តែនៅក្នុងអាស៊ីភាគអាគ្នេយ៍ទាំងមូល។ សហភាពសូវៀត ដែលនយោបាយក្រៅប្រទេសចំពោះរដ្ឋទាំងឡាយនៃអាស៊ីភាគអាគ្នេយ៍ មិនសូវលោកលន់ប៉ុន្មាន មុនវិវាទនេះ កើតឡើង^(២), កំពុងតែលាតសន្ធឹងឥទ្ធិប្រឌូនលើភូមិភាគនេះនៃពិភពលោក បន្តិចម្តងៗ ប៉ុន្តែជាក់ឡើងៗ។ តាម ឧបាយនេះ រុស្ស៊ីចង់ឡោមព័ទ្ធជាមួយ តាមរយៈប្រទេសទាំងឡាយដែលនៅក្រោមឥទ្ធិពលខ្លួន។

ក្រោយបរាជ័យនៃអាមេរិកាំងនៅឥណ្ឌូចិន, គឺដោយសារសន្ទុះសតិប្រឆាំងយួនរបស់ខ្មែរ ដែលប្រ- ទេសចិនអាចតោងជាប់មែកលើកម្ពុជា, ក្នុងពេលដែលវៀត-ណាម^(៣) និងលាវ^(៤) ធ្លាក់ទៅក្រោមឥទ្ធិពល សហភាពសូវៀត។ ដូចជាចិនត្រូវការប្រទេសកម្ពុជាដែរ ខ្មែរក្រហមត្រូវការប្រទេសចិន។ ពួកនេះបែរទៅរកចិន មិនត្រឹមតែដើម្បីទប់ទល់នឹងកម្លាំងយួនទេ, ប៉ុន្តែដើម្បីពង្រឹងអំណាចខ្លួនដែរ ដោយធ្វើការបំបាក់ការប៉ុនប៉ងប្រ- ឆាំងការបដិវត្តន៍។ ប៉ុន្តែគេអាចសួរថា តើក្នុងកំឡុងពេលប៉ុន្មាន ឥទ្ធិពលចិនលើកម្ពុជា នឹងនៅតែខ្លាំងដដែល? បានចាប់ផ្តើមរួចទៅហើយ ការប្រណាំងប្រជែងគ្នាយ៉ាងស្វិតស្វាញ រវាងមហាអំណាចសង្គមនិយមទាំងពីរ នៅ ប្រទេសថៃ, កូម៉ា និងម៉ាឡេស៊ី។ ទំនាស់ចិន-រុស្ស៊ីនៅឥណ្ឌូចិន ដែលបណ្តាក់គ្នាមក ក្លាយទៅជាទំនាស់ ខ្មែរ- យួន, យក “ចំណោទមុខពីរ” មួយយ៉ាងពិបាក មកឲ្យចិនដោះស្រាយ។ ដោយវៀតណាមនិងកម្ពុជានៅក្នុងស៊ែ រឿនមនោគមវិជ្ជាដូចគ្នា ប្រទេសចិនត្រូវជ្រើសរើសយកការដោះស្រាយមួយដែលមិនឃ្នោង ៖ ទៅលើមួយ ដែលជាប់នឹងចិនតាមលោហិត និងតាមសាវតារបំបាក់សតវត្សរ៍, ឬ ទៅលើមួយទៀត ដែលចិនការពារដើម្បី ប្រយោជន៍ខ្លួនផ្ទាល់។

(*) សំដៅទៅរដ្ឋ ប៊ុលការី, យូហ្គោស្លាវី, និងអាល់ប៉ានី ដែលមានរបបសង្គមនិយមដូចគ្នា ប៉ុន្តែមាន “មិត្តសម្លាញ់” ខុសគ្នា។

រឿងនេះដឹងហើយ, យើងត្រូវសំគាល់ថា សង្គ្រាមមួយទៀតរវាងកម្ពុជានិងវៀតណាម ដែលឥឡូវនេះ គ្រាន់តែនៅក្នុងការស្ថានទុក, អាចនឹងផ្ទុះឡើងស្តែកៗ នេះ។ ការណ៍នេះអាចកើតមានឡើងណាស់ ដូចដែល ប្រវត្តិសាស្ត្រនៃអាស៊ីបានបង្រៀនដល់យើង, ប្រវត្តិសាស្ត្រដែលមានការបត់បែនជាច្រើន ដែលគេពុំអាចស្មាន ទុកជាមុនឡើយ។ ក្នុងករណីចំណុចខ្មែរ-យួន, ប្រទេសចិនមានតែជំរើសបីទេ ៖

- ក) ចិនផ្តល់ជំនួយយ៉ាងពេញលេញខាងអាវុធយុទ្ធភ័ណ្ឌដល់ខ្មែរក្រហម។ ប៉ុន្តែពួកនេះទប់ទល់ បានទេ នឹងកងទ័ពយួនដែលមានច្រើនជាងយ៉ាងលើសលុប^(៥) និងអាវុធយ៉ាងទំនើបរបស់ រុស្ស៊ី (ជាពិសេសអាវុធសាយាងដែលនឹងត្រួតត្រាផ្លូវអាកាស)? ពេលណាយោធាខ្លួនស្ងាប អស់ច្រើនទៅ តើខ្មែរក្រហមថែរទៅកនរណា? ទៅកបណ្តាជនដែលខ្លួនយកទៅធ្វើទាសករ?
- ខ) កងទ័ពខ្មែរក្រហមខ្ចាត់ខ្ចាយទៅ, តើចិនចាប់ដៃម្ចាស់ “សហព័ន្ធតណ្តូចិនឬទេ? ដើម្បីនៅឲ្យ ស្មើមុខនឹងសហភាពសូវៀត? (គេបានឃើញរួចម្តងមកហើយ ការណ៍ដែលចិន “ត្រឡប់ ក្រោយ, ថែរ!” នៅមុខព្រឹត្តិការណ៍ដែលខ្លួនខាយ៉ាងពុំបាន គឺនៅពេលដែលខ្មែរក្រហមលុះ លើសីហនុ)។
- គ) តើចិនប្រកាសសង្គ្រាមទល់នឹង វៀតណាម “ដិតូច” ឬទេ, ការណ៍ដែលអាចនាំឲ្យសហភាព សូវៀតធ្វើអន្តរាគមន៍ ហើយបង្កើតផលវិបាកដែលគេស្ទើរតែមិនហ៊ាននឹកទៅដល់? ប្រទេស លាវដែលជាប់ព្រំដែនគ្នា ធ្លាក់ទៅក្នុងដែរុស្ស៊ីទៅហើយ, តើកម្ពុជា គួរចិនធ្វើពលិកម្មឲ្យឬទេ?

ប៉ុន្តែគេពុំអាចស្មានទុកជាមុនបានឡើយ ថាចិននឹងមានប្រតិកម្មយ៉ាងនេះ យ៉ាងនោះ។ ដូចជាប្រទេស ទាំងអស់នៅអាស៊ីដែរ (លើកលែងតែជប៉ុន?) ដែលបណ្តាជនពុំដែលបានស្គាល់ឡើយ ថាអ្វីជាប្រជាធិបតេយ្យ ពិតប្រាកដ, ប្រទេសចិន, មហាប្រទេសមួយដែលអារិយធម៌នៅក្នុងពពួកចាស់ជាងគេទាំងអស់ក្នុងពិភពលោក, នៅតែជាប្រទេសមួយដែលនយោបាយរដ្ឋនៅក្នុងកណ្តាប់ដៃមនុស្សតែមួយក្រុម។ ប៉ុន្តែបើយើងបើកទំព័រប្រវត្តិ សាស្ត្រយើងឡើងវិញ យើងនឹងឃើញហេតុការណ៍ខ្លះ ដែលអាចឲ្យយើងរិះគិត។

ក្នុងរយៈកាលទាំងមូលនៃអំណាចរបស់ សីហនុ, គេអាចថាប្រទេសកម្ពុជាជារណាបប្រទេសចិនក៏បាន ដែរ (អាន “ទំនាក់ទំនងខ្មែរ-ចិន”)។ ក្នុងគ្រប់ពេលមានទំនាស់ទឹកដីជាមួយប្រទេសជិតខាង, សម្តេចគំរាមថា ចិននឹងលើកទ័ពមកជួយកម្ពុជា។ នៅខែសីហា ១៩៦២, ក្រោយពីបានធ្វើឲ្យកោះកូក្វិក (កោះត្រល់)^(៦) ទៅជា មូលដ្ឋានជើងទឹកយ៉ាងធំបំផុតនៃប្រទេស ដើម្បីបញ្ចប់ការលួចបញ្ជូនខ្លួននៃវៀតកុង ដែលមកពីស្រុកខ្មែរតាម សមុទ្រ, វៀតណាមខាងត្បូងទាមទារកោះមួយចំនួនពីកម្ពុជា ៖ កោះថ្មី, កោះសេះ, កោះអន្លាយ, កោះតាគាវ និង កោះពោយ ប្រទេសទាំងពីររិះតែនឹងច្បាំងគ្នា។ ពីក្រុងប៉េកាំង ជូអនឡាយ គំរាមថានឹងឲ្យទ័ពចិនធ្វើអន្តរាគមន៍។

នៅខែមីនា ១៩៦៤ លោក លន់ នល់, ដែលក្នុងកាលនោះជានាយអគ្គសេនាធិការកងទ័ព, ធ្វើទស្សន កិច្ចមួយនៅប្រទេសចិន ដែលនឹងឲ្យមកគាត់នូវអាវុធសំរាប់បីកងវរសេនាតូច។ ក្នុងពេលនោះប្រធាន ម៉ៅ ប្រាប់ទៅគាត់ថា ៖ “យើងនឹងនៅក្បែរប្រទេសកម្ពុជានិងចូល ក្នុងការទប់ទល់នឹងចក្រពត្តិអាមេរិកាំងនិងបរិវារ។” អ្នកដឹកនាំខ្មែរឡើងទឹកចិត្តនឹងការរាប់រករបស់អ្នកដឹកនាំចិនណាស់ ហើយក៏បង្កើតរឿងមិនពិតមួយ, ប្រហែល ជាដើម្បីបង្ខំចិត្តពួកវិទ្ធស្សនាខាងត្បូង ជាងដើម្បីបំភ័យអ្នកជិតខាងដែលកោងកាច ៖ ពាក្យចាមអាមមួយ លេចចេញនៅក្នុងពេញ រួចបន្ទាប់មកពេញប្រទេសកម្ពុជា ថាកប៉ាល់ហោះចិនទាំងពាន់ ដែលគេលាបសញ្ញា ទ័ពអាកាសខ្មែរ ត្រៀមខ្លួនទុករួចស្រេច នឹងធ្វើអន្តរាគមន៍ពេលណាកម្ពុជាត្រូវឈ្លានពានដោយប្រទេសជិត ខាង!

សុទ្ធតែជាសម្តេចសីហនុក្នុងសម័យជាតិ នៅខែធ្នូ ១៩៦៤, ដែលប្រាប់ដល់ប្រទេសឲ្យដឹងថា ចិន សន្យាតែផ្តល់អាវុធ មិនធានាធ្វើអន្តរាគមន៍ក៏ដទៃទេ ពេលណាមានការឃ្នានពាន, ក៏ធ្វើឲ្យរលាយសេចក្តី សង្ឃឹមនោះមួយពេលទៅ។

ស្នាក់នៅប៉េកាំងក្រោយខែមីនា ១៩៧០, សីហនុសង្ឃឹមទាំងស្រុងលើ ជួរអនុឡាយ ប្រធានរណសិរ្ស រុប្បមជាតិនៃកម្ពុជា —ហើយស្រុកខ្មែរទាំងមូលក៏ប្រហែលជាដូច្នោះដែរ— ជាអ្នករងគ្រោះនឹងការរៀបចំ (៧) លើ ចិននេះ។

ចំណែកខាង “មតិសាកលលោក” វិញ, ចូរយើងឈប់សង្ឃឹមផ្អែកផ្តល់លើទៅ។ ប្រតិកម្មនៃពិភព លោកចំពោះមុខការសម្លាប់រង្គាលអស់ខ្មែរយើងរាប់លាននាក់ បង្ហាញឲ្យយើងឃើញច្បាស់នូវប្រសិទ្ធភាពនៃ “មតិពិភពលោក” នេះ។ ករណីនៃប្រជាជាតិប៉ាឡេស្ទីន ក៏ជាឧទាហរណ៍មួយដែរ។ វាសនានៃកម្ពុជាផ្អែកផ្តល់ ទៅលើតែការប្រឹងប្រែងរបស់ **ខេមរជន** ប៉ុណ្ណោះ។

គឺ **ខេមរជន** ទេ ដែលនឹងសំរេចថាខ្លួននឹងស្តាប់ ឬនឹងមិនស្តាប់វាសនានៃជនជាតិចាម^(៨)។

សំនួរទី ៨ ៖ ដោយវាយប្រហារថែជាច្រើនដង ក្រែងខ្មែរក្រហមចង់យក ទឹកដីចាមវិញឬទេ? ដូច្នោះគេមិនជាអ្នកជាតិនិយមខ្លាំង? (នៅទំព័រ ១១៨)

អធិប្បាយ

- (១) គឺ ហិនរី គិស្សិញដើ ដែលបានបំពេញករណីយកិច្ចខ្លួនជាអាមេរិកាំង ដោយប្រោសប្រទេសខ្មែរចូលក្នុង ភ្លើងសង្គ្រាម ដើម្បីស្រង់ជីវិតទាហានអាមេរិកាំង។
- (២) កន្លែងសំរាប់ឥណ្ឌូចិនក្នុងនយោបាយក្រៅប្រទេស នៃសហភាពសូវៀត ក្រោម នីតិវិធី គ្រូឆេវ មិនសូវ សំខាន់ប៉ុន្មានទេ។ ចាប់តាំងពីឆ្នាំ ១៩៦៥ អាឡេចស៊ី៖ កុសស៊ីហ្គីន កែប្រែជាថ្មីនូវនយោបាយរុស្ស៊ី ចំពោះវៀតណាមខាងជើង និងកូរ៉េខាងជើង។
- (៣) ក្នុងពេលថ្មីៗ នេះ យី ឆៀងយ៉ាប បានថ្លែងការណ៍ថា ៖ “នៅឆ្នាំ ២០០០ វៀតណាមនឹងលែងជាប្រទេសពុំសូវលូតលាស់ហើយ”។ ក្នុងពេលដែលអ្នកដឹកនាំខ្មែរក្រហមឲ្យសំឡាប់ពួកពេទ្យ, អ្នកបច្ចេកទេស, បញ្ញាវន្ត, ឲ្យបិទសាលានិងសាកលវិទ្យាល័យ, អ្នកដឹកនាំយួនចាត់វិធានការណ៍ផ្ទុយទៅវិញ។ ដើម្បីធ្វើឲ្យខ្លួនទំនើប វៀតណាមបែរទៅរកសហភាពសូវៀតជាពិសេស, ប៉ុន្តែបច្ចេកទេសនៃបស្ចឹមទិស ក៏យួនទំរកដែរ។
- (៤) ប្រទេសលាវជាចំណីមួយ ដែលយួនស្រួលលេប ដោយហេតុថា ៖
  - ក- លាវមានព្រំដែនជាប់នឹងវៀតណាមខាងជើង
  - ខ- លើផ្ទៃដីទំហំ ២៧៦ ០០០ គ.ម^២, ប្រជាជនលាវមានចំនួនតែ ៣ លាននាក់ នៅឆ្នាំ ១៩៧៥ (មិនទាំងដល់ ១៣ នាក់ ក្នុង១ គ.ម^២ ផង, គឺថាតិចជាង ១ ជា ៣ បើប្រៀបទៅនឹងកម្ពុជាមុនខែមេសា ១៩៧៥)។ ប្រជាជនដ៏តិចនេះបែងចែកជាជនជាតិសាសន៍ផ្សេងៗ ច្រើនទៅទៀត, ជាហេតុឲ្យសង្គមអាច ប្រេះឆាបានដោយស្រួល។ មួយចំណែកទៀត ពាក់កណ្តាលប្រទេសលាវបានជ្រួតជ្រាបនឹងវប្បធម៌ យួនទៅហើយ (ប៉ាថេតឡាវ, រដ្ឋមន្ត្រីទីមួយសព្វថ្ងៃ កែសួនផ្សារមាន មានឪពុកយួន, ចំណែកប្រមុខរដ្ឋ ម្ចាស់សុជាតុវង្ស មានប្រពន្ធយួន)។

សន្និសញ្ញាការពារគ្នាទៅវិញទៅមក, ដែលបានចុះក្នុងពេលថ្មីៗ នេះ ហើយដែលចង់លាវនឹង វៀតណាម ក្នុងរយៈពេល ២៥ឆ្នាំ, គឺជាសាលក្រមកាត់ទោសប្រហារជីវិតលាវ។ យូរទៅ, បើគ្មានអ្វី មកធ្វើឲ្យប្រែប្រួលស្ថានការណ៍ធម្មតា, ប្រជាជនលាវនឹងក្លាយទៅជាអាណិកជនមួយក្រុម ក្នុងសមុទ្រ ជនជាតិយួន។
- (៥) ច្បាប់មួយថ្មីៗ នៅវៀតណាម អនុញ្ញាតឲ្យរដ្ឋាភិបាលទុកទាហានទាំងអស់ បំរើកងទ័ពទៅទៀត, ហើយដាក់ការទទួលខុសត្រូវខាងអភិវឌ្ឍន៍សេដ្ឋកិច្ច ក្នុងដែរដ្ឋមន្ត្រីក្រសួងការពារប្រទេស, យី ឆៀង យ៉ាប។ តទៅនេះ គឺតារាងប្រៀបធៀបកងទ័ពយួននិងខ្មែរ (ស្រង់ចេញពីសារពត៌មាន ឡឺម៉ុងដ៍ ថ្ងៃ ៣ មេសា ១៩៧៨) ៖

ទ័ពយួន	
ទូទៅ =	ទាហាន ៦១៥ ០០០ នាក់។ កងយាមព្រំដែន, យាមឆ្នេរសមុទ្រ និងកងសន្តិសុខប្រជាជន = ៥០ ០០០ នាក់។ កងប្រជារាស្ត្រកាន់ អាវុធ = ១ ៥០០ ០០០ នាក់។

ជើងគោក =	១៨ កងពលធំប្រើជើង ៣ កងវរសេនាធំរថក្រោះ ២០ កងវរសេនាធំបាញ់កាំជ្រួចហោះ “សាម” ៤០ កងវរសេនាធំកាំភ្លើងបាញ់យន្តហោះ មានជាតិសេស ៩០០ រថក្រោះមធ្យម ធុន តេ-៣៤, តេ-៥៤ និង តេ-៥៧
ជើងអាកាស =	១២ ០០០ នាក់ ៖ យន្តហោះចម្បាំង ១៧៨ (ជាតិសេស ១១០ មិច-១៧ និង ស៊ុយ-៧, ៨០ មិច-១៧ និង មិច-២១) យន្តហោះដឹកនាំ ៥០ ឧទ្ធុម្ពាគចក្រ ២៥
ជើងទឹក =	៣ ០០០ នាក់ ៖ នាវាអមការពារ ២២ កាណូតលឿនបាញ់កាំជ្រួចហោះ ៤២ កាណូតផ្សេងៗ ទូកឡើងគោក ៖ ៨០២ ឧទ្ធុម្ពាគចក្រ ១០ ។ សំណល់ពីអាមេរិកាំង ៖ រថក្រោះ ៥០០២ យន្តហោះនិងឧទ្ធុម្ពាគចក្រ ១ ១០០២

ទ័ពខ្មែរ

ទូទៅ =	ទាហាន ៨០ ០០០ នាក់ ២ កង ៤ កងពលធំ និង ៣ កងវរសេនាធំស្វយ័ត
ជើងគោក =	រថក្រោះស្រាលដឹកយោធា ១៧៥២ ២៦ កាំភ្លើងធំ ធុន ១៥៥ ម.ម., ២០០ កាំភ្លើងធំ ធុន ១០៥ ម.ម., កាំភ្លើងត្បាល់និងកាំភ្លើងធំមិនថយក្រោយ ធុន ១០៧ ម.ម. ។ សម្ភារៈទាំងនេះធ្វើដោយចិន រុស្ស៊ី និងអាមេរិកាំង
ជើងអាកាស =	ប្រហែលជាភ្ជាប់ទៅទ័ពជើងគោក មានយន្តហោះចម្បាំង ១០ ធុន អាគីណ-២០, យន្តហោះដឹកនាំ ១០, យន្តហោះសំរាប់ហាត់ ៣៥, ឧទ្ធុម្ពាគចក្រ ២៥
ជើងទឹក =	កប៉ាល់តូចធ្វើល្បាត ទូកឡើងគោក = ១៥០២

- (៦) កោះត្រល់ត្រូវបានបារាំងឱ្យទៅយួន ក្នុងពេលក្លាប់ កូសាំងស៊ីន ទៅរៀនណាម នៅឆ្នាំ ១៧៤៧ (ជាមួយគ្នានឹងកោះ ប៉ារ៉ាសែល ដែលចិននិងយួនដណ្តើមគ្នាសព្វថ្ងៃ) បើគេមើលផែនទីរដ្ឋសមុទ្រខ្មែរ, គេអាចតែស្រងាកចិត្តនឹងអយុត្តិធម៌ពីរជាន់ នៃអាជ្ញាធរបារាំងសម័យនោះ
- (៧) ការទុកចិត្តស្តុក, ការសង្ឃឹមរហូតក្នុងខ្លួន, ការជឿស្តុនលើអ្វីមួយដែលមិនពិត មិនប្រសិទ្ធផ្លូវស្មាន, អាចជាគ្រោះថ្នាក់មួយយ៉ាងធំដល់សង្គម បើមនុស្សក្នុងសង្គមនោះមានគុណវិបត្តិទាំងនេះច្រើនគ្នា ពេក ។ ឧទាហរណ៍ ៖ មានមិនតិចទេ អ្នកដែលបានយកឈ្មោះបីនេះ “ ហ៊ឺ យន់, ហ៊ឺយ នឹម, ខៀវ សំផន ” ជានិមិត្តរូបនៃការស្អាតស្អំនៃជាតិនិយមខ្មែរ, ជាសង្ឃឹមរបស់ប្រទេសកម្ពុជា ។ សង្គមខ្មែរយើង ប្រព្រឹត្តទំលាប់អាក្រក់មួយ ដែលបង្កើតនិងកំណើតគុណវិបត្តិខាងលើនេះ, ឬយ៉ាងហោចណាស់ ក៏សណ្តំការវាងវៃនិងសុភវិនិច្ឆ័យដែរ ទំលាប់អាក្រក់នេះគឺជំនឿលើអារក្សអ្នកតា ទេវតា ឥន្ទ្រព្រហ្ម ទេសបារមី

វត្តសក្តិសិទ្ធ ។ល។ មិនត្រឹមតែជនធម្មតាទេ ដែលជឿហើយធ្វើពិធីក្នុងជីវិតផ្ទាល់ខ្លួន, គឺរហូតដល់ស្តេច ផែនដី (និងប្រធានាធិបតី) ដែលចាត់ការរដ្ឋតាមពិធីនោះ ៖ បួងសួងសុំទឹកភ្លៀង ឲ្យឧទ្ធច្បាគចក្របាច ខ្យាច់ “ព័ទ្ធសីមា” ជុំវិញភ្នំពេញ ។ល។

ក្រោយខែមេសា ១៧៧៥ នេះទៀត ក៏នៅមានអ្នកនយោបាយយើង “ចាក់គម្ពីរ” ដើម្បីគិតគូរ ការរំដោះជាតិ!

(៨) ជនជាតិចាមមានសណ្តានសាសន៍ ដូចមនុស្សដែលនៅជ្រោយម៉ាឡេស៊ី និងនៅក្នុងកោះដំប្រើនៃ មហាសមុទ្រប៉ាស៊ីហ្វិក (សាសន៍ម៉ាឡេយូ — ប៉ូលីណេស៊ីយែន)។ នៅដើមគ្រិស្តសករាជ, ជនជាតិនេះ បានចូលមកនៅតាមជាយសមុទ្រ ដែលលាតសន្ធឹងពីទ្វារអណ្តូមមកដល់ជ្រោយវ៉ាវ៉ែឡា។ ចាប់ពី សតវត្សរ៍ទី ១០ ទៅ, ចាមបានប៉ះទង្គិចនឹងខ្មែរ ក្នុងពេលដែលខ្លួនកំពុងត្រូវយួនរុញច្រានចុះពីទិស ខាងជើង។ ក្នុងកំឡុងសតវត្សរ៍ទី ១២ ទាំងមូល ចាមនឹងខ្មែរច្បាំងគ្នារហូត ដោយមានការកាន់កាប់ទឹក ដីគ្នាទៅវិញទៅមក។ នៅឆ្នាំ ១១៧៧, បន្ទាប់ពីបានវាយសម្រុកអង្គរ ដោយមិនឲ្យខ្មែរដឹងខ្លួនជាមុន, ចាមកាន់កាប់រាជធានីចំនួនប្រាំបី ក្នុងឆ្នាំ ១១៨១, កូនរបស់ស្តេច ធានីន្រ្ទាវរ្ម័នទី២ (១១៥០- ១១៦០) រំដោះអង្គរវិញបាន ហើយឡើងសោយរាជ្យក្រោមឈ្មោះថា **ជ័យវរ្ម័នទី៧** ។ ឆ្លើយតបនឹងការ ឈ្លានពានមួយរបស់ចាម នៅឆ្នាំ ១១៧០, ជ័យវរ្ម័នទី៧ វាយលុកចូលប្រទេសចំប៉ា។ ចាប់តាំងពីឆ្នាំ ១២០៣ ទៅ, ស្រុកចំប៉ាក្លាយទៅជាខេត្តមួយរបស់ខ្មែរ។ នៅឆ្នាំ ១២២៧, ស្តេចន្រ្ទាវរ្ម័នទី២ (១២០១- ១២៤៣) ដែលជាពុទ្ធសាសនិកជនយ៉ាងជ្រះថ្លាដូចឪពុក (ជ័យវរ្ម័នទី៧) ដែរ ហើយដែលចង់អនុវត្តន៍ មេត្តាករុណាធម៌, បញ្ជាឲ្យដកទ័ពចេញពីចំប៉ា។ ក្នុងឆ្នាំដដែល, អភិបាលខេត្តចំប៉ាទទួលមុជជាស្តេច ហើយប្រទេសចំប៉ាក៏មានរាជាធិបតេយ្យផ្ទាល់វិញ។ ប៉ុន្តែ ចេញពីអាណាចក្រខ្មែរមិនបានយូរប៉ុន្មាន, ប្រទេសចាមត្រូវយួនវាយលុកទៀត។

នៅសតវត្សរ៍ទី ១៨, ប្រទេសចំប៉ា បានបាត់ពីផែនទីពិភពលោក ហើយប្រជាជនចាមក៏បាន ស្លាប់បាត់បង់។ អ្នកដែលនៅសល់ រត់ទៅជ្រុកកោនឯកម្ពុជា (អាណិកជនមួយក្រុមតូច រស់នៅក្នុងកូ- សាំងស៊ីន)។ ក្នុងឆ្នាំ ១៧៧០, ជនជាតិចាមនៅកម្ពុជាមានចំនួន ៨០ ០០០ នាក់ ដែលច្រើនតែរស់នៅ ដោយការនេសាទ។ ផ្ទុយនឹងជនជាតិចិន ដែលបានខិតខំបញ្ចូលខ្លួនក្នុងសង្គមខ្មែរ ហើយក្នុងពេលជា មួយគ្នា ធ្វើឲ្យខ្មែរជ្រួតជ្រាបនឹងវប្បធម៌ខ្លួនដែរ, ចាមតែងតែរស់នៅដាច់ដោយឡែក ក្នុងសហគមន៍ ខ្លួន។ ការណ៍នេះប្រហែលជាមកពីសាសនានៃជនជាតិចាម, ហៅខ្មែរឥស្វាម (ប្រទេសចំប៉ាដែលមាន វប្បធម៌យោងទៅឥណ្ឌា បានកាន់សាសនាមហាយាន នៅសតវត្សរ៍ទី ១៥)។ ដោយខ្វល់ខ្វាយ ចង់រក្សា ទុកកេរ្តិ៍មរតកវប្បធម៌និងសាសនាខ្លួន, ចំណង់ដែលជាសន្ទុះព្រលឹងធម្មតា របស់ក្រុមអាណិកជន, គ្រួសារចាមឲ្យកូនណាដែលពូកែ ចូលធ្វើការក្នុងរដ្ឋការនិងកងទ័ពខ្មែរ។ មន្ត្រីនិងនាយទាហានចាមទាំង នោះ មានការការពារប្រយោជន៍នៃសហគមន៍ខ្លួន។ ក្នុងចំណោមនោះ, អ្នកដែលបានបំពេញមុខការ នេះយ៉ាងពេញលេញ គឺ អតីតៈឧត្តមសេនីយ៍ ឡេ៖ កាសែម។ អ្នករៀបចំយ៉ាងសំខាន់ម្នាក់ នៃ “រដ្ឋ ប្រហារ” នៃថ្ងៃ ១៨ មីនា, ឡេ៖ កាសែម ជាដៃស្តាំមួយនៃ លន់ នល់ ក្នុងពេលដំបូង។ ឧត្តមសេនីយ៍ កាសែម បានត្រូវលោក លន់ នល់ ចាត់ឲ្យបំពេញបេសកកម្មសម្ងាត់ជាច្រើន។ ជាមួយនឹងមរណភាព របស់គាត់នៅម៉ាឡេស៊ីក្នុងពេលថ្មីៗ នេះ, គឺយ៉ាងមួយយ៉ាងធំ នៃរឿងសម្ងាត់ក្នុងប្រវត្តិសាស្ត្រខ្មែរ សព្វថ្ងៃ ដែលបាត់បង់។

ជាមួយនឹងការឡើងកាន់អំណាចនៃខ្មែរក្រហម, ពួកខ្មែរឥស្លាមបានស្គាល់មហាវិយោគមួយ
ទៀត ៖ ការសម្លាប់រង្គាល ដូចដែលបានស្គាល់នឹងកំពុងតែស្គាល់ បងប្អូនយើងក្នុងស្រុកដែរ។ ចាម
មួយចំនួនតូចបានចេញរួចពីកម្ពុជា, ហើយរកឃើញជំរកក្នុងប្រទេសមួយទៀត ជាពិសេសម៉ាឡេស៊ី។
ចាមបានបាត់មែនទែនហើយពីបញ្ជីមនុស្សរស់។

យើង, ខ្មែរ, ត្រូវទាញដំបូន្មានចេញពីសាវតាប្រទេសចំប៉ា និងប្រជាជនចាម។ អ្នកដែលយល់
ថា ការព្រួយបារម្ភអំពីជីវិតប្រជាជាតិខ្មែរ ជាទុទ្ធិដ្ឋិនិយម, គួរឈប់មើលងាយប្រវត្តិសាស្ត្រ ហើយគិត
ពិចារណាឡើងវិញ។

ដោយវាយប្រទេសថៃជាច្រើនដង ក្រែងខ្មែរក្រហមចង់យក
ទឹកដីចាស់វិញទេឬ? ដូច្នោះគេមិនជាអ្នកជាតិនិយមខ្លាំង?

នៅលើដីនេះ គ្មានប្រទេសណានៅក្នុងកាលៈទេសៈភូមិសាស្ត្រនយោបាយមួយ ដែលជួរចត់ដូចប្រទេស
ខ្មែរទេ ៖ ការណ៍ដែលមានអ្នកជិតខាងពីរចង់ ពង្រីកទឹកដី^(១)។

ដើមស្រល់ថៃ, ដែលល្បីថាចង្អុលយ៉ាងច្បាស់នូវការប្រែប្រួលធំៗ នៃវាយោនយោបាយអន្តរជាតិ, ដូច
ជាមាន, លើកនេះ, នូវការពិបាកក្នុងភាពទន់ភ្លន់របស់ខ្លួន។ សម័យថ្មីនៃអំណាចផ្តាច់ការនៃវណ្ណៈកម្មករ កសិករ,
ដែលបានត្រូវគេនិយមក្នុងប្រទេសទាំងបីនៃឥណ្ឌូចិន, ធ្វើឲ្យប្រទេសថៃព្រួយបារម្ភ។ ឧទាហរណ៍ខ្មែរ រិតតែ
បំភ័យថៃទៅទៀត ដែលស្តាប់ស្ទើរនឹងបែរខ្លួនទៅរកទិសដូចគ្នា។ កំពុងតែប្រែប្រួលពេញទំហឹង, ថៃរកការដោះ
ស្រាយមួយដើម្បី “ចេញ” ខ្លួនឲ្យរួច ដោយមិនឲ្យបង់ខាតច្រើន។

“ក្នុងបច្ចុប្បន្ននេះ សៀមនៅទន់ខ្សោយខាងផ្ទៃក្នុង ពុំអាចលាតសន្ធឹងតទៅទៀតបានទេ បើមិនដូច្នោះ
ឯកភាពសៀមច្បាស់ជាត្រូវទទួលបានការគំរាមកំហែងពីជនជាតិភាគតិច យ៉ាងធ្ងន់មិនលែងឡើយ ការលាតសន្ធឹង
ហួសមាឌ និងនាំមកឲ្យសៀមនូវភាពទន់ខ្សោយវិញទេ...”, លោក នួន ឃឿន បានសរសេរនៅឆ្នាំ ១៩៧០។
ក្នុងពេលសព្វថ្ងៃនេះ, ជាលើកទី២, ការសន្និដ្ឋានរបស់ នួន ឃឿន ឲ្យឃើញថាត្រូវដូច្នោះមែន^(២)។ ដើម្បីលេប
កម្ពុជា និងលាវបាន វៀតណាមត្រូវធ្វើឲ្យថៃនៅនឹងថ្កល់ ក្នុងជំហរអ្នកចាំតែការពារខ្លួន។ ការត្រួតត្រាលើលាវ
នឹងសំរួលយ៉ាងច្រើនដល់ការសំឡេងនេះ។ ការដែលឧប្បត្តិហេតុតាមព្រំដែនខ្មែរ-សៀម និងលាវ-សៀម បាន
កើតឡើងជាច្រើនក្នុងពេលជាមួយគ្នា ធ្វើឲ្យមានសំនួរនេះ ៖ តើមនុស្សដែលកាន់អំណាចមែនទែននៅកម្ពុជា
សព្វថ្ងៃនេះ ជាខ្មែរ ឬមួយជាយួន (កាត់ ឬមិនកាត់) ពួនក្រោមសញ្ជាតិខ្មែរ?^(៣) ព្រោះថា គេពុំអាចបដិសេធ
បានទេ ការណ៍ដែលពួកនេះបំរើប្រយោជន៍យួន, ទាំងក្នុងព្រំដែន ទាំងក្រៅព្រំដែន។

តើប្រជាជនខ្មែរ, លាវ និង វៀតណាម អាចចាំទទួលអ្វីខ្លះ
បានពីលោក “សេរី”, ជាពិសេសពីសហរដ្ឋអាមេរិក?

ក្រោយពីបានមានអំណាចយ៉ាងខ្លាំងលើឥណ្ឌូចិន ក្នុងកំឡុងពេលជាង ២៥ ឆ្នាំ, សហរដ្ឋអាមេរិកបាន
ដកខ្លួនថយចេញ ដោយទុកតែអនុស្សាវរីយ៍យ៉ាងលាមក លប់លាងយ៉ាងណាក៏ពុំជ្រុះឡើយ។ តើប្រវត្តិសាស្ត្រ
និយាយត្រូវ ឬខុស បើឲ្យ “ចក្រពត្តិនិយមអាមេរិកាំង” តែម្នាក់ឯងទទួលខុសលើមហន្តរាយនៅឥណ្ឌូចិន និង
លើទុក្ខវេទនាដែលបានត្រូវរងដោយមនុស្ស ពី ២ ទៅ ៣ តំណ ក្នុងប្រជាជនទាំងបី? អាចថាត្រូវក៏បាន, អាចថា
ខុសក៏បាន។

ប៉ុន្តែនៅលើដីនេះ, បើមានរដ្ឋាភិបាលមួយដែលគ្មានសិទ្ធិនិយាយពី “សិទ្ធិមនុស្ស” ហើយជាពិសេស ពី សិទ្ធិមនុស្សនៅកម្ពុជា, គឺច្បាស់ជាជារដ្ឋាភិបាលអាមេរិកាំងនេះឯង។ កិច្ចទាក់ទងរវាងអាមេរិកាំងនិងខ្មែរ បានប្តូរ តែការមើលងាយ និងការខកចិត្ត។

អាមេរិករបស់ និចសុន យកកម្ពុជាប្រើប្រាស់ ដើម្បីដកខ្លួនចេញពីវៀតណាម “ជាមួយកិត្តិយស” (អានលិខិតចំហ នៃសហគមន៍ខ្មែរនៅកាណាដា ទៅប្រធានាធិបតី ការទែរ, នៅក្នុងព្រឹត្តិប័ត្រលេខ ៤, ខែកុម្ភៈ ១៩៧៧)។ ជាប់ក្នុងអន្ទាក់សង្គ្រាម, ប្រទេសនេះទម្លាក់លើកម្ពុជា, តែក្នុងកំឡុង ៤ ឆ្នាំ (១៩៦៩-១៩៧៣) នូវ គ្រាប់បែកចំនួន ៥០០ ០០០ តោន!

អាមេរិករបស់ ហ្សែរ៉ាល់ ហ្វ្រែដ, ដោយវិលក្នុងមួយពេល, សំរេចបោះបង់ចោលសម្ព័ន្ធមិត្តខ្មែរ និង វៀតណាម របស់ខ្លួន ហើយរត់ចេញទៅឥតឆន្ទៈក្រោយឡើយ។

អាមេរិករបស់ ជីមី ការទែរ ធ្វើជាក្រូចរឿងហេតុទាំងអស់ ហើយប្រញាប់ប្រញាល់ទៅរកចាប់ដៃខ្មែរ ក្រហម ដែលទើបដាក់នឹងឈាមខ្មែរនៅឡើយ^(៤), ហើយទេសនាបណ្តើរៗ អំពីការ ការពារសិទ្ធិមនុស្ស!

ការពិសោធន៍នៃឥណ្ឌូចិន លើមិត្តភាពអាមេរិកាំង ត្រូវទៅជាជំនួសដល់ប្រជាជាតិទាំងឡាយណា ដែលសង្ឃឹមលើអាមេរិកដ៏ខ្លាំង, អ្នកការពារសេរីភាព!

ការដែលជប់នវាយ កើលហារប្តូរ នៅឆ្នាំ ១៩៤១ បានទាញអាមេរិកចេញពីឯកោនិយមរបស់ខ្លួន។ ដោយប្រើកម្លាំងទាំងអស់ដែលមាន អាមេរិកវាយដណ្តើមយកបានជាច្រើន និងយ៉ាងឆ្ងាយ ហើយកន្លងផុត មហាសមុទ្រប៉ាស៊ីហ្វិកទៀត។ មកតាមក្រោយបារាំង, ហើយដូចពួកបារាំងដែរ, អាមេរិកាំងបានមកជុំនឹងខ្លួនក្នុង ឥណ្ឌូចិន។ បន្ទាប់ពីបានបង្ហូរឈាមវៀតណាម, លាវ និង ខ្មែរយ៉ាងច្រើន និងបង្ហូរឈាមឯងយ៉ាងអសារឥត ការ, អាមេរិកដកខ្លួនថយចេញ, បរាជ័យ, ទ្រោមទាំងខ្លួន ទ្រោមទាំងគំនិត។ ជាថ្មីម្តងទៀត អាមេរិកលូនចូល ក្នុងរូងខ្លួនវិញ ៖ បន្ទាប់ពីកម្ពុជា គឺវៀតណាម, រួចមក កូរ៉េ មួយម្តងៗ កូន ដូមីណូ បានរលំ, ឬបើនិយាយឲ្យ ត្រូវ, បានត្រូវបោះបង់ចោល។

ប៉ុន្តែការវិលត្រឡប់វិញ នៃអាមេរិកក្នុងភាពឯកោនិយមនេះ មិនមែនបង្ហាញថាប្រទេសនេះចង់ឃើញ មានសន្តិភាព និងភាពនឹងនរក្នុងពិភពលោកទេ ខុសឆ្ងាយទៅវិញ, ការណ៍នេះជាការសងសឹក — ហើយយ៉ាង សាហាវ!

ក្នុងពេលដែលសត្រូវរួមរបស់ឥណ្ឌូចិន គឺកង បូ-ដូយ របស់ ហ្វ្រែដមិញ និងសាវ៉ាខ្លួន កំពុងសាប ព្រោះមនុស្សយាដ និងរំលោភលើសិទ្ធិមនុស្ស ក្នុងដែនដីកំណើតរបស់ប្រជាជាតិទាំងបី, ប្រជាជនខ្មែរ, លាវ និងវៀតណាម ត្រូវប្តូរមត្តាយ៉ាងជិតស្និទ្ធ ដើម្បីបញ្ឈប់រណសិរ្សមួយយ៉ាងរឹងទល់នឹងសត្រូវរួមដ៏ទេមិញ និងដ៏ ព្រៃផ្សៃ ប្រជាជាតិទាំងឡាយនៃអាស៊ី និងមិនបណ្តោយឲ្យចក្រពត្តិនិយមតុល្យកង ឈ្នះបានឡើយ។

ចំពោះប្រទេសកម្ពុជាយើង, ចំពោះសំណល់នៃប្រជាជនយើង
លើដីខ្មែរ, តើយើង ខ្មែរនៅបរទេស អាចធ្វើអ្វីជូន?

ទោះបីយើងចង់ ឬមិនចង់ ប្រជាជនខ្មែរ ឥតយើង ម្តាយយើង បងប្អូនយើង ទាំងប្រុសស្រី គង់នឹង
បះបោរឡើង។ ទោះបីយើងចង់ ឬមិនចង់ ឈាមគង់នឹងហូរទៀតនៅលើដីយើង។ គ្មានមនុស្សណាម្នាក់ដែល
អាចទ្រាំនឹងទារុណកម្មខ្មែរក្រហម ដោយឥតបះបោរឡើយ។ ហើយបើយើង នឹកទៅដល់ត្រឹមតែគ្រួសារយើងឯ
ស្រុកខ្មែរ ក៏ខ្លួនយើងគួរតែទៅដល់ទីនោះរួចស្រេចទៅហើយ។

យល់ព្រមទទួលរបបខ្មែរក្រហម គឺសុខចិត្តបណ្តោយឲ្យជាតិយើងស្លាប់។ ប្រទេសទាំងឡាយដែលនៅ
ជាប់នឹងកម្ពុជាយើង មហាអំណាចដែលនៅឆ្ងាយមែន ប៉ុន្តែដែលឥទ្ធិពលខ្លួនទៅដល់គ្រប់ទីកន្លែង មិនគ្រាន់តែ
ចាំមើលប្រទេសយើងដាច់ដង្ហើមប៉ុណ្ណោះទេ ខ្លះខំយកចំណេញអំពីការដែលយើងខ្សោះឈាម ខ្លះទៀតដែល
យល់ថាខ្លួនមានគ្រោះថ្នាក់ កំពុងចាត់វិធានការ ការពារខ្លួន។ មធ្យោបាយរបស់រដ្ឋទាំងនេះ បានទៅដល់ទីកន្លែង
រួចទៅហើយ ឬក៏បានគ្រាន់ទុកហើយស្រេច ដាក់ក្នុងថតតុរបស់គេ។ នេះគឺជាការធម្មតា នេះជានយោបាយ
អន្តរជាតិ ជាល្បែងអុករបស់អ្នកដឹកនាំសង្គមមនុស្សទាំងឡាយ។

នៅលើទីលានប្រយុទ្ធ ឈមមុខទល់នឹងកងកម្លាំងដែលទំនើបទាន់សម័យ ហើយជាពិសេសប្រាជ្ញា
យើងមានយោធា “ខ្មែរក្រហមយើង”^(៤) ដែលពិតហើយ ពូកែសម្លាប់ឥតរុញ ប៉ុន្តែចាត់ មិនសូវចេះដឹង
ហើយ ជាពិសេស តែឯកឯងឥតបណ្តាជនគាំទ្រ។ នៅលើតុចង្វារឈមមុខទល់នឹងក្នុងដែកដែលចេះដឹងហើយ
ធ្លាត យើងមានមនុស្សដែលយើងមិនដែលស្គាល់ សញ្ជាតិមិនច្បាស់លាស់ ឬដែលវិលក្បួនខូចស្មារតី^(៥)។

ឃើញថា បើយើងទុកប្រទេសឲ្យនៅក្រោមតែខ្មែរក្រហមតែឯង កម្ពុជានឹងមុខតែបង់ខាតគ្រប់ជំពូក។
ហើយមិនទាន់ទាំងទៅដល់ពេលច្បាំង និងចង្វារនោះផង កម្ពុជាបានបាត់បង់និងកំពុងតែបាត់បង់បណ្តាជនរាប់
លាន ដែលជាជនរួមជាតិយើង លោហិតរបស់ជាតិយើង។

ត្រូវតែយើងទៅដល់ក្នុងទឹកដីខ្មែរដែរ! យើងដែលជាអ្នកចេះដឹងខ្មែរ ឬ បើនិយាយឲ្យត្រូវ យើងដែល
ជាសំណល់អ្នកចេះដឹងខ្មែរ យើងមានករណីយកិច្ច និង កាតព្វកិច្ច យកកម្លាំងកាយនិងកម្លាំងគំនិត ទៅចូលរួម
ក្នុង ចលនាតស៊ូខ្មែរ។

បើប្រជាជាតិមួយទាំងមូលចង់រស់ ហើយតយុទ្ធដើម្បីរក្សាជីវិតខ្លួន គ្មានកម្លាំងអ្វីមួយ ក្នុងលោកនេះ
ដែលអាចកិនកំទេចប្រជាជាតិនោះទេ ព្រោះថា ការសំខាន់ គឺការដាច់ចិត្ត ការចង់ឈ្នះដោយប្រើប្រាស់គ្រប់
សមត្ថភាពទាំងអស់ដែលខ្លួនមាន។ បញ្ហាឯទៀតៗ គ្រាន់តែជាការបន្ទាប់បន្សំទេ។

ចំពោះមហន្តរាយនៃមាតុភូមិយើង យើងមិនត្រូវដាក់កំហុសទៅលើប្រទេសណាមួយទេ ប៉ុន្តែមកលើ
ខ្លួនយើង។ កាលណាប្រជាជាតិមួយបោះបង់ខ្លួនចោលហើយ ប្រជាជាតិមួយទៀតនឹងមកសង្រួបលើ ហើយទំ-
ពារលេបបាត់។ នេះគឺជាច្បាប់ធម្មជាតិ ច្បាប់នៃការវិវត្តន៍របស់អារិយធម៌ទាំងឡាយ។

ពេលដែលអាណាចក្រយើងចុះអន់ថយ បន្ទាប់ពីការធ្លាក់រាជធានីអង្គរ ស្តេចយើងទាំងឡាយបានបោះ
បង់ខ្លួនចោល ប៉ុន្តែសំរាប់តែខ្លួនឯងម្នាក់ៗ

បុព្វការីយើង ធ្លាក់ក្នុងការងារនឹងតង់ល់ បាត់ចំណងទាំងអស់ជាមួយប្រវត្តិសាស្ត្រខ្លួន ព្រោះបច្ចាមិត្ត
បាន បំផ្លិចបំផ្លាញប្រមូលយកអស់នូវកូនខ្នាត កាប់សម្លាប់រៀបរយទៅអស់នូវអ្នកប្រាជ្ញរាជបណ្ឌិត^(៧)។

ជីដូនជីតាយើង ជាមួយនឹងពន្លឺត្រឹមៗ ដែលនាំមកដោយអាណានិគមនិយមបារាំង បានបើកភ្នែកភ្ញាក់
ឡើង។ ប៉ុន្តែដោយទម្ងន់ រាជាធិបតេយ្យ ផ្តាច់ការសង្កត់ខ្លាំងពេក អ្នកខ្លះលែងរើរល់ ហើយគិតតែត្រៀមទាញ
យកកំរៃឲ្យអស់ពីដៃ ដូច “ក្របីអត់ឃ្មាន ដែលស៊ីប្រទេសឯង”។ អ្នកឯទៀត ដោយ “គ្នាជីនខ្លួនថាអស់កំរៃ
ពេក” ដើម្បីឡើងឋានៈសង្គមឲ្យទាន់ពួកទីមួយ ទ្រាំនៅក្រីក្រទាំងផ្លូវសម្ភារៈ ទាំងផ្លូវគំនិតស្មារតី^(៨)។ (អានទំព័រ
២៤ ភាគទី ៣)។

បងៗ យើង ក៏បោះខ្លួនចោលទៀត ខ្លះដោយមកពីតូចចិត្តព្រោះបំណងនយោបាយខ្លួនពុំបានសំរេច។
ខ្លះដោយឃើញថាការពុករលួយធ្វើឲ្យឆាប់មានណាស់។ ពួកទីមួយ បិទមាត់ទំលាក់ដៃលែងតយុទ្ធ ឬបណ្តោយ
ខ្លួនឲ្យលុះលង់ទៅតាមមនោគមវិជ្ជាបរទេស។ ពួកទី២ បាត់អស់ហើយនូវការអៀនខ្មាស់ នូវការទទួលខុសត្រូវ
ហើយគិតតែពីកើបប្រមូលទ្រព្យសម្បត្តិ ៖ ចំពោះអ្នកខ្លះ “មាន” ប្រែមកថា កិត្តិយស។ ចំពោះអ្នកខ្លះទៀត
ត្រឹមត្រូវហើយ “ក្រ” ប្រែមកថា ភ្នំ មិនសូវឆ្ងាត។

យើងកំពុងឃើញហើយថាការដែលសង្គមយើងទាំងមូល នាំគ្នាបោះបង្គោលជាទូទៅ ហើយជា
រៀងរហូតមកនេះ បានធ្វើឲ្យប្រទេសយើងធ្លាក់ដល់ថ្នាក់ណា ហើយធ្វើឲ្យប្រជាជនយើង ដែលម្តងណាក៏ជាអ្នក
ទទួលគ្រោះដែរ រងទុក្ខសោកដល់កំរិតណា?

ឥឡូវនេះ នៅពេលដំណាច់សតវត្សរ៍ទី ២០ តើយើង យុវជនខ្មែរជំនាន់ថ្មី នឹងធ្វើតាមអ្នកមុនៗ យើងឬ
ទេ? តើយើង “គ្មានសាមគ្គីធម៌តាមផ្លូវចិត្ត”, “ឥតមានមនោសញ្ចេតនាជាតិបន្តិចបន្តួច”, “ឥតយល់ថាមាតុភូមិ
ជាអ្វីឡើយ” ដូចអ្នកមុនៗ យើង ឬអ្វី? (អានទំព័រ ២៧-២៤ ភាគទី ៣)។ តើយើងនឹងក្រពាត់ដៃមើលប្រជាជាតិ
យើងរលាយបាត់ ឬអ្វី?

មិនគ្រប់គ្រាន់ទេ បើគ្រាន់តែយើងនិយាយថា ខ្លួនយើងបានឆ្អែតចិត្តនឹងភាពអន់ ការពុករលួយ និងការ
មិនទទួលខុសត្រូវ របស់បងៗ យើង។ តើយើងបានធ្វើអ្វីហើយ ចំពោះមាតុភូមិយើង? តើយើងបានឲ្យអ្វីហើយ
ដល់ប្រជាជនយើង?

ក្រោយខែមីនា ១៩៧០ យើងដែលជាពេទ្យ អ្នកអក្សរសាស្ត្រ អ្នកវិទ្យាសាស្ត្រ អ្នកបច្ចេកទេស ។ល។
បានទុកចំណេះវិជ្ជាយើងសំរាប់កសាងប្រទេសឡើងវិញ ពេលណាដែលសង្គ្រាមចប់ហើយ។ ចំណេះវិជ្ជាដែល
រដ្ឋកម្ពុជាបានផ្តល់មកយើង អស់រយៈពេល ២០ ទៅ ៣០ ឆ្នាំ ដោយផ្ទាល់ និងតាមរយៈប្រទេសជាមិត្ត។

ក្រោយខែមេសា ១៩៧៥ ចាប់ពីពេលដែលអានបន្ទាត់នេះទៅ យើងអាចគ្មានឱកាស អាចគ្មានលទ្ធ
ភាព ហុចជូនទៅប្រជាជនយើងវិញនូវបំណុលរបស់យើង បើយើងនៅតែ ចាំ ចាំ ចាំ តទៅទៀត។

តើយើងធ្លាក់ទឹកចិត្ត ឬអ្វី ព្រោះការនៅស្ងៀមឥតកំរើករបស់អ្នកឯទៀត? ឬមួយយើងហួសចិត្ត ព្រោះ
អ្នកដែលបញ្ចេញគំនិត ចេះតែទាស់ទែងខ្លាំងគំនិត បែកបាក់គ្នា? នេះជាការធម្មតាទេ នៅក្នុងសង្គមណាក៏ដូច្នោះ
ដែរ។

យើងទាំងអស់គ្នាមាន ចំពោះមុខសាវតារយើង នូវការទទួលខុសត្រូវមួយ ដែលយើងត្រូវបំពេញ ៖
ការស្រោចស្រង់ជីវិតប្រទេសយើង។ បើយើងមិនប្រថុយធ្វើអ្វីមួយឲ្យដល់កម្ពុជាទេ នៅក្នុងប្រវត្តិសាស្ត្រខ្មែរ
យើងនឹងមិនមានតម្លៃហួសពីពួក “ក្របីអត់ឃ្មាន” ឬ ពួក “អស់កម្លាំង” កាលពីមុននោះទេ!

បងប្អូនរួមជាតិ យើងត្រូវលែងរងចាំកសាងប្រទេសឡើងវិញ ឬចាំបំរើត្រឹមតែជាពលរដ្ឋស៊ីវិល។
យើងត្រូវចូលរួម ចាប់ពីពេលនេះទៅ ក្នុងការតស៊ូប្រដាប់អាវុធ នៃ ប្រជាជនយើង។ លើសពីបំពង់កាំភ្លើងទៅ

ទៀត ការតស៊ូត្រូវការ ខ្លួនរាល់ ដើម្បីគ្រោងផែនការ ព្យាបាល វះកាត់ រកស្បៀង បង្ហាត់អប់រំ បង្កើត ក្របខ័ណ្ឌ និង ... គិត!

ទៅនឹងចម្ងល់ដែលថា “ក្រែងយើងធ្វើការតស៊ូមួយដែលចាញ់មុនទេដឹង?” យើងសួរទៅវិញ ថាតើ យើង, ខ្មែរ, ដែលសព្វថ្ងៃនេះជាពលរដ្ឋកាណាដា អាមេរិកាំង បារាំង ។ល។ អាចរស់នៅដោយខ្ពស់មុខបានទេ បើប្រជាជាតិខ្មែរលាយបាត់? តើបងប្អូនរួមជាតិយើងដែលនៅឯនាយ មើលឃើញយ៉ាងម៉េចមកលើរូបយើង? តើជនដែលយើងនៅក្នុងប្រទេសគេ គិតឃើញយ៉ាងម៉េចមកលើជាតិយើង?

បងប្អូនរួមជាតិ ចូរយើងបង្ហាញទៅពិភពលោកថា យុវជនខ្មែរជំនាន់ថ្មី ខុសពីជំនាន់មុនៗ ! ចូរយើង ទាញជីវិតយើងចេញពីភាពបោះបង់ខ្លួនចោល និង ពីភាពអាម៉ាស់មុខ ហើយហុចជូនទៅប្រជាជាតិយើង! ស្លាប់ ដើម្បីជាតិ ទើបជីវិតយើងកាន់តែមានន័យ!

តុលា ១៩៧៧

អធិប្បាយ

(១) ក្នុងសម័យសាធារណរដ្ឋ អ្នកនយោបាយយើងខ្លះ បានប្រដូចស្ថានភាពភូមិសាស្ត្រនយោបាយនៃ កម្ពុជាទៅនឹងរបស់អ៊ីស្រាអែល។ ការប្រដូចនេះ ខ្លះប្រាកដនិយមទាំងស្រុង ព្រោះថា ស្ថានភាពភូមិ សាស្ត្រនយោបាយ នៃប្រទេសទាំងពីរខុសគ្នាឆ្ងាយណាស់។ លោក ឈូក ម៉េងម៉ៅ ដែលនៅក្នុងចំណោមអ្នកនយោបាយទាំងនោះ បាននិយាយឲ្យកម្ពុជាមាន “គិប ប៊ុត”^(១) ដូចមាននៅអ៊ីស្រាអែល ដែរ។ រដ្ឋាភិបាលសាធារណរដ្ឋ ក៏បានបញ្ជូននិស្សិតនិងអ្នកសិក្សាខ្លះ ទៅប្រទេសទាំងនេះដែរ។ យក គំនិតតាមរបៀបចម្រើនអ៊ីស្រាអែលទាំងនេះ លោក លន់ នល់ បញ្ជាឲ្យរៀបចំជាផ្ទះដប់ខ្នង, ៥០ខ្នង ។ល។...

(១) គិប ប៊ុត ៖ ភូមិសហករណ៍នៅអ៊ីស្រាអែល ដែលជាពិសេសមានបណ្តាជនទាំងប្រុសស្រី កាន់អាវុធការពារផ្ទាល់។

(២) អាណិកជននៅប្រទេសថៃ បានត្រូវថែទាំចែកជា ៥ ក្រុមធំៗ ៖ ចិន, ខ្មែរ, ម៉ាឡាយូ, យួន និងអ្នកស្រុក ភ្នំខាងទិសឦសាន ក្រៅពីអ្នកស្រុកភ្នំសាសន៍ថៃ។ មុនពេលដែលខ្មែរយើងរៀនខ្លួន ដោយព្រឹត្តិ ការណ៍ថ្ងៃ ១៧ មេសា ១៩៧៥ អាណិកជនខ្មែរដែលនៅប្រទេសថៃ មានចំនួន ៤៥០ ០០០ នាក់ កាល ពីឆ្នាំ ១៩៧៨ (តាមការស្ទង់ចំនួនប្រជាជនដោយ វ.អ. ក្រហម អតីតៈទីប្រឹក្សានៃរាជរដ្ឋាភិបាលថៃ)។ អាណិកជនខ្មែរទាំងនោះ រស់នៅក្នុងខេត្តផ្សេងៗ ដូចតទៅនេះ ៖ រដ្ឋប៊ុរី ណាខុនច័យស៊ី សុកណប៊ុរី ភ្នំសារាខាំ ណាខុនណាយ៉ុត ភូមិភាគខាងលិចនៃអរញ្ញ និងសុរិន្ទ ។ នៅឆ្នាំ ១៩៧២ រដ្ឋាភិបាលថៃបានឲ្យ បិទសាលារៀនខ្មែរ ហើយបង្ខំអ្នករដ្ឋការដែលមានដើមកំណើតជាខ្មែរ ឲ្យនិយាយតែភាសាថៃ។ ក្រោយ មក, តាមគេថា, អាណិកជនខ្មែរជំនាន់ក្រោយៗ ក៏បានជាករណីនឹងវប្បធម៌ថៃ។

(៣) តាំងពីដើមកំណើតនៃប្រវត្តិសាស្ត្រយើងមក ប្រជាជនយើងបានទទួលការដឹកនាំ ឬការត្រួតត្រា, ក្នុង រយៈពេលវែងឬខ្លី, ដោយចំ ឬ ដោយខ្មែរបណ្តាក់, ពីសំណាក់ពួកផ្សេងព្រេងបរទេស ដែលបានចូល មកដោយដាច់តែឯង ឬដោយប្រទេសគេបញ្ជូនមក ៖ ឥណ្ឌា ចាម-ជ្វា សៀម យួន ព័រទុយហ្គេ អេស្ប៉ាញ៉ាល បារាំង ជប៉ុន ចិន និង អាមេរិកាំង។ ក្នុងរយៈ ២២ ឆ្នាំក្រោយបង្កើត, បន្ទាប់ពីឯករាជ្យនៃ ឆ្នាំ ១៩៥៧, អ្នកដឹកនាំយើងបានកោតក្រែង និងលើកតម្កើងជនបរទេស លើសសហសេរីកខ្មែររបស់ ខ្លួន។ ការញៀននឹង “គេ” ជាប់រាប់តំណនេះ, ទំលាប់ឃើញបរទេសក្នុងកិច្ចដឹកនាំប្រទេសនេះ, បាន បញ្ចូលក្នុងសតិខ្មែរយើង នូវការរើរល់អំពីដើមកំណើត និងអតីតកាល នៃមនុស្សដែលនៅក្នុង វណ្ណៈដឹកនាំរបស់យើង។ តើប្រជាជនយើង ទាំងក្នុងប្រទេស ទាំងក្រៅប្រទេស បានមានប្រតិកម្មយ៉ាង ម្តេច នៅពេលដឹងថាអ្នកដឹកនាំកម្ពុជា មានឈ្មោះដែលខ្លួនមិនដែលឮសោះ ដូចជា ៖ នួន ជា, ឆ័ន កង, សូ ភីម, ញឹម រស, ប៉ុល ពត, វ៉ន វ៉េត, យុន យ៉ាត ។ល។ ? ចុះបើមនុស្សក្រោមឈ្មោះទាំងនេះជាយួន ទៅ តើប្រទេសយើងទៅជាអ្វីហើយ? ខ. លាវ ជាមួយ កែស្ទនធីរីហាន?

ក្នុងពេលដែលយើងស្នាក់នៅបរទេសនេះ គួរយើងក្រឡេកមើលហើយសួរថា តើជនជាតិគេ បណ្តោយឲ្យមនុស្សដែលមានសញ្ជាតិដូចគេក៏ដោយ ប៉ុន្តែដែលទើបនឹងមកដល់ថ្មី ឡើងដល់ឋានៈដឹក នាំប្រទេស ឬភូមិ, សហគ្រាស ឬសមាគមគេតូចណាមួយទេ? នេះមិនមែនមកពីគេស្អប់ខ្ពើមបរទេស ទេ ប៉ុន្តែគេការពារជាតិគេ របៀបរបស់នៅរបស់គេ ការយល់ឃើញរបស់គេ។ ក្នុងយប់ថ្ងៃ ១៦ មេសា ១៩៧៥ លោក ឡុង បូរ៉េត, រដ្ឋមន្ត្រីទីមួយ, ពេលដែលអស់កម្លាំងយ៉ាងខ្លាំង ងាកទៅសួរអ្នកសារ-

ព័ត៌មានបារាំងម្នាក់ថា ៖ “តើខ្ញុំត្រូវធ្វើដូចម្តេច?”។ តបនឹងសំណួរអំពីមូលហេតុដែលនាំឱ្យខ្មែរក្រហម សម្លាប់រង្គាលប្រជាជនឯង, ខ្មែរម្នាក់ដែលមានចំណេះវិជ្ជាយ៉ាងច្រើនឆ្លើយថា ៖ “ខ្លួនមិនអាចឱ្យ ចម្លើយបានទេ មុននឹង “អិចស្ត្រា” អ្នកជំនាញការបស្ចឹមប្រទេសបានធ្វើវិភាគហើយសិន”។ សួរនាំ អំពីប្រវត្តិសាស្ត្រ ដែលសមាគមខ្មែរមួយបានសរសេរ, អ្នកចេះដឹងដែលឆ្លើយថា ៖ “មិនបាច់ទេ គេទៅបើកសៀវភៅមើលក្នុងបណ្ណាល័យក៏បានដែរ។ គំនិតដែលចេញមកតាមវាចាទាំងបីខាងលើនេះ គួរតែអ្នកដែលមាន បោះបង់ចោល ដើម្បីអនាគតនៃប្រទេសយើង ៖ គំនិតថា ជនជាតិបរទេសគ្រាន់ បើជាជនជាតិឯង និងការស្តាប់ខ្លឹមរហូតដល់គំនិតជនជាតិឯង។

(៤) ប្រធានាធិបតី កាកែ បានចាប់ផ្តើមនយោបាយក្រៅប្រទេសរបស់គាត់ ដោយសាកល្បងរកក្លាប់ ចំណងឡើងវិញ ជាមួយប្រទេសចំនួនប្រមាណ ១៧ ដែលប្រឆាំងតិច ឬច្រើននឹងអាមេរិកាំង, ដែល នៅក្នុងនោះមាន កម្ពុជាប្រជាធិបតេយ្យ ដែរ។ ក្រសួងការបរទេសអាមេរិកាំងបានឃើញថា ខ្មែរក្រហម ហាមឃាត់ខ្លួនមិនឱ្យចូលក្នុងស្រុកខ្មែរ (គណៈបេសកកម្ម រដ្ឋកុក នៅខែមីនា ១៩៧៧)។

(៥) ពាក្យរបស់ ប៊ីវី ឆែលៀង ក្នុងអត្ថបទឈ្មោះ “ការបំបាត់ពូជសាសន៍គួរឱ្យរន្ធត់ និងការស៊ីមនុស្សនៅ ប្រទេសកម្ពុជា” ចុះក្នុងព្រឹត្តិប័ត្រសហគមន៍ខ្មែរនៅកាណាដា លេខ ៩ ខែតុលា ១៩៧៧។

(៦) ពេលដែលសម្តេចសីហនុ ប្រធានរណសិរ្ស “ហ្វុន” នៅក្នុងក្រុងប៉េកាំង “រដ្ឋមន្ត្រី” ជាច្រើនមិនទាំង អាចបានទៅជិត ឬទៅឃើញព្រះអង្គផង។ របៀបនេះដែរ ពេលដែលសីហនុធ្វើទស្សនកិច្ចជាផ្លូវការនៅ ប៉ារីស ពួកអង្គការបានធ្វើយ៉ាងណាមិនឱ្យសម្តេចទៅជិតខ្មែរដែលមកចង់ឃើញព្រះអង្គបានឡើយ។ ឯ ពួកអ្នកហែរហម ក៏មានកិរិយាគួរឱ្យគេមន្ទិលដែរ។ លោក ឆាន់ អ៊ុកណាំអៀង, អតីតអនុប្រធានរដ្ឋ សភា, បានបរិយាយប្រាប់យើង អំពីអាកប្បកិរិយាបង់ថ្លៃគាត់ សារិន ឆាក រដ្ឋមន្ត្រីការបរទេសរបស់ សម្តេចសីហនុ នៅក្នុងចំណាត់អាសយដ្ឋាន ស្គាលដីហ្គាល ៖ “ខ្ញុំនិងកូនទាំងឡាយ ខំសុះទៅរកគាត់ សារិន ឆាក ប៉ុន្តែយើងត្រូវឈប់នៅនឹងថ្នល់ ព្រោះឃើញមុខគាត់ផ្ទឹង ភ្នែកបើកតែមើលយើងអត់ ឃើញ។ ទោះបីកូនពៅខ្ញុំ ដែលរលឹកអំណាស់ ហើយដែលចង់យូរកាតាបឱ្យ ក៏ពុំហ៊ានទៅជិតគាត់ ដែរ”។

ក្នុងពេលមហាសន្និបាត អ.ស.ប. នៅខែកញ្ញា ១៩៧៧ នេះ សមាជិកទាំងបីនាក់ នៃគណៈប្រ- តិកូខ្មែរ (ក្រោយមកមាន អៀង សារី ហើយតាមគេថា មាន ប៉ុល ពត ដែរ) គឺ ៖ ជួន ប្រសិទ្ធ ចាន់ យូរ៉ាន់ និងមនុស្សមិនស្គាល់មុខម្នាក់ ដែលគេបានឃើញមួយភ្លែតក្នុងទូរទស្សន៍នៅមុនរ៉េអាស់ ពាក់ អាវ-កត្រង់ពណ៌ខ្មៅ ហើយមុខមាត់ដូចចិនសុទ្ធ។ ប្រករពេលសំយោងបានបញ្ជាក់ថា មនុស្សក្រោយនេះ គឺចិនមែន មាននាទីជា “ទីប្រឹក្សា”! ចំណែកឯ ចាន់ យូរ៉ាន់ មិនដែលបានជាន់ដីខ្មែរវិញទេ ក្រោយថ្ងៃ ១៧ មេសា ១៩៧៥។ តើគាត់បានត្រូវខ្មែរក្រហមមែនទេ ចាត់ឱ្យបំពេញបេសកកម្មនេះទេ?

គឺថាហេតុការណ៍ទាំងនេះ ដែលហាក់ដូចជាចេញពីរឿងប្រលោមលោកប៉ូលីសនិងចារកម្ម ជា ការណ៍ដែលបានកើតឡើងមែន។ បើដូច្នោះហើយ សំណួរមួយត្រូវតែចោទឡើង ៖ តើកម្ពុជាប្រជាធិប- តេយ្យ នឹងទៅយ៉ាងណា?

(៧) ក្នុងពេលសព្វថ្ងៃនេះ ចាប់តាំងពីខែមេសា ១៩៧៥ មិនគឺអំពើដែល ដែលបានកើតមានឡើងវិញ។ សៀវភៅកូន គម្ពីរ តម្រា ទាំងអស់បានត្រូវដុតចោល ជាមួយបណ្ណាល័យជាតិ។ វត្តបុរាណ ដែលរក តម្លៃដាក់គ្មាន ហើយដែលជាសាក្សីនៃអារិយធម៌យើង បានត្រូវកំទេចចោលអស់ ជាមួយមន្ទីរតាំង កេតនកណ្តជាតិ។ វត្តអារាម សាលា មហាវិទ្យាល័យ បានត្រូវបិទទ្វារ។ ពួកអ្នកចេះដឹង ចាប់តាំងពី

បណ្ឌិត ទៅដល់អ្នកគ្រាន់តែចេះអានចេះសរសេរ បានត្រូវគេតាមរកមុខ ហើយសំឡាប់ចោល។ ភូមិ ឃុំ ស្រុក ខេត្ត លែងមានឈ្មោះហើយ មានតែលេខ ដល់ពេលខ្មែរជំនាន់ក្រោយយើងស្លាប់អស់ទៅ នឹងលែងមានឈ្មោះខ្មែរសំរាប់ទីប្រជុំជនខ្មែរណាទាំងអស់ ព្រោះកូនក្មេងតូចៗ ដែលខ្មែរក្រហមយក ចេញពីឪពុកម្តាយខ្លួនទៅបង្ហាត់ បានត្រូវគេបង្វឹកឲ្យប្រើតែវាក្យសព្ទថ្មីៗ សូម្បីតែអង្គរវត្ត ក៏បានបាត់ ឈ្មោះខ្លួនហើយ ហើយនៅត្រឹមតែ “ប្រាសាទកំពូលថី”។

(៨) នេះជាការមើលងាយពីបារាំង ក្នុងសម័យអាណានិគមនិយម។ សូមអាន “ Moeurs et coutumes des Khmers ” របស់ Guy Porée et Evelyne Maspéro (Payot, 1938.)

ទំព័រភ្ជាប់ ១

ការទាក់ទងខ្មែរ-ចិន

បើមនុស្សម្នាក់មិត្ត
ប្រទេសកុំចង់សង្គ្រាម។

ប្រវត្តិសាស្ត្រនៃកម្ពុជាថ្មី គឺជាប្រវត្តិសាស្ត្រនៃការទាក់ទងខ្មែរ-បារាំង, រីឯប្រវត្តិសាស្ត្រសព្វថ្ងៃ គឺ ប្រវត្តិសាស្ត្រនៃការទាក់ទងខ្មែរ-ចិន^(*)។ ចំណងមិត្តភាពរវាងកម្ពុជានិងចិនប្រជាមានិត គួរឲ្យយើងងាកក្រោយ ក្រឡេកមើលទៅម្តងទៀតដែរ។ ទោះបីមានយីហោជា “អព្យាក្រឹត”, កម្ពុជា ក៏នៅតែធ្លាក់ក្នុងភ្នំសង្គ្រាម ដែល ខ្លួនចង់ចៀសវាងបំផុត។

ពិតហើយ សន្តិភាព ១៥ ឆ្នាំ ដែលកម្ពុជាបានស្គាល់ក្រោយការប្រកាសឯករាជ្យ និងអព្យាក្រឹតភាព គឺ មានដោយសារការប្តឹងប្រសប់នៃ សម្តេចសីហនុ ក្នុងការបត់បែនចៀសរងកសាងសង្គ្រាមត្រជាក់នៃមហាអំណាច។ ការប្តឹងប្រសប់នេះ បានទទួលការសរសើរយ៉ាងច្រើនពីសំណាក់អ្នកសង្កេតការណ៍បរទេស ដែលមកពីគ្រប់ ប្រកល្លកនៃពិភពលោក។ គួរឲ្យស្តាយ ដោយស្រវឹងនឹងការកោតសរសើរនេះពេក សីហនុបានរក្ខេបទាំងស្រុង ដល់នយោបាយក្នុងប្រទេស។ មិនគិតដោះស្រាយបញ្ហាពីគល់សង្គមឡើងតែម្តង, មិនគិតជំរឿនការអប់រំមហា ជន ដើម្បីឲ្យមហាជនយល់ដល់ការទទួលខុសត្រូវរបស់ខ្លួនក្នុងសង្គម សីហនុបែរជាពង្រីកការគោរពបូជាដល់ បុគ្គលខ្លួនទៅវិញ។ នយោបាយនេះ រិតតែបានត្រូវកំណត់ថែរក្សាដោយអ្នកហែហមទៅទៀត ដោយពួកនេះរក តែទុកប្រជាជនឲ្យនៅល្ងង់ខ្លៅទៅ ដើម្បីខ្លួនស្រណុកក្តាប់។ ក្រអឺតនឹងអង្គរវត្តណាស់ ប៉ុន្តែសឹងតែឥតដឹងអ្វីទាំង អស់ អំពីអតីតកាលសម័យនោះ, ពុករលួយ ប៉ុន្តែថាខ្លួនជាអ្នកកាន់ពុទ្ធសាសនា, មើលឆាយតម្លៃអ្នកដទៃ ប៉ុន្តែ ថាខ្លួនស្រឡាញ់ជាតិ, អ្នកហែហមសីហនុទាំងនេះ —មនុស្សដែល ដែលនឹងទៅ “បរិបូណ៌” លន់ នល់— ចិញ្ចឹមលទ្ធិកុម្មុយនិស្តខ្មែរដោយឥតដឹងខ្លួន។

ទុកចិត្តគេ, ឆោតប្តូរយស្រវឹង, សីហនុ ឥតបានយល់ដល់ការចាំបាច់នឹងឲ្យប្រទេសមាន កងទ័ពមួយ ដែលខ្លាំង អាចការពារអធិបតីភាពជាតិបាន។ ដើម្បីការពារកម្ពុជា “សម្តេចឪ” ផ្អែកផ្តល់ទាំងស្រុងលើប្រទេស ចិន ដែលបណ្តាជន ៨០០ លាននាក់ ធ្វើឲ្យព្រះអង្គភ័យផង ទុកចិត្តផង! ការកន្តប្រឡំយ៉ាងមហិមានេះ ត្រូវអ្នក ដឹកនាំសព្វថ្ងៃនឹងអនាគតនៃប្រទេសកម្ពុជា យកទៅពិនិត្យឡើងវិញ!

កិច្ចទាក់ទងខ្មែរ-ចិន ពុំមែនទើបនឹងមានក្នុងសម័យនេះទេ។ អង្គទូតខ្មែរទើមួយដែលគេដឹងថាមាននៅ

(*) គេចែកប្រវត្តិសាស្ត្រជាបួនផ្នែក ៖ សាវតាយុកាល ពីដើមកំណើតមកដល់ គ.ស. ១៧៥៧ សាវតាយុកាល (ត្រូវនឹងសម័យសក្តិ- កូមី) ពីឆ្នាំ ១៧៥៧ ដល់ ១៧៩៧ ឆ្នាំដែលពួកទុក្តិដណ្តើមបានក្រុង កុងស្តង់ទីណូប្យ សាវតាយុកថ្មី ពី ១៧៩៧ ដល់ឆ្នាំ ១៧៨៩ (ការបដិវត្តន៍ បារាំង)។ សាវតាយុកថ្មី ចាប់ពី គ.ស. ១៧៨៩ មក។ យើងអាចនិយាយដូចខាងលើបាន ព្រោះកម្ពុជាយើងទើបនឹងឃើញពន្លឺខ្លះឡើងវិញ ក្រោយការមកដល់បារាំង។

ស្រុកចិន បានត្រូវបញ្ជូនដោយព្រះចៅស្រីមារា (ហ្វាន់ចេម៉ាន់ ក្នុងកាសាចិន) នៅ គ.ស. ២២៨ (សម័យនគរភ្នំ ឬ ហ៊ូណាន យ ប្រមាណ ជាអ្នកបង្កើតនាវា “រ៉ូន” ពាក្យសំស្ក្រឹត ដែលប្រែមកថា ក្រោះ ឬ គ្រឿងការពារខ្លួន ទូទៅ ងារនេះបានត្រូវបោះបង់ —រួចរក្ខតមក— ជាមួយគ្នានឹងការផុតពូជស្តេចនៃអង្គរ ក្រោមមុខលំ ពែននៃ តាត្រសក់ផ្អែម (១៣៧២—១៣៤០) ស្តេចខ្មែរក្រោយបង្អស់ ដែលយកនាវារ៉ូននេះដែរ គឺ ព្រះបាទ នរោត្តម សីហនុរ៉ូន បន្ទាប់ពីសិលាចារឹកទាំងឡាយ បានត្រូវរកឃើញនឹងអានជាចម្លើយវិញ។

ដូចកាកប្រើនៃ “នគរ” ទាំងឡាយ ដែលនៅជុំវិញប្រទេសចិនដែរ, ស្រុកខ្មែរ (ហ៊ូណាន) បានត្រូវចិន សំគាល់ជាបង្កប់ចូល។ ការបញ្ជូនរាជទូតជាមួយសួយសាអាករមកប្រទេសចិន បានត្រូវធ្វើជាហូរហែរៀងមក ដោយស្តេចនៃហ៊ូណាន (នគរភ្នំ) រួចមកនៃចិនឡា (នគរពួកកូនឥស៊ីកម្ពុ)។ ដោយហេតុនេះ, ចាប់តាំងពី សតវត្សរ៍ទី៧ មក, អត្ថបទចិនអំពីស្រុកខ្មែរ ក៏មានមុនសិលាចារឹកខ្មែរ។ នៅឆ្នាំ ៥០៦ ភិក្ខុខ្មែរនាមសង្ឃពលា បានត្រូវស្តេចចិននៃរាជវង្សលៀង និងទូទៅស្រុកចិនដើម្បីបកប្រែព្រះត្រៃបិដក។ ភិក្ខុនោះគឺនៅស្រុកចិន ១៦ ឆ្នាំ។ ឆ្នាំបន្ទាប់មក, ៥០៧, ព្រះចៅក្រុងចិន (រូ) ថ្វាយនាវា “មេទ័ព” បង្រ្កាបទិសទ្រិក្សិណ, ស្តេចនគរភ្នំ, ដល់ ព្រះបាទជ័យវរ្ម័ន១ នៅឆ្នាំ ១០៧៦ ដោយចិនបបួលធ្វើសង្គ្រាមជាមួយនឹងគុនកីង, ស្តេចហរស្សាវរ្ម័នទី៧ បញ្ជូន បេសកៈយោធពលមួយកង ទៅលុកលុយស្រុក ញ៉ា-អាន (ស្រុកហ្សឺមីញា)។ នៅឆ្នាំ ១២៨៥ ជ័យវរ្ម័នទី៨ លើកសួយសាអាករ ទៅឲ្យពួកម៉ុងហ្គោល។ ក្នុង គ.ស. ១២៨៦ ស្តេចម៉ុងហ្គោល ទីមូខាន់ បញ្ជូនបេសកកម្ម មួយមកកម្ពុជា ក្រោមរជ្ជកាលស្តេចឥន្ទ្រវរ្ម័នទី៧ ហើយដែលនៅក្នុងនោះមានអ្នកប្រវត្តិសាស្ត្រ ចៅ តាក្វាន់។

ចៅ តាក្វាន់ បានសរសេរសៀវភៅចាស់ជាងគេទាំងអស់ ដែលអធិប្បាយអំពីយសោធរៈ (អង្គរ) សៀវភៅដែលជាប្រភព បើកឲ្យអ្នកប្រវត្តិសាស្ត្របារាំងស្គាល់ហើយសរសេរបាន អំពីអារិយធម៌ខ្មែរដំបូង (សៀវភៅ ចៅ តាក្វាន់ បានត្រូវបកប្រែដោយ ព. បេលីយ៉ូ ក្នុងត្រីប៊ុត្រៃនៃសាលាបារាំងនៅចុងបូព៌ាប្រទេស, នៅឆ្នាំ ១៨០២)។ ក្នុង គ.ស. ១៧២៧ ស្តេចឥន្ទ្រវរ្ម័ន ផ្ទេរបល្ល័ង្កឲ្យទៅកូនដែលសោយរាជ្យក្រោមឈ្មោះថា ជ័យវរ្ម័នទី៨ បរមឥសូរ។ គឺនៅក្នុងរជ្ជកាលស្តេចនេះ ដែល “ការដួងជាបដិវត្តន៍” ទីមួយ (pseudo-révolution) បាន ផ្ទុះឡើង ដោយបញ្ឈប់យ៉ាងទាន់ហាន់នូវឥទ្ធិពលព្រហ្មញ្ញសាសនា ហើយយកពុទ្ធសាសនា មកដាក់លើប្រទេស វិញ (ចំអកនៃព្រហ្មលិខិត, ឈ្មោះនៃជ័យវរ្ម័នទី៨ មុនពេលសោយរាជ្យគឺ សីហនុ)។ “ការបដិវត្តន៍ក្នុង” នេះ ដំណាលគ្នានឹងការណ៍ ដែលរាស្ត្រសាមញ្ញឡើងសោយរាជ្យជាស្តេច ៖ តាត្រសក់ផ្អែម, និព្វានបាទ, លំពែង រល។ ឲ្យសញ្ញានៃការចាប់ផ្តើមចុះទុនថយនៃកម្ពុជា ដែលនឹងមានរយៈពេលសតវត្សរ៍ ក្នុងកំឡុង ៥០០ ឆ្នាំនោះ អាណាចក្រខ្មែរបានរលាយរលំ រហូតមកក្រោមការរុញច្រាន នៃពួកថៃ និង ពួកវៀត, អាណិកជនពីរសាសន៍ ដែលមានដើមកំណើតនៅស្រុកចិន។

បន្ទាប់ពីការប្តូរគ្នាខ្លះក្នុងសតវត្សរ៍ទី១៥, ប្រភពប្រវត្តិសាស្ត្រក៏បានស្ងាត់យឺត អំពីកិច្ចទាក់ទងខ្មែរ-ចិន។ លុះមកដល់សតវត្សរ៍ទី១៧, ទើបគេបានដំណឹងខ្លះឡើងវិញ ប៉ុន្តែអំពីការអន្តោប្រវេសន៍នៃជនជាតិចិន មកក្នុង ស្រុកខ្មែរ (អានទំព័រ ៣២, លេខយោង ៣)។ នៅសតវត្សរ៍ទី១៨, ដូចជាប្រទេសកម្ពុជាដែរ, ប្រទេសចិន បានធ្លាក់ក្រោមអាណានិគមរបស់ពួកស្បែកស។ ការច្បាំងគ្នាព្រោះរឿងអាកៀន (អង្គគ្រួសបាញ់គ្រាប់បែកលើ កងគុន នៅឆ្នាំ ១៨៤១) បានចប់ដោយសន្តិសញ្ញាក្រុងណានកាំង នៅខែសីហា ១៨៤២ ដែលឲ្យហុងកុង និង កោះខ្លះទៀតទៅអង្គគ្រួស។ តាមសន្តិសញ្ញាក្រុងតៀនទ្រីន នៃឆ្នាំ ១៨៨៥, ចិនឲ្យទៅបារាំងត្រួតនូវនគរអណ្តូម និង គុនកីង ដែលជាស្រុកចំណុះខ្លួន។ ប្រទេសចិនទើបនឹងឆ្លើយឡើងវិញលើឆាកនយោបាយឥណ្ឌូចិន នៅឆ្នាំ ១៩៥៤ ក្នុងពេលធ្វើសន្តិសិទ្ធិក្រុងហ្សឺណែវ។

ស្ទើរតែមួយសតវត្សរ៍នៃការត្រួតត្រារបស់បារាំង បានធ្វើឲ្យខ្មែរមានទំលាប់រស់នៅដោយ “មានគោរពការពារ”។ ក្រោយពីបានដេញចេញទាំងមិនអស់អាណាចក្រ “អ្នកការពារ” បារាំង, រាជាណាចក្រខ្មែរ, នៅមុខការប៉ុនប៉ងពង្រីកទឹកដីជាអល្លធីនៃអ្នកជិតខាងយួន, ខំរក “អ្នកការពារ” ម្នាក់ទៀត។ សន្ទុះទីមួយរបស់ខ្មែរ គឺតម្រង់ទៅសហរដ្ឋអាមេរិក។ នៅថ្ងៃ ១៧ តុលា ១៨៥៧ បារាំងផ្ទេរអំណាចសឹកមកកម្ពុជាវិញ។ នៅមុខទាហាន ១០ ០០០ នាក់ នៃកងទ័ពមែនៃនៃរបស់វៀតមិញ (បង្កប់ក្នុងខេត្ត ព្រៃវែង, ស្វាយរៀង, តាកែវ, កំពត និងបាត់ដំបង) និងមុខចំនួនដែលគេមិនដឹង នៃទាហានរបស់កងទ័ពប្រជាជនខ្មែរដោះរបស់ ស៊ីង ឆ័កមិញ (APKL) កម្ពុជាមានតែ ១២ កងវរសេនាតូចថ្មីរជើង។ ថ្ងៃ ២ មេសា ១៨៥៤, កំពុងតែពេញប្រយុទ្ធនៅ ជៀន បៀនភូ, វៀតមិញចូលលុកលុយកម្ពុជាពីខាងទិសឦសាន។ ថ្ងៃ ២០ ឧសភា រាជរដ្ឋាភិបាលប្រកាសសុំជំនួយសឹកពីសហរដ្ឋអាមេរិក។ នៅហ្សឺណែវ, ភ្លេងតឱកាសក្នុងកិច្ចពិភាក្សាជាទ្វេភាគី, រដ្ឋាភិបាលខ្មែរទំស្ទើរមើលនូវប្រតិកម្មអាមេរិកាំង ក្នុងពេលណាកម្ពុជាត្រូវលុកលុយដោយវៀតមិញ។ សហរដ្ឋអាមេរិក, ដោយចង់គោរពពាក្យសន្យារបស់ អង់គ្លេស អេដែន ទៅ ជូ អេនឡាយ (ដែលថានឹងមិននាំកម្ពុជាចូលក្នុងសម្ព័ន្ធភាពយោធា ជាមួយមហាអំណាចខាងលិចណាមួយ), ឆ្លើយដោយមិនព្រមសន្យាអ្វីឡើយ។

បើគេជឿតាមអ្នកនិពន្ធ រូបស្វីដ (“នយោបាយក្រៅប្រទេសនៃកម្ពុជា”) ដែលនាំពាក្យសុំដី នៃអ្នកទទួលខុសត្រូវខ្មែរក្នុងសម័យនោះ, ប្រទេសកម្ពុជា បានសុំចូលសម្ព័ន្ធភាព សេអាតូ ដែរ ដែលគេកំពុងតែរៀបចំក្នុងពេលនោះ។ តាមអ្នកនិពន្ធដដែល, រដ្ឋលេខាធិការ បេដែល ស្វីដ មិនព្រមទទួលបេក្ខភាពខ្មែរដោយសំអាងថា មិនចង់បំពានលើកិច្ចព្រមព្រៀងហ្សឺណែវ, ប៉ុន្តែ សុំឲ្យកម្ពុជាទុកចិត្តថាខ្លួននឹងនៅក្រោមម្លប់ “ការពារ” របស់ សេអាតូ នេះ។ ថ្ងៃ ៨ កញ្ញា ១៨៥៤ នៅក្រុងម៉ានីល, សហរដ្ឋអាមេរិក, អង់គ្លេស, បារាំង, អូស្ត្រាលី, នូវវែលហ្សឺឡង់, ហ្វីលីពីន, ប៉ាគីស្ថាន និង ថៃ ចុះហត្ថលេខាបង្កើតអង្គការនៃសន្តិសញ្ញានៃអាស៊ីកាតអគ្គេយ៍ (សេអាតូ)។ ដូចដែលបានសន្យា, សម្ព័ន្ធភាពសឹកនេះ ដាក់កម្ពុជាក្នុង “ផ្នែកការពារ” របស់ខ្លួនដែរ។ ប៉ុន្តែប្រទេសកម្ពុជា ដោយពុំសូវទុកចិត្តលើកិច្ច “ការពារ” នេះ, ក៏រកតម្រង់នយោបាយក្រៅប្រទេសខ្លួន ទៅទិសថ្មីទៀត។

ជាលើកទីមួយ, នៅខែវិច្ឆិកា ១៨៥៤, ព្រះចៅសីហនុបញ្ជាឲ្យយោសនាអំពីខ្សែនយោបាយ “អព្យាក្រឹតយ៉ាងហ្មត់ចត់” មួយ, ក្រោយពេលត្រឡប់មកពីទស្សនកិច្ចនៅប្រទេសកូម៉ាណែល អ៊ូ នូ។ ក្រោយបន្តិចមក លោក នេរ មកធ្វើទស្សនកិច្ចឯក្នុងពេញ។ គឺក្នុងពេលនោះហើយ ដែលព្រះបាទសីហនុទទួលមេរៀនទីមួយខាងនយោបាយ “មិនចូលបក្សខាងណា” ពីបណ្ឌិត នេរ, ហើយចោទសម្ព័ន្ធភាព សេអាតូ ថានាំមកតែបរិយាកាសអសន្តិសុខដែលផ្ទុយនឹងចំណង់សន្តិភាព ដែលមហាអំណាចបានកំណត់ហើយ នៅហ្សឺណែវ។ ថ្ងៃ ២ មីនា ១៨៥៥, សម្តេចសីហនុ ដាក់រាជ្យឲ្យឧត្តម, សម្តេចនរោត្តម សុរាម្រឹត។ ៧-៤ អាទិត្យក្រោយមក សីហនុសង់ទស្សនកិច្ចដល់ នេរ ឯប្រទេសឥណ្ឌា។ ជាមួយរដ្ឋមន្ត្រីទីមួយឥណ្ឌា សម្តេចឧបយុវរាជសម្តេចចំណងជើងនយោបាយ “បញ្ចសីលា” គោលគំនិតទាំងប្រាំនៃ “ការរស់នៅជាមួយគ្នាដោយសន្តិភាព”!

នៅខែមេសា ១៨៥៥ សន្តិសីទនៅប៉ារីស ចាប់ផ្តើមឡើង។ ជូ អេនឡាយ ភ្លេងតឱកាសពីកិច្ចសន្យាជាឯកជនជាមួយសីហនុ ដើម្បីវាយសំរុកខាងផ្លូវទូត។ ក្នុងការដៃគ្នានោះ រដ្ឋមន្ត្រីទីមួយចិន ស្ទើរអំពីរឿងកម្ពុជាសុំជំនួយសឹកពីសហរដ្ឋអាមេរិក។ ក្នុងរឿងនេះ សីហនុបញ្ជាក់ទៅ ជូ អេនឡាយ ថានឹងមិនមានមូលដ្ឋានទ័ពអាមេរិកាំងនៅកម្ពុជាឡើយ, ហើយកម្ពុជានឹងមិនសុំឲ្យ សេអាតូ ការពារទេ។ ជឿមែនទែន, ជូ អេនឡាយប្រាប់សម្តេចសីហនុឲ្យទុកចិត្តថា ចិននឹងមិនជ្រៀតជ្រែកក្នុងរឿងផ្ទៃក្នុងនៃកម្ពុជាឡើយ។ ថ្ងៃ ១៦ ឧសភា ១៨៥៥, កម្ពុជានឹងសហរដ្ឋអាមេរិក ចុះហត្ថលេខាអំពីជំនួយខាងផ្លូវទូត។ បន្ទាប់មក បេសកកម្មយោធាអាមេរិ-

កាំងមួយ (MAAG) ក៏មកតាំងទីឯក្នុងពេញ ថ្ងៃ ១១ កញ្ញា ការបោះឆ្នោតឲ្យជ័យជំនះទៅ គណបក្សស្រ្តីម រាស្ត្រនិយម អស់កង្វល់ពីទំនាស់ខាងក្នុង, ជឿជាក់ថា អំណាចនឹងនៅតែក្នុងដៃខ្លួនម្នាក់, សម្តេចសីហនុ ដូរយ៉ាងហ័សនូវនយោបាយក្រៅប្រទេស ការណ៍ដែលនឹងធ្វើឲ្យអាមេរិកាំងមិនពេញចិត្តយ៉ាងខ្លាំង ។ នៅខែ កុម្ភៈ ១៩៥៦, គបនឹងសេចក្តីអញ្ជើញរបស់ ប្រធានាធិបតីហ្វីលីពីន ម៉ាក សាយសាយ, សីហនុធ្វើទស្សនកិច្ច ជាផ្លូវការនៅក្នុងម៉ានីល ។ នៅទីនោះ, ហេតុដែលធ្វើឲ្យគេភ្ញាក់ផ្អើលគ្រប់គ្នា, នាយករដ្ឋមន្ត្រីខ្មែរ (កាលនោះមិន ទាន់តាំងខ្លួនជាប្រមុខរដ្ឋនៅឡើយ) ថ្ងៃនៃការណ៍ថា កម្ពុជាឥតត្រូវការកិច្ចការពារនៃ សេអាកូ ទេ ថ្ងៃ ១៧ ខែ ដដែល សម្តេចធ្វើទស្សនកិច្ចជាផ្លូវការទីមួយនៅប្រទេសចិន ដែលនៅទីនោះប្រធានម៉ាបានទទួល ។ នៅ ប៉េកាំង, ជាថ្មីម្តងទៀត, សីហនុ ទាត់ចោលកិច្ចការពារ សេអាកូ ដោយចូលនឹងប្រតិកម្មសម្តេចសីហនុ, រដ្ឋ លេខាធិការ ហួសស្តែ ដល្លីស ធ្វើលិខិតមួយមករដ្ឋមន្ត្រីការបរទេសខ្មែរ តាមរយៈលោក នង គឹមនី, រាជទូត លើកដំបូងនៅប្រចាំ ស.រ.អា., លិខិតចុះថ្ងៃ ១៩ មេសា ហើយដែលការដកស្រង់មានដូចតទៅ ៖

“លោករដ្ឋមន្ត្រី, ខ្ញុំមានសេចក្តីបារម្ភដោយជំងឺថា សេចក្តីថ្ងៃនៃការណ៍ក្នុងពេលថ្មីៗ នេះ ដែលចេញពី មជ្ឈដ្ឋានផ្សេងៗ បានធ្វើឲ្យកាន់តែខ្លាំងថា សហរដ្ឋអាមេរិកប៉ុនប៉ងបង្ខំប្រទេសកម្ពុជា ឲ្យចូលក្នុងសម្ព័ន្ធភាព សេអាកូ បើមិនព្រម នឹងឈប់បានជំនួយសេដ្ឋកិច្ច, ហើយថា សហរដ្ឋអាមេរិកបានបង្ខំប្រទេស វៀតណាម និង ថៃ ជាមិត្តនិងប្រកបដោយឯករាជ្យ ឲ្យចាត់វិធានការជាសង្គ្រាមសេដ្ឋកិច្ចលើនឹងកម្ពុជា ក្នុងគោលបំណង ដូចបានព្រមកហើយនេះ។

“នៅថ្ងៃ ២ មេសា រដ្ឋទូតអាមេរិកាំង បានថ្វាយដំណឹងជាផ្លូវការដល់ព្រះមហាក្សត្រិយ៍ ទាំងពីរអង្គនៃ កម្ពុជាថា សហរដ្ឋអាមេរិកពុំដែលបានថ្ងៃនៃការណ៍ និងជាសាធារណៈក្នុងពេលណាម្តងឡើយ នូវការយល់ ឃើញរបស់ខ្លួនលើនយោបាយក្រៅប្រទេសនៃកម្ពុជា។ នយោបាយសហរដ្ឋអាមេរិកក្នុងកម្ពុជា យកមូលដ្ឋាន លើបទបញ្ជាមួយយ៉ាងខ្លី ៖ សហរដ្ឋអាមេរិក, តាមរយៈកម្មវិធីជំនួយ យោធានិងសេដ្ឋកិច្ច របស់ខ្លួនរកជួយដល់ រដ្ឋាភិបាលខ្មែរ ក្នុងការប្រឹងប្រែងជាអលដ្ឋី ដើម្បីរក្សាទុកឯករាជ្យ អធិបតី នៃរាជាណាចក្រ ជំនួយនេះបាន ត្រូវផ្តល់ តែតាមចំណង់នៃរាជាភិបាលខ្មែរទេ ដែលបានសុំជាផ្លូវការនូវជំនួយយោធា ក្នុងថ្ងៃ ២០ ឧសភា ១៩៥៤ និង ជំនួយយោធាផង ជំនួយសេដ្ឋកិច្ចផង នៅថ្ងៃ ១ កញ្ញា ១៩៥៤។

“ទោះបី សហរដ្ឋអាមេរិកជឿថា ប្រជាជាតិសេរីទាំងឡាយអាចទប់ទល់បានយ៉ាងប្រឡូក្រយាង និង គ្រោះថ្នាក់នៃការឈ្លានពានកុម្មុយនិស្ត តាមរយៈកិច្ចការពាររួមគ្នា, ក៏នយោបាយអាមេរិកាំងទទួលស្គាល់ថា ប្រទេសខ្លះចូលចិត្តមិនចូលរួមក្នុងកិច្ចរៀបចំសន្តិសុខតាមកូមីកាត ថ្វីត្បិតតែប្រទេសទាំងនោះបានសម្រេចចិត្ត ការពារខ្លួន ទល់នឹងការឈ្លានពាន ឬវិទ្ធិស្រា លើឯករាជ្យខ្លួន។ ការជ្រើសរើសនេះ យើងគោរព ។ សហរដ្ឋអា- មេរិក មិនរកចំណង់នៃការការពារគ្នាទៅវិញទៅមក ជាមួយប្រទេសណាឡើយ បើប្រទេសនេះមិនជឿថា ឯក រាជ្យខ្លួននឹងស្រួលរក្សាទុកជាង ដោយអនុវត្តន៍គោលគំនិតនៃសន្តិសុខរួមនេះ។” (ក្នុង “ព្រឹត្តិប័ត្រនៃក្រសួងការ បរទេសអាមេរិកាំង”, ៣០ មេសា ១៩៥៦, ទំព័រ ៧២៧)

នៅខែមិថុនា ១៩៥៦ កម្ពុជានឹងចិន ចុះកិច្ចព្រមព្រៀងទីមួយខាងពាណិជ្ជកម្ម និងលើជំនួយមួយមាន តម្លៃ ២២ លាន ៤ សែនដុល្លារ ថ្ងៃ ២៧ វិច្ឆិកា ឆ្នាំដដែល ជូ អេនឡាយ មកធ្វើទស្សនកិច្ចនៅកម្ពុជា, ដែលជា ទស្សនកិច្ចទីមួយនៃ អ្នកមុខអ្នកការចិនកុម្មុយនិស្ត។ ក្នុងឱកាសនោះ ជូ អេនឡាយ បានប្រកាសដល់អាណា ជនចិនដែលរស់នៅក្នុងកម្ពុជា ឲ្យបញ្ចូលខ្លួនក្នុងសង្គមខ្មែរ ហើយគោរពច្បាប់នៃប្រទេសខ្មែរ។

ខែមិថុនា ១៩៥៨ កងវរសេនាតូចយួនខាងត្បូងពីរកង របស់ ឆេវ ឌិនយៀម ចូលរំលោភក្នុងខេត្តស្ទឹង ត្រែង ហើយបង្ខំតបង្គោលព្រំដែន។ សម្តេចសីហនុ ហៅសហរដ្ឋអាមេរិកឲ្យធ្វើអន្តរាគមន៍ មួយខែបន្ទាប់ពី

ឧប្បត្តិហេតុនេះ ប្រទេសកម្ពុជាទទួលស្គាល់តាមផ្លូវច្បាប់ដល់ សាធារណរដ្ឋចិនប្រជាមានិត ហើយប្តូររដ្ឋទូត គ្នា។ កិច្ចទាក់ទងជាផ្លូវទូតជាមួយចិននេះ បានធ្វើឲ្យអាមេរិកាំងភ្ញាក់ខ្លាំង ដោយឥតបានដឹងមុនឡើយ។ វា ស៊ីនតោន ហៅរដ្ឋទូតខ្លួន (ខលស្រុម) ទៅសួរពីគ្រោះ។ ដោយសំគាល់កាយវិការសម្តេចសីហនុ ជាការរក រឿង, សហរដ្ឋអាមេរិករៀបចំគំរោងការណ៍ដើម្បីទម្លាក់សីហនុ (បានជាមានការក្បត់របស់ ជាប ឈួន មួយឆ្នាំ បន្ទាប់មក)។ ២ ខែក្រោយការទទួលស្គាល់នេះ នៅក្នុងមហាសន្និបាតទី ១៣ នៃអង្គការសហប្រជាជាតិ, កម្ពុជា គាំទ្រការរត់កិច្ចការ ដើម្បីឲ្យចិនចូលក្នុង អ.ស.ប.។ ប៉ុន្តែ កិច្ចទាក់ទងជាលើកដំបូងរវាងខ្មែរនិងចិននេះ ពុំមែន បានធ្វើទៅដោយល្អឥតខ្ចោះទេ ដូច្នោះមែន, បន្ទាប់ពីការប្តូររដ្ឋទូតរវាងប្រទេសទាំងពីរមក, បេសកកម្មសេដ្ឋ- កិច្ចចិនមួយមកតាំងទីនៅភ្នំពេញ។ គណៈបេសកកម្មនេះ ជួយជាប្រាក់កាសដល់សារពត៌មានខាងច្រើនខ្លះ ហើយកាន់កាប់សាលាចិននៅស្រុកខ្មែរ។ ពីរឆ្នាំក្រោយមក, ១៩៦០, ជនជាតិចិនជាច្រើននាក់ បានត្រូវចាប់ ដោយអាជ្ញាធរខ្មែរ ព្រោះសកម្មភាពវិទ្ធន៍រូប។ នៅខែឧសភា, ក្នុងឱកាសទស្សនកិច្ចទីពីររបស់ ជូ អេនឡាយ, ចិនប្រមាណ ៦០ នាក់បានត្រូវចាប់បញ្ជូនទៅប្រទេសចិនវិញ។ បន្ទាប់ពីឧប្បត្តិហេតុទាំងនេះ ប្រទេសចិនពិនិត្យ ឡើងជាថ្មី នូវនយោបាយខ្លួនចំពោះកម្ពុជា។

នៅខែធ្នូ ១៩៦០ លីវ ចារវី ធ្វើទស្សនកិច្ចនៅកម្ពុជា ដែលនៅទីនោះ ប្រធានាធិបតីចិនចុះសន្និសីទ មួយលើមិត្តភាពនិងលើការមិនឈ្លានពាន ជាមួយរាជរដ្ឋាភិបាល។ សមាគមមួយឈ្មោះ “សមាគមមិត្តភាព ចិន - ខ្មែរ” បានត្រូវបង្កើតឡើង ហើយដែលតាំងទីស្នាក់ការនៅក្រុងប៉េកាំង (គឺក្នុងឆ្នាំ ១៩៦០ នោះហើយ ដែល, តាមសំដី ប៉ុល-ពត នៅប៉េកាំងក្នុងពេលថ្មីៗ នេះ, គណបក្សកុម្មុយនិស្តខ្មែរបានកើតឡើង)។ ឥបគុណ នឹងនយោបាយចិនដែល “គាំទ្រដោយឥតលក្ខខណ្ឌ ” និងដែល “មិនជ្រៀតជ្រែក”, កម្ពុជា តំរូវខ្លួនតាមខ្សែ នយោបាយក្រៅប្រទេសរបស់ចិន (ក្នុងពេលដែលវៀតណាមខាងជើង, ប្តីត្រូវតែខ្លួនស្ម័គ្រណាស់ជាមួយចិន កាលសម័យនោះ, បានមាននយោបាយប្រយ័ត្នជាង)។ នៅខែកញ្ញា ១៩៦២ រាជរដ្ឋាភិបាលខ្មែរទទួលស្គាល់ ប្រទេស អាល់បានី (មួយឆ្នាំក្រោយមក, នៅខែតុលា ១៩៦៣, កម្ពុជានិងអាល់បានី ដាក់ការសម្រេចចិត្តមួយ នៅ អ.ស.ប. ដើម្បីដេញតែវ៉ាន់ចេញ ហើយទទួលចិនប្រជាមានិតវិញ ក្នុងមហាសន្និបាត)។ នៅខែធ្នូ ១៩៦២, ក្នុងសន្និសីទនៅកូឡុំបូ ដែលនេរុបានកោះហៅ ដើម្បីដោះស្រាយទំនាស់ព្រំដែនចិន-ឥណ្ឌា, សីហនុ រើសយក ការចោលរដ្ឋាភិបាលវ៉ាន់គូរវ៉ាន់ទាំងពីរ ហើយទាត់ចោលសេចក្តីស្នើនៃអេហ្ស៊ីប ដែលចង់ឲ្យបង្កើតមណ្ឌលឥតទ័ព មួយ —ការដោះស្រាយដែលចិននឹងមិនទទួលឡើយ។ នៅខែតុលា ១៩៦៤, ពេលដែលចិនពិសោធគ្រាប់បែក បរមាណូទីមួយរបស់ខ្លួន, សម្តេចសីហនុ ជាប្រមុខរដ្ឋតែម្នាក់ឯងគត់ ដែលបានផ្ញើសំបុត្រគាំទ្រទៅចិន, ក្នុង ពេលដែលប្រទេសនៃបូកសន្តិមនិយម —យួនខាងជើងក៏ដែរ— បានប្រកាន់ការនៅស្ងាត់ស្ងៀម ជាសញ្ញានៃ ការមិនយល់ទាស់របស់ខ្លួន....

សីហនុ ប្រើការជិតស្និទ្ធជាមួយចិននេះ ដើម្បីកំចាត់ពួកខាងច្រើនដែរ ដែលនៅតែខ្លាំង។ នៅដើមឆ្នាំ ១៩៦២, សមាជិក ១៥ នាក់នៃគណបក្សប្រជាជន (នៅក្នុងនោះមាន នង-សួន អគ្គលេខាធិការ) បានត្រូវចាប់ ឃុំឃាំង។ ជាការណាធម្មតា នយោបាយសីហនុនេះ បង្កើតកហ៊ីនអាមេរិកាំងដែលពន្យុះដោយចំ ឬមិនចំ ដល់ រណបខ្លួនទាំងពីរ (សៀម និង យួន) ឲ្យបង្កឧប្បត្តិហេតុតាមព្រំដែន (នេះបើមិននិយាយពីការរកសម្លាប់ សីហនុទៀត)។ តាំងពីពេលដែលសន្និសីទនៅហ្សឺណែវអំពីប្រទេសលាវក្នុងឆ្នាំ ១៩៦២ បានចាប់ផ្តើមឡើង, សម្តេចសីហនុសុំឲ្យមហាអំណាចនិងរណបរបស់ខ្លួន ពង្រីកការជជែកដល់កម្ពុជា ដើម្បីដោះស្រាយឲ្យអស់តែ ម្តង នូវចំណោទព្រំដែនរវាងកម្ពុជានិងអ្នកជិតខាង។ ប្រធានាធិបតី កេណ្ឌឌីឌី ប្រកែកដោយគួរសមតាមសំបុត្រ មួយចុះថ្ងៃ ៣១ សីហា ១៩៦២។ ចំណែកឯ ង៉ា ឌិនយៀម ទាត់ចោលសំណើនេះយ៉ាងដាច់អហង្គរ ហើយ

ទាមទារឲ្យមានការត្រួតត្រាព្រំដែនជាទ្វេភាគី (យើង ចោទកម្ពុជាថាឲ្យជំរកដល់យៀកកុង)។ ប្រទេសថៃ, កំពុងតែពេញដំនើររឿងព្រះវិហារ, ខ្ទប់ត្រចៀកធ្វើថ្មី ជាការណែនាំធម្មតា រីឯប្រទេសចិនវិញ គាំទ្រទាំងស្រុង នូវសំណើរខ្មែរ!

នៅខែឧសភា ១៩៦៧ (*) លីវ ចាវជី មកទស្សនាកម្ពុជាម្តងទៀតជាលើកទី២។ មុនពេលគាត់មកដល់ បន្តិច, រៀតណាមខាងជើង ដែលបានទាមទារយកកោះខ្មែរដូចយួនខាងត្បូងដែរ កាលពីឆ្នាំ ១៩៦២, ដកការ ទាមទារខ្លួនទៅវិញ។ ខែវិច្ឆិកា ១៩៦៧, អាមេរិកាំងឲ្យស្ថានីយវិទ្យុជ្រោយសម្រង់មួយ ទៅពួកខ្មែរសេរី។ តបនឹង អំពើនេះ, សីហនុដេញគណៈបេសកកម្មជំនួយអាមេរិកាំងចេញ។ មួយខែក្រោយមក, នៅខែធ្នូ, កម្ពុជានិងចិន ចុះកិច្ចព្រមព្រៀងលើកទីមួយ ខាងជំនួយយោធា។ នៅលើផ្ទៃក្នុង សម្តេចសីហនុកាន់តែរុញទៅមុខខ្លាំង នូវផែនការ “សង្គមកម្ម” ដោយយកជំនួញនាំចូល-ដឹកចេញ មកឲ្យជាតិធ្វើ (អាហារណាំ-នីហារណាំ)។

ខែសីហា ១៩៦៤, ឧប្បត្តិហេតុនៃយួនសមុទ្រត្បូងក៏ដូច ឲ្យសញ្ញានៃការចាប់ផ្តើមសង្គ្រាមទៀងទាត់នៃឥណ្ឌូចិន (ការបាញ់នាវាពិយាដ “ម៉ាដុក្ស” ឲ្យលេសទៅអាមេរិកាំង ដើម្បីទំលាក់គ្រាប់បែកលើហាល្លូយ)។ ការកើន កំរិតសង្គ្រាមនៃអាមេរិកាំង ធ្វើឲ្យយួនខាងត្បូងកាន់តែកោងកាចឡើង។ មួយអង្វើទៀត កម្ពុជាបានផ្តាច់ចំណង ទូតជាមួយប្រទេសនេះ តាំងពីខែសីហា ១៩៦៧ មកហើយ (នាវា ឱនយើង បានត្រូវគេរំលំនៅថ្ងៃ ១ វិច្ឆិកា)។ ចាប់តាំងពីខែកុម្ភៈ ១៩៦៤, បន្ទាប់ពីបានចោទកម្ពុជាថា ដឹកអាវុធឲ្យយៀកកុង, អាជ្ញាធរយួនខាងត្បូង បញ្ជាឲ្យ កងទ័ពខ្លួនដេញតាមរឿងកុងក្នុងទឹកដីខ្មែរ។ ការរំលោភលើព្រំដែននេះ ធ្វើឲ្យស្តាប់និងរបួសដល់ខ្មែរឥត ទោស ជាច្រើននាក់។ កម្ពុជា ចោទសហរដ្ឋអាមេរិកថា ទាញខ្សែញាក់ការវាយចូលទាំងនេះ។ បណ្តឹងមួយបាន ត្រូវដាក់នៅ ក្រុមប្រឹក្សាសន្តិសុខនៃអង្គការសហប្រជាជាតិ ដែលបញ្ជូនគណៈកម្មការស៊ើបអង្កេតមួយមក ប៉ុន្តែ ឥតបានការអ្វីឡើយ។ ចំណែកខាងគណៈកម្មការអន្តរជាតិខាងកិច្ចត្រួតត្រាវិញ (សេ.អ៊ី.សេ.) ប្រកែកមិនព្រម ធ្វើអាជ្ញាកណ្តាល តាមសម្រង់មិនព្រមដាក់អប្បធិ (veto) នៃប្រតិភូកាណាដា ដែលសំអាងថា រឿងនេះចេញ ពីសមត្ថកិច្ចគណៈកម្មការ (សេ.អ៊ី.សេ. បានត្រូវបញ្ឈប់ដោយឥតមានកំណត់ថ្ងៃ-ខែ sine die ដោយសម្តេច សីហនុ នៅដំណាច់ឆ្នាំ ១៩៦៧)។ ការមិនសូវត្រូវគ្នារវាងខ្មែរនិងអាមេរិកាំង មានកាន់តែខ្លាំងឡើង ស្របគ្នា នឹងការរំលោភព្រំដែនដោយយួនខាងត្បូង។ រដ្ឋាភិបាលទាំងពីរព្រមចាប់ធ្វើការចចារដើម្បីរកការដោះស្រាយនៃ ចំណោទនេះ។ ថ្ងៃ ៨ ធ្នូ ១៩៦៤ នៅក្រុងញូវដែលី, លោក ស៊ីន-សាន ជួបប្រាស្រ័យនឹងរដ្ឋទូតអាមេរិកាំង បុរសាល។ អាមេរិកាំងខំញាត់ “ត្រចៀក” អ្នកទទួលខុសត្រូវខ្មែរថា សហរដ្ឋអាមេរិកឥតមានមធ្យោបាយអ្វី ដើម្បីបង្ខិតបង្ខំអាជ្ញាធរយួនបានទេ ចំពោះអាជ្ញាធរសៀមក៏ដែរ!

មួយចំណែកទៀត ទំនាស់ចិន-សូវៀត ដែលកាន់តែខ្លាំងឡើងរៀងរាល់ឆ្នាំ ក៏ជម្រះឥទ្ធិពលមកលើ ឥណ្ឌូចិនដែរ។ ទំនាស់ទ្វេភាគីរវាង សហរដ្ឋអាមេរិក និងប្រទេសចិន-សូវៀត បានក្លាយបន្តិចម្តងៗ ជាការប្រជែង ត្រីភាគី។ ដោយរកការត្រូវរ៉ូវគ្នាពុំបានជាមួយ សម្ព័ន្ធភាពអាមេរិក-យួនខាងត្បូង-សៀម, សម្តេចសីហនុ, ដោយ “ចាក់” លើបរាជ័យអាមេរិកាំង, រកចចារជាមួយសម្ព័ន្ធភាពម្ខាងទៀត (រណសិរ្សយៀកកុង, យួនខាង ជើង, ប៉ាថេតឡាវ និងរណសិរ្សស្នេហាជាតិថៃ) លើ “ការទទួលស្គាល់ព្រំដែនកម្ពុជា” (1)។ លើបញ្ហានេះ សម្តេចសីហនុបានធ្វើកំហុសមួយធំណាស់ អំពីនយោបាយក្រៅប្រទេស ព្រោះថា គឺ ប្រមុខរដ្ឋខ្មែរតែម្តងដែល

(*)- បើគេជឿតាមដំណឹងដែលបង្កើតដោយ ប៉ុល-ពត នៅប៉េកាំងក្នុងពេលថ្មីនេះ, គឺក្នុងឆ្នាំ ១៩៦៧ ដែល សីហនុ, ក្នុងល្បិចមួយ ដើម្បី បង្កប់ពួកខាងឆ្វេង, ហៅពួកឆ្វេង ៧៤ នាក់ដែលនគរបាលស្គាល់ ឲ្យមកចូលរួមក្នុងរាជរដ្ឋាភិបាល។ បកប្រែ “ការអញ្ជើញ” នេះ មកជា សញ្ញានៃការចាប់ផ្តើមបង្ក្រាបមួយថ្មីទៀត, ប៉ុល-ពត (សាឡុត-សា) ជ្រើសរើសយកផ្លូវដែលនាំទៅថ្ងៃ។

បានបង្កើតបញ្ហា “ព្រំដែនដែលគេទទួលស្គាល់” នេះ ហើយសើយបង្ហាញទៅអ្នកជិតខាង នូវចំណុចខ្សោយនៃ ប្រទេស ៖ ការគ្មានសមត្ថភាព និង ការគ្មានចំណងការពារឲ្យខាងតែបាននូវព្រំដែនខ្លួន! យើងនឹងឃើញ ក្នុងពេលបន្តិចទៀតនេះ នូវរបៀបយួនប្រើប្រាស់ភាពខ្សោយរបស់ខ្មែរ។

នៅខែកញ្ញា ១៩៦៤ ក្នុងពេលធ្វើទស្សនកិច្ចនៅប៉េកាំង, សម្តេចសីហនុ, ជាមួយការជួយខ្មោចខ្មែរនៃ រដ្ឋាភិបាលចិន, ជួបដំណាលនៃរឿងណាមខាងជើង, នៃរណសិរ្សយៀកកុង(*) និងនៃប្រាំបីថ្ងៃទៀត។ សេចក្តីថ្លែង ការណ៍បញ្ចប់ដែល លីវ ចារជី អាននៅថ្ងៃ ៥ តុលា ធ្វើឲ្យឡើងទឹកចិត្តណាស់ ៖ “ពេលណាមានការឈ្លានពាន តាមកងទ័ព ប្រទេសកម្ពុជាអាចរង់ចាំទទួលការគាំទ្រយ៉ាងពេញកម្លាំងនៃប្រជាជនចិន”។ ប៉ុន្តែ លទ្ធផលនៃកិច្ច សន្ទនាជាមួយតំណាងកុម្មុយនិស្តទាំងឡាយនៃឥណ្ឌូចិន មិនសូវជាថ្លៃថ្លាទេ។ ពួកទាំងនេះយល់ព្រមគ្រប់គ្នា ទទួលស្គាល់និងគោរពតាមមាត់ នូវព្រំដែនខ្មែរ, ប៉ុន្តែទាំងអស់គ្នា ប្រកែកមិនព្រមចុះហត្ថលេខាជាលាយលក្ខណ៍ អក្សរឡើយ! (ការដៃគ្នានៃអ្នកទទួលខុសត្រូវបានបន្តទៅទៀត នៅខែវិច្ឆិកា និងនៅខែមករា ១៩៦៥ ក្រោម ភ្នែកដ៏ទន់នៃ ចេន-យី រដ្ឋមន្ត្រីការបរទេសចិន)។ ជាលើកដំបូងបង្អស់ សម្តេចសីហនុដឹងខ្លួនថា បានឲ្យតម្លៃ ហួសពេក ដល់ឥទ្ធិពលចិនលើពួកកុម្មុយនិស្តយួន ឥទ្ធិពលដែលរហូតមកដល់ពេលនេះ, ពិតហើយ, បាន បង្ហាញប្រសិទ្ធភាពពីរដង ៖ នៅឆ្នាំ ១៩៥៤ ក្នុងសន្និសីទនៅហ្សឺណែវ និងនៅខែឧសភា ១៩៦៧ ពេលដែល រឿងណាមខាងជើងតាមទាយកោះខ្មែរ។

ពេលត្រឡប់មកភ្នំពេញវិញ សម្តេចសីហនុ, ដោយចង់ដឹងប្រតិកម្មចិន, ថ្ងៃសុន្ទរកថាមួយនៅថ្ងៃ ៨ តុលាថា ការខិតខំធ្វើឲ្យអ្នកដឹកនាំចិនព្រមចុះសន្និសញ្ញាភារពារគ្នាទៅវិញទៅមក មិនបានសំរេចឡើយ ចិន សំអាងថាប្រទេសកម្ពុជា មិននៅក្នុងប្លុកសង្គមនិយមដូចប្រទេសយួនខាងជើង។ ប៉ុន្តែប្រទេសចិន, សីហនុបន្ត ទៅទៀត, សន្យាតាមមាត់ ថានឹងធ្វើដូចខ្លួនបានធ្វើនៅកូរ៉េ (គឺបញ្ជូនទ័ពចិនមក) ពេលណាកម្ពុជាត្រូវឈ្លានពាន ដោយសហរដ្ឋអាមេរិកនិងបរិវារ។ ៣-៤ ថ្ងៃក្រោយមក សម្តេចសីហនុពន្លឺសំឡេងនៃជំនួយចិនមកកម្ពុជា ដោយថ្លែងការណ៍ថា ចិនបានសន្យាឲ្យមកខ្មែរនូវអាកាសយានជុន មិច-១៧! ទ្រាំលែងបាន ប៉េកាំងបញ្ជូន សេនាប្រមុខ ចេន-យី មកកម្ពុជា នៅខែវិច្ឆិកា ដើម្បីកែតម្រូវឡើងវិញ។ ក្នុងឱកាសនោះ ឧត្តមសេនីយ៍ លន់- នល់, ដោយចង់ដឹងដែរថា រហូតដល់កំរិតណា កម្ពុជាអាចសន្សឹមលើជំនួយចិន, និយាយទៅ ចេន-យី ថា ៖ “ប្រទេសចិន និងប្រជាជនចិន នៅពេលថ្មីៗនេះ (រៀងទៅ សេចក្តីថ្លែងការណ៍បញ្ចប់នៃ លីវ ចារជី នៅថ្ងៃ ៥ តុលា) បានបញ្ជាក់ប្រាប់យើងម្តងទៀតថា បើពួកចក្រពត្តិនិយមធ្វើកិច្ចយាយីខ្លាំងដល់ទឹកដីយើង ប្រទេសចិន និងប្រជាជនចិននឹងគាំទ្រយើងដោយឥតលក្ខខណ្ឌ”។ ចេន-យី បញ្ជាក់សារជាថ្មីដល់ឧត្តមសេនីយ៍ លន់-នល់ នូវ “ការគាំទ្រយ៉ាងពេញកម្លាំងនៃប្រជាជនចិន” ប៉ុន្តែបន្ថែមថា “ក្នុងការតយុទ្ធជ៏ត្រឹមត្រូវ នៃរដ្ឋាភិបាលនិងនៃ ប្រជាជនខ្មែរ ដើម្បីការពារអធិបតីភាព និងបូរណភាពទឹកដី... ប្រទេសចិនជឿថា ប្រទេសកម្ពុជា, ជាមួយប្រ- មុខរដ្ឋដ៏ក្លាហានរបស់ខ្លួន, គំនិតជាតិជនបរស្រុក និង ឯកភាពរបស់ខ្លួន អាចឈ្នះសត្រូវទាំងអស់ដោយប្រើ **កម្លាំងខ្លួនផ្ទាល់**”។ (ក្នុង “ទីភ្នាក់ងារពត៌មានចិនថ្មី” វិច្ឆិកា ១៩៦៤)។

សម្តេចសីហនុ និង ឧត្តមសេនីយ៍ លន់-នល់ យល់ច្បាស់ថា ចេន-យី ចង់និយាយយ៉ាងម្តេច។ ទោះ យ៉ាងនេះក៏ដោយ សីហនុក៏នៅតែផ្អែកខ្លួនលើចិន ហើយនៅតែចេសទាវ ការធានាជាលាយលក្ខណ៍អក្សរពីពួក មហាអំណាច លើការទទួលស្គាល់ព្រំដែននៃកម្ពុជា។ នៅខែកុម្ភៈ ១៩៦៥, ក្រោមការចាត់ចែងនៃកម្ពុជា, សន្និសីទមួយ នៃប្រជាជនឥណ្ឌូចិន ធ្វើឡើងនៅទីក្រុងភ្នំពេញ។

(*)- រណសិរ្សជាតិរំដោះរឿងណាមខាងត្បូង (FNU) បានត្រូវបង្កើតនៅថ្ងៃ ២០ ធ្នូ ១៩៦០ ដោយមាន ឆៀង ហ៊ូថូ ជាប្រធាន។

ទំព័រភ្ជាប់ ២

វិភាគច្បាប់ក្រហម

ជាមួយការចែកចាយ
ខ្មែរថ្មីត្រូវមានទាំងពុត មានទាំងក្បួន។

រហូតមកដល់ខែមករា ១៩៧៨ —ពេលដែលពិភពលោកដឹងថា ខ្មែរក្រហមនិងយួនក្រហម ច្បាំងគ្នា យ៉ាងខ្លាំង— កម្ពុជាប្រជាធិបតេយ្យ បានសំណើលាក់ខ្លួនយ៉ាងស្ងៀម។ ខ្មែរអ្នករៀនខ្លួនរាប់ម៉ឺននាក់ និយាយត្រូវ គ្នាទាំងអស់ថា ប្រជាជនកម្ពុជាកាន់តែស្មើគ្នាហើយ ប៉ុន្តែចំនួនក៏កាន់តែចុះថយទៅដែរ។ រីឯការយោសាណាជាផ្លូវ ការវិញ ប្រកាសជោគជ័យគ្រប់ជំពូក នៃមហាបដិវត្តន៍ដ៏មហាលោតផ្ទោះ មហាអស្ចារ្យ។

ពិភពលោកបានឃើញការណាពិត ចាប់ពីខែមករា ១៩៧៩ មក។

តទៅនេះ យើងនាំគ្នាពិនិត្យរឿងហេតុទាំងឡាយ ដែលបានកើតឡើងក្រោយខែកញ្ញា ១៩៧៧ មក គឺ ពេលដែល ប៉ុល-ពត ទៅស្រុកប្រទេសចិនប្រជាមានិត ហើយបានធ្វើឲ្យគេដឹងថា “អង្គការ” នៅស្រុកខ្មែរ គឺ គណបក្សកុម្មុយនិស្តខ្មែរ ដែលគេបង្កើតឡើង “តាំងពីឆ្នាំ ១៩៦០” មក។

១៩៧៧

តុលា : មុននឹងចេញពីប៉េកាំងនៅថ្ងៃទី ៤, ប៉ុល ពត ប្រាប់អ្នកធ្វើសម្ភាសន៍ថា “ក្រុមប្រឹក្សាខ្មែរ ដែល លាក់ខ្លួនក្នុងប្រទេសយើង មានសកាតស្និត ហើយពិបាករំលើងណាស់”។ ប៉ុល-ពត បាន និយាយ បញ្ជីតបញ្ជីនឹង “ឧប្បត្តិហេតុជាច្រើនតាមព្រំដែន”។

គេដឹងថា សម្តេចសីហនុ រស់នៅជាមួយអ្នកម្នាងជិតក្រុងភ្នំពេញ ប៉ុន្តែមិនអាចអ្នកណាទៅជួបបាន ឡើយ។

ប្រទេសកម្ពុជា បានសងបំណុលរបស់ខ្លួន ទៅអង្គការសហប្រជាជាតិ (៣៧ ពាន់ដុល្លារ ឬ ១៨០ ពាន់ ហ្វ្រង់) ហើយក៏អាចបោះឆ្នោតក្នុងមហាសន្និបាតទាំងឡាយ។

ក្នុងសារពត៌មាន ឡឺម៉ង់ (Le Monde) ថ្ងៃ ៦ ៖ ហាណូយបានប្រកាសពីរដងទៅភ្នំពេញនូវសេចក្តីមួយ ដែលគេអាចថាជា ការព្រមានក៏បាន ថាជាការហៅឲ្យចាកចេញ។ មានការបង្កើនរយាមខ្លះតាមព្រំដែន កាល ពីខែសីហា។

ថ្ងៃ ៧ ៖ ក្រសួងពិសេសអាមេរិកាំង និយាយអំពីការប្រយុទ្ធគ្នាតាមព្រំដែនខ្មែរ-យួន ក្នុងដំណាច់ខែ កញ្ញា។ យួនបានប្រើឯកភាព ដែលមកពីកងពលជំរុំច្រើន និង ប្រើយន្តហោះប្រដេញ-ទំលាក់គ្រាប់បែក ដើម្បីវាយខ្មែរក្រហម ដែលចូលទៅក្នុងខេត្ត តាយនិញ (រោងជ័រ)។

ការមកដល់យ៉ាងច្រើន នៃអ្នកកៀសខ្លួនតាមសមុទ្រ ធ្វើឲ្យប្រទេសបែបប្រាម្តុម ក្នុងសមុទ្រមានកំហុស
ជំនួញជាច្រើន ដែលមិនព្រមជួយស្រង់អ្នកកៀសខ្លួន។

សារពត៌មាន ឡឺម៉ុង ថ្ងៃ ១៤ ៖ ឃើញដូចជាមានការធ្វើស្រាវជ្រាវ រវាង ឥណ្ឌូចិន និង ប្រទេសមិន
កុម្មុយនិស្តទាំងឡាយ នៃអាស៊ីភាគអាគ្នេយ៍។

កាសែត ឡឺម៉ុង ថ្ងៃ ១៨ ៖ តាមប្រភពទូតនៅហាណូយ ខ្មែរកៀសខ្លួននៅរៀតណាមមាន ៦០ ០០០នាក់
ហើយច្រើននៅជុំវិញព្រំដែន និង តាមខេត្តជាប់ព្រំដែន។

ថ្ងៃ ២០ ៖ កងទ័ពថៃឡើងកាន់អំណាច ហើយទំលាក់រដ្ឋាភិបាល ថានិងក្រែវជាន។ ឈ្មោះពីរលេច
ចេញមក ៖ ឧត្តមសេនីយ៍ គ្រឿងសាក់ ចមានន្ទ និង ឧត្តមសេនីយ៍ សាវីត ចលោយូ។

កាសែត ឡឺម៉ុង ថ្ងៃ ២២ ៖ យួនរាប់រយនាក់ បានត្រូវសម្លាប់ដោយខ្មែរក្រហម នៅដើមឆ្នាំនេះ។ ខ្មែរ
ក្រហមបានវាយកូមិប្រមាណ ៤០ ជិត តាយនិញ (រោងជីវ) និង ចូដុក (មាត់ជ្រូក)។

វិច្ឆិកា : វិធានការបែប ដើម្បីត្រួតពិនិត្យការចូលមកនៃជនកៀសខ្លួន ធ្វើឲ្យប្រាម្តុមដល់អគ្គស្នងការដ្ឋាន
ចំពោះជនកៀសខ្លួននៃ អ.ស.ប.។

ថ្ងៃ ១១ ៖ កម្ពុជា ដាក់កំហុសលើថៃ អំពីឧប្បត្តិហេតុតាមព្រំដែន (ខ្មែរ-ថៃ) ហើយស្នើការជជែកគ្នាទ្វេ
ភាគី។ ក្នុងឆ្នាំនេះ ឧប្បត្តិហេតុប្រមាណ ៤០០ បានកើតមានឡើង។ ឧត្តមសេនីយ៍ គ្រឿងសាក់ ចមានន្ទ បាន
ត្រូវតែងតាំងជាជម្រើសមួយ។

ស្ថានទូតអូស្ត្រាលីនៅក្រុងប៉ារីស ប្រាប់ឲ្យដឹងថា ជនកៀសខ្លួនមកពីឥណ្ឌូចិន មានចំនួន ៤ ៧២០ នាក់
នៅអូស្ត្រាលី។ ប្រទេសបារាំង បានទទួល ៤០ ០០០ នាក់ ក្នុងអំឡុង ២ ឆ្នាំកន្លះ។ សហរដ្ឋអាមេរិក បានទទួល
២០០ ០០០ នាក់។

លោក នេវិន ប្រធានាធិបតីកូម៉ា ទស្សនាកម្ពុជា ពីថ្ងៃ ២៧ ទៅ ២៩។ គឺជាប្រមុខរដ្ឋបរទេសទី១ ដែល
មកមើលស្រុកខ្មែរក្រហម។ ប្រទេសចិន បានឲ្យយោបល់ទៅខ្មែរក្រហមថា ត្រូវចេញពីភាពឯកោអនាថារបស់
ខ្លួន។

ក្នុងកំឡុងខែវិច្ឆិកានេះ អ្នកកៀសខ្លួនតាមសមុទ្រ ២ ០០០ នាក់ បានមកដល់ប្រទេសសៀម ថ្មីជ្រុតតែ
មានវិធានការខាងលើ។

ធ្នូ : ថ្ងៃ ២ ៖ បាណក និង ហាណូយ សំរេចថានឹងប្តូររដ្ឋទូតគ្នា។ គេរកការធ្វើស្រាវជ្រាវ ការធ្វើឲ្យ
ទំនាក់ទំនង មានភាពធម្មតាឡើងវិញ។

ថ្ងៃ ៣១ ៖ ការដាច់ចំណងទូតរវាង កម្ពុជា និង រៀតណាម។ រៀតណាម ជាប់ចោទជាអ្នក
ឈ្លានពាន។ ភ្នំពេញ ស្រែកថ្កោលដល់ការវាយលុកកម្ពុជា ដោយកងពលជំរុញជាច្រើន។

១៩៧៨

មករា : សំនួរមួយផ្ទះឡើងជុំវិញពិភពលោក ៖ “សង្គ្រាមទី ៣ នៃឥណ្ឌូចិន បានផ្ទុះហើយឬ?” “ពួក
កុម្មុយនិស្តច្បាំងគ្នាឯង!” គេឮនៅកន្លែងខ្លះទៀត។ បើកាំងបានធ្វើការជ្រើសរើសហើយ គឺកាំង
ជើងខាងខ្មែរ។

ក្នុងពេញមិនព្រមចង្រៃ ដរាបណាមានយោធាយួនក្នុងស្រុកខ្មែរ។ ការប្រយុទ្ធដូចជានៅតែក្នុងភូមិភាគ “ចំពុះទា” ស្វាយរៀង។ វិទ្យុក្នុងពេញផ្សាយសេចក្តីសំបុត្រសម្តេចសីហនុ ទៅ ប៉ុល-ពត។ ខ្មែរក្រហមអញ្ជើញ ទូតមួយចំនួន ប្រចាំក្រុងប៉េកាំង ឲ្យទៅទស្សនាកម្ពុជា។ ក្នុងពេញថ្កោល “ភាពកំហុចគួរឲ្យហួសចិត្ត” នៃ “ពួក លុកលុយ”។

ថ្ងៃ ៦ ៖ ក្នុងពេញប្រកាស “ជ័យជំនះពេញទី” ដែលគេពុំសូវជឿ នៅបស្ចឹមប្រទេស។

សារពត៌មាន ឡឺម៉ង់ ថ្ងៃ ១០ ៖ រឿតណាម រកបង្ខិតខ្លួនមកជិតប្រទេសនៃសមាគមអាស៊ាន។ ឆ្លៀង ឌុយទ្រិញ រដ្ឋមន្ត្រីការបរទេស និង យ៉ា ដុនយ៉ាង ឧបរដ្ឋមន្ត្រី ទស្សនាប្រទេសអាស៊ាន ហើយនិយាយថា ចង់ ចង្រៃ។ ប្រហេស្រីស្តី ទីប្រឹក្សារបស់ប្រធានាធិបតី ការទេរ ខាងរឿងអន្តរជាតិថា ចំបាំងខ្មែរ-យួន ជា “ឧទាហរណ៍ទីមួយ នៃសង្គ្រាមមិនចំពោះរវាងចិន និង សហភាពសូវៀត”។

ការសតដដែល ថ្ងៃ ១២ ៖ ការប្រយុទ្ធគ្នា ដូចជាបានឈប់ហើយ។

ថ្ងៃ ១៥ ៖ អៀង-សារី ប្រកាសថា កម្ពុជាចង់ “រក្សា និង ការពារ បូរណភាព សិទ្ធិ និងផលប្រយោជន៍ នៃសមុទ្រដែនដីរបស់ខ្លួន ចម្ងាយ ១២ ម៉ែល” នៃមណ្ឌលសេដ្ឋកិច្ចផ្តាច់មុខរបស់ខ្លួន ២០០ ម៉ែល និងនៃបាត សមុទ្ររបស់ខ្លួន។

ហាណូយ និង ក្នុងពេញ ដូចជាបានបញ្ជូនពលច្នៃប្រឌិត ទៅព្រំដែនទៀតហើយ។ សុទ្ធរកថា ប៉ុល-ពត ថ្ងៃ ១៧ ៖ កងទ័ពបានទទួល “ជ័យជំនះថ្មីទៀត” ដោយបានកំបាត់កងពលយួន ៥។ ប្រទេសលាវប្រកែកថា កងទាហានយួនឥតបានឆ្លងកាត់ទឹកដីលាវទេ ដើម្បីចូលវាយខ្មែរ ហើយបញ្ជាក់ម្តងទៀត នូវអព្យាក្រឹតភាព របស់ខ្លួន ក្នុងការវិវាទនេះ។ លោកស្រី តេង ចាវ ភរិយា ជូ អេនឡាយ ទស្សនាកម្ពុជា ពីថ្ងៃ ១៨។

ការសត ឡឺម៉ង់ ថ្ងៃ ២៦ ៖ ជំហររបស់ហាណូយ និង ក្នុងពេញ នៅតែឥតជ្រុះផ្សាបាន។ អ្នកសារពត៌មាន ជាច្រើន ទទួលស្គាល់ ដោយមិនចំ ថាទាហានរឿតណាមចូលទៅក្នុងស្រុកខ្មែរមែន។

កុម្មុះ : រាល់ខែ ចំនួនអ្នកភៀសខ្លួនពីសណ្ឋាន ដែលចេញទៅប្រទេសបារាំង មានចំនួន ១ ០០០នាក់។ ថ្ងៃ ២ ៖ បន្ទាប់ពីទស្សនកិច្ចចំនួន ៤ ថ្ងៃនៅកម្ពុជា ឧបឌីត បច្ចុរយង្គល រដ្ឋមន្ត្រីការបរទេសថៃ ថ្ងៃនេះ បានកក និង ក្នុងពេញ បានព្រមព្រៀងធ្វើការប្តូររដ្ឋទូតគ្នា។

សារពត៌មាន ឡឺម៉ង់ ថ្ងៃ ៤ ៖ ការប្រយុទ្ធ ដូចជាបានត្រូវផ្អាកមួយពេល ប៉ុន្តែមានការជេរអាគ្រាស គ្នាទៅវិញទៅមក។ ហាណូយអំពាវនាវរកខ្មែរជំទាស់។ ក្នុងសម្ភាសន៍ជាមួយទីភ្នាក់ងាររឿតណាមផ្តល់ពត៌មាន (អា.វេ.អ៊ី.) នៅថ្ងៃ ២៦ មករា លើយសង្គ្រាមម្នាក់ឈ្មោះ ញួន សារ៉ាន់ នាយទាហានរង និយាយថា “ខ្ញុំប្រាថ្នា យ៉ាងក្លៀវក្លា ឲ្យប្រជាជនខ្មែរអាចរស់នៅក្នុងសេរីភាពដោយពេញលេញ ក្រោមការដឹកនាំនៃអង្គការបដិវត្តន៍ មួយដ៏ក្លីស្វាង និង យុត្តិធម៌ ដែលរក្សាទំនាក់ទំនងដ៏ជិតស្និទ្ធ ជាមួយប្រទេសរឿតណាម”។

ថ្ងៃ ៥ ៖ ហាណូយស្នើទៅក្នុងពេញ នូវផែនការមួយដើម្បី “ដោះស្រាយចំណោទរឿងព្រំដែន”។ អ្នក សារពត៌មាន ប៉ារីស ដឺហៀ ៖ គេគួរសំគាល់ថា ជាលើកទីមួយដែលរឿតណាមស្នើ “ការធានា និងការត្រួត ពិនិត្យអន្តរជាតិ”។ រហូតមកដល់ពេលនេះ រឿតណាម តែងតែមិនព្រមឲ្យមាន អន្តរាគមន៍ ឬការធ្វើអាជ្ញា កណ្តាល ពីបរទេសឡើយ។ ប្រទេសចិនធ្វើការវាយសំរុកផ្លូវទូត។ អ្នកដឹកនាំចិន ចេញទៅធ្វើទស្សនកិច្ចនៅ ប្រទេសអាស៊ីទាំងឡាយ។

យ៉ា យ៉ាងស៊ីង រដ្ឋទូតយួននៅប៉ារីស ថ្កោល “ការបោសសំអាតផ្ទៃក្នុងយ៉ាងសាហាវ” នៅកម្ពុជា។ ហើយបង្ហាញសំណើរឿតណាម អំពីផែនការធ្វើឲ្យមានសន្តិភាព និង ដោះស្រាយបញ្ហាព្រំដែន។

ថ្ងៃ ៨ ៖ ភ្នំពេញ ទាត់ចោលសំណើដោះស្រាយរឿងព្រហ្មទណ្ឌ ដែលខ្លួនឲ្យឈ្មោះថាជា “កាយ វិការយោសនា ដើម្បីបំបាត់មតិអន្តរជាតិ” ក្នុងពេលដែលរឿងព្រហ្មទណ្ឌ ធ្វើការវាយសំរុកថ្មីទៀត ដោយប្រើប្រាស់ គ្រោះ និង យន្តហោះ ចូលរហូតដល់ចម្ងាយពី ៤ ទៅ ៧ គ.ម. ក្នុងទឹកដីខ្មែរ។

ថ្ងៃ ៩ ៖ ទីភ្នាក់ងារពតិមានចិនថ្មី ចោទម៉ូស្តថាជា “ដើមហេតុនៃស្ថានភាពតានតឹង” នៅព្រំដែនកម្ពុជា- រឿងព្រហ្មទណ្ឌ វិមានក្រឹមឡាំង ផ្ដន្ទាទោសដល់នយោបាយរបស់ភ្នំពេញ។

ថ្ងៃ ១២ ៖ វិទ្យុខ្មែរក្រហមសុំឲ្យ “បណ្ដាជននៅភ្នំពេញ” ការពាររដ្ឋធានី។ អ្នកសង្កេតការណ៍សួរថា នេះ ជាវិធានការចិត្តសាស្ត្រ ឬមួយ ជាដំណឹងថាទាហានយួនជិតមកដល់ភ្នំពេញហើយ? នៅថ្ងៃ ១៣ វិទ្យុដែល ចោទការវាយលុកម្តងទៀតរបស់យួន ក្នុងខេត្តស្វាយរៀង និង រតនគិរី ហើយផ្សាយចម្លើយរបស់ឈ្មើយ សង្រ្គាមម្នាក់ វរសេនីយ៍ត្រី ត្រឹង យ៉ាងហៀង មេបញ្ជាការរងវរសេនាធិបតី ១៨ នៃកងពលធិបតី ៩ ដែល ជាខ្លួនបានដឹងតាំងពីឆ្នាំ ១៩៧២ នូវដែនការធ្វើសហព័ន្ធតណ្ឌចិន។

ការសេត ញ៉ាំងដាង អង្វរភ្នំពេញឲ្យឆ្លើយតបនឹងសំណើសន្តិភាពរបស់យួន ឬមួយ “ចាត់ការអ្វី ផ្សេងទៀត ដែលអាចកសាង”។

ថ្ងៃ ២១ ៖ រឿងព្រហ្មទណ្ឌប្រាប់ចិនឲ្យប្រយ័ត្ន ដោយចោទយ៉ាងច្បាស់ ថ្មីជួរតែមិនចំពោះ ថាទាញដៃទាញ ជើងភ្នំពេញ។

មិនា : សារពតិមាន ឡឺម៉ុង ថ្ងៃ ២០ ៖ តាមអ្នកមុខការក្រសួងការបរទេសខ្មែរ ដែលបានទទួលអ្នក ឆ្លើយតប ទីភ្នាក់ងារពតិមានយូហ្គោស្លាវ តានយូគ ភ្នំពេញប្រាថ្នាចាប់ផ្ដើមធ្វើជាមួយ ហាណូយ នូវការចងចាំដើម្បីបញ្ចប់ការវិវាទ។

ខ្មែរក្រហមសម្លាប់យួនរង្គាលនៅ ហាទៀង (ពាម)។ ហាណូយ ចាប់រៀបចំការវាយសំរុកយ៉ាងធំ ៖ កាំភ្លើងធំ លើគ្រោះ និង កងផ្តល់កស្កុការឡើងទៅកាន់ព្រំដែន។

ថ្ងៃ ២២ ៖ អ្នកបើកយន្តហោះពីរនាក់ នៃទ័ពអាកាសយួន ចុះកប៉ាល់ហោះ ដេសេ-៣ មួយនៅស៊ីងបុរី ហើយសុំសំចតទំព័របានទទួលឲ្យចូលរស់នៅ ពីប្រទេសទី ៣។

វិទ្យុហាណូយផ្សាយដំណឹងថា សហគ្រាសឯកជនទាំងអស់ ត្រូវបានរំលាយចោល ក្នុងមួយចំហៀង ខាងក្រោម នៃប្រទេសរឿងព្រហ្មទណ្ឌ។

អ្នកសារពតិមានបស្ចឹមប្រទេសជាច្រើន បានទស្សនាតំបន់ព្រំដែន ខាងស្រុកយួន។ ប៉ុន្តែភ្នំពេញ បើក ទ្វារប្រទេស ឲ្យទៅតែអ្នកសារពតិមាន យូហ្គោស្លាវ។

ថ្ងៃ ៣០ ៖ អង្គការ “អន្តរជាតិលើកលែងទោស” (Amnesty International) អំពាវនាវម្តងទៀត ដល់រដ្ឋា ភិបាលខ្មែរ អំពីការប្រហារជីវិតមិនបាច់កាត់ទោស ដែលមានមកតាំងពីខែមេសា ១៩៧៥។

បន្ទាប់ពីការវាយសំរុករបស់យួននៅ ខែធ្នូ និង មករា ជនភៀសខ្លួនខ្មែរនៅរឿងព្រហ្មទណ្ឌមានចំនួន ២ សែន នាក់។ ទាំងស្នងការដ្ឋាន អ.ស.ប. ចំពោះជនភៀសខ្លួន ទាំងក្រុមកាកបាទក្រហម ទាំងមូលនិធិ អ.ស.ប. សង្រ្គោះកុមារ ឥតបានត្រូវរឿងព្រហ្មទណ្ឌហៅឲ្យចូលទៅជួយអ្នកភៀសខ្លួនខ្មែរទាំងនោះទេ។

ខត្តមសេនីយ៍ គ្រឿងសាក់ ធ្វើទស្សនកិច្ចនៅប៉េកាំង។

វិទ្យុភ្នំពេញ ប្រាប់អំពីការបើកឡើងវិញនូវផ្លូវអយស្វ័យយានភ្នំពេញ-កំពង់សោម ដែលបានត្រូវខូច ខាតព្រោះយួន ក្នុងខេត្តតាកែវ និងកំពត។ គណៈប្រតិភូ កម្មករផ្លូវទេរក្លាំងចិនមួយក្រុម បានមកកម្ពុជាតាំងពី ដើមខែមីនា។

មេសា : ភ្នំពេញ ធ្វើការបោសសំអាត កំចាត់ពួកខ្មែរលំអៀងខាងយួន។ ហាណូយ អប់រំបង្កក្របខ័ណ្ឌ ខ្មែរថ្មីៗទៀត ៖ ពួកឈ្មួញសង្គ្រាម បានត្រូវគេថែទាំព្យាបាល ហើយអប់រំឡើងវិញ។ អ្នក កាសែតឈ្មោះ រ៉ូឡង់-ព្យែរ បារ៉ាំងហ្គោ ក្នុងសារពត៌មាន ឡឺម៉ុង ថ្ងៃ ១ ៖ ហាណូយ មិនកំពុងតែបង្កើតក្របខ័ណ្ឌខ្មែរ ដើម្បីជំនួសពួកភ្នំពេញទេឬ?

វិទ្យុភ្នំពេញ ចោទថា កងទ័ពយួនធ្វើប្រតិបត្តិការផ្លូវគោក និងផ្លូវទឹក ក្នុងខេត្តតាកែវ និងកំពត។ ថ្ងៃ ៣ ៖ វិទ្យុហាណូយ ជាភាសាខ្មែរចាប់នៅបាណ៍កក ៖ “យោធាខ្មែរជាទីស្រឡាញ់ នៅក្នុងជួររបស់អ្នក មិត្តអ្នកជាច្រើនបានបង្វែរការភ្លើងមកបាញ់មេរបស់ខ្លួនវិញ។ នេះជាសញ្ញានៃការភ្ញាក់រលឹកហើយ”។ “មិត្តអ្នកជា ច្រើនបានស្តាប់យ៉ាងអាសារឥតការ ក្នុងទំនាស់រឿងព្រំដែនរវាង យើងទាំងពីរ”។

ហាណូយ ផ្សាយជាសាធារណៈនូវឯកសារពីរ មួយលើទំនាស់រឿងព្រំដែន មួយទៀតអះអាងថា “សហព័ន្ធតណ្តូចិន ជារឿងចាស់ ដែលគេក្រេបបាត់ទៅហើយ”។

វិទ្យុភ្នំពេញ ចោទហាណូយថា បានមកយាយីជាថ្មីទៀត។ នៅបារ៉ាំងស អ្នកការទូតយួនម្នាក់ធ្វើសន្និសីទពត៌មាន ៖ វៀតណាម មានចំណង់រកដោះស្រាយតាមកិច្ច ចចារ ហើយចោទជាថ្មីទៀតដល់ អំពើយឺងយួននៃអ្នកដឹកនាំនៅភ្នំពេញ។

ថ្ងៃ ១៣ ៖ តាមរយៈ វិទ្យុភ្នំពេញ ប៉ុល-ពត ធ្វើការ “អំពាវនាវដល់ រដ្ឋាភិបាល និង ប្រជាជនវៀត ណាម ឲ្យទទួលមិត្តភាពដ៏រាក់ទាក់នៃប្រជាជនកម្ពុជា នឹងដើម្បីឲ្យទំនាក់ទំនង រវាងរដ្ឋាភិបាលទាំងពីរ បានល្អ ឡើងវិញ”។

ថ្ងៃ ១៤ ៖ សាធារណជននៅយូហ្គោស្លាវី ឃើញស្រុកខ្មែរលើផ្ទាំងទូរទស្សន៍ ៖ ទីក្រុងដែលស្ងាត់យឺង គ្មានជីវិត និង បណ្តាជន-អ្នកទោស-គូលី ក្នុងការដ្ឋាន។

អ្នកកាសែតស៊ុយអែដ និយាយពីឧប្បត្តិហេតុរវាងទាហានយួន និងទាហានចិន នៅព្រំដែន យួន-ចិន។ សម្លេងប្រទេសកម្ពុជា ៖ ក្រសួងសម្ងាត់យួន ជួលពួកស្រីពេស្យាឲ្យមកស៊ើបការណ៍នៅស្រុកខ្មែរ។ ប្រធានាធិបតី ការទេរ អំពាវនាវដល់ “ប្រជាជាតិទាំងអស់” ឲ្យផ្តន្ទាទោសដល់ការរំលោភសិទ្ធិមនុស្ស នៅកម្ពុជា។

ថ្ងៃ ២៣ ៖ នៅក្រុង អូស្ត្រា ប្រទេសនរវ៉ែស៍ មានធ្វើឡើងនូវ ការស្តាប់សក្ខីភាពអំពីប្រទេសកម្ពុជា។ អង្គប្រជុំបានទទួលស្គាល់ថា ខ្មែរក្រហមបានធ្វើឲ្យស្លាប់ជនានុជនខ្មែរកន្លះលាននាក់។

ជនជាតិអាមេរិកាំង ៤ នាក់ ដែលកាន់លទ្ធិកុម្មុយនិស្តម៉ៅនិយម ទស្សនាកម្ពុជា។ អ្នកកាសែតយូហ្គោស្លាវីម្នាក់ ដែលទើបនឹងមកពីកម្ពុជា កត់សំគាល់ថា ក្នុងឯកសារជាផ្លូវការទាំង ឡាយ ខ្មែរក្រហមនិយាយតែពីពួក “កសិករ” “កម្មករ” និង “អ្នកធ្វើការឯទៀត” ប៉ុន្តែឥតមាននិយាយពីពួក “បញ្ញាវន្ត ជឿនលឿន” ទេ (Intelligentsia progressiste) ។

ប៉េកាំង ធ្វើការព្រមានមួយទៅហាណូយ អំពីការមកដល់យ៉ាងច្រើននៃជនជាតិចិន ដែលធ្លាប់រស់នៅ ឯព្រៃគុរ ព្រោះការលប់បំបាត់សហគ្រាសឯកជន។

ឧសភា : កម្ពុជា រកទាញខ្លួនចេញពីភាពឯកោអនាថាផ្លូវទូត។ អៀង-សារី ប្រាប់ពួកម៉ៅនិយមអាមេរិ- កាំង ៖ “ប្រជាជនកម្ពុជាប្រាថ្នា ចង់ស្ថានមានមេត្រីជាមួយប្រជាជនអាមេរិកាំង”។ ប៉េកាំង ចង់បានសម្ភារៈសឹកពី បារាំង និង អង់គ្លេស។

ក្នុងសារពត៌មាន ឡឺម៉ុង ថ្ងៃ ១៨ ៖ ពាក្យបញ្ជាមួយតាមវិទ្យុភ្នំពេញ ៖ “ខ្មែរម្នាក់ៗ ត្រូវសម្លាប់យួន ៣០ នាក់.....”។

ការរត់ចេញពីស្រុកយួន នៃជនដើមកំណើតចិនធ្វើឲ្យខ្លាំងឡើង ដល់ស្ថានភាពតានតឹងរវាងប៉េកាំង និង ហាណូយ។

តូក្យូ នៅតែមិនព្រមទទួល ជនភៀសខ្លួនពីឥណ្ឌូចិន ឲ្យស្នាក់នៅប្រទេសជប៉ុន។

មិថុនា : ថ្ងៃ ២ ៖ “កម្ពុជាត្រៀមខ្លួនចាំដៃកម្ពុជាមួយវៀតណាមក្នុង ៧ ខែទៀត បើក្នុងកំឡុងពេលនោះ ហាណូយបញ្ឈប់ការប្រទេស្តវាយទាំងអស់ ទល់នឹងភ្នំពេញ” គេឃើញក្នុង កំណត់ហេតុរបស់ រដ្ឋាភិបាលខ្មែរ ចុះថ្ងៃ ១៥ ឧសភា ដែលបានត្រូវបញ្ជូនទៅវៀតណាម ដោយស្ថានទូតលាវនៅ ភ្នំពេញ។ គេដឹងដំណឹងនេះតាមប្រកាសទូត។

អគ្គស្នងការដ្ឋាន អ.ស.ប. ចំពោះជនភៀសខ្លួន និងធ្វើសហប្រតិបត្តិការជាមួយ រដ្ឋាភិបាលវៀតណាម ដើម្បីរកទីសំណាក់អាស្រ័យឲ្យខ្មែរ ១៥០ ពាន់នាក់ ដែលបានភៀសខ្លួនទៅវៀតណាមខាងត្បូង។

អៀង-សារី ធ្វើស្សនកិច្ចនៅក្រុងតូក្យូពីថ្ងៃ ១១ ទៅ ១៣។

ស្ថានការណ៍កាន់តែតានតឹងឡើងរវាង ប៉េកាំង និង ហាណូយ។

សារពត៌មាន ឡឺម៉ុង ថ្ងៃ ១៧ ៖ អាស៊ីភាគអគ្នេយ៍ ក្រពុលមុខឈឺព្រោះជនភៀសខ្លួនរបស់ខ្លួន ប៉េកាំង បានបញ្ជូនកប៉ាល់សមុទ្រពីរ ដើម្បីដឹកជនជាតិចិន ចេញពីស្រុកយួន។

ថ្ងៃ ២៥ ៖ វិទ្យុភ្នំពេញ ប្រាប់ឲ្យដឹងអំពីការប៉ុនប៉ងរំលំរដ្ឋាភិបាលកម្ពុជា ដែលគេកំចាត់បានកាលពីខែ ឧសភាមុន។ វិទ្យុថា ការប៉ុនប៉ងនេះបានត្រូវរៀបចំឡើងដោយ “បក្សកុម្មុយនិស្ត និង រដ្ឋាភិបាលយួន ដោយ មានក្រុម សេ.អ៊ី.អា. ចូលរួមផង។

ប្រទេសឥណ្ឌូនេស៊ី បានអញ្ជើញ អៀង-សារី ឲ្យធ្វើស្សនកិច្ចជាផ្លូវការ នៅ ជ្រូកាតា។

កាសែត ឡឺម៉ុង ថ្ងៃ ២៨ ៖ តាមក្រសួងសម្ងាត់អាមេរិកាំងនិងថៃ ទាហានយួន ៥០ ពាន់នាក់ កំពុង វាយលុកចូលក្នុងទឹកដីខ្មែរ។ គឺជាការវាយលុកធំមួយ ដែលសកម្មកិច្ចខ្លះមានរហូតដល់ក្នុងជំរៅរាប់សិបគ.ម. ក្នុងទឹកដីខ្មែរ។ ទាំងហាណូយ ទាំងភ្នំពេញ ឥតបានបញ្ជាក់ថា ពត៌មាននេះត្រឹមត្រូវទេ ឬទៀត គឺជាប់រាប់ខែមក ហើយ ដែលខ្មែរនិងយួន ចោទគ្នាទៅវិញទៅមកថាបាន “ឈ្នានពាន” និង “បញ្ជូនភ្នាក់ងារ” ក្នុងទឹកដីគេ។

ថ្ងៃ ២៨ ៖ ហាណូយ ប្រកាសចូលរួមក្នុងអង្គការ “កូមេកុង” (COMECON) ផ្សាររួមរបស់ប្លុកសូវៀត។

កក្កដា : ថ្ងៃ ៣ ៖ ប៉េកាំង ប្រកាសបញ្ឈប់ជំនួយទាំងអស់ដល់វៀតណាម។ ហាណូយ ប្រាប់អាស៊ីភាគអគ្នេយ៍ឲ្យប្រយ័ត្នខ្លួនទល់នឹង “រីកខ្លួននិយម” ចិន។ តាមរយៈ កាសែតប្រក្រតីទិនប្រជាជន ប្រទេសចិនប្រាប់សមាគមអាស៊ានឲ្យប្រុងខ្លួនទល់នឹង “ត្រួតត្រា និយម” យួន ហើយចោទវៀតណាមថា ចង់ក្តាប់យកកម្ពុជាក្នុងសហព័ន្ធតណ្ឌូចិន។

ថ្ងៃ ១៥ ៖ គ្រឿងសាក់ សន្ទនាជាមួយ អៀង-សារី ដែលធ្វើស្សនកិច្ចនៅបាណកក។ ទាំងពីរនាក់ សំរេចចាត់វិធានការ ដើម្បីសំរួលការទាក់ទងរវាងប្រទេសទាំងពីរ ៖ ការប៉ុនប៉ងបើកខ្សែទូរលេខផ្ទាល់ និងការ ប្តូរគណៈប្រតិភូពាណិជ្ជកម្ម។ អៀង-សារី ចោទវៀតណាមថាចង់ “ត្រួតត្រាលេបកម្ពុជា”។

ថ្ងៃ ២៥ ៖ សន្និសីទពួករដ្ឋមន្ត្រីការបរទេស នៃប្រទេសមិនចូលបក្សខាងណា បើកឡើងនៅក្រុង បែលហ្គ្រាដ។ កម្ពុជា ជាសមាជិកពេញសមត្ថភាព។ អៀង-សារី ចូលរួមក្នុងសន្និសីទ ហើយសុំឲ្យគេដេញ វៀតណាម ចេញពីចលនាប្រទេសមិនចូលបក្សខាងណា។

សីហា : កាសែតប្រាំបីកកប៉ុស្តិ៍ ថ្ងៃ ១ ៖ កងទ័ពថៃនឹងទិញគ្រឿងសញ្ជាវុធថ្មី អស់តម្លៃ ១ ០០០ លាន ដុល្លារ មុនដំណាច់ឆ្នាំនេះ ៖ របក្រោះ ៣៥០ ធ្វើនៅអាមេរិកនិងអង់គ្លេស យន្តហោះប្រដេញ និងយន្តហោះពិនិត្យការណ៍ និង កាណូតបាញ់កាំជ្រួចហោះ ៣៧

កាសែត ឡឺម៉ុង ថ្ងៃ ៣ ៖ តាមក្រសួងសម្ងាត់អាមេរិកាំង យន្តហោះយួនទំលាក់គ្រាប់បែកយ៉ាងច្រើន សំបើម ដើម្បីបំបាក់ការទប់ទល់ “យ៉ាងមាន៖” របស់ខ្មែរក្រហម។ ការទំលាក់នេះ ខ្លាំងលើសពីពេលមុនៗ ទាំងអស់។ យន្តហោះ គឺរបស់អាមេរិកាំងចោលពីឆ្នាំ ១៩៧៥ ៖ ធុនអេហ្វ-៥ ប្រតិកម្ម និង ធុនអា-៣៧។ ការ ទំលាក់ធ្វើឡើងរហូតដល់ចម្ងាយ ៦០ គ.ម. ក្នុងទឹកដីខ្មែរ ៖ កំពង់ចាម។ មានមនុស្សស្លាប់ជាច្រើន។ ភ្នំពេញ ដកទ័ពពីទិសខាងលិចបញ្ជូនទៅសមរក្ខមិ ជាហេតុបើកឲ្យចំនួនអ្នករៀនខ្លួន មានកាន់តែច្រើនឡើង។ ហា ណូយ កែនមនុស្សអាយុពី ១៦ ទៅ ៣៥ឆ្នាំ បញ្ចូលក្នុងកងទ័ព ហើយកោះហៅមកវិញនូវទាហានដែលឈប់ពី ឆ្នាំ ១៩៧៥។

ចេញពីបែលហ្គ្រាដ អៀង-សារី ទៅប៉េកាំង។ សុន សេន ឧបរដ្ឋមន្ត្រីទីមួយទទួលបន្ទុកខាងការពារ ប្រទេស មកដល់ប៉េកាំងដែលជាមួយនឹងគណៈប្រតិភូមួយក្រុម។ “ទើងជ័យក្រហម” កាសែតជ្រុយលទ្ធិក្រហម របស់បក្សចិន ឲ្យឈ្មោះរឿតណាមជាកូនអុក (cheval de Troie) របស់វិមានក្រឹមឡាំង និង ប្រទេសគុយបា របស់អាស៊ី។

រឿងចន្ទន៍ ដូចជាកាន់ជើងខាងរឿតណាម។
តាមទស្សនាវដ្តីសេដ្ឋកិច្ចចុងបូព៌ាប្រទេស មេតស៊ូលេនីងប៉ុល-ពត ដូចជា សូ-ភីម អតីតអនុប្រធានាធិបតី។

កម្ពុជា និង ឥណ្ឌូនេស៊ី សំរេចដាក់ចំណងទូតថ្នាក់រដ្ឋទូត ចាប់ពីថ្ងៃ ៧ សីហា ទៅ។
តាមមន្ទីរអាមេរិកាំងខាងជនរៀនខ្លួន និងខាងអន្តោប្រវេសន៍នៅភ្នំពេញនិងតោន ក្នុងមួយខែៗ យួនពី ៥ ទៅ ៦ពាន់នាក់រៀនខ្លួនតាមទូក ពី ២ ទៅ ៣ពាន់នាក់រៀនតាមព្រំដែនផ្លូវគោក។

ក្រុងប៊ែន ប្រកាសថា ស្វីសនិងកម្ពុជា បានសំរេចដាក់ចំណងទូតរវាងប្រទេសទាំងពីរ។
ថ្ងៃ ១២ ៖ ចិននឹងជប់ន ចុះហត្ថលេខាលើសន្ធិសញ្ញាសន្តិភាពនិងមិត្តភាព។

ខ្មែរដែលរៀនខ្លួនមកដល់ប្រទេសថៃ មានចំនួនកាន់តែច្រើនឡើង។ តាមអគ្គស្នងការដ្ឋានចំពោះជន រៀនខ្លួន “ស្ថានការណ៍កំពុងតែប្រែប្រួលមែនទែនហើយ” បើប្រៀបធៀបទៅនឹងស្ថានភាពកាលពី ៦ ខែមុន។
សារពត៌មាន ឡឺម៉ុង ថ្ងៃ ២៦ ៖ តាមប្រកាសយួន ខ្មែរដែលប្រឆាំងនឹងប៉ុល-ពត កាន់កាប់តំបន់ព្រំដែន ដែលជួនកាលជាទីជំរករឿតកុងពីដើម។ ពួកខ្មែរទាំងនេះ ប្រហែលជាមានរដ្ឋការមួយ កងទ័ពមួយ និងទីបញ្ជាការមួយ។ ភ្នំពេញ ទទួលស្គាល់ដោយមិនចំពោះ ដោយចោទរឿតណាមថា បានតំឡើង “រដ្ឋការអាយ” មួយ ហើយប៉ុនប៉ងរំលំរបបភ្នំពេញតាមវិទ្ធីស្រា និងការយុបយិតក្បត់។

កញ្ញា : ថ្ងៃ ២ ៖ គណៈប្រតិភូយ៉ាងធំរបស់ខ្មែរ —គណៈទីពីរក្នុងរយៈពេលតិចជាងមួយខែ— មកដល់ ប៉េកាំង ដឹកនាំដោយ នួន-ជា ប្រធានរដ្ឋសភា។ ចំណែកឯ ជាំ យ៉ាងដុន វិញ ក៏រៀបចេញទៅ ទស្សនា រដ្ឋធានីផ្សេងៗ នៃអាស៊ីភាគអាគ្នេយ៍ដែរ។

ថ្ងៃ ២ ដដែល ៖ វិទ្យុហាណូយអំពាវនាវ ឲ្យខ្មែរទាំងអស់បះបោរឡើង ក្នុងនាមនៃ “កងកំលាំងស្នេហា ជាតិ និងបដិវត្តន៍ពិតប្រាកដនៃរណសិរ្ស ២០៣”។

កាសែត ឡឺម៉ុង ថ្ងៃ ២៣ ៖ សីហនុ ឥតចង់ជួបគណៈប្រតិភូជប៉ុន ដែលពេលនោះធ្វើទស្សនកិច្ចនៅ ភ្នំពេញ។

តុលា : សារពត៌មាន ឡឺម៉ុង ថ្ងៃ ២ ៖ រឿងណាមត្រូវកាត់ស្ថានភាពមួយដែលពិបាកណាស់។ អាជ្ញាធរ បញ្ជាក់ថា តាំងពីដើមខែកញ្ញា ទឹកជំនន់ធ្វើឲ្យរងគ្រោះដល់មនុស្សជាង២លាននាក់។ ស្រូវ និង សត្វពាហនៈ បានខូចបង់ច្រើនណាស់។ មួយចំណែកទៀត ប្រទេសយួនដែលមិនទាន់ទាំងស្រុង ផុតពីមហន្តរាយសង្គ្រាម ៤៦-៧៥ ផង កំពុងរៀបចំធ្វើសង្គ្រាមជាថ្មីទៀត ដោយហេតុមានទំនាស់ពីរ ជាមួយនឹងចិន និងជាមួយកម្ពុជា។ នៅផ្នែកខាងត្បូង បណ្តាជនឥត “តាម” ទេ ការអំពាវនាវឲ្យស្នេហាជាតិ ធ្វើឡើងដោយឥតឈប់ឈរ។

នៅតាមព្រំដែនយួន-ចិន ទាហានយួនប្រដាប់អាវុធនិងស្បៀង ជីករណ្តៅត្រង់សេ។

នៅប្រទេសលាវ គេឮថា កងទ័ពប្រើឧស្ម័នពុល លើនឹងអ្នកស្រុកភ្នំជាតិម៉ុង។

ថ្ងៃ ២៥ ៖ នៅបាងកក តេង ស្យាវពីង និយាយនៅមុខអ្នកផ្សាយពត៌មាន ៖ ការយកបានភ្នំពេញដោយ ពួកយួន នឹងបង្ហាញបំណងពិតប្រាកដរបស់ហានុយេ។

វិច្ឆិកា : ជនកៀសខ្លួនតាមសមុទ្រ កាន់តែទៅជារឿងបច្ចុប្បន្នភាព រឿងអន្តរជាតិ។

ធ្នូ : ថ្ងៃ ២ ៖ តាមមណ្ឌលទូតនៅបាងកក រឿងណាម ត្រួតត្រាបានទឹកដីខ្មែរជាច្រើនកន្លែងទៀត ក្នុងកំឡុងពីរអាទិត្យមុននេះ។ នៅភ្នំស៊ីងតោន ក្រសួងសម្ងាត់អះអាងថា ទ័ពខ្មែរបានទទួលការ បង់ខាតដ៏ធ្ងន់បំផុត ក្នុងរយៈពេល ១៨ ខែនេះ។

ថ្ងៃ ៣ ៖ វិទ្យុហានុយេផ្សាយថា នៅទឹកនៃមួយក្នុងតំបន់រំដោះនៅកម្ពុជា រណសិរ្សប្រមូលស្រោចស្រង់ ជាតិ បានកើតឡើង។ ហេង-សិរិន ជាប្រធាន តែងតាំងឡើងដោយសមាជបង្កើតរណសិរ្ស។

កាសែត ឡឺម៉ុង ថ្ងៃ ១១ ៖ វិទ្យុហានុយេ ដែលដើរតួជាប្រភពព័ត៌មានដ៏ជោគជ័យ ផ្សាយពីការ បះបោរថ្មីទៀត ក្នុងខេត្តកំពង់ចាមដែលលើកគ្នាតំរង់មកទន្លេមេគង្គ។ ក្នុងពេលជាមួយគ្នា ប្រភពផ្សេងៗនៅ បាងកក និយាយអំពីការវាយរុញច្រានរបស់យួន តំរង់មកទន្លេមេគង្គ ដើម្បីបណ្តាច់ចេញពី ភ្នំពេញ នូវខេត្ត ទាំងឡាយនៃទិសឦសាន្ត ហើយឲ្យទ័ពកម្ពុយទៅរណសិរ្ស ហេង-សិរិន។ តាមអ្នកឆ្លើយត្រង់ម្នាក់នៅបាងកក របស់កាសែត ញូវយ៉កថែម ពួកយួននៅត្រឹមតែ ៤០ គ.ម. ពីក្រចេះទេ។ កាលពីថ្ងៃ ៩ វិទ្យុភ្នំពេញចោទរណ សិរ្ស ហេង-សិរិន ជាអង្គការយួនដែលមានឈ្មោះខ្មែរ ប៉ុន្តែដឹកនាំដោយយួន ហើយមានទីស្នាក់ការនៅព្រៃ នគរ។

សារពត៌មាន ឡឺម៉ុង ថ្ងៃ ២២ ៖ ក្រៅពីការចោទផ្សេងៗ ដល់រឿងណាម រដ្ឋាភិបាលភ្នំពេញនៅតែ ផ្សាយពត៌មានសុទ្ធជាជំនិយម អំពីស្ថានភាពក្នុងប្រទេស។ បើគេជឿពត៌មានទាំងនេះ កម្ពុជា កសាងបានយ៉ាង រហ័សនូវ សង្គមប្រជាធិបតេយ្យមួយ ហើយសេដ្ឋកិច្ចខ្លួនកំពុងរីកចំរើន។

ដោយសុំចូលស្រុកខ្មែរមិនបាន អ្នកឆ្លើយត្រង់នៅបាងកករបស់កាសែត ឡឺម៉ុង នេះ ស្វែងរកពត៌មាន ពីកម្ពុជាក្នុង... ជំរុំអ្នកកៀសខ្លួន។

ថ្ងៃ ២៣ ទៅ ២៥ ៖ ស្ថានការណ៍កាន់តែតានតឹងឡើងនៅតាមព្រំដែនចិន-យួន។

ថ្ងៃ ២៧ ៖ ខ្មែរក្រហមបើកប្រាសាទអង្គរវត្តឲ្យអ្នកសារពត៌មានបរទេសមើល បន្ទាប់ពីសង្គ្រាមនិង
បដិវត្តន៍អស់ពេល ៩ ឆ្នាំ។

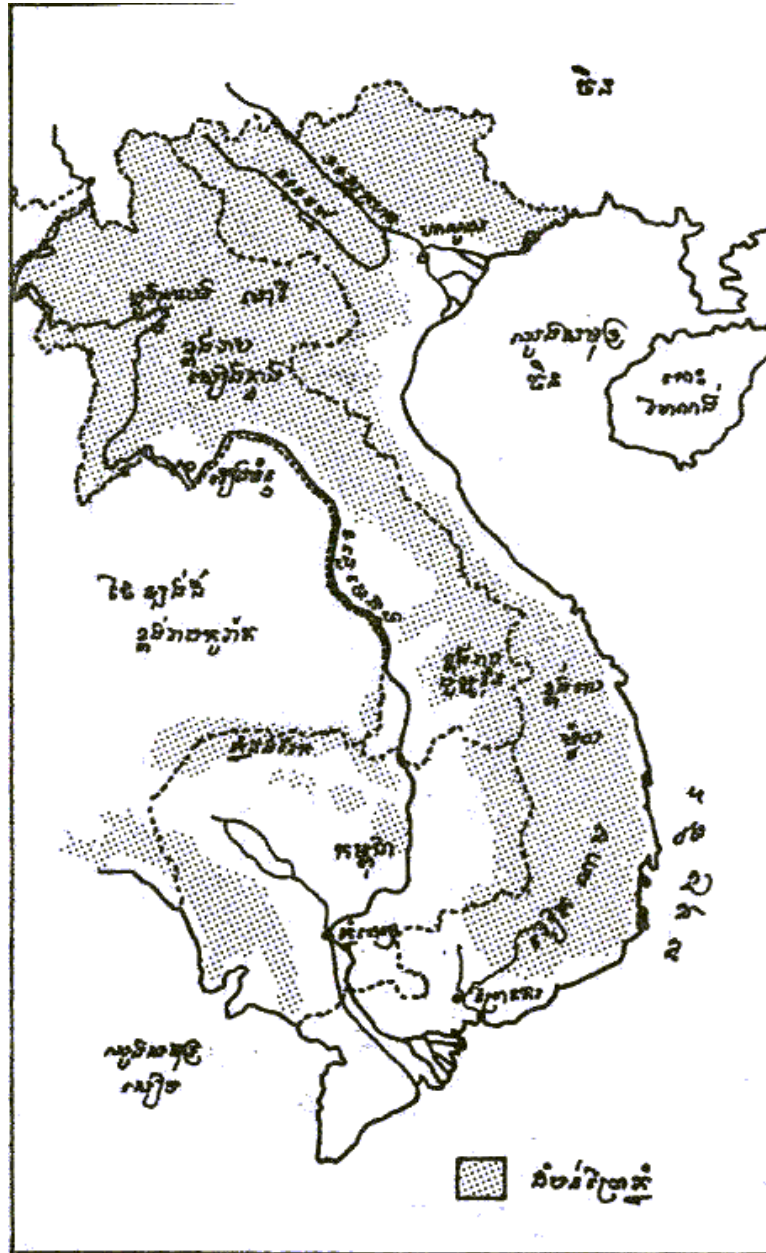
o
o o

ថ្ងៃ ៧ មករា ១៩៧៩ ប្រទេសកម្ពុជាបានរួចចេញពីចង្កូម ខ្មែរក្រហម ហើយធ្លាក់ទៅក្នុងកណ្តាប់ដៃ
ប្រទេសវៀតណាម។ ការធ្វើឲ្យស្រុកខ្មែរ និងប្រជាជនខ្មែរមានសេរីភាពឡើងវិញ នៅលើស្មារយីង
រាល់គ្នាហើយ។

ខែ មេសា ១៩៨២

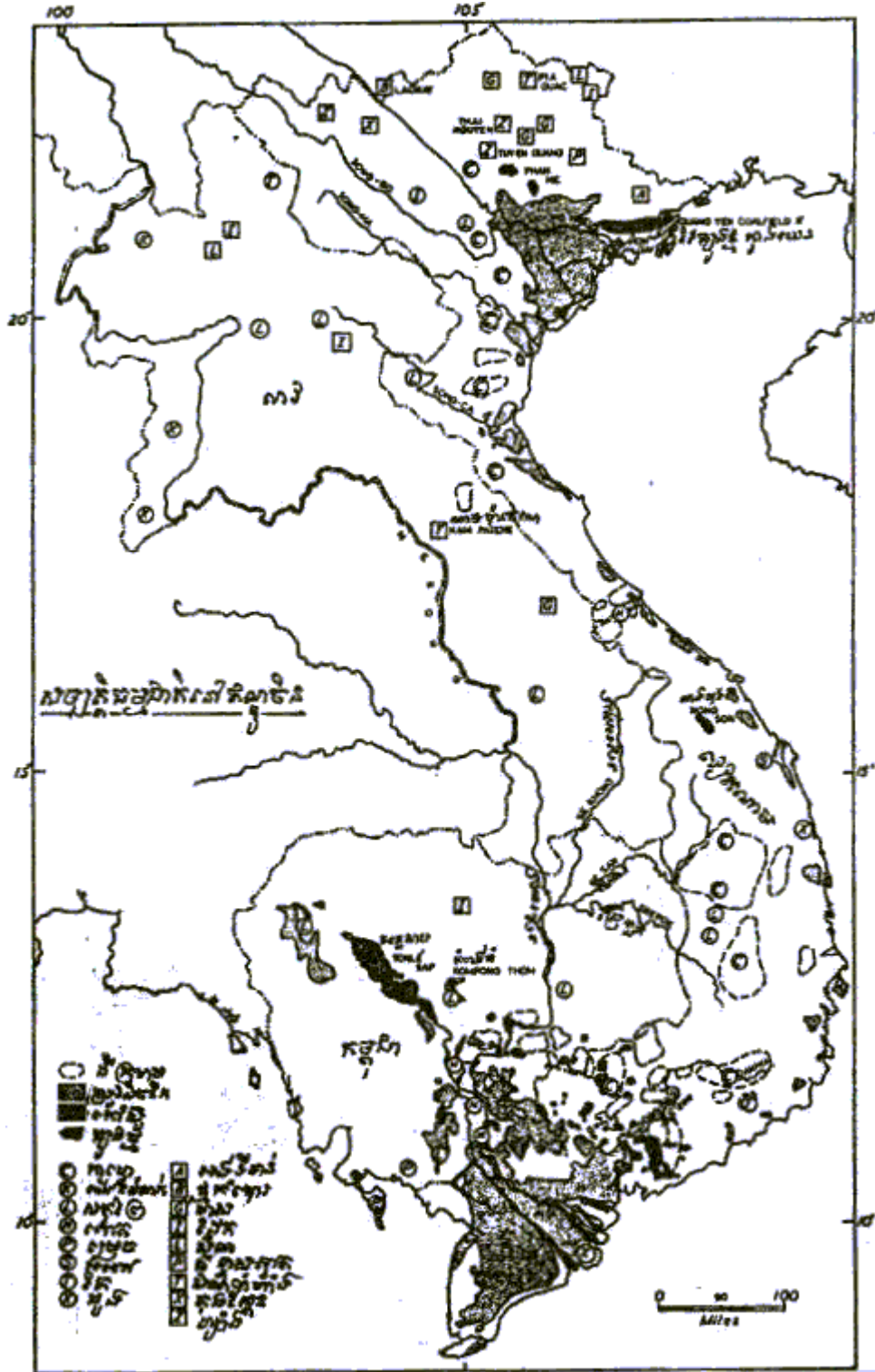

ទំព័រ ៣ ផែនទី

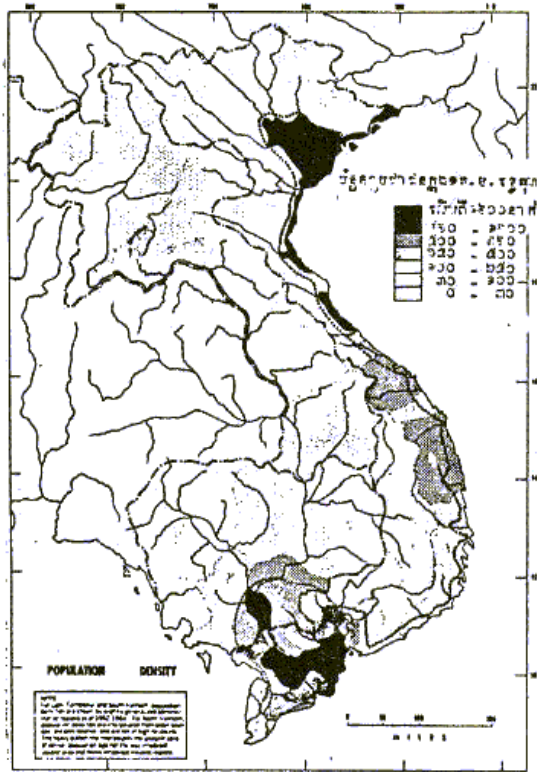

ពីរភាគបីនៃផ្ទៃដីរៀតណាម មានសុទ្ធតែព្រៃភ្នំប្រៃដែលគេពុំអាចដាំអ្វីដុះ។ យួនរស់យ៉ាងចង្អៀតចង្អល់នៅលើ ដីវាលរាប ដែលខ្លួនអាចធ្វើស្រែចំការបាន។ មួយភាគបីនៃផ្ទៃដីដែលអាចដាំស្រូវបាន គឺវាលត្រីកោណពីរដែល ទន្លេមេគង្គ និង ទន្លេក្រហមហូរកាត់។ ផ្ទៃដីដែលដាំដុះនេះមានទំហំតូចជាងកម្ពុជាទៅទៀត ហើយត្រូវចិញ្ចឹម បណ្តាជន ៥០ លាននាក់ (នៅឆ្នាំ ២០០០ បណ្តាជននេះនឹងកើនឡើងដល់ ៧៥ លាន!)។

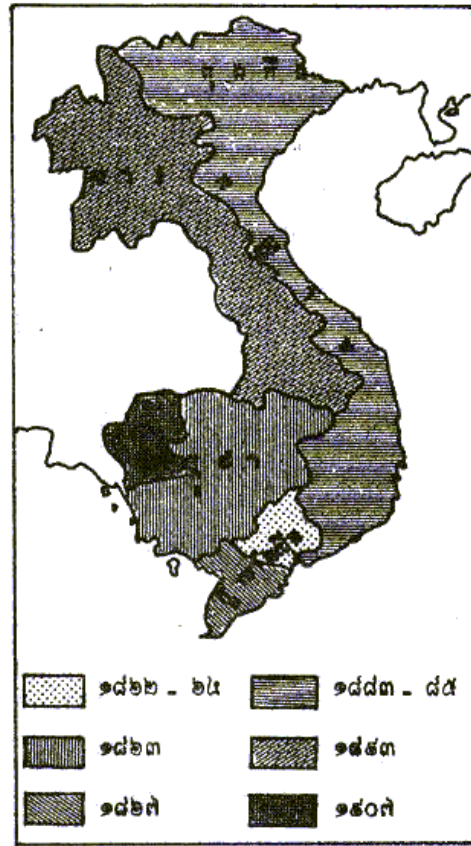

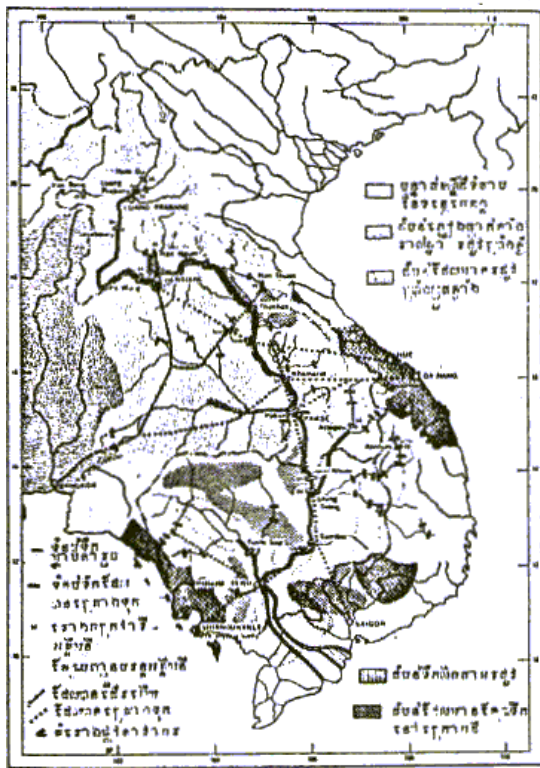
បើគេមើលប្រទេសនៅឥណ្ឌូចិនមួយម្តងៗ ដាច់ពីគ្នា ប្រទេសទាំងនោះពុំសូវមានទេ ប៉ុន្តែបើគេដាក់បូកចូលគ្នានូវធនធានខាងវៃ ខាងកសិកម្ម និង ខាងទឹក ប្រទេសទាំងបីមានសកាតជា “ប្រទេស” មួយដែលមាន ហើយច្បាស់ជាស្ថិតនៅក្នុងចំណោមប្រទេសដែលសំបូរជាងគេនៅអាស៊ីកាតអគ្នេយ៍។

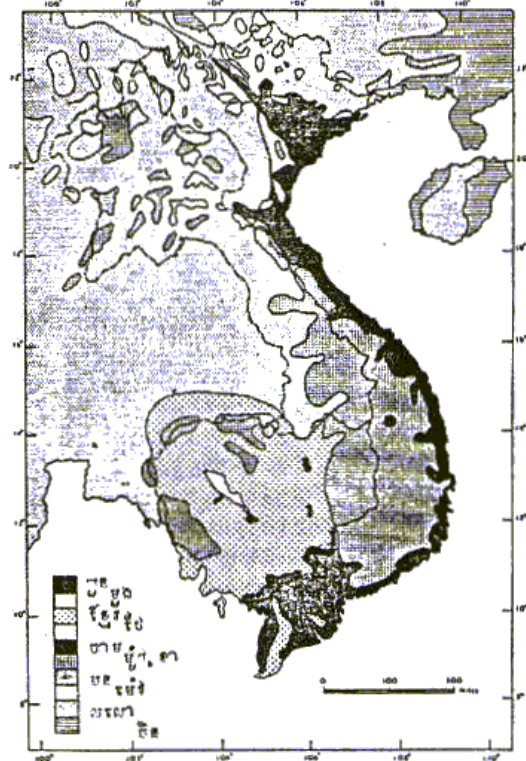
កំរាស់រុក្ខជាតិជននៅសង្គម

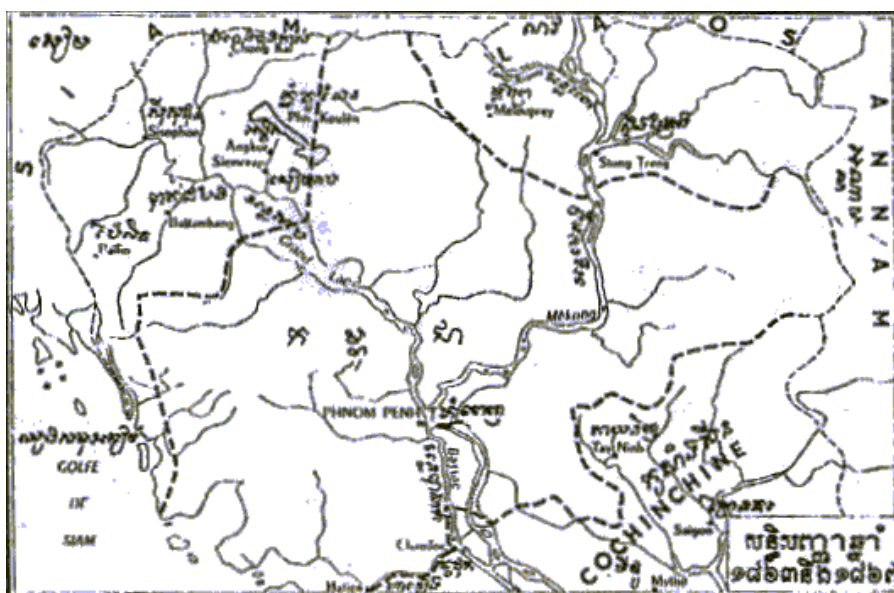
លំដាប់តំបន់ទឹកអាណាតិកម្មកម្ពុជាភាគខាងលិច

គំរោងការលើទន្លេមេគង្គផ្នែកខាងក្រោម

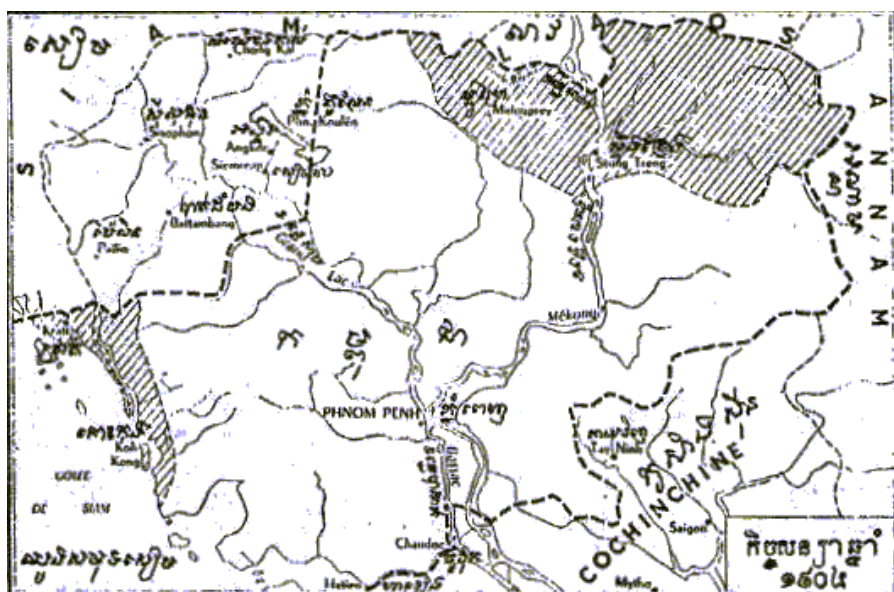

ភាសានៅសង្គម

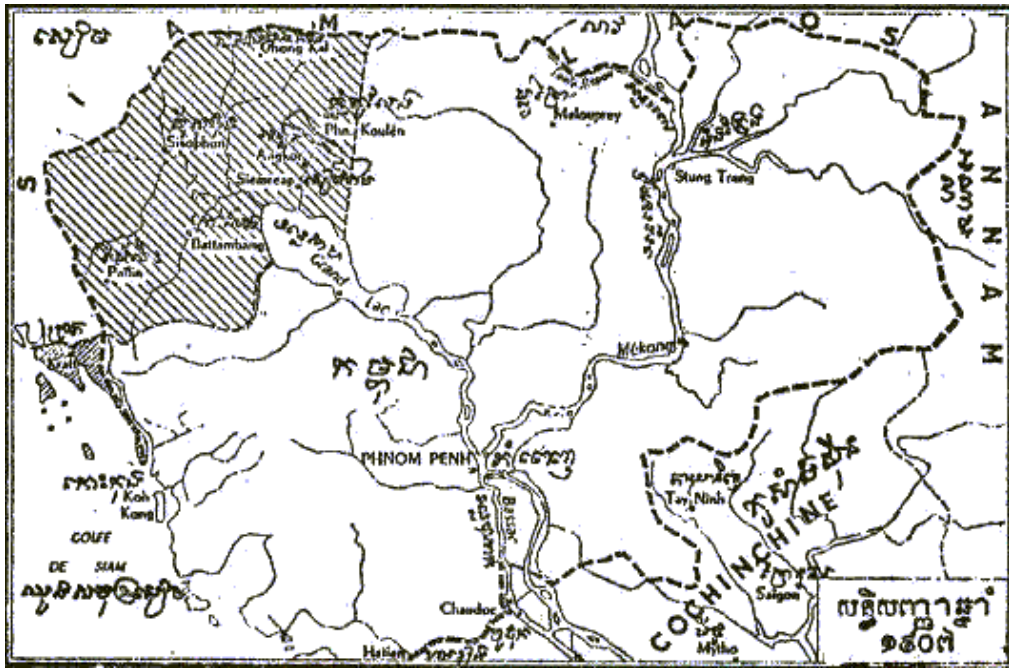

សន្ធិសញ្ញាឆ្នាំ ១៨៦៣ រវាង ព្រះបាទនរោត្តម និង ឧត្តមនារី ដ៏ឡាក្រុងវៀង, “គូវ៉ែនរ៉េ, ចៅហ្វាយ” ទើមួយនៃ កូសាំងស៊ីន, សន្ធិសញ្ញាដែល ព្រះបាទនរោត្តម ទទួលការគាំពារ, “ប្រតិកត្តា” ពីបារាំង។

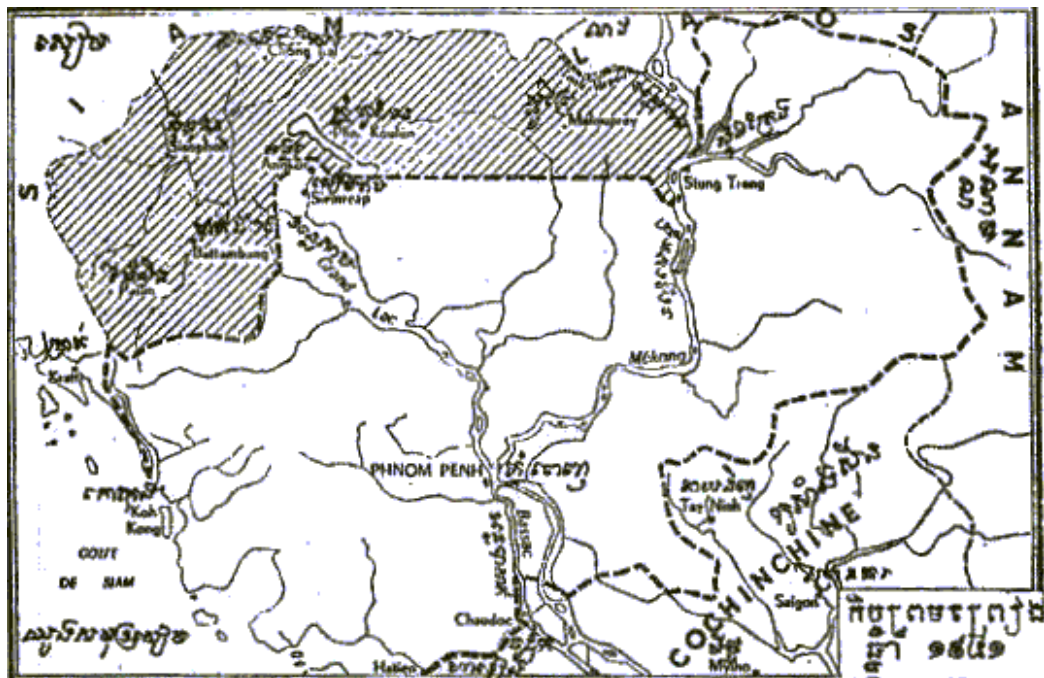
សន្ធិសញ្ញាឆ្នាំ ១៨៦៧ បានធ្វើឡើងដោយល្អចលាក់រវាងបារាំងនិងសៀម។ តាមសន្ធិសញ្ញានេះ សៀមឈប់ទារសួយអាករពីខ្មែរ ប៉ុន្តែត្រូវដូរជាមួយនឹងខេត្តបាត់ដំបង សៀមរាប (អង្គរកែត្រូវបានទៅសៀម ដែរ) ស៊ីសុផុន ទន្លេពៅ និងម្លូព្រៃ ត្រូវឲ្យទៅសៀម។ ដល់ពេលហ្នឹងនរោត្តមជីង, ដ៏ឡាក្រុងវៀង ចង់បាន មកពីសៀមវិញតែមាត្រាបន្ថែមមួយប៉ុណ្ណោះ ៖ ខ្មែរអាចចាប់ត្រីក្នុងបឹងទន្លេសាបបានដូចសៀម!

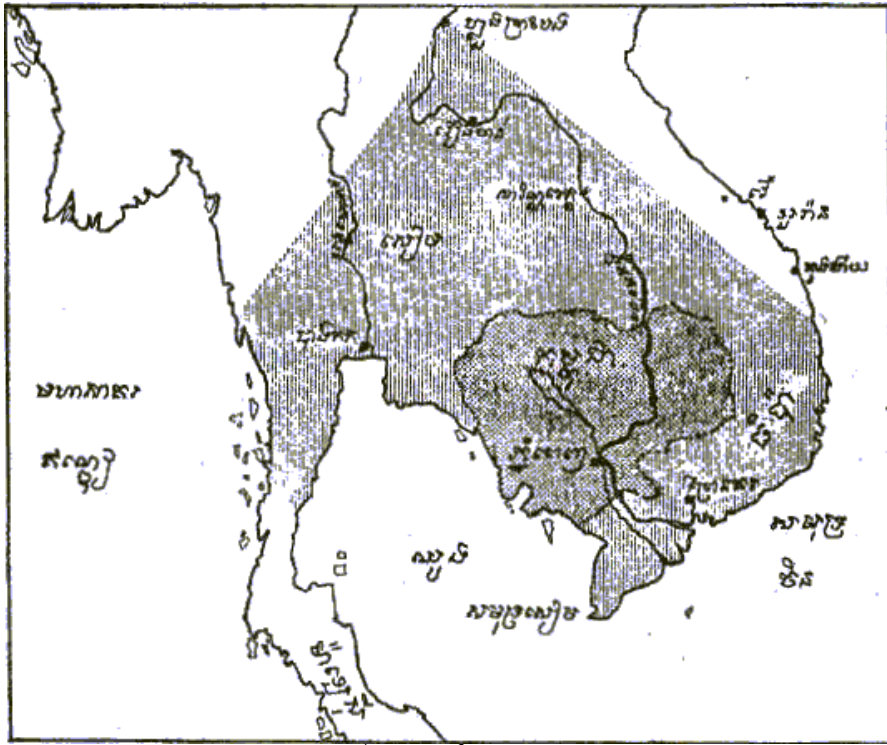
កិច្ចសន្យាឆ្នាំ ១៨៦៤ ៖ កំពង់ផែត្រាត ហើយនិងទឹកដីនៅទិសខាងត្បូង ព្រមទាំងកោះទាំងឡាយ ដែលនៅ ជិតត្រូវចាប់ពីជ្រោយឡក់ស៊ីនទៅ បានត្រូវប្រគល់មកឲ្យឥណ្ឌូចិនវិញ។ ខេត្តម្លូព្រៃ និង ទន្លេពៅ ទើបនឹង បានមកឥណ្ឌូចិនវិញតាមរយៈកិច្ចសន្យាឆ្នាំ ១៨៦២។

កិច្ចសន្យាឆ្នាំ ១៩០៧ ៖ តាមកិច្ចសន្យានេះ ខេត្តសៀមរាប បាត់ដំបង និង ស៊ីសុផុន បានត្រឡប់មកខ្មែរវិញ ដោយដូរក្លាជាមួយនឹងទឹកដីសៀម គីដានសៃ, ត្រាត និងកោះទាំងឡាយនៅខាងត្បូងជ្រោយឡក់ស៊ីង។

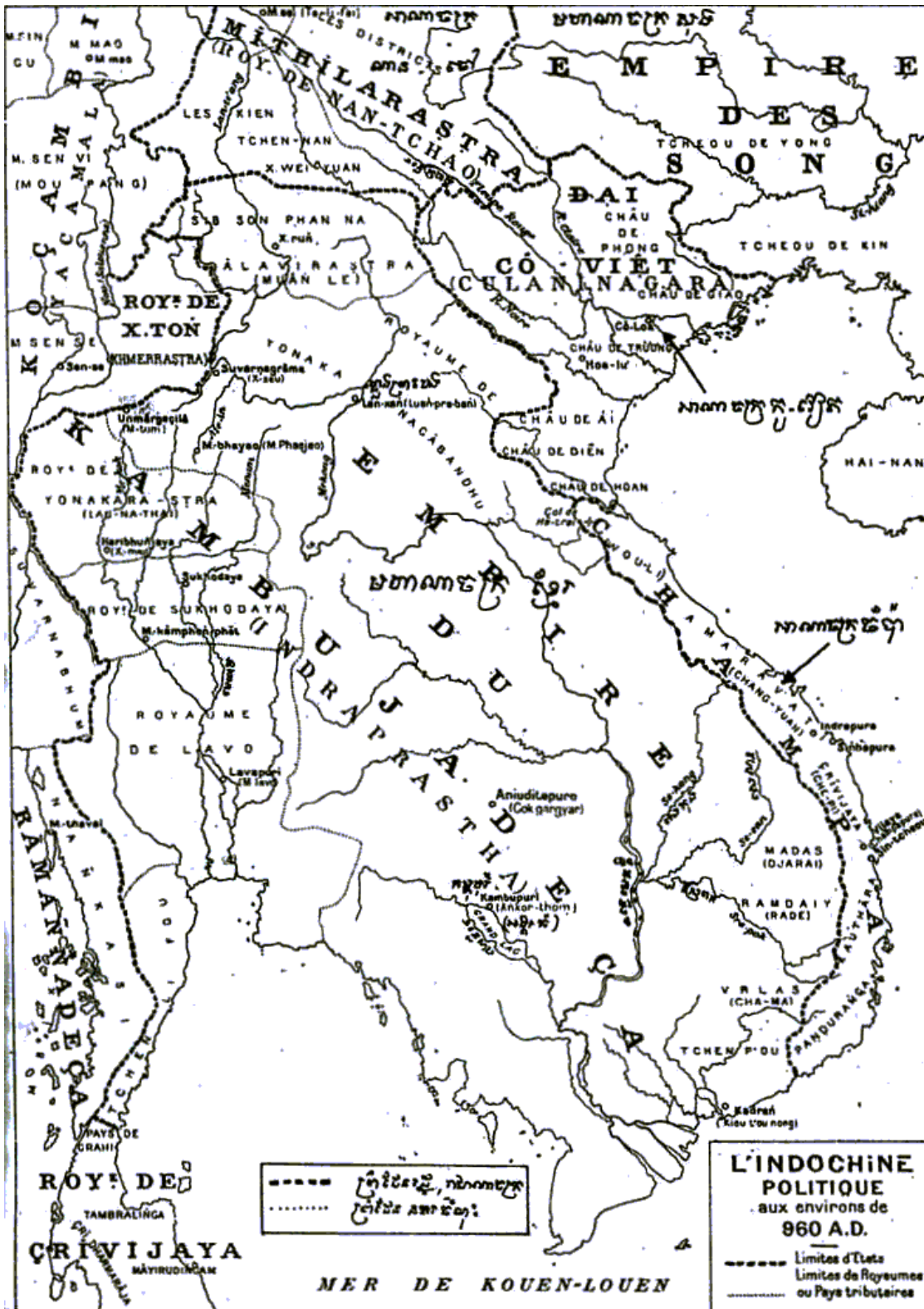
កិច្ចព្រមព្រៀងសន្តិភាពឆ្នាំ ១៩៤១ រវាងបារាំង និង ថៃ (សៀមបានដូរឈ្មោះទៅជាថៃចាប់តាំងពីឆ្នាំ ១៩៣៩ មក) បានធ្វើឲ្យខ្មែរបាត់បង់ជាលើកទីពីរ នូវខេត្តស៊ីសុផុន បាត់ដំបង ស្ទឹងត្រែង កំពង់ធំ និង សៀមរាប (លើកលែងតែបរិវេណអង្គរ)។

▲ មហាណាចក្រខ្មែរ នៅដំណាច់សតវត្សរ៍ទី ១២

▼ រាជធានីចាស់ៗ នៃអតីតៈមហាណាចក្រខ្មែរ

ឥណ្ឌូចិននៅក្នុងកំឡុង គ.ស. ៩៦០

D'après Foursereau, Le Siam ancien.
 Carte de la péninsule indochinoise, par les frères Van Langren, 1595.

ផែនទីនៅក្នុងទំព័រនេះ និងក្នុងទំព័រខាងក្រោយ គឺលទ្ធផលនៃការស្រាវជ្រាវ និងរុករកនៃជនជាតិអឺរ៉ុប រហូតមកដល់សតវត្សរ៍ទី ១៧។ ផែនទីទាំងនេះច្រើនតែឃ្លាតឆ្ងាយពីភាពត្រឹមត្រូវខាងឧត្តកូមិសាស្ត្រ។ ក៏ប៉ុន្តែតាមរយៈឯកសារទាំងនេះ យើងអាចទាញយកព័ត៌មានជាច្រើន ដូចជាការវិវត្តន៍នៃទឹកដីខ្មែរ ប្រភពនៃឈ្មោះ “កូសាំងស៊ីន” ជាដើម។

Les Indes Orientales de Mercator (Edition de 1607).

នៅរវាងគ.ស. ១២៨០ អ្នករុករកជាតិអ៊ីតាលី ម៉ាកូ ប៊ូឡូ ឈប់សំចតនៅតុងកីង ហើយឲ្យឈ្មោះវាលត្រីកោណដែលទន្លេក្រហមហូរកាត់ចាក់ចូលទៅក្នុងសមុទ្រនោះថា “កៅជីហ្គូ” (Caugigw) ពួកដើរសំពៅជាតិចាម ជាប្រើក្លាយជា “គុតជី” រួចមកពួកជប៉ុនជា “កូឈី” ក្រោយមកបារាំងប្រើជា “កូសាំង” (Cochin) ដោយបន្ថែមពាក្យ “ស៊ីន” (Chine) នៅខាងចុង ដើម្បីបញ្ជាក់ថា កូសាំង ដែលនៅខាងចិន (មិនមែនកំពង់ផែនៅឥណ្ឌាទេ) យើងអាចឃើញច្បាស់នៅលើផែនទីនេះថា កូសាំងស៊ីន នៅខាងលើប្រទេសចំប៉ា។ បារាំងប្រឡំមួយជាន់ទៀត ដោយចង្អុលវាលត្រីកោណក្រោមបង្គុំស គឺវាលត្រីកោណនៃទន្លេមេគង្គថាជា “កូសាំងស៊ីន”។

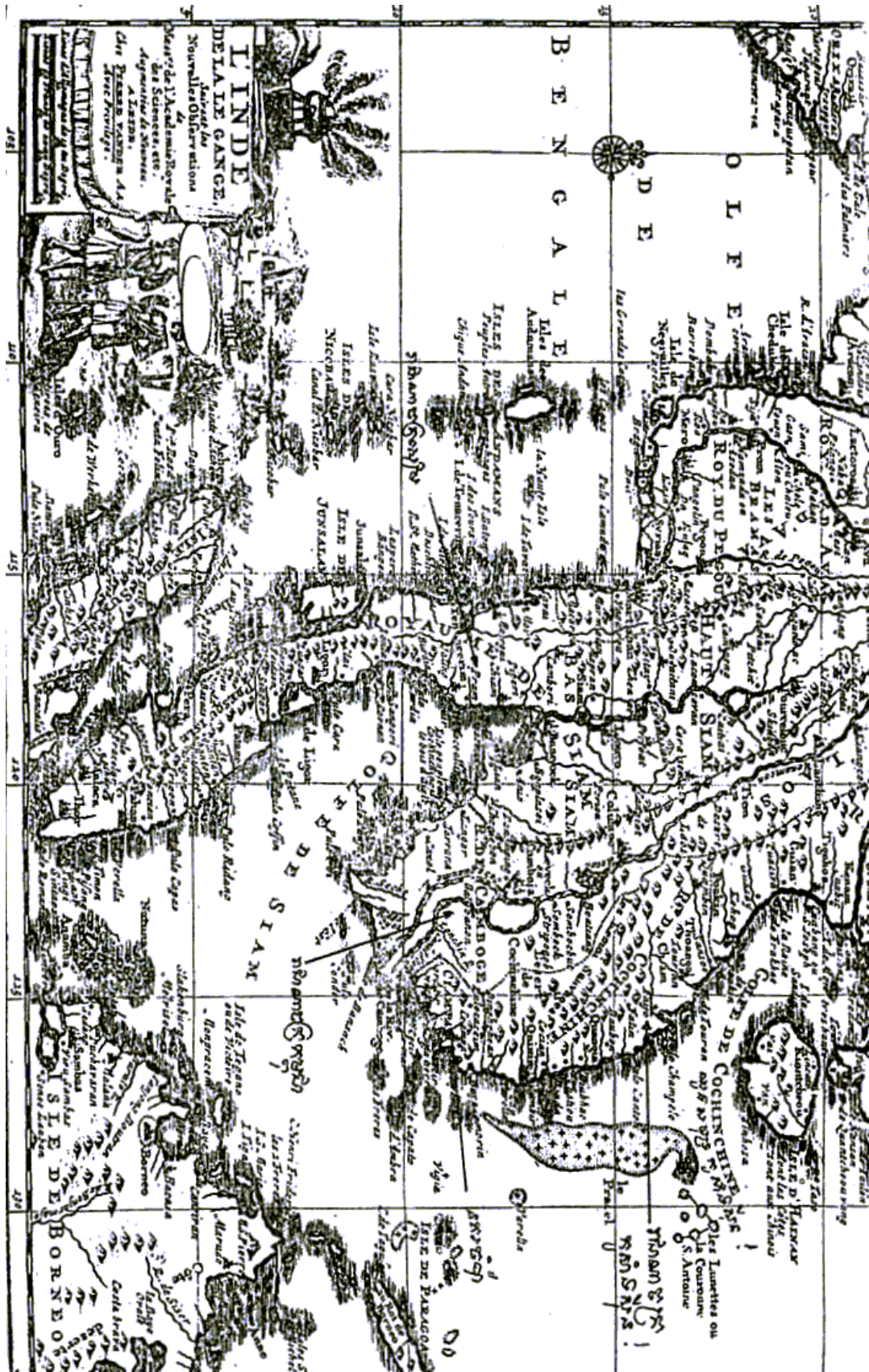
Carte du Tonkin et de l'Annam, par le Père de Rhodes, 1633.

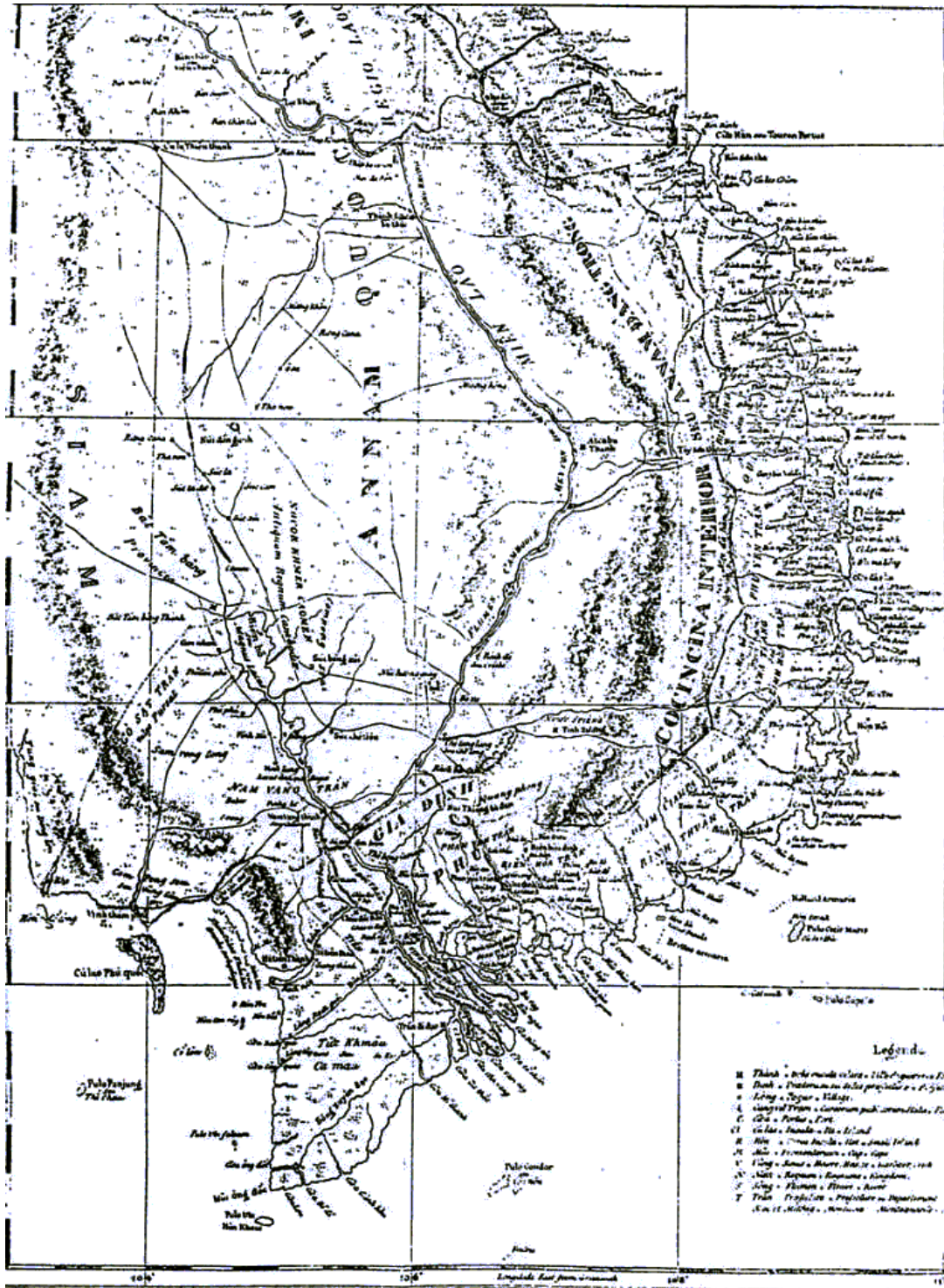
Carte de la péninsule indochinoise, par P. du Val, 1686.

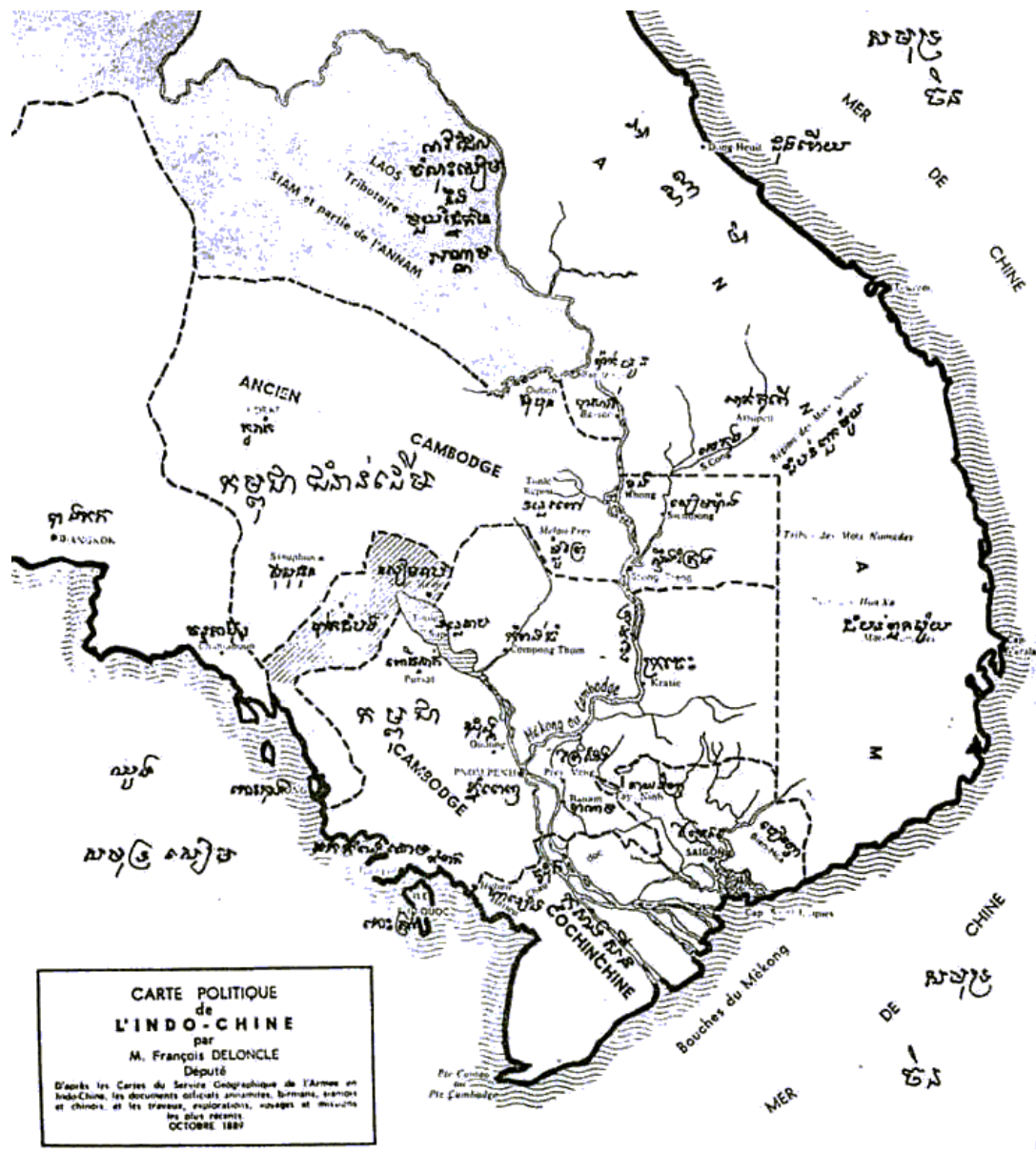
Librairie Classique d'Eugène BELIN à Paris.

L'Inde transganganétique de l'Atlas de Leide (chez Pierre vander Aa.... 1695)

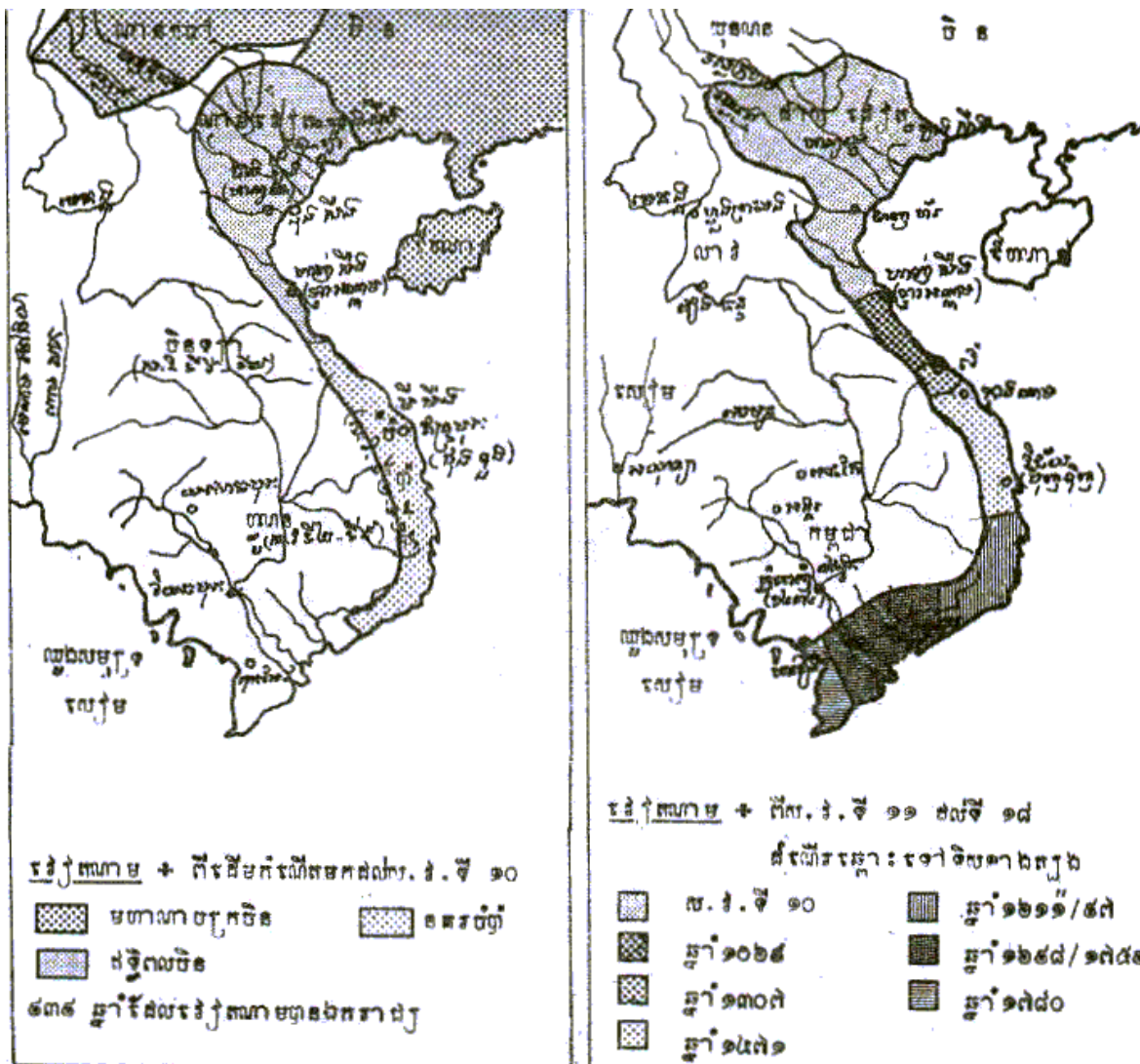
ផែនទីបង្ហាញឈ្មោះទីក្រុង ខេត្ត ភូមិ ស្រុក ដែលយួនបានផ្លាស់
ទៅជាយួនតាំងពីឆ្នាំ ១៨៣៨ (គឺឆ្នាំ ១៨៣៨) ម៉្លេះ ឬមុននេះផង។

ផែនទីឥណ្ឌូចិនដែលរៀបរៀងឡើងដោយអ្នកតំណាងរាស្ត្របារាំង ហ្វ្រង់ស្វ័រ ដឺឡុងក្លី ក្នុងឆ្នាំ ១៨៨៩ ហើយ ដែលយកលំនាំតាមផែនទីនានានៃផ្នែកក្រសួងកូមិសាស្ត្រនៃកងទ័ពបារាំងនៅឥណ្ឌូចិន តាមឯកសារជាផ្លូវការ នានានៃប្រទេសអណ្ណាម កូមា ថៃ (ពេលនោះឈ្មោះសៀមនៅឡើយ) និងចិន ព្រមទាំងតាមការរុករកតាម ដំណើរ និងតាមរបសកកម្មនានា ដែលបានធ្វើឡើងក្នុងពេលចុងក្រោយបំផុតនៅជំនាន់នោះ។

ទំព័រភ្ជាប់ ៤

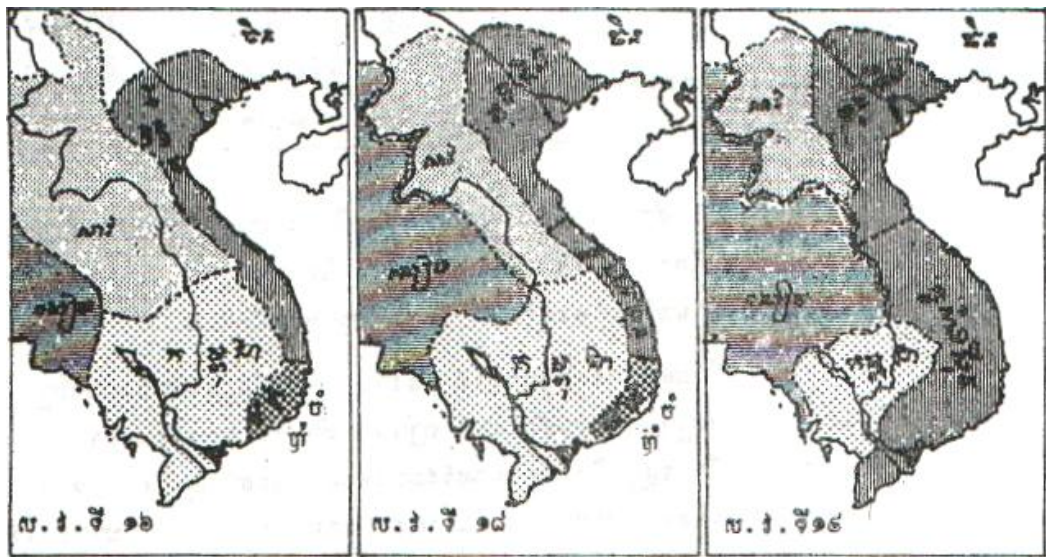
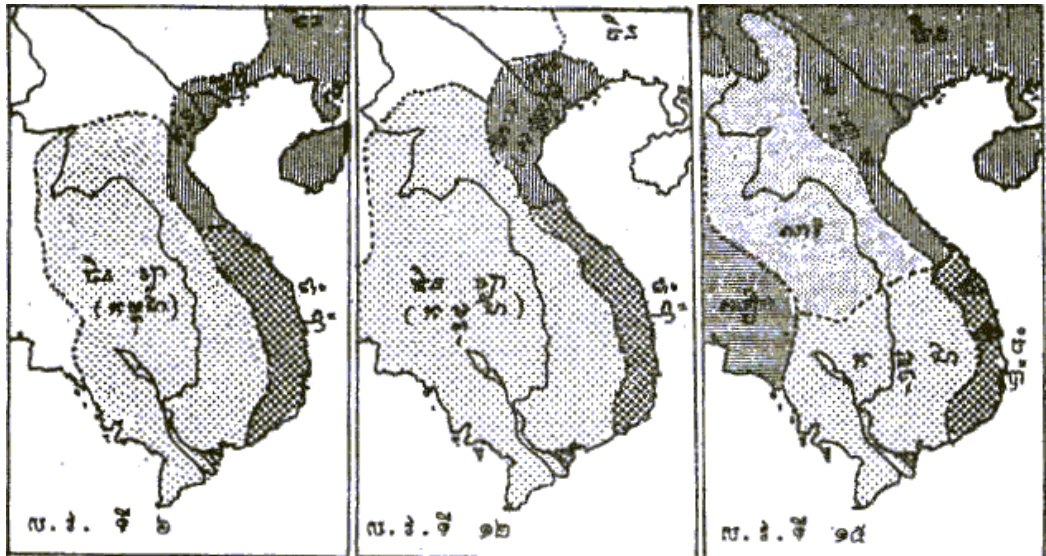
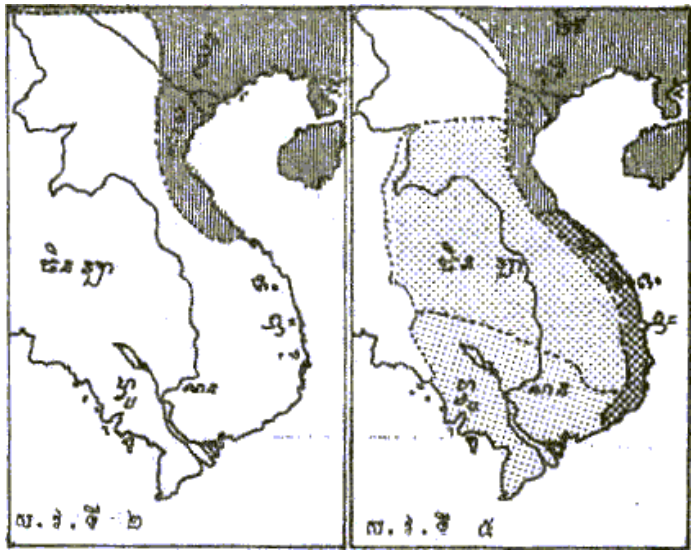
លំដាប់ពេលវេលានៃការពង្រីកទឹកដីយួន

ជាតិយួនចាប់ផ្តើមប្រវត្តិសាស្ត្រខ្លួននៅតុងកីង ហើយមានឈ្មោះថា ៖ យ៉ាវ-ដី ជាតិយួនជាលទ្ធផលនៃការបង្កាត់សាសន៍ឥណ្ឌូណេស៊ីយែន និង ម៉ុងហ្គោល នៅសម័យបុព្វប្រវត្តិសាស្ត្រ។ ការលាយចូលគ្នាជាមួយចិន មានឡើងនៅពេលក្រោយមកហើយទេ។

នៅឆ្នាំ ២៣២ មុនគ្រិស្តសករាជ អធិរាជ តាន់ នៃប្រទេសចិន បានបញ្ជូនទ័ពចំនួន ៥សែននាក់ ដែលបញ្ជាដោយមេទ័ពឈ្មោះ ញ៉ាម-ឆា និង ទ្រៀវ-ជា មកច្បាំងដណ្តើមយកស្រុក យ៉ាវ-ដី ធ្វើត្រួតពិនិត្យក្នុងពេលដែលមានចលាចលនៅស្រុកចិន ទ្រៀវ-ជា ក៏ប្រកាសខ្លួនជាស្តេចនៃរាជាណាចក្រ ណាម-យេ (ណាម - វៀត ក្នុងភាសាយួន) នៅឆ្នាំ ២០៨ មុន គ.ស.។ ការកាន់កាប់ទឹកដី និង ចិល្បនិយកម្ម នៃពួក យ៉ាវ-ដី ដែលពីមុនចិនចាត់ទុកជាជាតិសាសន៍ព្រៃផ្សៃ ក៏បានឡើងវិញនិងចិនដែរ ហើយអាចធ្វើការ ព្រមទាំងអាចទទួល

ផែនទីទំព័រនេះ បង្ហាញពីការ
វិវត្តន៍នៃភូមិសាស្ត្រប្រទេស
ឥណ្ឌូចិនពីសតវត្សរ៍ទី ២ ដល់
ទី ១៧។

មានន្តរសក្តិស្មើនឹងចិន ចាប់តាំងពីដើមសតវត្សរ៍ទី ៣ ដែលនៅក្រោមរជ្ជកាលស្តេចចិន ស៊ីវ៉ា-វ៉ង មក ប៉ុន្តែ ស៊ីវ៉ា-វ៉ង បញ្ជាឲ្យពួក យ៉ាវ៉ា-ជី រៀន ព្រមទាំងប្រើអក្សរនិងភាសាចិន។ គឺតាមរបៀបនេះហើយ ដែលពួក យ៉ាវ៉ា-ជី ទទួលឥទ្ធិពលនៃវប្បធម៌ និង របៀបគិត ព្រមទាំងរបៀបរៀបចំសង្គមទៅតាម កុង-ហ្វូយស្យូស (Confucius) និង តាវ៉ាអ៊ី (Taoisme) ហើយដែលថ្ងៃក្រោយមក នឹងប្រើអារុជនេះសំរាប់ដោះខ្លួនចេញពីចិនវិញ។

នៅឆ្នាំ ២៦៣ (ក្រោយ គ.ស.) ឈ្មោះ “អាណ-ណង់” បានត្រូវគេប្រើជាលើកទី១ ដើម្បីសំគាល់ទឹកដី នៅខាងត្បូង (ស្រុកចិន) ដែលបានទទួលសន្តិភាព។

នៅឆ្នាំ ៣៥៣ ពួក យ៉ាវ៉ា-ជី (ឬយួន) តបទៅនឹងការវាយលុកលើទឹកដីខ្លួនពី ចាម ក៏វាយនគរចំប៉ាជា លើកទី១។

ជាសាសន៍ឥណ្ឌូណេស៊ីយ៉េន, ជាតិចាមបានមករស់នៅតាំងពីយូរមកហើយ នៅលើទឹកដីដែលជា រៀត ណាម កណ្តាលសព្វថ្ងៃ ចាប់តាំងពី “ទ្វារអណ្ណាម” រហូតដល់ជ្រោយ វ៉ាវែលឡា។ នៅឆ្នាំ ១៣៧ ចិនឈ្មោះ ជូ លៀន សំឡាប់ម្ចាស់ស្រុក លិន ជី (ដែលនៅក្រោមអំណាចចិនដែរ) ហើយប្រកាសខ្លួនជាស្តេចនៃស្រុក លិន ជី (ឡាម-អាប ក្នុងភាសាយួន)។ គឺដូច្នោះឯងដែលនគរចំប៉ាកើតឡើង ហើយស្វាហាប់ណាស់។

នៅសតវត្សរ៍ទី២ និង ទី៣ ក្នុងពេលដែលខ្លួនលាតសន្ធឹងទឹកដី នគរចំប៉ាកំពុងទទួលឥទ្ធិពលយ៉ាងខ្លាំង ពីឥណ្ឌា។ គឺប្រហែលជាតាមឈ្លងសមុទ្រ ញ៉ា ត្រាង ដែលពួកឥណ្ឌាបញ្ជូនខ្លួនទៅក្នុងនគរចំប៉ា ហើយនាំចូល ទៅឲ្យចាមនូវព្រហ្មញ្ញសាសនា និងអក្សរ។ ខ្លួនទទួលឥទ្ធិពលពីឥណ្ឌាមែន ប៉ុន្តែដោយមកពីបុព្វហេតុខាងយុទ្ធ-សាស្ត្រ ចំប៉ាចង់សម្ពន្ធភ្នាជាមួយចិន ដើម្បីវាយអណ្ណាម។ គេពុំដឹងថាមកពីហេតុអ្វីពិតប្រាកដ ដែលបណ្តាល ឲ្យចាមវាយស្រុកអណ្ណាមទេ ក៏ប៉ុន្តែគេពុំត្រូវភ្លេចទេថា ចិនបានក្លាប់ស្រុករបស់ពួក យ៉ាវ៉ា-ជី ទៅនឹងស្រុក ចិន។ ប្រហែលក្នុងពេលធ្វើដំណើរឆ្ពោះមកទិសខាងត្បូងនេះហើយ ដែលចិនជាន់ប៉ះលើទឹកដីរបស់ជាតិដែល មានដើមកំណើតជាសាសន៍ឥណ្ឌូណេស៊ីយ៉េន។

ដោយសារសង្គ្រាមមិនឈប់ឈររវាងរាជវង្សចិនទាំងឡាយ អាណាចក្រចិនក៏ត្រូវបង្ខំខ្លួនបន្ថយឥទ្ធិ ពលមកលើស្រុកអណ្ណាម។ នៅសតវត្សរ៍ទី១០ អធិរាជចិនឈប់មានអំណាចអ្វីពិតប្រាកដ ទៅលើអណ្ណាម ហើយ។ នៅឆ្នាំ ៩៧៩ ការបះបោរមួយបានធ្វើឲ្យអណ្ណាមបានទទួលឯករាជ្យចេញពីចិន។

បន្ទាប់ពីបានស្គាល់អនាធិបតេយ្យ អស់រយៈមួយសតវត្សរ៍ រាជវង្ស លី បានពង្រឹងជំហានគរអណ្ណាម ដែលលាតសន្ធឹងខ្លួនមកទិសខាងត្បូង ដោយលេបយកទឹកដីនគរចំប៉ា។ ស្តេចចំប៉ា ក៏លើករាជធានី ឥន្ទ្របុរៈ (ជុងជុង សព្វថ្ងៃ) ទៅនៅឯ វិជ័យ (បិត្យាឱញ សព្វថ្ងៃ)។

សង្គ្រាមខ្សោះឈាមជាមួយយួន ពីខាងជើង បានបង្ខំចាមដែលខំរកទឹកដីថ្មីសំរាប់នៅ និងចិញ្ចឹមជីវិត ជំរុញដំណើរមកទិសខាងត្បូង ហើយក៏ប៉ះនឹងខ្មែរ។ សង្គ្រាមរវាងខ្មែរនិងចាមមានរយៈពេលរាប់រយឆ្នាំ។ ត្រៀម ឱកាសដែលខ្មែរនិងខ្មែរឈ្មោះបែកបាក់គ្នា ចាមទាំងក្រុមៗ សាកល្បងមកតាំងទីនៅលើវាលរាបនៃជងទន្លេមេ គង្គី។ ចាមវាយយករត្នសមុទ្រ ចូលប្លន់ស្រុកភូមិខ្មែរ ព្រមទាំងចាប់យកខ្មែរធ្វើជាទាសករផង។ លុះមកឆ្នាំ ១១២៣ ក្នុងរជ្ជកាលព្រះបាទសុរិយាវរ្ម័នទី២ ទើបខ្មែរអាចដេញកំចាត់ចាមទៅវិញ រហូតដល់ព្រំដែននគរ អណ្ណាម។ តែស្តេចយួន លី ញ៉ុង តុង (១០៧២-១១២៤) ជួយគាំពារចាមដែលបាក់ទំពាក់ចូលទៅក្នុងនគរ អណ្ណាម។ សុរិយាវរ្ម័នទី២ ក៏ប្រកាសសង្គ្រាមជាមួយយួន។ ស្តេចខ្មែរនាំទ័ពពីរម៉ឺននាក់ និងកងនាវាចរដែលមាន ទូក ៧០០ ទៅវាយយួន។ ជាលើកទី១ ដែលសម្ពន្ធភាពខ្មែរ-ចិន-ចាម កើតឡើងដើម្បីវាយយួន។ ប៉ុន្តែឥតបាន ឈ្នះទេ។ នៅឆ្នាំ ១១៣៦ ស្តេចចាមជ័យឥន្ទ្រវរ្ម័នទី៣ ក៏ដកខ្លួនចេញពីសម្ពន្ធភាពនេះ ហើយយកនគរខ្លួនទៅដាក់ ក្រោមទាសភាពស្តេចអណ្ណាម លី ថាន់ តុង (១១២៨-១១៣៩)។ សុរិយាវរ្ម័នទី២ ស្បថថានឹងសងសឹកចាម

វិញ្ញា ឆ្នាំ ១១៤៥ ខ្មែរវាយចំប៉ា ដណ្តើមយករាជធានី វិជ័យ បាន ហើយកាន់កាប់នគរបាមទាំងមូលអស់រយៈ ពេល ៥ ឆ្នាំ ពេលព្រះបាទសុរិយាវរ្ម័នទី២ សុគត ចាមក៏រើប៉ះខ្លួនរួចវិញ្ញា ធននិទ្រូរ្ម័នទី២ (១១៥០-១១៦០) ប្តូរជីដូនមួយនៃព្រះបាទសុរិយាវរ្ម័នទី២ ដែលសោយរាជ្យបន្ត ក៏ចេះតែច្បាំងរើប៉ះរោះទៅទៀតជាមួយនឹង ចាម។

អនាគតព្រះបាទជ័យវរ្ម័នទី៧ កូនរបស់ព្រះបាទធននិទ្រូរ្ម័នទី២ នាំទ័ពទៅវាយចាមនៅចំប៉ា ផ្នែក កណ្តាលអស់រយៈពេលដប់ឆ្នាំ កំពុងតែវាយរាជធានីវិជ័យ (ឆ្នាំ១១៦០) ជ័យវរ្ម័នទី៧ ទទួលដំណឹងថាបិតាខ្លួន ចូលទីវង្គត ហើយ យសោវរ្ម័នទី២ (១១៦០-១១៦៥) ឡើងសោយរាជ្យបន្ត ខកចិត្ត ជ័យវរ្ម័នទី៧ ក៏ត្រឡប់ មកស្រុកវិញ ហើយឈប់ធ្វើសកម្មភាពអ្វីទាំងអស់។ សោយរាជ្យបាន ៥ ឆ្នាំ យសោវរ្ម័នទី២ ក៏ត្រូវ បុរណ- ទិតយវរ្ម័ន ធ្វើគតហើយឡើងសោយរាជ្យបន្ត គឺក្នុងរាជ្យស្តេចនេះហើយ ដែលចាមវាយយកអង្គរម្តងទៀត (ឆ្នាំ១១៧៧) ហើយកាន់កាប់ស្រុកខ្មែរអស់រយៈពេល ៥ ឆ្នាំ។

ពេលចាមកាន់កាប់ស្រុក ជ័យវរ្ម័នទី៧ ងើបឡើងបង្កើតទ័ព ហើយរំដោះកម្ពុជាចេញពីនឹមចាមវិញបាន ហើយក៏ឡើងសោយរាជ្យ (១១៨២-១២០១)។ ដោយចាមនៅតែរុករានខ្មែរទៀត ព្រះបាទជ័យវរ្ម័នទី៧ ក៏វាយ កំទេចចាម ហើយយកចំប៉ាជាចំណុះម្តងទៀត។ ពីឆ្នាំ ១២០៣ ដល់ឆ្នាំ ១២២០ ចំប៉ាក្លាយទៅជាខេត្តមួយរបស់ ខ្មែរទៅហើយ។ នៅឆ្នាំ ១២០១ ជ័យវរ្ម័នទី៧ ស្តេចខ្មែរដ៏ពូកែល្បីល្បាញចុងក្រោយបង្អស់ ចូលទីវង្គត ហើយ ឥន្ទ្រវរ្ម័នទី២ ជាកូន ឡើងសោយរាជ្យបន្ត (១២០១- ១២៤៣)។

ជាអ្នកកាន់ព្រះពុទ្ធសាសនាមហាយាន យ៉ាងខ្ជាប់ខ្ជួនដូចបិតាខ្លួនដែរ ឥន្ទ្រវរ្ម័នទី២ ប្រកាន់អហិង្សាធម៌ ដោយចង់បង្ហាញមេត្តាធម៌ ក៏ស្រាប់តែបញ្ជាជាឯកតោភាគី ឲ្យដកកងទ័ពចេញពីស្រុកចំប៉ា (១២២៦) កាយ វិការដែលគេពុំសូវដែលបានឃើញឡើយ នៅក្នុងប្រវត្តិសាស្ត្រនៃប្រជាជាតិណាក៏ដោយ។ មហន្តរាយនឹងធ្លាក់ មកដល់ប្រជាជាតិខ្មែរដោយកាយវិការនេះ។ ពិតដូចនេះមែន ដោយធ្វើឲ្យបាត់រដ្ឋមួយជាទ្រទាប់ (Etat tampon) កាយវិការនេះបើកផ្លូវឲ្យយួនក្នុងដំណើរមកទិសខាងត្បូង។ ក្នុងពេលដែល ខ្មែរ និង ចាម ច្បាំងគ្នាប្រយុទ្ធនឹង អណ្តាមពុំអាច ឬ ពុំចង់ចូលមកលូកលាន់ក្នុងសង្គ្រាមឡើយ។ ព្រោះក្រោយរាជ្យស្តេច លី អាញតុង (១១៧៩- ១១៧៦) មក អណ្តាមត្រូវកាត់អនាធិបតេយ្យពេញទី ដោយមកពីចំប៉ាដណ្តើមរាជ្យគ្នា។ ពេលឃើញអណ្តាម ចុះទន់ខ្សោយ និងឃើញជម្លោះមិនចេះចប់មិនចេះហើយ រវាងស្តេចទាំងឡាយនៃរាជវង្ស លី, ចាមត្រៀមត្រួតកាស សុំឲ្យអណ្តាមប្រគល់ទឹកដីដែលយួនបានក្លាប់ទៅអណ្តាមមកឲ្យខ្លួនវិញ។ ការប្រទូស្តវាយរវាងចាមនិងយួនក៏ ចាប់ផ្តើមឡើងវិញ។ សង្គ្រាមបួនលុកលុយយ៉ាងយូរ (ជាង៣០ឆ្នាំ) នៃពួកម៉ុងហ្គោលមកលើអណ្តាមផង មក លើចំប៉ាផង ត្រាន់តែមកផ្អាកមួយពេលប៉ុណ្ណោះ នូវដំណើររបស់យួនមកទិសខាងត្បូង។ ការលាតសន្ធឹងទឹកដី របស់យួនក៏ចាប់បន្តទៅទៀត នៅពេលចប់សង្គ្រាមជាមួយពួកម៉ុងហ្គោល។ ស្តេចយួន ត្រាន់ អាញតុង (១២៩៣ -១៣១៤) លើកបុត្រីខ្លួន (ហៀន ត្រាន់) ឲ្យរៀបការជាមួយស្តេចចាម ចេ ម៉ាន ដែលលើកខេត្តរើ ទៅឲ្យយួន។ ខាន់ ញូហាយ រាជទូតយួនប្រចាំនគរបំប៉ា ដឹកនាំហើយចាករុកឲ្យចៅហ្វាយខេត្តចាមម្នាក់ ធ្វើរដ្ឋប្រហារ ហើយ ចាប់ស្តេចចាម (ចេ ជី)^(*) ទៅ ហាណូយ (កាលនោះឈ្មោះ កែ ដោ)។ ស្តេចចាម ចេ ណាន់ ខំសាកល្បង រំដោះខេត្តរើពីយួនមកវិញដែរ តែពុំបានសំរេច។

ក្នុងពេលដែលខ្លួនលាតសន្ធឹងទឹកដីទៅទិសខាងត្បូង អាណាចក្រអណ្តាមក៏ពុំរក្ខតវាតទីទៅទិសខាង

(*) គេពុំបានដឹងឲ្យបានពិតប្រាកដថាពេលណាទេ ដែលសាសនាអ៊ីស្លាមបានចូលទៅនគរបំប៉ា ប៉ុន្តែបើគេពិនិត្យមើលតាមឈ្មោះស្តេចចាម ទាំងឡាយ គេអាចនឹងដឹងថាប្រហាក់ប្រហែលពីពេលដែលមានការផ្លាស់ប្តូរនេះ ពីចំប៉ាដែលកាន់ព្រហ្មញ្ញសាសនា ទៅ ចំប៉ាដែលកាន់ សាសនាអ៊ីស្លាម។

លិចដែរ។ នៅក្រោមរាជ្យ ត្រាន់ ហៀនតុង (១៣៣០-១៣៤២) ទ័ពយួនដែលដឹកនាំដោយ ខាន់ ញូហាយ ចាប់
លុកលុយប្រទេសលាវ (អៃ ឡាវ ក្នុងភាសាយួន) តែត្រូវលាវ វាយរុញច្រានចេញមកវិញ ហើយសម្លាប់មេ
ទ័ពនេះ ដែលមានគំនិតចង់វាយដណ្តើមយកលាវឲ្យបានសិន ហើយបន្ទាប់មកចុះមកតាមដងទន្លេមេគង្គ ដើម្បី
វាយដណ្តើមយកទឹកដីរបស់ពួកម៉ួយ (ក្នុងភាសាយួនពាក្យនេះមានន័យថា “ពួកព្រៃផ្សៃ”) និងទីបំផុតវាយ
ដណ្តើមយក កម្ពុជា!។

នៅចុងសតវត្សរ៍ទី១៤ ស្តេចចាម ចេ ប៉ូណាហ្គា (១៣៦០-១៣៧០) ឆ្លៀតឧកាសដែលមានទុរភិក្សនៅ
តុង កឹង បញ្ជូនទ័ពទៅលុកលុយអណ្ណាម ក្នុងឆ្នាំ ១៣៦១ ហើយដកខ្លួនមកវិញ ដោយនាំទាំងឈ្មើយសង្គ្រាម
យួនជាច្រើនមកជាមួយផង។ ជាអ្នកចំណុះម្នាក់យ៉ាងពូកែ វីរបុរសនៃចំប៉ា ស្តេចប៉ូណាហ្គា ដាស់ចំប៉ាឲ្យក្រោក
ងើបឡើង វាយអណ្ណាមកាន់តែខ្លាំង ស្ទើរតែសង្រ្គប់យកអណ្ណាមបាន។ ជាច្រើនលើកជាច្រើនសា ស្តេចប៉ូណា
ហ្គា វាយឈ្នះយួន រហូតដល់ពេលមួយដែលមានចាមម្នាក់ក្បត់ស្តេចខ្លួន ចង្អុលទុកដែលស្តេចខ្លួនជិះប្រាប់យួន
ក្នុងពេលកំពុងប្រយុទ្ធគ្នាជាមួយយួននៅលើទន្លេ ហៃ ត្រៀម។

រាជវង្ស ត្រាន់ បានត្រូវបញ្ចប់ដោយនាម៉ឺនម្នាក់ ដែលមានដើមកំណើតជាចិនឈ្មោះ ឡេ គី លី។ ឡេ គី
លី ឡើងសោយរាជ្យ ហើយយកឈ្មោះដើមខ្លួន ហូ គី លី វិញ។ ដាក់រាជ្យនៅឆ្នាំ ១៤០២ ហូ គី លី ប្រគល់
រាជ្យទៅឲ្យកូនច្បងរបស់ខ្លួន ហូ ហាន់ ធួង (១៤០២-១៤០៧) ដែលប្រកាសសង្គ្រាមជាមួយចំប៉ា។ ស្តេចចាម
ជ័យ ស៊ីមហារ៉ូន ដោយខ្លាចយួនវាយ ក៏បញ្ជូនមារបស់ខ្លួនឈ្មោះ បូ ជៀន ទៅសុំសេចក្តីសុខពីយួន ដោយប្រ
គល់ខេត្ត អមវរទី (ក្លានណាម សព្វថ្ងៃ) ទៅឲ្យយួន។ តែចាមខកចិត្តគតប្រមាណ យួននៅតែលុកលុយចំប៉ា
ទៀត។

ឯប្រទេសចិននៃស្តេច មិញ (រាជវង្សដែលបានកំចាត់ពួកម៉ុងហ្គោល) ក៏ធ្វើអន្តរាគមន៍ជួយខាន់ចំប៉ា។
ឆ្នាំ ១៤០៦ ចិនយកអណ្ណាមបានជាចំណុះ។ ហូ ហាន់ធួង ត្រូវចិនចាប់ជាឈ្មើយហើយក៏សម្លាប់ខ្លួនឯងទៅ។
ចិនដាក់មន្ត្រីពីរនាក់ឲ្យត្រួតត្រាអណ្ណាម។ ក្រោយឆ្នាំ ១៤១២ ចិនបង្ខំយួនឲ្យប្រកាន់យកទំនៀមទំលាប់របស់ខ្លួន
៖ ទុកសក់វែង ហាមមិនឲ្យយួនសាក់ខ្លួន ។ល។ តែយួនពុំព្រមចុះញ៉ាំមឡើយ។ ដឹកនាំដោយ ឡេ ឡយ យួន
ចាប់ច្បាំងរំដោះ រឺខ្លួនពីឆ្នាំ ១៤១៨។ នៅឆ្នាំ ១៤២២ លាវចូលដៃជាមួយចិន ហើយបញ្ជូនទ័ព ៣០ ០០០ នាក់
ទៅច្បាំងលើនឹង ឡេ ឡយ តែត្រូវយួនរុញច្រានឲ្យយកវិញ។ ឆ្នាំ ១៤២៨ ឡេ ឡយ រំដោះយួនចេញផុតពី
នឹមចិន ហើយប្រកាសខ្លួនឡើងសោយរាជ្យនៅ កែ ដេ (ហាណូយ) ហើយប្តូរឈ្មោះ អណ្ណាម ទៅជា ដាយ
រៀត។ ឡេ ឡយ ដែលបង្កើតរាជវង្សមួយទៀត គឺរាជវង្ស ឡេ ក៏ដោះវិលឈ្មើយសង្គ្រាមចិនឲ្យទៅស្រុកវិញ
ហើយប្រកាសសន្តិភាព ឈប់ប្រទូស្តវាយគ្នាជាមួយចិន។

នៅក្រោមរាជ្យ ឡេ ញ៉ង តុង (១៤៤៣-១៤៦០) (ចៅរបស់ ឡេ ឡយ) អណ្ណាមវាយយកបានរាជធានី
វិជ័យ ចាប់ស្តេចចាម មហាវិជ័យ និង រាជវង្សនុវង្សទាំងអស់ទៅតុងកឹង ហើយចូលលុកលុយនគរចំប៉ា។ យួន
បន្តបចាមម្នាក់ដែលក្បត់លើកដបល្អ័ងនគរចំប៉ា។ ពេលវេលាបានខិតមកដល់ទឹកបង្ហើយ ដែលយួនត្រូវលេប
ត្របាក់យកនគរចំប៉ាឲ្យអស់។ ស្តេចយួន ឡេ ថាញ តុង (ប្អូនរបស់ ញ៉ង តុង) (១៤៦០-១៤៧៨) ដោយយក
លេសថាចាមវាយរុកក្នុងយួននៅខេត្ត ហាវចាវ កែនទ័ព ២៦០ ០០០នាក់ ដើម្បីកំទេចចំប៉ា។ ឆ្នាំ ១៤៧១ ឡេ
ថាញតុង វាយយករាជធានី វិជ័យ បាន។ ស្តេចចាម បន្តរុញច្រាន ត្រូវយួនចាប់បាន ហើយចាម ៦ ម៉ឺននាក់
ត្រូវយួនសម្លាប់ ៣ ម៉ឺននាក់ទៀតចាប់ជាឈ្មើយ។ គឺជាអវសានកាលរបស់នគរចំប៉ា។ អណ្ណាមកាន់កាប់នគរ
ចំប៉ាទាំងមូលរហូតដល់គោតរៈ (ជ្រោយវ៉ាវែលឡា) ហើយដាក់ទឹកដីខាងត្បូងជាទឹកដីចំណុះ ដោយបន្តប្រសើរ
ចាមល្អិតល្អៀតនាឲ្យដឹកនាំរដ្ឋាភិបាល។ ក្រោយមកស្តេចត្រាញ់ខាងត្បូង (ខ្សែរៀង) ពង្រីកអាណាចក្រខ្លួន

រហូតដល់ព្រែក ផាន់រាំង ក្នុងឆ្នាំ ១៦៥៣ ហើយចូលកាន់កាប់ ផាន់រី ក្នុងឆ្នាំ ១៦៧២។ នៅឆ្នាំ ១៨២២ អធិរាជ យួន មិញ ម៉ាន់ បញ្ជាឲ្យបំបាត់ពូជស្តេចចាម ផាន់ខុរង្គ័រ គឺរបៀបនេះឯងហើយ ដែលនគរចំប៉ាត្រូវយួនលេប ហើយលុបបំបាត់ចេញពីផែនទីពិភពលោក។

បន្ទាប់ពីបានដេញចិនចេញ សម្លាប់បំផុតពូជចាម និង កាន់កាប់ទឹកដីមួយផ្នែករបស់លាវមក (ឆ្នាំ ១៤៨០) នគរ ងាយ រៀត ទទួលស្គាល់កោលហាលដ៏យូរ ៖ ចំបាំងក្នុងស្រុកដណ្តើមរាជ្យគ្នា ទុរភិក្ស ព្រមទាំង សង្គ្រាមស៊ីវិល ដែលមួយសតវត្សរ៍ក្រោយមកបំបែកអណ្តូងជាពីរ សត្រូវនឹងគ្នាស៊ីសាច់ គឺ អណ្តូងខាងជើង និង អណ្តូងខាងត្បូង។ គឺក្នុងសម័យនេះនៃប្រវត្តិសាស្ត្រយួន ដែលមេក្រុមនានាកើតឡើង ហើយសោយរាជ្យ ដូចស្តេច (ក្នុងភាសាយួនហៅថា “ជូ (Chua)”)។ ស្តេច វូ (Vu) មានកិត្តិយសធំបំផុតក្នុងរាជាណាចក្រ ដើម្បី គ្រាន់តែជានិមិត្តរូប កិច្ចការរដ្ឋាភិបាលទាំងអស់ សុទ្ធតែធ្វើឡើងក្នុងនាមនៃស្តេច ទោះបីខ្លួនមិនបានចូលរួម ឬ មិនបានដឹងក៏ដោយ។ បន្ថែមពីលើនេះ ស្តេចក៏ជាអ្នកមានសម្បត្តិស្តុកស្តម្ភទៀត។ ឯស្តេចត្រាញ (ជូ) វិញ ជា អ្នកកាន់កាប់ទ័ព ដកហូតពន្ធដារអាករ ចែកចាយបុណ្យសក្តិ គឺថាជាអ្នកចាត់ចែង គ្របគ្រង កិច្ចការរដ្ឋ។

នៅខាងជើង ស្តេចនៃរាជវង្ស ឡៃ ដែលសោយរាជ្យជាមួយនឹងស្តេចត្រាញនៃត្រកូល ទ្រិញ រាល់ ជាប់ដៃតែនឹងបង្រួបការបះបោរ។ ជាន់មួយសតវត្សរ៍ រាជវង្ស ឡៃ ដោយមានគ្រួសារទ្រិញជួយផង នៅតែពុំ អាចបង្រួបការបះបោរបាន ប៉ុន្តែឲ្យតែមានឧកាសទំនេរដៃ ក៏ខំឆ្លៀតមកវាយស្តេចត្រាញត្រកូល ឆ្លៀង នៅ អណ្តូងខាងត្បូង។

ឆ្លៀតឧកាសដែលមានសង្គ្រាមស៊ីវិលនៅអណ្តូងខាងជើង ស្តេចត្រាញត្រកូល ឆ្លៀង នៅអណ្តូងខាង ត្បូង ពង្រីករាជាណាចក្ររបស់ខ្លួន មុនដំបូងនៅលើទឹកដីដែលយកបានមកពីចាម បន្ទាប់មក បានមកពីខ្មែរ។ គឺ ពូជ “ឆ្លៀង” ដដែល ដែលខាំត្របាក់យកកម្ពុជាក្រោម ទឹកដីដូនតាយើង ដែលសព្វថ្ងៃក្លាយទៅជារៀតណាម ខាងត្បូង។ គឺពូជ “ឆ្លៀង” នេះទៀត ដែលសម្លាប់បំផុតពូជចាម ជនជាតិភាគតិចនៅលើខ្នងរាបនៃរៀតណាម កណ្តាល ព្រមទាំងខ្មែរផង។ ពូជឆ្លៀងនេះបានតាំងរាជធានីនៅ “វ៉េ”។ គឺស្តេច យ៉ា-ឡង (១៧៧៩-១៨២០) ដែលបានបង្រួបបង្រួមយួនទាំងពីរឲ្យចូលគ្នា ហើយឲ្យឈ្មោះថ្មីថា រៀត-ណាម ដែលសរសេរក្លាយមកសព្វ ថ្ងៃជា វៀតណាម ។

បូរណ៍

- ភាសាខ្មែរ ការសាកល្បងពិនិត្យដោយរកហេតុផល ដោយ អៀវ-កើស បណ្ណការ មិត្តសេរី
ភ្នំពេញ ១៩៦៧

- Histoire du Cambodge, par A. Dauphin Meunier, Que sais-je, 1960.
- Histoire du Vietnam, par André Masson, Que sais-je, 1972.
- L'Indochine, par Henri Gourdon, Larousse Copyright, 1931.
- The Far East, par Nathaniel Tesser, Claude A. Buss Copyright, 1968.
- Histoire de l'Extrême-Orient, par R. Gousset, Librairie Orientaliste Paul Gauthier, 1929.
- L'Indochine française, par Paul Doumer, Vuibert et Nony, 1905.
- L'Indo-chine, par E. Bonhoure, Editeur Augustin Challamel, 1900.
- Moeurs et coutumes des Khmers, par Guy Porée et Eveline Maspero, Payot, Paris, 1938.
- Histoire du Laos, par Paul Lévy, Que sais-je, 1974.
- Cambodia - The widening war in Indochina, Jonathan S. Grant, Laurence A.G. Moss et Jonathan Viager Copyright, 1971.
- Les races humaines, par Henri V. Vallois, Que sais-je, 1971.
- Les Etats Hindouisés d'Indochine et d'Indonésie, par G. Coedès, E. de Boccard Editeur, Paris, 1948.
- L'Indochine française, Encyclopédie par l'image, Librairie Hachette, 1931.
- Les peuples de la péninsule Indochinoise, par G. Coedès, Dunod.
- Indochine, Documents officiels, Paris, Sociétés d'Editions géographiques, maritimes et coloniales, tome I et II, 1931.
- French Indochina, par Virginia Thompson, Georges Allen and Unwin Ltd, Londres, 1937.
- Un Empire Colonial Français, par Georges Maspero, Les Editions G. Van Oest, Paris et Bruxelles, 1929.
- Guides Madrolle, Indochine du Sud, Librairie Hachette, 1926.
- Cambodge et Cambodgiens, par Paul Marie Alexandre Collard, Société d' Editions Géographiques, maritimes et coloniales, 1925.
- Le Développement économique de l'Indochine française, par Auguste Grandel, Imprimerie C. Ardin, Saigon, 1936.
- Merveilleux Cambodge, par Claude Fillieux, Société continentale d' éditions modernes illustrées, 1962.
- Histoire de l'Indochine, par André Masson, Que sais-je, 1950.
- Institutions constitutionnelles et politiques du Cambodge, par Claude Gilles Gour, Librairie Dalloz, Paris, 1965.
- Cambodia's Foreign Policy, par Roger M. Smith, Cornell University Press, Ithaca, New York, Copyright, 1965.
- Sihanouk, la fin des illusions, par André Tong, Editions de la Table Ronde, 1972.
- Politics and Powers in Cambodia, Milton Osborne, Edition Longman, 1973.
- Cambodia, its people, its society, its culture, par David J. Steinberg, Editions Fitzsimmons Copyright, 1959.
- Southeast Asia's Chinese minority, par Mary F. Somers Heidhues, Edition Longman, 1974.

- La situation internationale de la Thaïlande en Asie du Sud-Est, Thèse de Paturaya Boonyanant, Université de Montpellier, 1971.
- ស្រុកពោះព្រលឹងខ្មែរ ដោយ អ៊ិត សារិន ភ្នំពេញ
- ដំណើរការទៅទិសខាងលិច និង ឥណ្ឌូចិនឆ្នាំ ២០០០ ដោយ នួន ឃឿន
- Khmer, par l'Association pour le maintien de la Culture Khmère, Paris, 1978.
- Histoire du XXème siècle, L'Asie du Sud-Est, par Philippe Devillers, Pierre Fistié, Lê Thanh Khoi, Sirey, 22 rue Soufflot, Paris 1971.
- Conflict and Stability in Southeast Asia, par Mark W. Zacher and R. Stephen Milne, Anchor books, 1974.
- The Dimensions of Conflict in Southeast Asia, par Bernard K. Gordon, Prentice-Hall Inc., Eaglewood Cliffs, New Jersey Copyright, 1966.
- Geneva 1954, par Robert F. Randle, Princeton University Press, 1969.
- Tradition et Révolution au Vietnam, par Georges Boudarel et Daniel Hemery, sous la direction de Jean Chesneaux, Editions Anthropos, Paris.
- La Chine et le Tiers Monde (1949-1969), par Philippe Richer, Payot, 1971.
- Our President Ho Chi Minh, Foreign Languages Publishing House, Hanoi, 1970.
- Area Handbook Thailand, co-auteurs: Harvey H. Smith, Donald W. Bernier, Frederica M. Bunge, Frances Chadwick Rintz, Rinn-Sup Shinn, Suzanne Teleki, Printing Office, Washington D.C. 20402, September 1968.
- Vietnam and China 1938-1954, par King C. Chen, Princeton University Press, 1969.
- Vietnam 45-72, par Jacques Suant, Editions Arthaud 1972.
- Communism in North Vietnam, its role in the sino-soviet dispute, par P. J. Honey, Greenwood Press Publishers, copyright 1963.
- De sang et de larmes, par Bernard Hamel, Editions Albin Michel, 1977.
- Témoignages sur le Génocide du Cambodge, par Bernard Hamel et Soth Polin, Série ITEM, S.P.L., Paris, 1976.
- Journal Le Monde à partir de 1945.
- Revues: Historia, National Geographic, Science et Vie, etc.

*

* *

វាយអក្សរសារឡើងវិញ: យុន-តីម៉ូច
 កែនិងអនុញ្ញាតផ្សាយ: ប៉ែន នារី
 កាលាដា, សហរដ្ឋអាមេរិក, ២០០៤